

Simion Retegan

Reconstrucția politică a Transilvaniei

În anii 1861-1863

Presă Universitară Clujeană

SIMION RETEGAN
RECONSTRUCȚIA POLITICĂ A TRANSILVANIEI
ÎN ANII 1861-1863

SIMION RETEGAN
RECONSTRUCȚIA POLITICĂ A TRANSILVANIEI
ÎN ANII 1861-1863

© 2004 Simion Retegan. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorului, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Tehnoredactare computerizată: Codruța Săcelean

**Universitatea “Babeș-Bolyai”
Presă Universitară Clujeană
Director: Alina Vesa
Str. Republicii nr.24
3400 Cluj-Napoca
ROMÂNIA
Tel.: (+402)-64-597.401
Fax: (+402)-64-591.906
E-mail: presa_universitara@email.ro**

ISBN 973-610-299-8

CUPRINS

Abrevieri uzuale.....	7
Introducere.....	9
Românii din Transilvania în perioada absolutistă	15
Opresiune politică, progres social, școlar și bisericesc	15
Ortodocși și greco-catolici în deceniul absolutist.....	25
Statul absolutist și bisericile românești	31
Dezghețul politic din vara anului 1860	37
Metamorfoza presei. Inițiative culturale și bisericești.....	38
Legături cu Principatele Unite.....	42
Senatul lărgit vienez. Petiții politice românești locale	45
Impactul Diplomei liberale din octombrie 1860	51
Diploma liberală și românii.....	52
Problema limbii române	59
Prima delegație națională de la Viena din decembrie 1860	63
Preparativele delegației. Scena politică vieneză.....	64
Activitatea delegațiilor	70
Delegațiile Banatului și Bucovinei. Ecouri în Transilvania.....	79
Definirea programului. Conferința națională de la Sibiu din 1/13-4/16 ianuarie 1861	83
Preparativele centrale și locale.....	83
Lucrările Conferinței	87
Ecouri ale Conferinței. Reacții maghiare.	94
Conferința interetnică de la Alba Iulia din 11-12 februarie 1861	99
Climatul politic general.....	99
Lucrările Conferinței	102
Urmări interne și externe	108

Guvernarea Kemény-Mikó	115
Lunile protestelor: reorganizarea administrației centrale și locale a Transilvaniei. Dispoziții centrale, preparative locale.....	116
Comitatele și districtele Făgăraș și Năsăud	120
Scaunele săsești. Orașele.....	131
Eforturi pentru congresul românesc.	
A doua Delegație națională de la Viena	139
Forurile centrale transilvănene și românii în vara anului 1861	146
Delegația națională românească de la Viena din octombrie-noiembrie 1861	157
Imperativele plecării delegației	157
Eforturi pentru numirea unui cancelar aulic român.....	165
Eforturi pentru dietă	170
Demersuri confesionale	174
Expectativa anului 1862	179
Guvernarea Nádasdy-Crenneville.....	180
Politica habsburgică de echilibru național.....	189
Recunoașterea politică a românilor în cadrul Universității Naționale Săsești	199
Conferința Națională de la Sibiu din aprilie 1863	209
Problema conferinței în dezbaterile Cabinetului vienez	209
Preparativele centrale și locale.....	214
Lucrările Conferinței	220
Restructurări ale ordinii judiciare	227
Resurse proprii și alocații bugetare în învățământul, religia, cultura națiunilor transilvănene	239
Privire retrospectivă	249
Bibliografie	257
Indice de nume	267

ABREVIERI UZUALE

- AN., D. Cluj, F. Ep. Gherla* - Arhivele Naționale. Direcția Județeană Cluj. Fond Episcopia Greco-Catolică Gherla
- AN., D. Cluj, F. Bibl. Centr. Blaj* - Arhivele Naționale. Direcția Județeană Cluj. Fond Biblioteca Centrală Blaj
- AN., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj* - Arhivele Naționale. Direcția Județeană Alba. Fond General Mitropolia Unită Blaj
- AN., D. Alba, Cabinet Mitrop.* - Arhivele Naționale. Direcția Județeană Alba. Fond Cabinet Mitropolit Blaj
- AN., Bibl. Mitrop. Sibiu, F. Șaguna* - Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ortodoxe Sibiu, F. Șaguna
- Arh. Mitrop. Sibiu* - Arhiva Mitropoliei Ortodoxe Sibiu
- Arh. Muzeu Jud. Brașov* - Arhiva Muzeului Județean Brașov. Arhiva Mureșenilor
- Arh. Mureșenilor*
- BAR., București, Mss. rom.* - Biblioteca Academiei Române, București, Manuscrise românești
- BCU., Cluj „Lucian Blaga”* - Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”
- HNSA., Wien, F. Reichenstein* - Hans-, Hof- und Staatsarchiv. Nachlass Reichenstein
- MOL. – Magyar Országos Levéltár* - [Arhivele Naționale Maghiare]
- F – 258* - Statthaltereien in Sibenburg
- F – 263* - Erdélyi visszaállított főkörmányszék. Elnöki iratok. [Guberniul Transilvaniei. Acte prezidiale]
- F – 264* - Erdélyi visszaállított főkörmányszék. Titkos iratok. [Guberniul Transilvaniei. Acte secrete]
- F – 266* - Erdélyi visszaállított főkörmányszék. Altalános iratok. [Guberniul Transilvaniei. Acte generale]
- D – 228* - Erdélyi udvari kancellária. Elnöki iratok. [Cancelaria aulică a Transilvaniei. Acte prezidiale]
- D – 229* - Erdélyi udvari kancellária. Altalános iratok. [Cancelaria aulică a Transilvaniei. Acte generale]
- George Barițiu, Părți alese ...* - Barițiu, George, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, II-III, Sibiu, 1890, 1891
- Bethen Farkas, Adatok ...* - Bethlen Farkas, *Adatok Erdély viszonyairól különös tekintettel az adózási rendszerre* [Date privind realitățile Transilvaniei cu deosebită privire asupra sistemului impozitelor], în: *Statisztikai és nemzetgazdasági közlemények* [Comunicări de statistică și economie], IV (1867), p. 3-35

- Mișcarea națională ...* - *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1849-1918. Documente, I (3.VIII.1849-31.XII.1851)*, coord. Simion Retegan, Cluj-Napoca, 1996.
- ÖMR. – Die Protokolle des österreichischen Ministerrates* - V Abteilung (7 II 1861 – 11 VII 1865), vol. I-V, Wien, Österreichischer Bundesverlag, 1977-1989
- Teodor V. Păcățianu, *Cartea de aur...* - Păcățianu, Teodor V., *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana ungară, II*, Sibiu, 1902
- Mihail Popescu, *Documente inedite...* - Popescu, Mihail, *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848-1859. Din actele Arhivei de stat a Ministerului de interne și justiție de la Viena*, București, 1929
- Sándor József, *Okmánytár ...* - Sándor József, *Okmánytár Erdély legujabb jogtörténelméhez 1848-1865*, [Documente privind istoria recentă a Transilvaniei 1848-1865], Kolozsvár, 1865

INTRODUCERE

„Un nou răsărit de soare” au numit românii din Transilvania momentul cotiturii politice din octombrie 1860, când în Imperiul Habsburgic se instituie un regim constituțional liberalist. Începea, într-adevăr, în istoria acestei provincii – teritoriul celei mai avansate penetrări a puterii imperiale spre Sud-Estul continentului, zona sa strategică cea mai importantă în această regiune dar în același timp și cea mai săracă cu excepția Bucovinei, spațiul multiethnic, multiconfesional, multicultural a cărui guvernare a suscitat întotdeauna mari probleme –, o perioadă cu o configurație aparte, cu totul deosebită față de absolutismul care se prăbușea, cu totul diferită față de dualismul a cărui negociere va începe patru ani mai târziu. O perioadă de o debordantă mișcare a vieții publice în care se decantează, deopotrivă pentru români ca și pentru maghiari și sași, avatarurile trecutului feudal încă atât de apropiat, elanurile mari ale revoluției, decepțiile înfrângerii ei, urmările dureroase ale unui pustiitor război civil, resentimentele lungului deceniu represiv al absolutismului, jubilația colapsului acestuia, speranțele unui nou început de drum.

Străbatem, astfel, anii în care națiunile transilvănene, mereu în căutarea unor garanții constituționale care să le asigure identitatea și dezvoltarea, reiau cu o nouă vigoare disputa veche, de dinaintea revoluției, privind reconstrucția politică internă a patriei comune, potrivit normelor liberale ale lumii moderne. Se pune în discuție însăși autonomia acesteia în cadrul Imperiului, tranșată faptic de puterea stăpânitoare după capitularea de la Șiria prin reinstituirea vechiului ei statut, dar contestată de maghiari cu aceeași ardoare cu care românii și sașii îi luau apărarea.

Diferențele se desfășoară acum cu mijloacele pașnice ale vieții constituționale, în cadrele legalității sau cel mult la limitele ei, sub supravegherea atentă și întotdeauna implicată, direct sau indirect, a Vienei dar suscită cu toate acestea tensiuni interetnice puternice care amintesc stările conflictuale din timpul cutremurului pașoptist. Există și alte multe analogii cu situația acelor ani.

La fel ca în toamna anului 1848, conflictul dintre clasa conducătoare austriacă și cea maghiară, ruptura care s-a produs în august 1861 între Viena și Pesta, a antrenat cu sine în Transilvania mutații politice profunde, care, în comparație cu trecutul, echivalează cu o bulversare a rolurilor pe care națiunile transilvănene l-au jucat pe arena vieții politice. Peste toate deosebirile care au existat, și în 1861 ca și în 1848, înlocuirea regimului privilegiilor celor trei națiuni politice „istorice” cu o guvernare reprezentativă burgheză, fie ea și drastic limitată, s-a tradus printr-un avans al populației majoritare spre prim-planul arenei publice. Încă înainte de statuarea de la Sibiu din 1863, românii transilvăneni deveneau faptic, din *misera plebs contribuens*, națiune politică, participantă directă la

procesul de administrare, de exercitare a justiției, de legiferare, chiar dacă proporția acestei participări, croită la Viena, nu a fost pe măsura ponderii sale numerice.

Dar ceea ce în 1848, pornindu-se de jos în sus, nu a depășit sfera administrației locale, nu a avut decât un suport legal șubred și nu a depășit durata câtorva luni, devine după 1861 o realitate la scara întregii vieți publice. Suntem, astfel, martorii unor realizări deosebite, care conturează laolaltă imaginea unui adevărat salt. Pe urmele eliberării sociale a marii mase iobăgești, asistăm în mai puțin de un deceniu la abolirea vechii discriminări politice a națiunii, la acceptarea folosirii limbii sale în viața publică, la obținerea autonomiei religioase a ortodocșilor, jumătate din populația românească a Transilvaniei, la extinderea și consolidarea rețelei școlare, la înjgheburarea unor societăți culturale în frunte cu Astra, la înfiriparea unor fundațiuni și fonduri bănești, la înmulțirea rapidă a rândurilor elitei intelectuale. În ansamblul ei societatea românească transilvăneană, acea lume patriarhală de țărani și preoți despre care vorbește adesea Nicolae Iorga, lume asupra căreia apasă încă greu moștenirea iobăgească, respiră mai adânc, devine mai mobilă, pornește pe calea unei mai accelerate diversificări.

Cu toate aceste mutații, suntem totuși departe de ceea ce s-ar putea nuni un partaj egalitar al puterii între cele trei națiuni ale țării. Guvernul lui Anton Schmerling, boicotat nu numai în Ungaria ci și în Boemia, în Croația, în Galiția, extrem de interesat ca Transilvania să își trimită, potrivit Constituției din februarie 1861, reprezentanții în parlamentul central de la Viena, a mers în colaborarea sa cu conducătorii români mai departe decât a făcut-o cu celelalte naționalități. El a deschis, într-adevăr, o mare spătură în rânduielile publice transilvănene dar, grevat de centralismul său funciar, de speranța mereu prezentă a împăratului în reconcilierea cu maghiarii, de poziția geografică a Transilvaniei, graniță în graniță cu statul român unit, indezirabil pentru puterea imperială, de ostilitatea față de tendințele unei democrații radicale, nu a mers niciodată atât de departe încât să rupă total și definitiv cu trecutul. Calculul tradițional habsburgic al neutralizării reciproce a forțelor politice își spune mereu cuvântul. Astfel încât, dacă în birourile Cancelariei aulice de la Viena și ale Guberniului din Cluj va intra în anii 1861-63 un întreg șir de înalți funcționari români, conducerea acestor foruri va fi încredințată unui mare aristocrat maghiar și unui general austriac, dacă în fruntea unor jurisdicții administrative au fost numiți români, consiliile de conducere ale acestora rămân sub control maghiar și săsesc, dacă administrația și justiția locală se primenesc în comitate, pe Pământul Crăiesc situația se schimbă mult mai greu. Chiar legea electorală din (1863) incontestabil cea mai mare concesie făcută românilor până la deschiderea dietei de la Sibiu, o lege de-a dreptul radicală în comparație cu normele electorale maghiare din 1848, a fost astfel calculată la Viena încât nici una din națiuni să nu aibă majoritatea absolută ci să se echilibreze în Dietă unele pe altele.

Ceea ce, în al doilea rând, imprimă o coloratură aparte primilor ani ai liberalismului habsburgic este anvergura explozivă a mișcării politice, deopotrivă la români ca și la maghiari și la sași. Ca și în anii revoluției, demersul politic nu se mai limitează la un grup

mai mare sau mai restrâns de intelectuali ci antrenează stratul burghez românesc pe toată întinderea și adâncimea sa. Acțiunea națională nu se desfășoară numai la nivelul centrelor tradiționale: Blajul, Sibiu, Brașovul, de unde pornesc și acum marile inițiative, ci se afirmă viguros și pe plan local, în reședințele comitatelor, districtelor, scaunelor săsești și chiar secuiești, în magistratele orașelor, în micile târguri. În toate aceste locuri răsună pentru prima dată în forurile publice cuvântări românești, se țin consfătuiri, se formulează programe, se redactează memorii, se înaintează proteste, se organizează colecte, se fac planuri.

Mai mult decât atât, există momente când pătura intelectuală, încalcând cadrele înguste constituționale, încearcă să miște satele, pentru a așeza demersurile sale pe un suport popular.

Un asemenea moment îl constituie primăvara anului 1861, când frunțașii români, în competiția pentru puterea locală cu nobilimea maghiară și patriciatul săsesc, nu numai că asaltează cu memoriile și petiții forurile locale, Guberniul, Cancelaria aulică, nu numai că trimit, una după cealaltă, delegații naționale sau locale la Curtea imperială dar fac ca orașele să forfotească de țărani, intră în reședințele comitatelor în fruntea unor colțane organizate, trec, în Alba de Jos, la forme de rezistență deschisă față de autorități. După anii lungi ai absolutismului toate speranțele sugrumate ale revoluției răbufneau dintr-o dată la suprafață. Valul mișcării generale de regenerare, în freamătul căruia regăsim la fiecare pas amintirea revoluției, deschiderile și idealurile ei, răzbate până în cele mai îndepărtate și izolate colțuri ale Transilvaniei. Suntem surprinși să vedem cum sute și sute de mărunte sate românești abia eliberate de povara jugului iobăgesc, rupte parcă de lume, se trezesc la viață, își schimbă juzii, își tocmesc învățători, cer locuri de biserici și de școli, înalță, după mari eforturi colective, când o biserică, când o școală, când o casă parohială, își înzestreză preoții cu pământ, angajează notari, întocmesc acte prin care declară limba română drept limba lor oficială, poartă *Gazeta* din Brașov sau *Telegraful* din Sibiu, fac donații pe seama *Astrei*, adună bani pentru delegațiile naționale de la Viena, hărțuiesc autoritățile locale cu jalbe de natură politică.

După exemplul din mai 1848 de la Blaj, libertatea de mișcare care apare este fructificată, încă din ianuarie 1861, printr-o creație instituțională proprie, acel Comitet național român, pus sub președinția înalților prelați de la Blaj și Sibiu, Șuluțiu și Șaguna. Deși nu a fost recunoscut oficial ci doar tolerat tacit, acest nucleu central va avea, cel puțin până în 1863, inițiative dintre cele mai importante.

Aceste împliniri de vârf, câștigate într-un context politic favorabil, liberal sau cel puțin liberalist, nu ne pot face să pierdem din vedere fragilitatea structurală a mișcării politice românești. Într-o lume aristocratică, conservatoare, care abia se smulge din trecut, lipsa unei nobilimi bogate, culte, organizate, cum era cea maghiară, lipsa unei puternice clase burgheze, purtătoare de industrie, de comerț, de credit, cum era patriciatul săsesc, lipsa orașelor cu concentrarea lor de oameni, resurse, talente, constituie pentru elita intelectuală românească impedimente grave în competiția pentru putere. Cu atât mai mult

cu cât însăși această intelectualitate, comparativ cu rivalele sale, comparativ cu mulțimea țărănească desfășurată dedesubtul ei, era slabă numeric și cu precădere rurală. În același timp experiența politică a conducerii românești este, inevitabil, sub nivelul aceleia a vechilor deținători ai puterii. Aceștia aveau în spatele lor nu numai averea, nu numai ascendentul nașterii nobiliare ci și un lung exercițiu al vieții parlamentare, cu toate culisele, dedesubturile, manevrele sale, o lungă practică a guvernării locale, o solidaritate de clasă impenetrabilă, strălucirea și prestigiul culturii, creații corporative de mare importanță, întinse relații și conexiuni personale, o vastă știință a folosirii forței, mistificării, diversunii.

Aceeași inegalitate a forțelor exista și pe Pământul Crăiesc. Aici patriciatul sășesc avea în sprijinul său, întreprinderile, capitalurile, averile proprii, reazămul unor fonduri naționale, întreaga ierarhie instituțională a scaunelor, magistratelor orășenești, comunităților sătești, adeziunea unei impresionante armate de intelectuali, sprijinul permanent al Curții vieneze, unde oamenii politici sași găsesc mereu ușile deschise, o încredere aproape fără rezerve, un ajutor direct și real.

În comparație cu toate acestea, dispozitivul de acțiune românesc, susținut de către oameni ridicați de jos, din mediul micii nemeșimi, al clerului rural, al țărănimii libere și, treptat, al foștilor iobagi, oameni lipsiți de averi personale, dependenți material de slujba pe care o îndeplineau este mai vulnerabil, mai inegal în manifestările sale, mai puțin eficient. Împietează asupra sa și faptul că, în lipsa unei organizări politice moderne, de factura unui partid, frânele conducerii se găsesc încă în mâinile celor doi capi bisericești mai mult decât în acelea ale laicilor. Or, aceasta comporta nu numai existența a două centre de putere, cel de la Sibiu și cel de la Blaj, ci și serioase impedimente de fond, deoarece prelații, persoane oficiale, dependente de stat, legate printr-un jurământ, împovărate de problemele grave ale confesiunilor lor, interesate de multe ori în primul rând de acestea, influențate de ele, erau înclinate spre soluții acceptabile puterii.

Toate aceste carențe au fost contracarate de o foarte puternică angajare a acelor care își asumă, pe plan central sau local, responsabilitatea acțiunii. Nu sunt întotdeauna cele mai proeminente figuri ale revoluției – Bărnăuțiu, Papiu-Ilarian, Treboniu-Laurian, Maiorescu sunt în România, Iancu este prăbușit sufletește – dar sunt oameni care au fost cuprinși în vârtejul ei, oameni profund animați de mărele ideal național și democratic pașoptist, încredințați de legitimitatea acestuia, gata să facă totul pentru traducerea lui în viață, în limitele realităților concrete ale momentului. Intrați într-un areal al vieții publice inaccesibil lor înainte de 1848, ei resimt intens povara moștenirii feudale care apăsa asupra ființei naționale pe care o reprezentau, decalajele pe care ea le avea de recuperat, se străduiesc, din răspuțeri fiecare în felul lui, pentru regenerarea ei, realizează dureros fragilitatea oportunității pe care conjunctura o deschide în fața lor, se zbat să o exploateze. Nu putem să nu fim mișcați de chemările des repetate ale *Gazetei Transilvaniei* privind „*timpul faptelor*”, „*timpul care zâmbește*”, „*timpul abnegării de sine*”, „*timpul care nu se va mai întoarce 100 de ani*”, sau de izbucnirile emoționale sacadate din corespondențele

particulare: *Doamne, nu ne lăsa! Doamne, fie-ți milă de noi! Doamne, apără-ne!* Nu se poate în același timp face abstracție de ascendentul revoluției, de sentimentul stenic pe care afirmarea națională irepresibilă pe care ea a prilejuit-o, sentiment care întărește toate conștiințele.

Ceea ce își propune această monografie este să reconstituie traseul politic pe care l-au parcurs românii din Transilvania, cu prețul unor mari eforturi, în primii trei ani ai liberalismului habsburgic, perioada în care începe transpunerea în viață a unora dintre obiectivele democratice formulate la Blaj în mai 1848. Ea avea loc – joc al istoriei europene – concomitent cu realizarea și consolidarea unirii Principatelor, cu care, subteran, a comunicat și care, pozitiv și totodată negativ, i-a influențat cursul.

Ascendent dar nu rectiliniu, acest traseu este modest față de proiectele pașoptiste dar este remarcabil în comparație cu trecutul feudal, cu mijloacele de care dispuneau cei care îl străbat, cu obstacolele diverse care se ridicau la tot pasul în calea lor. Ca orice competiție asupra puterii publice de o durată mai lungă, cu participarea unor grupuri organizate mai mari sau mai mici, cu aportul unui mare număr de personalități, el cunoaște avansuri și opriri, succese și eșecuri, stadii de avânt și stări de acalmie, decalaje și abateri regionale de mobilizare și de program, momente de vârf, simbolice, și episoade de convulsii interne. Încercăm să le urmărim, începând cu schițarea câtorva premise anterioare dezghețului politic din (1860), continuând cu prezentarea principalelor momente ale complicatei scene politice transilvănene care i-au urmat și oprindu-ne la mijlocul anului 1863, când începe pregătirea alegerilor pentru Dieta de la Sibiu, obiectul unei alte lucrări a autorului acestor rânduri.

S-ar putea spune că am dat acestei reconstituiri o extensiunea prea mare în raport cu segmentul temporal pe care ea îl acoperă. Nu există însă pentru românii din Nordul Carpaților în tot veacul al XIX-lea, cu excepția anilor revoluției, o perioadă de o mai intensă și fructuoasă angajare în viața publică. Evenimentele, incitante prin ele însele, sunt în general cunoscute din sintezele mai vechi și mai noi, românești, maghiare, germane consacrate istoriei Transilvaniei. Rememorând desfășurarea lor, demersul nostru monografic urmărește o mai riguroasă încadrare a mișcării naționale românești în contextul politic general în care ea a evoluat, o mai atentă departajare a contribuțiilor individuale pe care acest efort colectiv le-a încorporat și, înainte de toate, o mai largă prezentare a dificultăților multiple cu care el a fost confruntat.

Tot ceea ce se aduce aici nou, mai mult pe planul documentației decât pe acela mai adânc al ideții, se datorează investigației, care, s-a dorit, pe cât posibil sistematică, a arhivelor, singurele care fac într-adevăr cu puțință cunoașterea întregii complexități a fenomenului național din Transilvania, cu tot dramatismul care îi este propriu, cu toată încărcătura sa omenească de pasiuni, speranțe, deziluzii, ezitări, greșeli. Este vorba deopotrivă despre marile fonduri arhivistice prezidiale, absolut indispensabile, ale organelor centrale ale guvernării, Cancelaria aulică vieneză și Guvernul, ca și despre fondurile prezidiale ale comitatelor, despre bogatele arhive ale episcopiiilor românești, atât

de puțin cercetate până acum, ca și despre fondurile personale ale corifeilor naționali, despre arhivele magistratelor săsești ca și despre cele ale jurisdicțiilor cu o conducere exclusiv românească. Ceea ce s-a putut extrage și retransmite aici din toate acestea reprezintă puțin față de ceea ce există și este infim față de intensitatea trăirii emoționale a aceluia care s-a lăsat prins în capcana lor. Exprim, de aceea, aceluia care mi le-au pus la dispoziție, de-a lungul unui foarte lung șir de ani, înainte și după 1989, în țară și în străinătate, uneori mai parcimonios, alteori cu multă generozitate, toată recunoștința și toate mulțumirile mele.

ROMÂNII DIN TRANSILVANIA ÎN PERIOADA ABSOLUTISTĂ (1849-1859)

Opresiune politică, progres social, școlar și bisericesc

Dacă privim deceniul absolutist din perspectiva marilor aspirații naționale nutrite de români în timpul revoluției, el oferă imaginea unei adevărate prăbușiri. După înfrângerea trupelor revoluției maghiare, după operația dezarmării legiunilor românești, în septembrie 1849, după retragerea, două luni mai târziu, a trupelor rusești de intervenție, se instaurează în Transilvania un regim opresiv ale cărui rigori militare loveau deopotrivă pe maghiarii care purtaseră războiul împotriva Austriei, ca și pe românii care luptaseră de partea sa. În momentul socotit al dreptății, în locul speratelor drepturi naționale, românii asistă la reinstaurarea stării de asediu, la introducerea unei administrații militarizate, înțesarea teritoriului cu trupe, înființarea poliției, generalizarea exclusivității limbii germane, reintroducerea cenzurii, supravegherea, percheziționarea polițienească și chiar arestarea unora dintre conducătorii lor. Introduse cu justificarea imperativului respectării legii în mijlocul dezordinii generale, a ravagiilor și marilor învrăjbi interetnice pe care le lasă în urma sa un tragic război civil de aproape un an, toate aceste măsuri aveau în primii doi ani de după revoluție acoperirea provizoratului.

Este perioada de speranțe și temeri în care delegația națională de la Viena încearcă să traducă în viață, invocând numărul, credința și sacrificiile națiunii, mai întâi programul politic maximal, din februarie 1849, al unirii tuturor românilor din Imperiu într-o provincie autonomă proprie, iar apoi pe cel minimal, al organizării democratice a Transilvaniei istorice¹. Insuccesul delegaților, somați de poliție, în februarie 1851, să părăsească capitala, accentuarea măsurilor represive, suspendarea constituției revoluționare prin patenta imperială din 31 decembrie 1851 vor conferi noului regim fizionomia sa definitivă, materializată în forme ce păreau mereu mai riguroase chiar și după abrogarea, în 1854, a stării de asediu. Supravegherea polițienească la care sunt supuși românii se înăsprește cu deosebire o dată cu retragerea trupelor austriece din Principatele Dunărene, în anii luptei pentru unirea acestora căreia Imperiul habsburgic i s-a opus cu toate forțele. Marea încercare pe care o trăiesc de-a lungul întregului deceniu conducătorii lor stă la baza tragediei lui Avram Iancu, a dramei sufletești a lui Bărnuțiu, Laurian, Maiorescu, Papiu Ilarian și atâtor altora siliți să-și părăsească meleagurile natale, să treacă în Principatele Române, a resentimentelor înghițite ale tuturor celor care rămân. Acestea erau cu atât mai ascuțite cu cât politica oficială, diferențiată față de cele două biserici românești, prin

¹ Memoriile din 10. I. și 30. XII. 1850: *Mișcarea națională...*, I, Cluj-Napoca, 1996, p. 254-260, 489-492.

înființarea mitropoliei unite și refuzarea celei ortodoxe, creează premisele celei mai dureroase sfășierii confesionale între românii transilvăneni de după tulburările confesionale de la mijlocul veacului al XVIII-lea. Ea culminează cu pastorală de Paști din 1855 a Blajului, prin care se anunța mitropolia, ofensatoare pentru ortodocși², și cu afurisenia aruncată în decembrie 1855 de la Sibiu asupra Gazetei și Calendarului lui Barițiu, ambele de orientare greco-catolică³.

Dacă privim însă deceniul absolutismului din perspectiva realităților economice și sociale, el ne apare într-o lumină deschisă, ca perioada unor importante măsuri reformiste, concretizate, rând pe rând, în reglementarea desființării iobăgiei – patentele din 1853 și 1854 -, instituirea unei administrații ordonate, prompte, imparțiale, statornicirea unei justiții eficiente, separate de administrație, impulsionarea învățământului, introducerea cadastrului, înființarea Camerelor de comerț și industrie, organizarea jandarmeriei, modernizarea rețelei de drumuri, introducerea unui serviciu regulat de poștă, a telegrafului etc. Interminabilele legi și dispoziții oficiale ale acestor ani, tipărite în cele trei limbi ale țării, expediate până la primăria celei mai îndepărtate comune, sunt toate emanații discreționare ale puterii executive, centrale sau locale – guvernul vienez și cel provincial de la Sibiu –, stau în afara oricărui concurs sau control constituțional, dar în ansamblu efectele lor sunt benefice, oricât de mare ar fi fost pornirea împotriva beamterilor care le aplicau. Ele semnifică, în esență, desprinderea dificilă și greoaie din rânduiețile lumii feudale, trasarea unui nou cadru statal, economic, social, cultural al vieții oamenilor. Iar principalii beneficiari ai acestei politici reformiste, indisociabilă de cuceririle revoluției, au fost, în Transilvania, românii.

Se revarsă binefăcător asupra lor în primul rând urmările eliberării sociale a celei mai mari părți a populației rurale, dependente de stăpâni de moșii. Suntem martorii, începând chiar din vara anului 1848 și apoi din 1853-54, prin preluarea de către stat a despăgubirilor bănești echivalente servituților feudale, la transformarea iobagilor de ieri într-o clasă de mici proprietari, liberi din punct de vedere juridic, stăpâni ai pământului lor, degrevat de obligațiile tradiționale de muncă, de produse și taxe, ceea ce echivalează, în fond, cu o nouă restructurare a proprietății funciare, principala sursă a existenței populației, principala bogăție a țării. În total în Transilvania istorică – împreună cu Partium-ul – au fost emancipați 175.543 iobagi – cca. 80% români, așadar, aprox. 700.000 de suflete, mai mult decât jumătate populația lor – cărora le-a revenit o suprafață de 1.616.547 jug⁴, din care iarăși cca. 80% revine românilor⁵. Această mare avere, care are și o dimensiune națională, venea să se adauge proprietății funciare românești libere de pe Pământul Crăiesc, celei a foștilor grăniceri, celei a micii nemeșimi sătești, celei a bisericilor unite și neunite,

² Circularul din 21/9. IV. 1855 în: Nicolau Popea, *Vechea Metropolie ortodocsă română a Transilvaniei, suprimarea și restaurarea ei*, Sabinu, 1870, p. 167-169.

³ Gh. Tulbure, *Mitropolitul Șaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Ciculări școlare. Diverse*, Sibiu, 1938, p. 195-201.

⁴ I. A. Grimm, *Das Urbarmwesen in Siebenburgen*, Wien, 1863, p. 150.

⁵ *Erdély története* [Istoria Transilvaniei], III, ed. III-a Budapeșt, 1988, p. 1457.

înclinând balanța posesiunii *pământului cultivabil* în favoarea românilor, chiar dacă, luând în calcul și pădurile și pășunile – întotdeauna de o valoare mai mică, adesea în litigii – ei rămân în inferioritate față de maghiari. Proprietatea funciară, participarea la plata dărilor, aportul la constituirea regimentelor transilvănene vor constitui în toată această perioadă argumentele principale ale memoriilor românești. Tot astfel cum în noul regim parlamentar pătura cea mai înstărită a acestor noi proprietari de pământ, înzestrați cu câte 12-16 jug. de pământ – media pentru foștii iobagi este 9,20 jug. –, cu mai multe animale, cu anumite funcții în cadrul obștii, va deveni suportul electoral care va aduce în 1863 românilor o majoritate relativă în dieta statului.

În afara acestei finalități politice imediate, eliberarea socială a țărănimii deschide, în timp, perspectiva unei dezvoltări de adâncime a societății românești, creează anumite premise ale unei întregi regenerări naționale. Chiar dacă grosul iobagilor de ieri sunt foarte departe de a deveni proprietarii unor gospodării prospere, bine înzestrate tehnic, purtătoarele unei agriculturi mai avansate, orientate spre piață, unite în diverse asociații etc. așa cum vor fi mai ales spre sfârșitul veacului cele ale sașilor, cele ale șvabilor, relaxarea economică pe care a adus-o cu sine desființarea servituților feudale nu a rămas fără urmări. Răsufletul ușurat al acestei prime generații de oameni liberi, asupra căreia nu apasă încă povara suprapopulării, dacă nu este foarte vizibil la nivelul gospodăriilor – în mare cele care au fost – se vede în schimb mult mai bine la nivelul colectivităților rurale în ansamblul lor. Acestea sunt acum apte și în același timp dispuse să preia sarcini culturale mai mari decât în trecut, ajung chiar în primul deceniu de după emancipare la unele împliniri colective remarcabile pentru condiția lor. Întrețin, din propriile puteri, fără nici un fel de ajutor din partea statului, nu numai administrația sătească – jude, jurați, notar, colector de dare – nu numai biserica și oamenii ei, dar începând din acești ani preiau statornic asupra lor, aproape sat de sat, povara școlii confesionale, fie ea ortodoxă sau greco-catolică, cu tot ceea ce însemna ea acum la începuturile ei atât de dificile: ridicarea unui edificiu, înzestrarea lui, angajarea unui dascăl, asigurarea plății acestuia. Pe lângă aceasta sunt tot mai multe satele care înlocuiesc, de cele mai multe ori cu prețul unor eforturi prelungite de-a lungul mai multor ani, umilele lor biserițe iobăgești de lemn cu construcții noi de zid, satele care ridică case parohiale, cele care achiziționează pământuri pentru preoții lor, cele care rânduiesc mici fundații bănești pentru biserică sau școală, acordă diverse ajutoare, participă la interminabilele subscripții cu caracter național.

În același timp, sporul material care se realizează după revoluție, ca și noua conjunctură pe care aceasta o creează, se traduce din perspectiva întregii comunități naționale românești, printr-o categorică lărgire a posibilităților de instruire școlară a tinerii generații. Atracția școlii, întotdeauna puternică la români, devine cu atât mai mare cu cât acum, în afara debușului tradițional al bisericii, apar perspective noi de valorificare a studiilor în administrație, justiție, învățământ. Asistăm, începând din 1850, la o adevărată avalanșă asupra școlilor de toate gradele, devenite dintr-odată neîncăpătoare pentru mulțimea tinerilor români care, scriu mărturiile contemporane, se îmbulzeau la porțile lor. În Transilvania istorică sunt asaltate deopotrivă școlile românești mai înalte din Blaj, Brașov, Năsăud, ca și liceele romano-catolice de stat cu limba de predare maghiară din

Cluj, Târgu Mureș, Alba Iulia, școlile luterane, săsești, foarte greu accesibile înainte de 1848 – care ofereau, prin însușirea limbii germane, limba oficială a întregii administrații, perspectivele cele mai ademenitoare. La liceele romano-catolice din: Oradea, Timișoara, Arad, Cluj, Sibiu, Bistrița, Baia Mare, Satu Mare, Carei se vor institui în anii absolutismului catedre de limba română. Chiar din primii ani ai noului regim numărul mediu anual al elevilor români ale celor 29 de gimnazii de 8 și 4 clase ale Transilvaniei istorice se ridică în perioada 1851-1855 la 615-22% din total –,⁶ pentru că în 1865 el să ajungă la 1343, cu o pondere de 37% din totalul populației școlare gimnaziale⁷. Exemplul cel mai elocvent este cel al Gimnaziului regal, piarist, din Cluj, unul dintre cele mai vechi vaduri școlare românești, unde proporția bacalaureaților români atinge în 1866-1867 – punctul maxim al înmatriculărilor elevilor greco-catolici și ortodocși – procentul de 54,7%⁸. Cu un an mai înainte, la Gimnaziul romano-catolic de stat din Sibiu studiau 103 germani, 48 maghiari și 180 elevi români⁹. Cei mai mulți dintre toți acești noi veniți erau fii de preoți, de mici funcționari, de nemeși sătești, de proprietari de pământ, arendași, dar figurează între ei, cum o arată cataloagele piariștilor din Cluj, cercetate sistematic pentru perioada 1850-1910, și mulți copii de foști iobagi cu o stare materială bună. Din nefericire, majoritatea lor, confrunțați cu costurile mari ale învățământului, întrerup studiile după 2-3 clase gimnaziale pentru a îngroșa rândurile semidocșilor, devenind dascăli, notari, percepatori etc. După aprecierea generală a lui Barițiu abia o zecime din gimnaziștii români ajung la bacalaureat, iar dintre aceștia iarăși abia o zecime ajung la luminile învățământului superior, majoritatea la teologie¹⁰. Chiar și așa, ei realizează o netă ascensiune socială, cu efecte benefice pentru ansamblul comunității lor naționale: într-un singur deceniu, între 1849-1859, după aprecierea *Gazetei Transilvaniei*, numărul oamenilor cu carte români ajunge să se dubleze¹¹.

Pe de altă parte, prăbușirea vechii ordini agrare feudale, suprimarea vechilor interdicții privind pătrunderea în orașe, limitarea privilegiilor breslelor, libertatea industriei și comerțului, de după 1860, a favorizat o mai largă participare a românilor la ocupațiile neagricole ale orașelor, la modul de viață citadin, cu valențe naționale incomparabil mai mari. Deși capacitatea de absorbție a orașelor Transilvaniei – una dintre cele mai înapoiate provincii ale Imperiului, cu o economie agrară tradițională, cu o populație urbană foarte redusă, fără capital, fără o cale ferată, o bancă proprie, o universitate – era redusă, numărul românilor care se stabilesc în orașe se dublează aproape în decurs de trei decenii, ridicându-se de la cca 50.000 în 1838 la 80.000 în 1869¹². Grosul lor sunt, potrivit condiții

⁶ E. A. Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Eine physikalisch-statistisch-topografische Beschreibung*, Hermannstadt, 1857, p. 210-211.

⁷ *Statistisches Jahrbuch der österreichischen Monarchie für das Jahr 1865*, Wien, 1867, p. 342-357; Elevii celor 6 gimnazii calvine din Transilvania nu sunt incluși aici.

⁸ Simion Retegan, *Școlarizare și dezvoltare: elevii români ai Liceului Piarist din Cluj între 1850-1910*, AIICluj, XXII (1993), p. 121-134.

⁹ *Statistisches Jahrbuch der österreichischen Monarchie für das Jahr 1864*, Wien, 1865, p. 354-55.

¹⁰ [G. Barițiu], *Observăciuni practice despre școale: Gaseta Transilvaniei*, XII (1859), nr. 49 din 22. X.

¹¹ *Idem*, nr. 51 din 5. XI.

¹² Petru Suciu, *Problema orașelor transilvănene: Societatea de mâine*, I (1924), p. 514-515.

sociale rurale foarte modeste din care au fost dezrădăcinați, servitori, zileri, argați, cărăuși, așezați în suburbii, dar treptat crește și numărul micilor meseriași, al micilor comercianți, al celor cu ocupații intelectuale: mărunți slujbași, învățători, avocați. Începând din această perioadă, în orașele mai mici, ei achiziționează terenuri în zonele centrale, edifică case, pun pe picioare școli elementare, întemeiază fundații, dau primele semne ale unei vieți sociale mai elevate. Expoziția *Astrei* din 1862, de la Brașov, orașul în care pulsează cea mai viguroasă viață citadină românească, spectacolele de teatru ale trupelor din București în orașele transilvănene, concertul românesc de la Cluj, din 1867, stârnesc uimire în mijlocul unui public obișnuit să-i vadă pe români exclusiv ca pe o masă amorfă de țărani abrutizați de muncă, neștiutori de carte, al căror interes nu depășea problemele materiale ale existenței, nu trecea de orizontul îngust al satului lor.

Vedem, totodată, în primele decenii de după revoluție, parohiile urbane ortodoxe și greco-catolice din comitate, unele mai vechi altele mai noi, cele mai multe cu biserici de lemn la marginile comunităților, în locuri dosite, strâmtorate, urgisite, cerând noilor autorități austriece de stat locuri pentru edificiile lor de cult în piețe, pământuri arabile și fânațe pentru porții canonice, ajutorarea învățătorilor lor cu bani din casele alodiale, clădiri erariale nefolosite pentru școli etc. În general, există bunăvoința, astfel încât în cele mai multe locuri se obține câte ceva.

Să urmărim, cu titlu de exemplu, cazul românilor greco-catolici din Dej, oraș cu statut juridic nobiliar până în 1848. Aceștia, deși formau, în 1857, 22% din populație¹³, fiind foarte săraci, majoritatea doar cu câte o căscioară la marginile celei mai mizere ale urbei, cu ceva animale dar fără pământ în hotar, proscriși cu expulzarea de mai multe ori succesiv în decursul veacului al XVIII-lea, își aveau lăcașul de închinăciune și casa parohială înafara orașului, la marginea pășunii, pe un loc strâmt, depărtat, greu accesibil "spurcat", mâncat pe dedesubt de o vale, primejduit în verile ploioase de inundații, învecinat cu casa hingerului și locul de sălaș al țiganilor nomazi ("staniștea țangarilor")¹⁴. Era o bisericuță joasă de lemn, ridicată în 1799, prea mică pentru a mai cuprinde pe toți credincioșii, prea strâmtă pentru ca ei să poată îngenunchia, al cărui preot, lipsit cu totul de porția canonică existentă în cele mai multe sate unite, își câștiga traiul, asemeni credincioșilor lui, arând, săpând, cosind, secerând pământul pe care îl ținea în parte. Ce se întâmplă aici după revoluție? Iată-i pe românii din Dej – 1051 în 1857, 1940 în 1900¹⁵ - deschizând în 1850 prima lor școală, într-o casă închiriată, angajând un dascăl¹⁶, cerând Guvernului, prin intermediul episcopiei din Blaj, un intravilan al statului ca loc de casă parohială¹⁷, solicitând în 1857 de la Magistratul orașenesc loc de biserică în centrul urbei¹⁸, intervenind în anul următor, când începe comasarea hotarului pentru a li se tăia porție canonică pe

¹³ *Recensământul din 1857, Transilvania*, coord. Traian Rotaru, Ed. II-a, [Cluj], 1997, p. 148-149.

¹⁴ A.N.D. Cluj, F. Ep. gr.-cat. Gherla, 1857-655.

¹⁵ *Schematismus cleri diocesis Szamosujváriensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato MDCCCC*, Szamosujvárini, 1900, p. 51.

¹⁶ A.N.D. Cluj, F. Ep. gr.-cat. Gherla, 1859-4059.

¹⁷ *Idem*, 1852, Cutia IV, nr. 50, f. 66-67.

¹⁸ *Idem*, 1857-2218.

seama preotului¹⁹, adunând bani pentru a-și înălța o nouă biserică. Ca urmare a acestor demersuri ei primesc, în 1853, de la Guberniu terenul cerut – de o mare valoare dar cu o poziție laterală²⁰ - în schimbul căruia achiziționează în favoarea bisericii un intravilan cu trei imobile și mai multe pământuri extravilane²¹, pentru ca în 1858 Magistratul să doneze și el greco-catolicilor un loc de biserică²² și să contribuie la acoperirea plății învățătorului²³. În același timp, dispunându-se din Sibiu remunerarea de către stat a asistenței religioase prestate de preot deținuților, soldaților, bolnavilor greco-catolici ai spitalului comitatens se ameliorează condiția materială a acestuia²⁴. Dar chiar și cu pașii mari înainte care se fac sub absolutism, va fi nevoie de 20 de ani, pentru a se putea începe în 1878, construcția noului lăcaș de cult²⁵ și de alți aproape 20 pentru a-l termina în 1895. Câțiva ani mai înainte apărea în oraș prima bancă românească (*Ardeleana*, 1890), iar câțiva ani mai târziu se ridica și biserica de zid a comunității române ortodoxe, desprinsă, în 1873, din cea greco-catolică.

Concomitent cu angrenarea mai puternică a populației țărănești în circuitul valorilor naționale, cu progresul lent și dificil de diversificare socială a mediului românesc, absolutismul aduce cu el și un mare reviriment al școlii, un adevărat salt al acesteia, care reînnoia pe un plan mai înalt roirea școlară din timpul lui Iosif al II-lea.

În climatul de optimism pe care îl generează prăbușirea vechii lumi feudale, învățământul apare în ochii tuturor, laici și clerici, ortodocși și greco-catolici, ca punctul de pornire sau chiar esența procesului de regenerare a națiunii, ca remediu universal și miraculos al tuturor neajunsurilor și neîmplinirilor sale. O dorință atotcuprinzătoare de înaintare, un “dor după învățătură” răzbate până în cele mai îndepărtate colțuri ale Transilvaniei care, adâncite în letargie, păreau fără legătură cu mișcarea care se pornește. Totul era de făcut pentru eradicarea moștenirii apăsătoare a trecutului și totul va trebui făcut prin propriile puteri ale comunității naționale, fără sprijinul material al statului, chiar dacă concursul moral al forurilor centrale și locale ale absolutismului habsburgic nu a lipsit.

Adeziunea cu care publicul românesc înconjoară școala crește pe măsura restrângerii celorlalte posibilități de acțiune publică, pentru a deveni după patenta absolutistă din 31 decembrie 1851, așa-numita *Sylvesterpapent*, aproape singurul domeniu în care se puteau iniția demersuri colective cu substrat național. Realizăm intensitatea trăirilor colective ale acestui început de epocă din elanul lungului șir de memorii școlare ale delegației naționale vieneze, din însuflețirea circularilor episcopale, din fierberea corespondenței particulare și mai ales din izbucnirile avântate ale presei. Iată ce scrie *Gazetei*, în mai 1851, un

---

¹⁹ *Idem*, 1858-4584.

²⁰ Actul de donație din 20 martie 1853: *Idem*, 1853, Cutia V, nr. 71, f. 6.

²¹ Despre achiziția caselor și pământurilor cu o întindere de 36 mierțe de semănătură și 8 care de fân ale lui Mundryly Antal în valoare de 5000 fl. *Idem*, 1856, *Acte Șuluțiu*, dos. 1-31.

²² *Idem*, 1859-2317.

²³ *Idem*, 1874-3573.

²⁴ *Idem*, 1856, *Acte Șuluțiu*, Dos. 1-31.

²⁵ *Idem*, 1883-792.

corespondent din părțile Făgărașului: “Școale și iar școale, de am ști măcar că ne dăm și cămașa, ca să rămânem numai cu una; când e vorba de școale nu este de suferit a opune sărăcia. Școala, tocmai școala ne va scoate din sărăcia, și cea trupească, și cea sufletească. Învățători, învățători! ... Școale, școale mari și mici, școale!”²⁶ Sau, în același an, un altul: “Dacă mai avem încă cât de puțin suflet în oasele cele sdrumicate de tirania trecutului, credeți-mă că avem să spălăm cu sudorile și jertfele noastre toată osânda ce au lăsat-o peste noi neîndurarea veacurilor și orbecarea întru întunec”.²⁷ Același mesaj pornea spre Brașov și din Câmpia Transilvaniei. “Deci să ne deșteptăm cu toții, să ne răsfrângem mânecele, să ne apucăm de lucru ca niciodată de două mii de ani. Au sosit timpul abnegării de sine ... Doamne dă mână și crescământ la toate împulările înviatei noastre pe ruinele trecutului națiunii”.²⁸

Sub semnul acestui consens general al imperativului instrucției școlare se fac planuri în toate părțile – un gimnaziu la Făgăraș, altul la Năsăud, un al treilea pe Câmpie, altele la Câmpeni și Seini, o preparandie la Blaj, o școală montanică la Abrud, o școală reală la Mediaș, o facultate juridică la Cluj, o universitate românească²⁹ – încep să apară primele rezultate, prezentate frecvent în *Gazetă*, fie izolat, fie pe protopopiate. “Pe la 1850, scrie ziarul, se părea că toți bolovanii și toți copacii Ardealului se vor preface în școale românești”.³⁰ Într-adevăr, numărul școlilor elementare ortodoxe, intrate în mâinile energice ale episcopului Șaguna, crește în Transilvania istorică, de la 282 în 1844³¹ la 367 în 1851³² și la 691 în 1858.³³ Beneficiind de un start mai bun, 409 în 1840³⁴, numărul școlilor greco-catolice ajunge la 767 în 1865.³⁵ Chiar dacă marea majoritate a acestor “grădini ale nației” erau înjghebări fragile, multe fără un local propriu, fără un dascăl calificat, cu o durată a “școlarizării” redusă doar la lunile de iarnă, cu instrucție foarte sumară, cu o participare de doar cca. o treime a copiilor de 6-12 ani, saltul școlar care se face în această perioadă va fi păstrat și dus mai departe. El a fost posibil în cea mai mare parte a sa datorită concursului noii administrații austriece care, spre deosebire de vechea guvernare nobiliară, a tins constant spre generalizarea învățământului elementar, chiar dacă efortul școlar al organelor sale locale a fost meru inegal și deficitar, chiar dacă ea nu s-a implicat material în susținerea instrucției populației românești. Libertatea de mișcare a acestora în domeniul școlarizării elementare și secundare, mai puțin a celei superioare, nu a fost limitată în această vreme decât de precaritatea resurselor sale financiare, de inerția forurilor bisericesti

²⁶ *Gazeta Transilvaniei*, XIV (1851), nr. 43 din 28. V.

²⁷ *Idem*, nr. 89 din 5. XI.

²⁸ *Idem*, nr. 44 din 31. V.

²⁹ Memoriile pentru Academia de drept și universitate din 11.X.1849, 10.I și 29.XII.1850, 16.I.1851, în: *Mișcarea națională...*, p. 62-64, 254-260, 487-488, 509-510.

³⁰ *Gazeta Transilvaniei*, XV (1852) nr. 85 din 1.XI.

³¹ Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, 1986, p. 308.

³² E. A. Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Eine physikalisch-statistisch-topographische Beschreibung dieses Landes*, Hermannstadt, 1857, p. 200-202.

³³ *Telegraful român*, VI (1858), nr. 17 din 24. IV.

³⁴ Ladislau Gyémánt, *op. cit.*, p. 309.

³⁵ Șerban Polverejan, *Contribuții statistice privind școlile românești din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Cumidava*, II (1968), p. 163.

ortodoxe și greco-catolice care patronează, împreună cu statul, învățământul, de imobilitatea mentalităților rurale.

Deasupra acestei rețele școlare sătești ale cărei fire străbat grosul parohiilor românești, apar acum o serie de instituții școlare noi, de un nivel mai înalt, între care se remarcă: Gimnaziul ortodox din Brașov – creație de anvergură ale cărei costuri, suportate de cca. 200 familii negustorești s-au ridicat la 130.000 fl. și care era plănuț să se transforme după trei decenii într-o universitate –³⁶, preparandiile unite din Hațeg și Năsăud, Seminarul din Gherla, Școala “principală” din Târgu Lăpuș. Altele se consolidează: Seminarul de la Sibiu își mărește durata la doi, apoi la trei ani, Gimnaziul din Blaj devine, potrivit noii organizări din 1849 a învățământului secundar, gimnaziu complet, de 8 clase.

Marea mișcare școlară de după revoluție se traduce, de asemenea, printr-o mai largă participare românească la beneficiile instrucției universitare, chiar dacă, date fiind costurile ei și raritatea burselor, acesta rămâne domeniul cel mai deficitar. Cei mai mulți absolvenți gimnaziali se îndreaptă, la fel ca și în trecut, fie spre studiile teologice, fie spre cele juridice, carierele cele mai căutate și în același timp cele mai accesibile, cu instituții de profil în țară. Este vorba despre teologiile de la Blaj, Gherla, Sibiu – cu 114, 39, 128 studenți în 1865³⁷ –, Academiile maghiare de drept de la Oradea³⁸, iar din 1863 și cea de la Cluj, cea săsească de la Sibiu, cu 30 înmatriculați români, în 1853, (alături de 35 maghiari și 52 germani)³⁹ și 52, în 1860,⁴⁰ pentru sprijinirea cărora se constituie un comitet special în vederea constituirii unui fond bănesc de burse și se organizează colecte în toate părțile Transilvaniei.⁴¹ Sunt tot mai stăruitor căutate acum universitățile din Viena, 67 de studenți români în 1858,⁴² și Pesta – 76 români în 1863 din care 69 la drept⁴³ –, chiar dacă și într-o parte și în cealaltă, ei erau, ca număr, pe ultimul loc între popoarele Imperiului și nu toți erau din Transilvania. Marea lor majoritate erau, fie beneficiarii unci burse, fie erau ajutați de un filantrop român⁴⁴. Alături de teologi și juriști apar în această perioadă primii doctori, primii ingineri, destul de mulți absolvenți ai filozofiei.

Pe un alt plan al evoluției, regimul absolutist aduce cu el constituirea unui modest corp de funcționari români, oameni cu o instrucție școlară mai înaltă, care vor deveni după

³⁶ [G. Barițiu], 23 mii franci: *Gazeta Transilvaniei*, XXXI (1868), nr. 46 din 28/16. VI.

³⁷ *Statistisches Jahrbuch der österreichischen Monarchie für das Jahr 1865*, Wien, 1867, p. 328.

³⁸ Viorel Faur, Ioan Fleisz, *Studenții români la Academia de drept din Oradea (1850-1918)*, în: *Crisia*, XVII (1987), p. 129-181.

³⁹ *Gazeta Transilvaniei*, XVI (1853), nr. 82 din 14. X.

⁴⁰ *Telegraful român*, VIII (1860) nr. 48 din 1. XII.

⁴¹ *Bilanțul Fondului juriștilor români din Sibiu pe 1860-1861* (2. 222 fl.), în *Amicul școalei*, I (1861), p. 320.

⁴² *Foaie...*, XXI (1858), nr. 9-15.

⁴³ *Statistisches Jahrbuch der österreichischen Monarchie für das Jahr 1863*, Wien, 1864, p. 330-331; între 1850 și 1861 depun censura de avocat la Universitatea din Pesta 16 români, iar în 1862 numărul lor este de 24: A. Marienescu, *Doctorii de drepturi cu privință la români*, în *Foaie...*, XXV (1862), nr. 39 din 17. X.

⁴⁴ În toamna anului 1860, când dezghețul politic dă un nou impuls școlii, din cei 51 de studenți români de la Viena, 17 erau bursieri ai Seminarului Sf. Barbara, 5 aveau stipendii Ramonția, 2 stipendii din fondul Francisc Iosif, 2 erau în Institutul Terezian, 4 erau ajutați de Șaguna, 3 de Andrei Mocioni și comuna Lugoj, 4 de C-tin Hagi Pop, 1 de Sina: *Telegraful român*, VIII (1860), nr. 52 din 29. XII.

1860 principalii purtători de cuvânt laici ai națiunii. Funcționari români au existat în Transilvania și înainte de 1848 – Barițiu apreciază numărul celor care rămân credincioși neamului lor la 20-25, cei asimilați națiunilor politice fiind mai mulți – dar despre o funcționărie românească nu se poate vorbi înainte de revoluție sub guvernarea nobiliară maghiară. După 1850 în schimb forurile provinciale austriece angajează în funcțiile mărunte administrative, înmulțite vertiginos, mulți tineri români absolvenți ai “drepturilor”, ai claselor de filozofie, ai școlii germane născuți, o parte a ofițerilor fostelor regimente grănicerești, cu condiția de a avea calificarea necesară și a se putea folosi de limba germană, pătrunsă treptat până chiar și în unele mici cancelarii sătești, ceea ce explică afluența românească spre gimnaziile săsești⁴⁵. Se formează astfel o subțire tagmă de “oficiali” români al căror efectiv crește an de an, astfel încât în decembrie 1860 numărul lor se ridică la 186,⁴⁶ reprezentând 9,8% din totalul funcționarilor Transilvaniei istorice (fără finanțe) și 18,7% din cei autohtoni. Cei mai puțini sunt în instanțele judecătorești, unde din 377 de angajați, 152 erau alogeni, 105 maghiari, 82 sași și abia 36 de români⁴⁷. Chiar dacă marea majoritate a acestor purtători de uniformă români “oameni ai împăratului”, cum sunt numiți în sate, ocupau funcții inferioare: angajați districtuali, pretori, adjuncți pretoriali, notari etc. și, supravegheați îndeaproape, se țin departe de problemele națiunii, până acolo încât se fereșc să se aboneze la ziarul românesc, existența acestei noi categorii intelectuale reprezintă un incontestabil câștig.

Împliniri mari se realizează și în domeniul bisericesc. Deschizând calea emancipării politice a națiunii, revoluția a croit în același timp drumul eliberării sale religioase, tot astfel cum degradarea politică medievală avusese drept corolar subordonarea sa religioasă, față de ierarhia calvină la început, față de cea catolică maghiară și cea ortodoxă sârbească după aceea. Primii care obțin un statut de autonomie sunt uniți – jumătate din populația Transilvaniei istorice – favorizați, peste toate așteptările lor, de noua politică habsburgică de întărire sistematică a frontului intern al catolicismului, puternic zdruncinat de cutremurul anilor 1848-49.

Prin decretul imperial din 12 decembrie 1850 și bulla Ecclesiam Cristi din 6 noiembrie 1853, vechea dieceză unită a Făgărașului, cea mai mare din întreg Imperiul – 1367 parohi, 697 filii, 652.239 enoriași în 1850⁴⁸ – este ridicată la rang mitropolitan și se instituie două episcopii greco-catolice noi, cea de Gherla, cu 410.000 suflete și 634 de parohii (540 de la Blaj și 94 de la Munkács)⁴⁹ și cea de Lugojului, cu 42.977 suflete și 90 de parohii (17 de la Oradea și 73 de la Blaj)⁵⁰, aceasta din urmă cu menirea prozelitară vădită de a culege roadele fricțiunilor religioase româno-sârbești din Banat. Se constituia în felul

⁴⁵ În 1865 la cele 6 gimnazii evanghelice din Transilvania erau înmatriculați 103 elevi români, ceea ce însemna 11,6% din total (902).

⁴⁶ G. Barițiu, *Oficialii români: Gatzeta Transilvaniei*, XXIII (1860) nr. 58 din 10. XII: O listă nominală a funcționarilor români în 1860 în: BAR, București, Mss. Rom. 973, f. 33-55.

⁴⁷ *Telegraful român*, IX (1861), nr. 6 din 9. II.

⁴⁸ A. N. D., Alba, F. Mitrop. Blaj, 1851-121.

⁴⁹ *Șematismul veneratului cler a nou înființatei diecese gr. cat. a Gherlei pe anul 1867*, Gherla, 1867, p. IV.

⁵⁰ A. N. D., Alba, F. Mitrop. Blaj, 1851-121.

acesta, împreună cu episcopia unită a Oradei, o provincie mitropolitană greco-catolică cu caracter național, de sine-stătătoare, dependente de-a dreptul de Scaunul Papal, fără vechea intermediere a Strigoniului, provincie ale cărei eparhii au pentru români nu numai o importanță spirituală și morală, ci și una națională. Ele aduc cu sine tot atâtea rețele ierarhice puse în mâinile unor prelați proprii, controlul a tot atâtea rețele de școli confesionale, apreciabile posibilități de acțiune politică, anumite disponibilități materiale, o importantă activitate culturală. Deși traducerea în viață a hotărârii imperiale din 1850 a durat 5 ani, iar transformarea vechiului capitol episcopal blăjan în unul mitropolitan, de 10 canonici, 12 ani, deși înzestrarea materială a noilor instituții a fost modestă, toți cei patru arhiepiscopii au pe lângă ei câte un capitol susținut de stat, creează sau consolidează în timp câte un seminar teologic și câte o preparandie, pun pe picioare câte o tipografie, editează publicații. Exemplul eparhiei Gherlei, care n-are până la începutul veacului următor, nici reședință episcopală, nici cancelarie, nici chiar o biserică catedrală propriu-zisă dar deschide doi ani după instalarea primului ei episcop un seminar, rânduiește burse școlare conduce – mutată de la Năsăud – o preparandie, este edificator. Micul târg armenesc al Gherlei devine astfel dintr-odată un important centru românesc, de unde pornesc spre păienjenisul satelor Maramureșului, Oașului, Dejului, Năsăudului sute de preoți și învățători, mii și mii de circulare și dispoziții bisericești și școlare, un lung șir de vizite canonice, spre care vin, una după alta, generații de tineri, vrafuri de acte ale protopopilor și preoților, alcătuind una dintre cele mai impozante arhive românești transilvănene, delegații ale țăranilor.

Spre deosebire de greco-catolici, românii ortodocși din Transilvania – 680.468 la recensământul din 1857⁵¹ - conduși acum de cea mai puternică personalitate a istoriei lor, episcopul Andrei Șaguna, dar dezavantajați de marele ascendent politic al ierarhiei sârbești de care depindeau, nu obțin recunoașterea statutului mitropolitan, în ciuda tuturor eforturilor pe care acesta le face în perioada 1849-1852. Cum nu obține nici vreo subvenție din partea statului, nici pentru el, nici pentru consistoriul lui și cu atât mai puțin pentru cler. Prelatul din Sibiu, foarte bine cunoscut la Viena pentru calitățile sale deosebite, este încărcat cu decorații și titluri, ca nici un alt arhiepiscop român până la el, dar va trebui să aștepte încă 14 ani, până în momentul acutei strămătorii politice din 1863-64 a puterii de stat habsburgice, pentru a câștiga ceea ce uniților le-a adus pe neașteptate conjunctura de după revoluție. Chiar și așa biserica ortodoxă transilvăneană, întrunită în ajunul și la sfârșitul deceniului absolutist, în 1850 și 1860, în două importante sinoade, străbate sub păstorirea energică a lui Șaguna o perioadă de puternică consolidare internă. Ea se materializează, rând pe rând, în organizarea Institutului teologico-pedagogic din Sibiu, de 2 apoi de 3 ani, cu 4 profesori, în ridicarea gradului de instrucție, de moralitate, de disciplină a clerului, într-o anumită ameliorare a situației economice a bisericilor parohiale, greu lovite în timpul războiului civil (41 biserici ortodoxe arse și 319 jefuite⁵², alături de 30 de

⁵¹ Traian Rotaru (coord.), *Recensământul din 1857. Transilvania* (Cluj), 1997, p. 10.

⁵² Circular Șaguna, 27. VIII. 1850, BAR, București, Mss. Rom. 971, f. 330.

biserici unite arse și 480 jefuite),⁵³ instituirea unei tipografii diecesane, editarea din 1853, a Telegrafului român. Avântul reformator al lui Șaguna nu numai că oprește mișcarea convertirilor colective dinspre ortodocși spre uniți de dinainte de revoluție, nu numai că face față cu succes presiunii noii politici imperiale a ministrului cultelor Leo Thun de promovare a bisericii greco-catolice, dar reușește să păstreze ascendențul popular categoric pe care biserica sa îl câștigă în anii revoluției: între 1850 și 1857 proporția ortodocșilor în cadrul populației Transilvaniei crește de la 30,2% la 31,7%.⁵⁴

Toate aceste împliniri sociale, culturale, bisericești din deceniul absolutismului se înscriu pe un fundal grevat puternic, pe de o parte de restricțiile polițienești ale regimului – starea de asediu se prelungește până la 30 noiembrie 1854 – iar pe de alta de tensiunile confesionale ascuțite care răvășesc frontul comun românesc din timpul revoluției.

Ortodocși și greco-catolici în deceniul absolutist

Dacă anii revoluției au adus în societatea românească un vădit reviriment popular al ortodoxismului, a puternică tendință spre unificarea religioasă, un statut de egalitate faptică a confesiunilor, noul regim habsburgic caută dimpotrivă să reinstaureze vechiul primat al catolicismului a cărui consolidare devine o adevărată normă de stat. Animate de la început de mari planuri prozelitare, oficialitățile centrale și provinciale austriece, nu numai că tratează diferențiat bisericile românești, acordând mitropolia uniților, refuzând-o ortodocșilor, dar reintroduc unul după altul vechile privilegii de care se bucurau greco-catolicii în raport cu ceilalți conaționali ai lor.

Pe acest fundal încărcat raporturile dintre cei doi prelați români transilvăneni, Șaguna și Șuluțiu, pe care în decembrie 1850 îi mai vedem încă la Viena făcând cauză comună cu delegația națională în problemele școlare, semnând împreună cu trimișii laici memoriul pentru facultatea juridică, apoi pe cel pentru universitate, prezentându-se laolaltă la ministrul cultelor și învățământului, cunosc o deteriorare care crește an de an pentru a atinge punctul culminant în 1855. La început se încearcă o rezolvare a diferendelor pe calea unei comunicări directe, apoi legăturile se întrerup, fiecare parte adresându-și plângerile și acuzele Guvernului de la Sibiu, pentru a se ajunge în final la atacuri directe lansate pe calea circularilor.

Primele provocări pornesc din partea Blajului, inițiate la început de vechiul lui capittlu, cel din timpul lui Lemeni, pentru a fi transmise apoi noului lui episcop, Alexandru Sterca Șuluțiu, sfințit în august 1851. Acesta, ales datorită influenței delegaților naționali de la Viena, în primul rând a lui Maiorescu și Bărnățiu, era animat de idei liberale dar ajuns în mediul conservator și latinofon al Blajului care îi era ostil, pe de o parte cedează presiunilor canonicilor lemenieni, pe de alta, uitând promisiunile făcute la Viena

⁵³ Raport Cipariu, 27. VI. 1852, A. N., Alba, F. Mitrop. Blaj, 1852-761.

⁵⁴ Traian Rotaru, *op. cit.*, p. 9.

delegațiilor de a menține pacea cu ortodocșii, îmboldit de sugestiile oficialităților, se lasă purtat de visul apartenenței întregii națiuni la religia Curții imperiale, calea cea mai directă, dacă nu singura – considera el – a emancipării sale politice. Veleitățile sale prozelitare s-au manifestat, cum se știe, încă în 1850, când ispitește pe Șaguna cu perspectiva conducerii unei mitropolii greco-catolice a întregii națiuni⁵⁵. Fără să fi renunțat la utopia generalizării unirii religioase, după numirea lui, în 1853, ca arhiepiscop el face greșeala de a-și aroga în unele din actele sale postura de *mitropolit al românilor*, de a se adresa clerului și poporului român, ceea ce, cum este firesc, ofensează profund pe omologul lui ortodox din Sibiu. Riposta acestuia nu se lasă așteptată și este cu atât mai dură cu cât ea trece din sfera vieții bisericești în spațiul culturii, comun atât uniților cât și ortodocșilor, afectând grav interesul național.

Animizitățile pornesc în domeniul religios, unde existau câteva zone de interferență confesională foarte sensibile. Cele mai mari litigii le suscită căsătoriile mixte – care ridică problema preotului officiant, deci a taxelor, pe cea a apartenenței confesionale a copiilor, pe cea a forului îndreptățit să rezolve despărțirile – și convertirile, fie ele individuale sau colective, de care se leagă “instrucția” de șase săptămâni, probarea de martori și atestate, dreptul de proprietate asupra lăcașului de cult și bunurilor bisericești etc. În toate aceste chestiuni Guberniul, la insistențele Blajului și Oradei, dă câștig de cauză în 1850-51 uniților, revenindu-se la practicile defavorabile ortodocșilor de dinainte de revoluție, neuzitate în relațiile confesiunilor acatolice transilvănene. Încurajat, episcopul Șuluțiu nu numai că dă publicității marea cuvântare rostită la instalarea sa cu o puternică tentă prozelitară⁵⁶ dar în pastorală sa pentru Paștele anului (1852) nu se dă în lături să declare că pentru românii greco-catolici, romano-catolicii erau mai apropiați decât frații lor ortodocși de aceeași limbă și chiar de același rit⁵⁷. Răspunsul Sibiului este circularul din 24 aprilie prin care episcopul Șaguna interzice clerului său orice fel de colaborare școlară cu uniții, fie chiar și la nivelul celui mai mic sat mixt în care, nici greco-catolicii, nici ortodocșii nu erau în măsură să întrețină singuri o școală confesională oricât de modestă.⁵⁸

Înțelegem mai bine această realitate urmărind descrierea foarte concretă pe care, în 1852, protopopul Ștefan Moldovan, viitorul vicar al Hațegului, viitorul canonic de la Lugoj, o face românilor din satul săsesc Moșna: “... la anul 1841, scrie el, deodată, și uniții, și neuniții s-au apucat și și-au clădit biserici noi, de piatră, una lângă alta și mulți din cei cu mintea mai liniștită și mai sănătoasă le-au zis că o parte din două, în loc de biserică să clădească o școală și să o provadă de dascăl harnic că și într-o biserică pot încăpea cu toți, însă cei interesați n-au lăsat nici unul să scadă dintru ale sale și așa acum stau două

⁵⁵ Șuluțiu către Șaguna, 14. VII. 1850: *Mișcarea națională...*, p. 404-406.

⁵⁶ *Cuvântare care prealuminatul și preasfințitul domn Alexandru Sterca Șuluțiu, episcop g. c. al Făgărașului în toată Țara Ardealului și părțile ei împreunate, cavalerul crucii a III-a classă a strălucitului ord. Francisc Iosif, cu ocasiunea suirei sale în scaunul episcopesc au slobozit-o către tot clerul și poporul român la anul 1851*, [Buda, 1851]. O versiune în limba latină s-a tipărit la Blaj în 1852.

⁵⁷ A. N., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1852-106.

⁵⁸ Gh. Tulbure, *Mitropolitul Șaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Circulare școlare. Diverse*, Sibiu, 1938, p. 253-255.

biserici, nici una gata cum se cade și ambele mai totdeauna, afară de Paști, goale de oameni, ... și nici măcar o umbră de școală”^{58a}

În această stare de ostilitate deschisă a capilor bisericești survine vizita în Transilvania, între 21 iulie-3 august 1852, a împăratului Francisc Iosif, de care intelectualii români, mireni și ecleziastici deopotrivă, leagă cele mai mari speranțe. Grupul laic de la Viena reia acum cu un nou zel planul mai vechi al înființării unei facultăți juridice românești, considerată sub raport școlar, cea mai stringentă chestiune a zilei. Ea fascinează cu atât mai mult cu cât în august 1851 apăruse decretul imperial prin care se aprobă ridicarea unei facultăți juridice susținută de stat la Cluj, de limba maghiară și a alteia la Sibiu cu predarea în limba germană. Pentru câștigarea simpatiilor nobilimii maghiare, în aprilie anul următor, paralel cu acordarea unei tranșe din despăgubirile urbariale, se luau măsuri în vederea constituirii efective a celor două instituții, ceea ce incită foarte mult spiritele între români, ignorați din nou într-un domeniu în care ei erau atât de deficitari.

Nu se putea conta, în aceste condiții, pe un ajutor financiar al statului, de aceea, sfidător la adresa autorităților habsburgice, tot ce urma să se ceară împăratului era să aprobe organizarea unei colecte naționale pentru ca românii să-și întemeieze ei înșiși visata *Academie de drept*. Cererea, plănuiesc românii din Viena, ar fi trebuit prezentată monarhului în capitala provinciei, la Sibiu, printr-o impozantă delegație națională, cu reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale, sub conducerea celor doi capi bisericești. Maiorescu și Bărnăușu redactează proiectul unui nou memoriu către împărat, scriu în acest sens la Blaj, la Sibiu, la Brașov, în Munții Apuseni, propunând ca banii să fie administrați de un comitet al Gremiului negustoresc brașovean cu filiale în toate zonele românești. Se sconta, dată fiind anvergura națională a proiectului, pe sprijinul bancherilor vienezi aromâni Sina, Pop, Dumba, a familiilor Mocioni și Hurmuzachi etc.⁵⁹ La rândul ei *Gazeta Transilvaniei* începe o susținută campanie pentru *Academie*, iar în Munții Apuseni, Balint și Iancu – care acceptă în 29 aprilie decorația refuzată doi ani mai înainte⁶⁰ – o înscriu în centrul preocupărilor lor⁶¹.

Speranțele sunt încurajate de semnele de bunăvoință ale regimului din lunile premergătoare vizitei imperiale, între care acordarea ajutorului de 60.000 florini pentru refacerea bisericilor românești arse în timpul revoluției, jumătate pentru uniți, jumătate pentru ortodocși,⁶² recompensarea bănească a foștilor prefecți Iancu, Balint și Axente cu câte 9500 fl. fiecare⁶³, acceptarea cererii moșilor de schimbare a itinerariului împăratului pentru ca acesta să străbată călare chiar prin inima Apusenilor⁶⁴. Mulți dintre români

^{58a} A. N. D., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1852-1177, f. 7.

⁵⁹ BAR, București, Mss. Rom. 993, f. 125-128; *Transilvania*, XI (1878) nr. 4 din 15. II., p. 40-41; *George Barițiu și contemporanii săi*, I, 1973, p. 363-364.

⁶⁰ Cornelia Bodea, *Avram Iancu și Curtea de la Viena: Revista arhivelor*, XLIX (1972), nr. 4, p. 577.

⁶¹ S. Relegan, *Cinci petiții inedite din 1852 ale lui Avram Iancu: Sargeția*, IX (1972), p. 247-258.

⁶² Decretul gubernial din 7. IV. 1852: A. N. D., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1852-411.

⁶³ *Foaie...* XIV (1852) nr. 17 din 26. IV.

⁶⁴ Conceptul memoriului din 20. VI. 1852 pentru schimbarea itinerariului imperial: A. N., Cluj, F. Șuluțiu, nr. 175.

considerau chiar că, în ansamblul ei, vizita suveranului se adresa în Transilvania în primul rând acestora, ca unii care formau majoritatea populației țării, ca unii care purtaseră greul luptelor din 1848-1849. Se impunea, așadar, ca și primirea pe care ei urmau să i-o facă să fie la înălțimea acestor coordonate, să aibă, aidoma celei care i se făcuse în Ungaria, a celei făcute de sârbi, a celei pe care o pregăteau maghiarii și sașii transilvăneni, o dimensiune națională, depășind noile diferențe confesionale care răvășeau clerul.

Dar planul pașoptist al Academiei românești de drept cade înainte chiar de a putea fi prezentat împăratului, pe de o parte datorită disensiunii dintre capii bisericești, pe de alta datorită împotrivirii principelului-gubernator Schwarzenberg. Din partea sa Blajul, împulsionat din Viena, se declară de la început de acord, discută pe larg proiectul în ședința Capitlului din 20 martie 1852, invită episcopiile românești de la Sibiu, Arad și Oradea, să-și dea acceptul, obține concursul acestora două din urmă⁶⁵. Șaguna, în schimb, nu atât datorită “rătăcirilor” confesionale blăjene, cum se justifică în răspunsul său, cât datorită cursului germanizator în plină desfășurare al vieții publice, refuză categoric să se angajeze. Din anturajul lui se lansează, în compensație, ideea că în împrejurările existente, românii să se mărginească la înființarea unei societăți literare⁶⁶. Cu simțul lui politic atât de ascuțit, la curent cu pulsația care bătea la Sibiu a evenimentelor, apropiat încă de pe acum guvernatorului, prelatul din Sibiu a realizat că o facultate juridică cu limba de predare română nu numai că nu avea șanse de succes, într-un moment când se pregătea introducerea predării limbii germane chiar și în clasele superioare gimnaziale, dar era considerată de autoritățile provinciale de-a dreptul subversivă.

Într-adevăr, principele Schwarzenberg, informat de poliție despre planul românesc, ordonă efectuarea unei mari percheziții în reședința episcopului din Blaj, unde se sechestrează scrisorile lui Maiorescu, în același timp în care la Viena era răscolită și locuința acestuia⁶⁷. Guvernatorul dorea cu atât mai puțin o școală superioară românească, cu cât el nu o agrea nici pe cea maghiară în pregătire la Cluj, care, va scrie el, plasată cum era în centrul politic al nobilimii maghiare, într-un punct fierbinte al revoluției, nu făcea decât să hrănească tendințe naționaliste, separatiste și în același timp să incite speranțele românilor. Și una și cealaltă contraveneau interesului fundamental statal de uniformizare lingvistică și amenințau cu adâncirea tensiunii existente între cele două etnii principale ale țării. Pentru a slăbi tendințele exaltate naționale atât ale uneia cât și ale celeilalte, el pledează oral în fața împăratului, în timpul vizitei acestuia și apoi în scris în fața Cabinetului vienez pentru mutarea Guvernului la Cluj și ridicarea unei universități “paritetice” a țării la Sibiu prin extinderea vechii Academii săsești de drept.⁶⁸ Nu se va ajuge la o decizie finală a Cabinetului și împăratului în aceste chestiuni, dar împotrivirea

⁶⁵ A. N., Alba, Blaj, Reg. Intrare-eșire 1852-128; Arh. Bibl. Mitrop. Sibiu, F. Șaguna, nr. 708.

⁶⁶ I. Maiorescu către G. Dorgo și P. Vasici, 15. VII. 1852; G. Dorgo și P. Vasici către I. Maiorescu, 29. VII. 1852; Iosif Pervain, Ioan Chindriș, *Correspondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, II, Cluj, 1972, p. 450-457.

⁶⁷ Barițiu către Maiorescu, 15. VIII. 1852; *George Barițiu și contemporanii săi*, VII, București, 1985, p. 81-82; George Barițiu, *Universitatea de științe în Transilvania: Gazeta Transilvaniei*, XXXV (1872), nr. 7 din 31/22. I.

⁶⁸ *ÖMR.*, III/1, red. De Waltraud Heindl, Wien, 1975, p. 429-432 (ședința din 22. I. 1853).

gubernatorului torpilează preparativele academiilor juridice transilvănene de stat care vor fi reluate și finalizate, într-un alt context politic, abia în 1863, din nou cu excluderea românilor.

O dată cu căderea planului Academiei, cade și cel al delegației unice care să prezinte împăratului omagiul națiunii. În locul acesteia nu numai episcopii și clerurile, ci și intelectualii laici se vor prezenta separat, ortodocșii într-un loc, uniții în altul, “ca două popoare cu totul osebite” scrie Barițiu⁶⁹. Șaguna, după ce participă, alături de guvernator, la primirea suveranului la intrarea acestuia în țară, la 20 iulie, se înfățișează cu preoțimea lui la Sibiu, în timp ce Șuluțiu întâmpină pe suveran cu Capitlul, clerul, tineretul școlar blăjean la Alba Iulia și încă o dată în trecerea sa grăbită prin Gherla. În cererile lor și unul și celălalt pun accentul pe problemele specifice confesionale: salarizarea profesorilor noului institut teologico-pedagogic sibian, aprobarea unei colecte pentru un fond bisericesc-școlar, înființarea unor gimnazii ortodoxe, în cazul lui Șaguna, salarizarea de către stat a preoților, instituirea unei preparandii la Blaj, sprijin financiar etc. în cazul lui Șuluțiu. Cel dintâi, în compensație pentru mitropolie, este ridicat la rangul, niciodată deținut de vreun român, de consilier imperial, cel de al doilea primește o gratificație de 5.000 fl.⁷⁰ Sunt decorați foștii prefecti Axente Sever și Simion Balint, o serie de protopopi și preoți greco-catolici și ortodocși⁷¹. Împreună, cei doi capi bisericești apar numai la Cluj, dar aici nobilimea maghiară acaparează toată atenția suveranului. Altminteri, urmare a poruncilor guberniale, a circularilor repetate episcopoești, a curiozității firești – împăratul avea 18 ani – pretutindeni în satele românești suveranul este întâmpinat în bătaia clopotelor bisericilor, de preoți și credincioși, străbate cu cortegiul lui de la un sat la altul, printre șiruri compacte de oameni rânduți pe lângă popii și dascălii lor. Se înmânează în total peste 4.000 de plângeri.⁷² Între acestea, singură cea a brașovenilor, încălcând porunca lui Șaguna, și cele ale moșilor, redactate de Iancu, mai ridică problema Academiei, acesta din urmă și pe cea a folosirii limbii române în administrație.⁷³

Mai grav însă decât dezbinarea, previzibilă, a arhierilor a fost episodul cu totul neașteptat, de-a dreptul șocant pentru contemporani, al neprezentării lui Iancu, care, scrie Barițiu, “înnotând în contra Dunării cu pieptul gol, dar cu picioarele legate”⁷⁴, nu a dat față cu împăratul, nici pe Muntele Găina, nici la Alba Iulia, nici la Cluj. La foarte scurt timp după încheierea vizitei imperiale va surveni, legată de răzvrătirea moșilor pentru păduri, pe de o parte arestarea și încarcerarea sa la Alba Iulia – lovitura de grație de dinaintea totalei sale prăbușiri sufletești – pe de alta trimiterea armatei în Munții Apuseni pentru pacificarea regiunii⁷⁵.

O nouă răbufnire a vrajbei confesionale, cea mai puternică, are loc în 1855 pornită iarăși din Blaj. Anunțând în circularul din 21 aprilie numirea sa ca mitropolit, Șuluțiu nu se adresează numai clerului și poporului lui, ci întregii națiuni, arogă pe seama uniților

⁶⁹ George Bariț și contemporanii săi, VII, București, 1985, p. 77.

⁷⁰ A. N., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1852-744.

⁷¹ G. Barițiu, *Părți alese ...*, II, p. 690-691.

⁷² *Idem*, p. 691.

⁷³ S. Retegan, *op. cit.*, p. 247-258.

⁷⁴ Barițiu către Maiorescu, 31. VII. 1852: *George Bariț și contemporanii săi*, VII, București, 1985, p. 79.

⁷⁵ S. Retegan, *Răzvrătirea moșilor din 1852. Rolul lui Avram Iancu*, în A. I. I. Cluj, XV (1972), p. 239-262.

moștenirea vechii mitropolii ortodoxe de Alba Iulia, prezintă unirea cu Roma ca o condiție a propășirii tuturor românilor, iar extinderea ei ca o dorință a împăratului, cheamă deschis clerul ca la liturghia din sârbătoarea Rusaliilor să se înalțe rugăciuni pentru unirea întregii națiuni sub un sigur cap bisericesc.⁷⁶

Drept răspuns, Șaguna nu numai că se plânge guvernatorului, care admonestează foarte sever pe prelatul blăjean numindu-l “tulburător al liniștii publice”, dar, trecând iarăși din spațiul confesional în cel cultural, emite în 5 decembrie 1855, cunoscuta pastorală de Crăciun, menită a se citi în toate bisericile ortodoxe, prin care aruncă anatema asupra *Gazetei Transilvaniei* și *Călimdariiului pentru poporul românesc* a lui Barițiu, ambele de orientare greco-catolică, interzicând clerului și poporului său să le cumpere și să le citească.⁷⁷ Mai mult, ea e trimisă și episcopului Hakman, pentru interzicerea acestor publicații și în Bucovina, patriarhului Rajačić, pentru oprirea lor în Banat, ceea ce se și întâmplă. Se iscă dispute legate de utilizarea fondului bănesc al *Societății femeilor române din Brașov*, cu caracter aconfesional, apar insinuări dușmănoase în presă, și de o parte, și de cealaltă, Barițiu, greco-catolic, persecutat la Brașov, face planul să revină la Blaj⁷⁸, se produc reverberații în Principate, unde pornirea generală împotriva trupelor de ocupație austriece se întoarce împotriva uniților veniți din Transilvania, priviți în unele cercuri ca instrumente ale permanentizării ocupației, ale “nemțirii” lor.

Pastorală Sibiului nu poate fi disociată de momentul instalării ca mitropolit a lui Șuluțiu, la 28 octombrie 1855, căruia acesta i-a dat o foarte mare anvergură și, implicit, o coloratură națională, obținând participarea nunțiului apostolic vienez, cardinalul Viale Prela, a principelui-gubernator Schwarzenberg, a șefului Comandamentului militar din Sibiu, generalul Bordolo, a unui mare număr de invitați, a clerului și poporului, transformând-o într-un eveniment de nivel statal, ceea ce nu a putut lăsa indiferent pe marele Șaguna. Publicitatea cu iz național care i se face în *Gazetă* alertează în același timp Guvernul, care interzice redacției să mai folosească sintagma “mitropolie românească”.⁷⁹ Poliția din Brașov comunică redactorului ei, Iacob Mureșan, ordinul prezidiului gubernial potrivit căruia, începând cu 1 ianuarie 1856, ziarul va mai putea apărea numai dacă toate articolele originale vor fi traduse în germană și aprobate în prealabil și dacă nu se va mai reproduce nimic din ziarele care apăreau în Principate.⁸⁰ Poliția interzice în același timp publicarea în biserici a afuriseniei aruncate asupra *Gazetei*, care, lipsită de cautiunea prescrisă de legea presei, devenise din 1853 organ oficial, purtând pe frontispiciul ei pajura împărătească. Gestul lui Șaguna, reprob de autoritățile austriece ca fanatizant, oricare au fost relațiile sale personale cu Schwarzenberg, a fost înregistrat în schimb în cercurile politice maghiare și săsești, care priveau noile instituții bisericești românești prin prisma consecințelor lor viitoare asupra raporturilor de forțe din Transilvania, cu o mare satisfacție.

⁷⁶ *Gazeta Transilvaniei*, XVIII (1855) nr. 34 din 29.IV.

⁷⁷ Gh. Tulbure, *op. cit.*, p. 195-201.

⁷⁸ Barițiu către Cipariu, 27. XI. 1855; A. N. D., Cluj, F. Bibl. Centr. Blaj, nr. 183, f. 15-19.

⁷⁹ Barițiu către Cipariu, 22. XI. 1855; *Idem*, f. 13-14.

⁸⁰ Barițiu către Cipariu, 27. XII. 1855; *Idem*, f. 23-25.

Deși Blajul nu a răspuns cu aceeași monedă, afurisind *Telegraful român* din Sibiu, cum cereau unii, diferendul dintre cele două centre bisericești pătrunde în cler – în unele locuri se trece peste interdicția gubernială – și infestează și mediul intelectual laic. Scade drastic numărul abonaților *Gazetei* și *Foii* atât în Transilvania cât și în Principate. La Blaj și la Oradea se emit circulare speciale pentru prenumerări la cele două publicații și se face planul unui ziar nou, greco-catolic. La rândul lui Barițiu intenționează la Guberniu un proces împotriva prelatului ortodox și scrie, cu gândul de a-l da publicității, un lung răspuns de apărare.⁸¹ Diferențele dintre cele două ierarhii, înțefite de zvonurile care circulă privind salarizarea de către stat, când a preoților uniți, când a celor ortodocși se mențin, dar nu pot totuși să rupă firele care legau pe fruntașii mireni ai generației pașoptiste, cum se va vedea la dezghețul politic din 1860. Cum nu afectează decât cu totul sporadic nici lumea satului. În universul țărănesc în care primordială este forma exterioară a credinței, ritual, comun ambelor biserici, se știe prea puțin sau deloc despre cele patru puncte dogmatice care particularizau pe uniți, nu se face, în general, mare caz de deosebiri confesionale.

Statul absolutist și bisericile românești

Instituirea statului polițienesc, permanentizarea stării de asediu, suprimarea începând din 1851 a oricărei activități politice a românilor a fost dublată de introducerea unui control statal sistematic al bisericilor lor, deopotrivă de sever pentru greco-catolici, cărora li s-a recunoscut prin acte solemne imperiale și pape statutul mitropolitan, ca și pentru ortodocși care, în ciuda marilor eforturi ale lui Șaguna din 1849-1851, nu obține un asemenea statut.

Și pe un plan și pe celălalt, dominația statului se instaurează treptat, pe măsură ce regimul se consolidează. În domeniul confesional, începutul se face încă în toamna anului 1849, când – semn de rău augur –, fondurile bănești ale Blajului și Sibiului, deși foarte modeste în comparație cu cele ale vechilor biserici recepte, sunt trecute cu sila în administrația statului, cu o dobândă anuală mult inferioară aceleia a pieței. În anul următor mai exista o oarecare libertate de mișcare, dovadă convocarea sinoadelor, cel ortodox în martie, cel unit – acesta cu caracter strict electoral – în septembrie, dar după suspendarea constituției prin așa-numitul *Sylvesterpapent* din 31 decembrie 1851 subordonarea față de forurile guvernamentale devine quasitotală. Lăsând afară dogmele, ingerințele statului merg de la dreptul consacrat al numirii episcopilor – dintre trei candidați aleși de sinod – la problemele legate de inspecția școlilor confesionale, de la prerogativa convocării sinoadelor la chestiuni de disciplină bisericească, de la administrarea bunurilor de patronat regesc la probleme legate de ritul liturgic în cazul greco-catolicilor. Pentru aceștia din urmă situația cea mai grea se creează o dată cu semnarea, în august 1855, a Concordatului dintre Vatican și statul austriac.

---

⁸¹ *Apărare în contra unui cerculariu episcopesc compusă de G. Bariț, 1856. Editor și prevăzător: auctorul. O copie a începutului acestei scrieri a lui Barițiu: A. N., Cluj, F. Bibl. Centr. Blaj, nr. 183; nu cunoaștem textul integral și nu credem că cenzura absolutistă să fi permis publicarea lui.*

Lezate în exercițiul funcțiilor lor sacre și profane, nici biserica ortodoxă, nici cea unită nu au rămas pasive în fața ofensivei statale. Deși în conflict una cu cealaltă, pândite de alte amenințări, animate de alte obiective, rezistența lor încorporează eforturi la fel de mari și este urmărită cu aceeași încordare de credincioși, și de o parte, și de cealaltă.

S-a scris mult despre lungul diferend dintre marele prelat și om politic care a fost Șaguna și Leo Thun, ministrul absolutist al cultelor și instrucțiunii publice. Au fost evocate, rând pe rând, începuturile conflictului din anii (1850-51), când se impun ortodocșilor în relațiile cu uniții condițiile stabilite pentru Vasile Moga în urmă cu patru decenii, episodul sinodului electoral de la Carloviț din 1852, tentativa nereușită din 1853 pentru recâștigarea administrării fondurilor bănești, marele apel la împărat de la 1 decembrie 1855 îndreptat împotriva ministrului și pentru restaurarea mitropoliei ortodoxe române, disputa din anul următor pentru denomi-nația de *biserică neunită*, litigiul îndelungat pentru administrarea școlilor confesionale ortodoxe în care Șaguna obține în 1859 câștig de cauză, eforturile din ultimii ani ai absolutismului pentru salarizarea de către stat a preoților⁸². În toată această perioadă arhiereul din Sibiu nu numai că se afirmă între ai săi prin energia sa reformatoare ca cel mai mare prelat de până atunci al ortodoxismului transilvănean dar devine, prin autoritatea de care se bucura în masa mare a credincioșilor români, o personalitate importantă a vieții publice generale, a cărei influență este căutată și în același timp temută. Este semnificativ faptul că în februarie 1856, când se discută în Cabinetul vienez ocuparea episcopiei ortodoxe de Vârșeț, Arad, Timișoara și Buda, Alexander von Bach propune să se profite de ocazie pentru a propune mutarea lui Șaguna din Transilvania, ca unul care propaga *schisma* și întreține tensiunea dintre ortodocși și uniți. Paradoxal, cel care se opune e tocmai Thun invocând faptul că din Ungaria influența lui Șaguna în Transilvania ar fi la fel de mare, tot astfel cum de aici el exercita anumite înrâuriri în țara vecină⁸³.

S-a scris însă puțin sau chiar deloc despre presiunea la care a fost supusă biserica greco-catolică românească după Concordatul din 1855, deși ea era recunoscută ca mitropolie și consolidată instituțional prin înființarea episcopiei de Gherla și Lugoj. Spre deosebire de toate celelalte confesiuni transilvănene, ea își pierde nu numai umbra de autonomie față de stat pe care o avea dar își vede amenințată moștenirea ortodoxă păstrată de-a lungul unui veac și jumătate, disciplina bisericească proprie, dreptul canonic specific, ritualul orientat chiar, cu alte cuvinte însăși individualitatea sa. Ingerințele statale în probleme religioase atât de sensibile urmăreau eliminarea, unul câte unul, a acestor atribute orientale, absorbția integrală, în final, a acestei enclave particulare în generalitatea bisericii romano-catolice, liantul protejat de stat al unității Imperiului. Ofensiva oficială catolicizantă – care lărgea un fâgaș mai vechi încă din timpul episcopului Bob, cu aderenți în sânul clerului, atât la Blaj, cât mai ales la Oradea – avea un puternic substrat politic. Într-o vreme când trupele austriece ocupau Principatele Române, când se plănuia înglobarea lor, se considera că distincțiile religioase dintre ortodocși și uniți, cele patru puncte dogmatice cunoscute,

⁸² Keith Hitchins, *Orthodoxy and Nationality. Andreiu Șaguna and the Rumanians of Transylvania, 1846-1873*, Harvard University Press, 1977, p. 224-277.

⁸³ ÖMR., III/1, p. 475 (ședința din 12. II. 1856).

constituiau o demarcație prea slabă între ei, că trebuiau create diferențieri mai puternice care să individualizeze tranșant pe cei din urmă, să-i lege mai strâns și mai intim de lumea catolică, să-i transforme, în perspectivă, într-un punct de sprijin solid al Imperiului în Transilvania și mai departe în afara ei. Prezența la Blaj, în octombrie 1855, la instalarea lui Șulufiu a celor mai înalte oficialități ale statului este simptomatică.

Prima și cea mai mare străpungere a disciplinei orientale a bisericii unite se operează în 1856, pe de o parte prin legea privind căsătoriile catolicilor din Imperiu, pe de alta prin instrucțiunea specială a cardinalului vinez Rauscher referitoare la cauzele matrimoniale aflate în competența judecătorilor eclesiastice. Cea dintâi, încălcând flagrant dreptul canonic al *Pravilei* orientale, pune sub semnul întrebării validitatea și legitimitatea căsătoriei preoților, rezervând demnitățile bisericești mai înalte exclusiv pe seama celibilor. Se interzicea, totodată, cea de a doua căsătorie a preoților văduvi chiar și în cazul abandonării condiției sacerdotiale, erau prohibite căsătoriile copiilor de preoți cu vlăstarele credincioșilor lor – considerate rude de botez –, se introduc modificări ale perioadelor în care se puteau face cununii, ale gradelor de rudenie cu care acestea erau compatibile. Cea de a doua, tot atât de gravă, desființă scaunul de judecată protopopial pentru divorțuri și în același timp interzicea desfacerea căsătoriei în cazurile de adulter și abandon. Și una și cealaltă sunt anunțate clerului prin circulare speciale ale Blajului.⁸⁴

Reacția sacerdoțiului greco-catolic este, în condițiile severității regimului absolutist, foarte puternică. În mai multe zone ale arhiepiscopiei – la Bistra în Munții Apuseni, la Unirea lângă Aiud, la Teiuș lângă Alba Iulia, la Hațeg în vicariatul Hunedoarei, la Poșaga pe valea Arieșului, la Morlaca lângă Huedin, la Cluj, la Bistrița, la Sibiu – au loc sinoade protopopiale în care preoții protestează vehement în protocoale care se întocmesc împotriva încălcării *Pravilei* bisericii orientale.⁸⁵ Cei care le organizează, comunicând în secret unii cu alții, sunt toți protopopi foarte erudiți, cunoscute personalități locale, figuri venerabile ale clerului unit, cu o mare reputație în rândul acestuia, între care viitorii canonici ai Capitlului blăjean: I. F. Negruțiu, I. Vlăsa, G. Mihali, A. Vestemeanu, alături de care apar Simion Balint, Gavril Pop, Ioan Maier etc. Ce se întâmplă, spun ei, este nu numai împotriva unei vechi tradiții, ci este de-a dreptul împotriva unirii cu biserica Romei, căci, tulburându-se atât de grav poporul, se va trece, la fel ca în timpul Mariei Terezia “cu grămada” la ortodoxie. “Miri calcă *Pravila* în picioare”, scriu din Zlatna în mai 1857 preoții protopopiatului Bistrei, se deschid credincioșilor porțile să-și părăsească bisericile și credința, se creează premisele repetării scenelor tragice din 1759, premisele frustrării preoților uniți de oficiile și subsistența lor! De ce, întreabă ei, greco-catolicii să fie supuși unor vexații neuzitate nici chiar în cazul izraeliților. Din toate părțile se cere mitropolitului să se conformeze dorinței generale privind întrunirea sinodului eparhial, singurul în măsură să opereze, prin consensul clerului și poporului, modificări ale disciplinei bisericești, dacă acestea trebuie într-adevăr făcute, unica modalitate pentru liniștirea spiritelor, condiția *sine qua non* a menținerii și consolidării religiei greco-catolice.

⁸⁴ A. N., Alba, Blaj, Reg. I-E, 1856-864; 1857-54.

⁸⁵ *Idem*, F. Cabinet Mitrop., nr. 581-583/1857-58.

Toate aceste izbucniri ale clerului au fost precedate și încurajate de rezistența pe care o opune politica oficială de latinizare însuși capul bisericii unite, mitropolitul Alex. Sterca Șuluțiu. Acesta, după ce în primăvara anului 1856 provoacă, la conferința de la Viena a episcopilor catolici privind aplicarea Concordatului (6 aprilie-17 iunie) stupefacție privind atașamentul său tranșant față de vechea disciplină a bisericii sale, apelează în sprijinul acesteia de-a dreptul la ajutorul Scaunului Papal. Marele său memoriu din 26 noiembrie 1856 invocând, rând pe rând, *Pravila orientală* – se trimite la Roma un exemplar din *Pravila cea Mare de la Târgoviște* din 1652 –, condițiile unirii de la 1699: cele patru puncte dogmatice, incompetența puterii seculare de a interveni în probleme de drept canonic, cere, în esență, respectarea dreptului străvechi al protopopilor de a judeca procesele de divorț și acceptarea acestuia în cazurile de adulter și abandon⁸⁶ (romano-catolicii acceptă doar “despărțirea de pat și masă”, fără dreptul încheierii unei noi căsătorii). Mizând pe sprijinul Vaticanului, încurajat de rezistența cu care catolicii maghiari întâmpină Concordatul, Șuluțiu adresează aceleași cereri și ministrul Leo Thun pe care încearcă o dată mai mult să-l convingă că respectarea disciplinei orientale a greco-catolicilor era singura cale pentru atragerea tuturor românilor la unire⁸⁷. Răspunsul acestuia, apreciat ca un adevărat “fulminatoriu”, poruncește mitropolitului să respecte riguros instrucțiunile cardinalului Rauscher, să lase gândul că Roma îi va lua apărarea, să îndepărteze de lângă el – aluzie la Cipariu – pe cei care îi dădeau asemenea sfaturi⁸⁸. În același timp ambasadorul austriac la Roma cerea Secretariatului de stat al Vaticanului să ia măsuri împotriva mitropolitului din Blaj, care, dominat de o “partidă” anticatolică și naționalistă, putea crea o situație foarte periculoasă în rândul românilor uniți din Transilvania⁸⁹.

În fața agresivității ministeriale, Șuluțiu, asemeni lui Șaguna cu doi ani mai înainte, apelează la împărat⁹⁰, face noi demersuri pe lângă Nunțiatura vieneză pentru aprobarea sinodului provincial⁹¹, cheamă pe cei trei episcopi sufragani ai săi să-l sprijine în eforturile sale. Să nu se uite, le scrie el, că noile măsuri pot periclita însăși unirea, deoarece lățindu-se în popor vestea introducerii disciplinei bisericești latine, mai devreme sau mai târziu, s-ar putea reedita evenimentele din anii 1740-1749.⁹²

În mod neașteptat Scaunul Papal, dorind să facă din mitropolia română unită un model atractiv pentru lumea ortodoxă, ia apărarea prelatului din Blaj în conflictul cu Leo Thun, exprimându-și respectul pentru disciplina bisericii orientale⁹³.

Presat de murmurul general al clerului, încurajat de intervenția ocrotitoare a Romei, ca și de demersurile catolicilor maghiari, Șuluțiu începe în toamna anului 1857 pregătirile pentru sinodul provincial, atribut esențial al autonomiei bisericești, trimițând sufraganilor săi o lungă listă de chestiuni care urmau să fie luate în dezbatere⁹⁴. Pe primele locuri figurează chestiunile arzătoare ale uniformizării disciplinei bisericești și sinodalității,

⁸⁶ A. N., Cluj, F. Șuluțiu, nr. 122.

⁸⁷ *Idem*, nr. 125-126.

⁸⁸ Thun către Șuluțiu, 17. I. 1857: *Idem*, nr. 128.

⁸⁹ I. Dumitriu-Snagov, *Le Saint Siège et la Roumanie moderne*, I, Roma, 1982, p. 295-296.

⁹⁰ Memoriul din 3. III. 1857: A. N., Cluj, F. Șuluțiu, nr. 131.

⁹¹ Memoriile din 3. III, 24. XII 1857, martie 1858: *Idem*, nr. 129, 132, 138.

⁹² Șuluțiu către Erdeli, Alexi și Dobra, 3. III. 1857: *Idem*, nr. 134.

⁹³ Secretarul de stat Antonelli către nunțul vienez, 22.30. III. 1857: I. Dumitriu Snagov, *op. cit.*, p. 298-305.

⁹⁴ Șuluțiu către Erdeli, Alexi și Dobra, 24/12. IX. 1857: A. N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1857-1845, f. 1-5.

alături de care apar deziderate legate de instrucția școlară și dotarea materială a clerului, înzestrarea economică a parohiilor, buna funcționare a școlilor etc.⁹⁵

În continuarea acestor preparative, Șuluțiu, mai sigur acum de sine, anunță clerului printr-un circular iminența sinodului⁹⁶, convine cu sufraganii săi asupra datei de 20 mai, comunică vestea în *Gazeta Transilvaniei*.⁹⁷

În aceste împrejurări episcopul Ioan Alexi al Gherlei, dând curs invitației venite din Blaj, fără a mai aștepta noi dispoziții, pune în mișcare întreg clerul marii sale eparhii, ordonând protopopilor să organizeze sinoade locale cu participarea tuturor preoților subordonați pentru dezbaterea dezideratelor propuse din Blaj. Deși toate aceste întruniri s-au desfășurat fără zgomot, fără participarea trimișilor mireni ai satelor, cum s-ar fi dorit, fără să se iasă din sfera bisericească și școlară, ele conturează, în condițiile absolutismului, o mișcare de anvergură care a influențat starea de spirit a clerului, cu ecouri chiar în masa țărănească. Maldărul de protocoale înaintate din toate părțile la Gherla reproduc, regrupează, lărgesc, localizează problematica primită, reflectând elocvent dorința generală de înnoire a sacerdoțiului unit, nemulțumirea care domnea în rândurile sale.⁹⁸ Este un mare noroc, scrie Barițiu lui Cipariu la Blaj, în septembrie 1858, că păstoria lui Șaguna e atât de autoritară, căci altminteri jumătate dintre greco-catolici ar fi abandonat unirea⁹⁹.

Dar, în ciuda tuturor așteptărilor și pregătirilor, în ciuda faptului că sinodul provincial, așa cum era el reglementat în Concordat, nu comporta decât o participare foarte restrânsă, episcopii și câte doi canonici din fiecare eparhie, răspunsul Nunțiatului la cererea Blajului pentru sinod este, în esență, un refuz. La 29 martie 1858 nunțul vienez comunică mitropolitului că dorința papei era ca plănuitul sinod, date fiind împrejurările momentului, să se amâne pentru o altă dată. Dacă însă episcopii, vreau cu tot dinadinsul să-l țină, el din partea lui, nu-i oprește, dar în nici un caz acolo să nu se abordeze punctele disciplinei bisericești, așa cum au fost prezentate ele papei în memoriul din noiembrie 1856 al mitropolitului¹⁰⁰. Roma se conforma, așadar, în această chestiune comandamentelor politice superioare ale Vienei. Or, un sinod, fie el și restrâns, în Blaj, locul marilor adunări populare din timpul revoluției, echivala în ochii autorităților absolutiste cu ceva apropiat de o conferință națională românească, tot ce putea fi mai odios în fața lor. Cu atât mai mult cu cât, clerul unit era mai instruit, cu cât, oricât vorbea Șuluțiu despre planul măreț al extinderii sau chiar a generalizării unirii religioase, demersurile lui pentru apărarea disciplinei ortodoxe erau identificate unor tendințe naționale centrifugale intolerabile. Cu atât mai mult cu cât la Viena el era considerat mult prea slab pentru a putea ține strâns în frâu, asemeni lui Șaguna, cinul preoțesc subordonat. Unirea cu Roma, pe care se pune atâta greutate, se scrie în aprilie 1858 ministrului poliției, contează în fapt prea puțin sau chiar deloc, câtă vreme greco-catolicii nu sunt mai buni decât ortodocșii în privința credinței, fiind în schimb mult mai refractari influențelor guvernamentale¹⁰¹. Se mai adaugă faptul că Blajul, cu

⁹⁵ *Idem*, f. 6.

⁹⁶ Circularul din 1. III. 1858: A. N., Alba, Reg. I-E, 1858-117.

⁹⁷ *Gazeta Transilvaniei*, XXI (1858)/nr. 23 din 20. III.

⁹⁸ A. N., Cluj, F. Ep. Gherla 1858-1443, 1445, 1462-3, 1467-8, 1482-4, 1502, 1508-9, 1517, 1519, 1521, 1529, 1535, 1538-9, 1561-4, 1578-9, 1584, 1586-90, 1606, 1685.

⁹⁹ Barițiu către Cipariu, 6. IX. 1858: A. N., Cluj, F. Bibl. Centr. Blaj, nr. 183, f. 35-36.

¹⁰⁰ *Idem*, F. Ep. Gherla, 1858-1411-12.

¹⁰¹ N. Popescu, *Documente inedite...*, București, 1929, p. 241-244.

noua sa mitropolie, cu noile sale episcopii, cu scoaterea de sub tutela Strigoniului era foarte rău privit în cercurile politice săsești și maghiare, care nici ele nu puteau fi întărite prin aprobarea unui sinod românesc. Cu deosebire episcopul catolic al Albei Iulii, Haynald Lajos, viitorul conducător politic al maghiarilor din Transilvania, viitorul cardinal, se afirmă încă din acești ani ca unul dintre cei mai redevabili adversari ai Blajului.

Survin apoi considerente de natură externă. Străbatem, după retragerea forțată a armatelor austriece din Principatele Române – ocupate cu costuri enorme –, după succesul forțelor unioniste în Adunările ad-hoc de la Iași și București, după hotărârile Conferinței de la Paris, care făceau posibilă unirea, perioada în care întreg năduful înfrângerii pe care Imperiul o suferă în această chestiune se întoarce asupra românilor din Transilvania, suspecți în permanență de daco-românism. Nu este atât vorba, scriu rapoartele locale trimise unul după altul la Viena, despre masa țărănească, cât despre românii instruiți iar dintre aceștia nu atât despre preoți, care ar putea fi ușor câștigați de partea regimului prin ameliorarea de către stat a condiției lor economice, într-adevăr extrem de precare, cât despre “românii în frac”¹⁰². Faima națională a Blajului, murmurul clerului său, postura frondistă a mitropolitului atrag atenția în primul rând asupra uniților.

În aceste condiții mitropolitul blăjean, părăsit de sufraganii săi, compromis în ochii autorităților care îl identifică, ironie a soartei, cu ortodoxismul, umilit în fața clerului, măhnit până în adâncul sufletului, este constrâns să contramandeze sinodul¹⁰³. În locul acestuia Blajul primește, în septembrie (1858) din ordinul papei Pius al IX-lea vizita unei foarte importante misiuni apostolice conduse de însuși nunțul vienez, Antonio De Luca, misiune din care vor face parte trei mari somități ale dreptului canonic latin: prelații romani, viitori cardinali, I. Simeoni și A. Panebianco și profesorul universitar I. Fessler. Scopul declarat al legației era acela de a cunoaște la fața locului realitățile și necesitățile bisericii române unite, dar ceea ce se urmărea înainte de toate era o aducere la ordine a Blajului, care, prin lunga sa serie de memorii, se dovedea refractar spiritului Concordatului. În decursul unor lungi conferințe, la care mitropolitul este asistat de cei trei sufragani ai săi: Erdeli, Alexi și Dobra, însoțit fiecare de câte un canonic al Capitlului său, Șuluțiu, protagonistul unei fronde care descinde din mutațiile revoluției, trebuie să cedeze în privința divorțurilor, a participării laicilor la sinoade, a dreptului de judecată al protopopilor. Dezbaterea teoretică asupra chestiunii coajutorului care, în situații de excepție, putea fi numit de papă pe lângă oricare din episcopii uniți, avea pentru el, într-un moment extrem de critic al păstoririi sale, sensul unui avertisment¹⁰⁴.

Liberalizarea treptată a regimului, după marile înfrângeri militare din vara anului 1859 din partea Franței și Piemontului, va curma intervențiile deschise catolicizante ale oficialităților, dar, cu toate acestea, românii greco-catolici transilvăneni, în ciuda tuturor eforturilor lor, nu vor putea avea un sinod *deliberativ* decât abia în 1869. Spre deosebire de ei, ortodocșii vor beneficia de soboare în 1860 și 1864, când obțin și ei statutul mitropolitan.

¹⁰² *Idem*, p. 239-241.

¹⁰³ Șuluțiu către Erdeli, Alexi și Dobra, 15. IV. 1858: A. N., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1858-651.

¹⁰⁴ Protocolul celor 9 conferințe: *Idem*, F. Cabinet Mitrop. Inv. Supl. 6/1859. Pe larg și foarte documentat despre acest subiect: Ana Victoria Sima, *Vizitele nunților apostolici vienezi în Transilvania (1855-1868)*, I-II, Presa Universitară Clujeană, 2003.

DEZGHEȚUL POLITIC DIN VARA ANULUI 1860

Marile înfrângeri militare din Italia, pierderile teritoriale, eșecurile diplomatice suferite în exterior, precum și dificultățile politice și financiare interne tot mai grave, au obligat Curtea vieneză, începând din vara anului 1859, să caute ieșirea din criza în care se zbătea regimul absolutist prin folosirea unor remedii politice. Ezitând la început între tendența de întărire a forței și aceea a destinderii, regimul absolutist începe să se transforme, face mici pași înapoi, pentru a ceda încet locul orientării spre liberalizare și descentralizare, spre introducerea unui regim constituțional. În atmosfera multiplelor tensiuni existente dar și în spiritul unei vechi tradiții habsburgice, dislocarea edificiului ridicat în deceniul absolutist s-a înfăptuit treptat, în etape mici, cu o mare prudență, prin schimbări de miniștri care anunțau modificarea liniei de guvernare, prin transformări de suprafață care nu afectau funcționalitatea sistemului, prin măsuri limitate, importante mai mult prin ceea ce ele prevesteau decât prin concesiile liberale efective pe care le cuprindeau.

Astfel, anunțarea unor reforme, în iulie 1859, înlocuirea în luna următoare a lui Bach, simbolul regimului, cu Agenor Goluchowski, concesiile făcute protestanților au fost urmate, în martie anul următor, de convocarea din grația împăratului a senatului imperial lărgit, ai cărui membri, invitați de suveran, trebuiau să facă propuneri privind bugetul statului și întrunirea unor foruri reprezentative provinciale. Concomitent, dispozițiile privind posibilitatea folosirii limbilor naționale în justiție, relaxarea cenzurii, publicarea unei proiect liberal al legii comunale, noile înlocuiri ministeriale, pregătesc încet calea Patentei imperiale din 20 octombrie 1860 care, după aproape un an de tatonări, marchează, prin recunoașterea autonomiei tradiționale a provinciilor istorice ale Imperiului, ruptura deschisă cu trecutul absolutist.

Deoarece noul act constituțional federalist, emis de împărat sub influența politicianilor conservatori maghiari, favorizând net Ungaria în raport cu celelalte provincii ale Imperiului, a stârnit nemulțumirea grupării liberale germane centraliste, a urmat numirea exponentului acesteia, Anton von Schnerling în funcția de ministru de stat și apoi Patenta constituțională din 26 februarie 1861 cu un accentuat caracter centralizator, în contrast vădit cu federalismul provinciilor istorice reglementat anterior. Acestea vor fi actele de guvernământ sub imperiul cărora se va desfășura până în 1867, la dualism, viața publică a Transilvaniei, cea a Bucovinei precum și cea a românilor din Banat, Crișana și Maramureș care făceau parte din Ungaria.

Dezghețul politic general se resimte și în Transilvania cu mult înaintea actelor inaugurale din octombrie 1860, deopotrivă în sânul fostelor națiuni privilegiate ca și în

mediul românesc. Supuse aceleiași opresiuni absolutiste, indiferent de trecutul lor, de conduita din 1848-1849, de ponderea economică sau numerică, națiunile transilvănene, română, maghiară, săsească, marcate adânc fiecare de ravagiile unui tragic război civil, trăiau la fel de intens amintirea înnoirilor revoluției, erau deopotrivă de dornice să reia căile deschise de ea.

În atmosfera de speranțe și temeri care învăluie începutul procesului lent al liberalizării regimului, din frământarea subterană care mocnea pretutindeni ies la suprafață o serie de inițiative locale care, pe măsura lărgirii posibilităților de acțiune, se înmulțesc, capătă greutate, se leagă unele de altele, trec pe nesimțite din spațiul culturii și bisericii în cel al politicii, articulează tendințe cu caracter general care s-au afirmat cu o mare forță în timpul revoluției. Se fac astfel simțite, la început voalat, apoi deschis opțiunile politice diametral opuse pe care națiunile le fac în 1848: uniunea cu Ungaria, maghiarii, menținerea autonomiei istorice a statului transilvănean, românii și sașii, opțiuni care vor apăsa foarte greu asupra raporturilor dintre ele în anii ce vor urma.

Metamorfoza presei. Inițiative culturale și bisericești

Trecerea treptată de la imobilitatea perioadei absolutiste la mișcarea caracteristică noului regim constituțional este foarte sugestiv ilustrată și în același timp precedată de mutațiile care se produc, puțin câte puțin, în sumarul, limbajul, tonul ziarelor românești care apăreau în acest timp în Transilvania: *Gazeta și Foaia de la Brașov* și *Telegraful român* din Sibiu. Începând din august 1859, odată cu publicarea programului de guvernare a noului Cabinet, odată cu slăbirea rigorilor cenzurii polițienești, toate cele trei ziare, deși continuă să rămână în vigoare legea absolutistă a presei din 1852, prind să rupă tăcerea, pornesc “a vorbi mai pe față”. *Gazeta Transilvaniei*, beneficiind de colaborarea sistematică a marelui publicist care a fost Barițiu, este cea mai curajoasă, chiar dacă ea, neavând depusă, spre deosebire de *Telegraful român*, cauțiunea prescrisă de lege, va avea până în iunie, anul următor statutul unui organ de presă oficial. Purtând încă, așadar, pe frontispiciul ei pajura împărătească, *Gazeta* își îngustează treptat “partea oficioasă” cu interminabilele ei dispoziții guberniale, în favoarea celei neoficiale, așa numita “cronică străină”, care ocupa înaintea 2/3 din spațiul ziarului, face mai mult loc evenimentelor interne, știrile diverse sunt înlocuite de comentariile politice. Acestea din urmă apar la început sub forma preluărilor din presa vieneză, săsească, maghiară, care nu comportau o aprobare prealabilă, însă începând din vara anului 1860, din timpul lucrărilor senatului imperial lărgit se înmulțesc articolele și corespondențele legate direct de problemele Transilvaniei și ale românilor. Interesul dintotdeauna al *Gazetei* pentru problemele țaranilor, grosul populației românești, capătă de acum o coloratură națională. Iată cum li se adresează Barițiu încă în martie 1860: “Deci, pentru numele celui care a pățimit pentru noi toți, fiți economi, fiți păstrători, treji, înțelepți, păstrați-vă moșioara cu zece mâni de fer,

suferiți orice numai moșia, pământul vostru, ieagănul și apărământul familiei, nu-l vindeți, nu-l înstrăinați. Cine nu are moșie nu are nici patrie, nici națiune, nici onoare deplină și nici viitor asigurat. Acesta e sfatul nostru și multe nu vă putem adăuga.”¹ Fără să se atace deschis regimul absolutist încă pe picioarele sale, fără să se evoce precedentul revoluției, fără să se depășească abordările voalate căci, scrie *Gazeta*, “...publicitatea românească e ca o plantă sărmană ce viețuiește în loc umbros”² se fac previziuni asupra “reformelor celor mângâietoare” care se așteptau, asupra întocmirilor politice ce se întrevedeau la orizont, se ia distanță față de tendințele unioniste ale presei maghiare și față de vechile reglementări constituționale ale Pământului Crăiesc, se formulează speranțe privind viitorul națiunii, pornindu-se de la principiul iluminist al echivalării beneficiilor cu povara obligațiilor pe care fiecare comunitate națională le suporta față de statul comun.

Speranțe dar și multe temeri. Căci destinderea politică nu anunță numai posibilități ci scoate încet la lumină și vechile obstacole care stăteau în calea proiectelor românești: poziția unanim și ferm unionistă a maghiarilor, statutul politic privilegiat al sașilor pe Pământul Crăiesc, centralismul puterii de stat habsburgice, orientată prin interese, tradiții, mentalități spre vechile forțe politice. Oare noua destindere, citim în ziarele românești, nu va trece, asemeni anilor luminoși ai lui Iosif al II-lea, asemeni marilor deschideri ale revoluției, fără ca națiunea să poată fi așezată în locul care i se cuvenea. Tonul general rămâne totuși optimist, chiar mobilizator, grație unor mari publiciști precum G. Barițiu, T. Cipariu, V. Babeș. Iată câteva titluri care se înserează în *Gazetă* și *Foaie*, semnificative prin ele însele: “*Să pățimim pentru adevăr, dreptate și fericirea comună*”, “*Să ieșim la lumină*”, “*Despre tipar și publicitate*”, “*Libertatea de tipar și folosirea ei*”, “*Dreptul clerului la sinoade*”, “*Cum ar fi mai bine pentru toți*”, “*Ce cer românii din munți și văi*” etc. etc.

Pe măsura distanțării față de conformismul impus anterior, pe măsura lărgirii deschiderii presei față de actualitatea politică, crește audiența sa, se accentuează funcția sa formativă, începe să se aroge un rol de direcționare a forțelor. În aceste condiții noi numărul abonaților Gazetei crește de la 360 în 1859 la 1200 în primul semestru al anului 1861 iar cei ai Telegrafului se ridică și ei la cca. 1000. Era, scrie Barițiu, ca și cum sute și sute de români s-ar fi reîntors dintr-o călătorie de mai mulți ani pe la casele lor³. Cititorii sunt însă incomparabil mai mulți decât abonații, căci ziarele trec acum din mână în mână, se citesc cu glas tare în societate “se sorb” de public.

Pe planul activității practice, destinderea politică generală se anunță mai întâi prin noul elan pentru cultură care se face simțit în toate părțile. În locul demersului local, confesional, anațional din deceniul absolutist, se urzesc acum acțiuni de o bătaie mai lungă, cu o finalitate națională certă, chiar dacă ea nu este încă afișată deschis, acțiuni plănuite la nivelul întregii comunități românești, prin unirea tuturor resurselor sale, peste

¹ *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 10 din 8 III.

² *Idem*, XXIII (1860), nr. 14 din 30 III.

³ G. Barițiu, *Foile publice românești*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII (1865), nr. 49-51, din 5 VII/23 VI, 8 VII/26 VI, 12 VII/30 VI.

deosebirile confesionale. Reînvie puternica tradiție iluministă care conferea culturii rolul de principal promotor al progresului social. Handicapul cultural era resimțit cu atât mai acut cu cât românii se găseau în competiție cu forțe naționale care dispuneau de puternice instituții culturale, de un mare contingent de cadre, de apreciable averi particulare și publice. Cu atât mai dureros cu cât, după experiența anilor 1849-51, totul trebuia făcut prin propriile forțe, din obolul modest al unui public sărac, fără sprijinul financiar al statului. Se reiau în acest climat unele dintre inițiativele anilor 1849-50, și în primul rând planul înființării unei societăți culturale românești, după modelul săsesc al lui *Verein für subenbürgische Landeskunde*, a celui maghiar, în plină desfășurare, întruchipat de *Erdélyi Muzem*, după modelul Maticelor slave. Îi vedem astfel, în mai 1860, pe cei doi capi bisericești, Șaguna și Șuluțiu, împreună cu alți 174 de intelectuali români, adresându-se guvernatorului Lichtenstein pentru aprobarea înființării unei societăți culturale românești, viitoarea Astra⁴. Este primul semn al depășirii fricțiunilor confesionale care au agitat Blajul și Sibiu de-a lungul întregului deceniu absolutist, culminând cu “scandalul cel mare” din sărbătorile Crăciunului anului (1855), când pastorală episcopului Șaguna anatimizase *Gazeta și Căldariul* lui Barițiu.

Se fac în același timp eforturi mari pentru înjghebură a unui suport material al culturii, dependentă exclusiv de resursele economice ale națiunii. Astfel la începutul lunii iulie (1860) intelectualii români din Cluj, unde febra colectelor pentru *Erdélyi Muzem* – bani, cărți, opere de artă, monede, obiecte de patrimoniu etc. – era în plină desfășurare, lansează inițiativa constituirii unui fond bănesc al *Gazetei Transilvaniei* “întâiul Luceafăr al neamului românesc, “arteră a vieții naționale”, cum o numesc contemporanii⁵. Într-o vreme când lucrările senatului imperial lărgit preocupau intens spiritele, când până și pe sate oamenii întrebau ce se vorbește, ce se lucrează despre români la Viena, se simțea imperios nevoia mării formatului *Gazetei*, a înmulțirii aparițiilor sale săptămânale, a asigurării existenței sale materiale. Cu atât mai mult cu cât în noile condiții toți doreau ca ea să devină ziar independent, “să lapede de pe fruntea sa pajura împărătească”, ceea ce însemna asumarea obligației depunerii cauțiunii legale. Începutul modest făcut la Cluj găsește ecou în toate părțile Transilvaniei, crește în amploare, devine treptat o campanie care cuprinde pături largi ale mediului românesc nu numai din Transilvania ci și în Principate. Foile din Brașov vor publica, număr de număr, colectele care se organizează pe seama lor, mișcătoare nu atât prin rezultate, modeste cele mai multe, potrivit stării acelor care contribuie, cât prin numărul lor, prin avântul generos cu care se sacrifică din puțin pentru cauza comună. În lungile liste de subscripții nu întâlnim decât foarte rar donații mari, asemănătoare acelor pe care familiile nobiliare maghiare, rivalizând unele cu altele, le fac *Muzeului ardelean*, dar întâlnim în schimb creșterii țaranilor care completează florinul preotului, al notarului, al dascălului român. Din aceste mici donații va rezulta fondul

⁴ *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii Transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Sibiu, 1862, p. 3-10.

⁵ *Foaie... XXIII* (1860), nr. 33 din 9 VIII; nr. 44 din 1 XI, nr. 48 din 6 XII.

Gazetei Transilvaniei – 6.000 fl. în 1864 – a cărui utilitate se va dovedi în vara anului 1861 când guvernatorul Mikó va hărțui redacția ziarului brașovean pentru depunerea cauțiunii⁶.

Din aceleași nevoi se naște în anul 1860 și fondul special pentru sprijinirea materială a studenților români de la Academia de drept din Sibiu. În pragul marilor înnoiri care se așteptau se resimte acut imperativul măririi numărului cadrelor calificate și cu deosebire al juriștilor – viitorii legiuitori, viitorii funcționari superiori, viitorii apărători ai drepturilor națiunii –, extrem de puțini, față de aceea ce aveau celelalte națiuni, față de necesitățile viitorului celui mai apropiat. Răsună în presă apeluri patetice ca tineretul să îmbrățișeze cariera juridică, ca națiunea să ia ea însăși asupra sa instruirea universitară a absolvenților din acest an ai gimnaziilor din Blaj și Beiuș, lipsiți de posibilitatea de a-și continua studiile⁷. “Acum, scrie *Gazeta*, e timpul care nu va mai reveni un secol întreg.”⁸ Rând pe rând, centrele importante românești: Blajul, Brașovul, Sibiu, Rășinari, Săcele, Câmpeni creează sau promit un număr de burse pe seama juriștilor din Sibiu. Se constituie, sub conducerea lui Ioan Bran de Lemeni, viitorul căpitan suprem al Făgărașului, un comitet central pentru administrarea Fondului juriștilor, comitete locale în mai multe regiuni, se începe în orașe și mai ales în sate organizarea subscripțiilor.⁹ În acest context numărul studenților români sibieni se dublează dintr-odată, de la 23 la 52, - cu o societate de lectură, o publicație proprie, un cor, reprezentații teatrale¹⁰. Ceea ce se face în acest an constituie un început pentru marile fonduri naționale rânduite în anii viitori: cel al Academiei juridice, al Teatrului național, al Aștrii. Astra însăși va constitui modelul pentru societățile culturale românești de la Arad, din Maramureș, din Bucovina.

În același context al culturii se înscriu în 1860 o serie de acțiuni de amploare regională, cum este subscripția comunelor din Munții Apuseni, unite și neunite laolaltă, pentru un gimnaziu la Câmpeni¹¹, campania pentru muzeul Gimnaziului din Blaj, înființarea societății de lectură Iulia la Cluj¹².

Înafara acestor acte de cultură, se ridică acum cu îndrăzneală o întreagă serie de probleme bisericești asupra cărora absolutismul așternuse tăcerea: uniții încep să denunțe public ingerințele statului în treburile proprii, ortodocșii reîncep agitația pentru separarea de ierarhia sârbească. Și unii și ceilalți se pronunță pentru întrunirea organismelor colective de conducere ecleziastică, sinoadele, singurele în măsură să dezbată și să adopte o înnoire a bisericii. Iată-l astfel pe Șuluțiu solicitând, în iulie 1860, mai întâi, transformarea capitlului

⁶ Un istoric al Fondului *Gazetei Transilvaniei* în: *Transilvania*, IV (1871), nr. 3 din I II.

⁷ Numărul absolvenților blăjeni în vara anului 1860 a fost de 14, ai celor din Beiuș de 18: *Telegraful român*, VIII (1860), nr. 37 din 15 IX.

⁸ *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 26 din 21 VI.

⁹ Bilanțul Fondului juriștilor români pe anul școlar 1860/61 a fost de 2. 222 fl. : *Amicul școalei I* (1861), nr. 38 din 23 IX.

¹⁰ *Telegraful român*, VIII (1860), nr. 37 din 15 IX. I. Bob către I. M. Moldovan, 12 VI 1860: A. N., Cluj, F. Bibl. Centr. Blaj, nr. 274, f. 19-21.

¹¹ *Foaie...XXIII* (1860), nr. 25 din 14 VI.

¹² Statutele societății Iulia: A. N., Alba, F. Mitrop. Blaj, 1860-422.

episcopesc din Blaj în capitlu mitropolitan, apoi, în decembrie, la Viena aprobarea întrunirii sinodului, cereri rămase fără rezultat. Mai diplomat și în același timp favorizat de regimul mai puțin restrictiv al bisericilor acatolice, Șaguna obține întrunirea sinodului ortodox la Sibiu, în 24-26 octombrie, pas important spre recunoașterea în 1864 a statutului mitropolitan.

Legături cu Principatele Unite

Vara anului 1860 aduce, de asemenea, cu ea o întărire puternică a legăturilor între intelectualii români din Transilvania peste deosebirile confesionale – "...peretele dintre uniți și neuniți a început să cadă", scrie la începutul lunii mai Paul Vasici –, dintre aceștia și cei din Banat, din Crișana, din Bucovina. După lungul deceniu absolutist, ca la un semn, pulsul vechilor focare naționale: Blajul, Brașovul, Sibiul bate mai accelerat, ele se pun în legătură unul cu altul, preiau informații și imprimă impulsul nucleelor locale din celelalte orașe și târguri. Urmărind, de exemplu, corespondența întotdeauna atât de bogată a lui Barițiu, în mare parte publicată, rămânem impresionați de avalanșa de scrisori care se revarsă asupra sa din Transilvania, din Principate, din Banat, din Bucovina. Pe lângă vechii săi corespondenți: T. Cipariu, I. Maiorescu, Alex. Roman, E. Hurmuzachi, Alex. Odobescu, G. Sion, personalități proeminente ale culturii naționale, i se adresează un foarte mare număr de intelectuali provinciali: funcționari, protopopi, preoți, necunoscuți la nivel general dar care la rândul lor aveau legături mai jos în stratul mai larg al intelectualității sătești. O mare parte a problematicii mișcării naționale, a funcționalității sale se relevă direct în această corespondență.

Se lărgesc, se adâncesc, se diversifică în același timp căile de comunicare cu Principatele Unite. Înafara circulației neîntrerupte a oamenilor, a circulației, acum mai libere, a tipăriturilor – începând din 1860 s-a permis intrarea ziarelor *Naționalul* și *Revista Carpaților* în Imperiu – a schimburilor epistolare, foarte numeroase în această vreme, presa din București și Iași urmărește cu foarte mare interes evenimentele de peste munți, ia atitudine hotărâtă față de tendințele de supremație politică pe care aristocrații conservatori maghiari le trădează în dezbaterile Senatului lărgit vienez¹³. Alte încurajări și îndemnuri vin pe calea corespondenței particulare. "Transilvănenii, scrie în mai 1860 Alex. Papiu Ilarian lui Iacob Mureșan, redactorul *Gazetei*, să observe cursul lucrurilor din Principate. Punctul de gravitare al Transilvaniei nu este nici Pesta, nici Viena."¹⁴

Se inițiază sau se reiau, de asemenea, în această vreme legăturile la nivel instituțional cu Principatele. Astfel, în prelungirea demersurilor conducerii Gimnaziului românesc din

¹³ Grigore Chiriță, *Transilvania în conștiința politică românească: Revista de Istorie*, 1988 (XLI), nr. 12, p. 1147-1164.

¹⁴ Iosif Pervain, Ioan Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, I, Cluj, 1972, p. 179-180.

Braşov, care cerea în 1859 domnitorului Cuza¹⁵ și primea în anul următor din partea corpurilor legiuitoare ale Principatelor Unite câte o subvenție de 500 de galbeni¹⁶, în octombrie 1860 sinodul ortodox din Sibiu se adresează oficial guvernului de la București pentru acordarea unei moșii pe seama episcopiei transilvănene.¹⁷

Suflul înnoitor al unirii Principatelor face apoi ca șirurile intelectualilor români care trec Carpații să fie în 1860 mai dese decât oricând în trecut. Pe făgașul emigrației populare tradiționale, pe cel al marelui flux al muncii sezoniere, pe urmele intelectualilor care migrează în perioada de dinaintea revoluției, un nou contingent de cărturari trec Carpații în deceniul absolutist. Barițiu apreciază numărul lor la cca. 200¹⁸. În sufletele lor se amesteca, scrie el, mâhnirea părăsirii locurilor natale, cu încrâncenarea față de stările de lucruri de aici, cu aspirația de a-și face un viitor pe un teren mai larg și mai sigur, cu năzuința de a contribui la regenerarea neamului lor. Într-un singur an, după mărturiile lui Alex. Papiu-Ilarian și Ioan Maniu trec în România, “ca atrași de un magnet” 30 de tineri transilvăneni¹⁹. Deși între ei nu întâlnim personalități de talia celor trecuți imediat după revoluție, cu excepția lui Titu Maiorescu, ei reprezintă un contingent important de oameni cu pregătire gimnazială sau universitară: juriști, profesori, doctori, necesari acum la începuturile sale statului român modern. Nu este lipsit de semnificație nici faptul că intelectuali foarte cunoscuți, precum Barițiu, Hodoș, Vasici, tatonează în 1859-60 terenul pentru stabilirea lor în România.

Însuflețirea presei românești este direct legată de primele atingeri politice cu sașii pe Pământul Crâesc, cu maghiarii pe teritoriul fostelor comitate, care prefigurează și unele și altele confruntările viitoare.

Prilejul este furnizat încă din luna mai de dezbaterea în cadrul consiliilor orășenești a proiectului legii privind organizarea comunităților locale înaintat de către guvernul central din Viena. Comentând hotărârile magistratelor Brașovului, Sibiului, Sighișoarei etc., care unul după altul au respins proiectul în ansamblul lui, cerând restaurarea vechilor reglementări municipale săsești, *Gazeta* declară că orice constituție care poartă numele unei singure națiuni, fie cea veche săsească, fie cea nouă maghiară, de la 1848, inspiră românilor cea mai mare neîncredere. În ce îi privește, scrie ziarul, ei sunt pentru o nouă întocmire constituțională, făcută cu participarea și în beneficiul tuturor, căci “... nu pot pricepe cum o casă clădită oricât de solid și frumos care însă se numește și este a lui Petru să poată fi și a lui Pavel.”²⁰

¹⁵ Memoriile din 25 XII 1859 adresate lui Alex. I. Cuza și I. Maiorescu: A. N., București, F. Min. Cultelor Moldova, dos. 833/1860, f. 1-2; *Idem*, F. Min. Cultelor Țara Rom., dos. 490/1860, f. 1.

¹⁶ Vasile Olteanu, *Acte, documente și scrisori din Șcheii Brașovului*, București, 1980, p. 261-262; *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 33, din 9 VIII.

¹⁷ Memoriul din 26 X 1860 care cerea restituirea moșiei Merișani din județul Argeș, acordată de Brâncoveanu mitropoliei transilvănene la 13 VI 1700: Nicolau Popea, *Vechea mitropolie ortodoxă română a Transilvaniei. Suprimarea și restaurarea ei*, Sibiu, 1879, p. 207-209.

¹⁸ [George Barițiu] *Români literați transilvăneni fugiți în România*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXXI (1868), nr. 37, din 24/12 V.

¹⁹ I. Maniu către S. Bărnuțiu, 22 VIII 1860: Coriolan Suciu, *Corespondența Ioan Maniu-Simeon Bărnuțiu, 1851-1864*, Blaj, 1929, p. 267-269.

²⁰ *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 39 din 16.XI.

În acest spirit, în ședința din 10 mai 1860 a comunității brașovene, cei șapte membri români ai acesteia cer în scris ca organizarea Magistratelor orășenești să se facă cu respectarea drepturilor populației românești, pe baza unui cens electoral echitabil.²¹ Reconstituirea, în iulie 1860, a magistratelor fostului Pământ Crăesc potrivit prevederilor *Punctelor regulative* din 1805 a constituit pentru români cea mai deschisă avertizare asupra viitoarei configurații politice a acestui teritoriu.

Mult mai subtilă este acțiunea publică a cercurilor nobiliare maghiare. La îndemnul ademenitoare venite atât din Ungaria cât și din emigrație, fie pe calea corespondenței, fie a contactului direct – în august 1860, Ötvös vizitează Transilvania – ele își remodelează poziția față de mișcarea românească, disimulându-și ostilitatea tradițională, căutând dialogul cu exponenții săi, afișând îngăduința. Este perioada în care și în Ungaria se făceau eforturi mari pentru atragerea croaților, sârbilor, slovacilor, perioada în care Comitetul național maghiar din emigrație relua tratativele directe cu principele Cuza, cu credința că, exploatând aversiunea generală față de absolutismul austriac, devansând înnoirile liberale oficiale, anunțând concesii mai generoase decât în 1848 în ceea ce privește limba, acționând cu tact pe toate planurile, românii transilvăneni ar putea deveni, la fel ca și celelalte naționalități, o forță de sprijin împotriva Vienei, ar putea accepta, puși în fața faptului împlinit, uniunea din 1848. Acest plan premeditat de subordonare politică stă la baza demonstrațiilor ostentative de fraternitate prilejuite de ceremoniile religioase pentru comemorarea lui Széchenyi din iunie 1860, când la Cluj, Târgu-Mureș, Brașov etc., impresionantele cortegii nobiliare vizitează și bisericile românești, explicația interesului neașteptat pe care teatrul din Cluj îl arată muzicii românești, a unor banchete și cuvântări festive din mai multe locuri, a unor articole din presă. Ca niciodată înainte, *Kolozsvári Közlöny*, memorând momentele de colaborare din trecut, evocând simpatia pe care publicul maghiar a arătat-o față de unirea Principatelor, chemând la uitarea disensiunilor istoriei și asumarea unui viitor comun, arată interes pentru cauza românească, dă asigurări pentru viitor, fluturând ideea unei eventuale autonomii în cadrul Ungariei, potrivit hotărârii dietale din iulie 1849, fluturând mai ales concesia folosirii limbii române în administrația publică locală.²²

Totuși plănuita demonstrație politică antihabsburgică româno-maghiară care să atragă atenția Vienei nu s-a putut organiza. Din contra, *Gazeta* din Brașov, precaută și neîncrezătoare chiar de la început, urmărind cu mare atenție evoluțiile politice din Ungaria, subminează planul descoperindu-i, unul câte unul, dedesubturile, dezvăluindu-i țelurile. Ea vorbește despre “presiunea morală” care s-a făcut asupra românilor cu ocazia sărbătoririi lui Széchenyi, relatează indignată “înșelătoria grozavă” a petiției întocmite “în numele” a 16.000 români din Maramureș prin care se cerea folosirea limbii maghiare în activitatea forurilor cadastrale, protestează vehement împotriva declarațiilor politicienilor conservatori din senatul lărgit vienez că națiunile nemaghiare din Ungaria știu și vorbesc limba maghiară.

²¹ *Ibidem*.

²² *Kolozsvári Közlöny*, IV (1860) nr. 56, din 12 VII, nr. 73 din 9 IX.

Fondul adânc al problemei cooperării politice a națiunilor transilvănene, a implicațiilor, condițiilor, cadrului realizării sale apare cu toată claritatea în seria scrisorilor deschise pe care George Barițiu le adresează în această perioadă în *Gazetă* unor cunoscuți oameni politici maghiari. Lui, celui mai influent publicist român, i se adresează rând pe rând un grup de nobili din secuime, contele Teleki Domokos, Dozsa Dániel, apreciat redactor clujean, pentru a afla de la el vederile românilor, pentru a-i risipi bănuelile, a-l convinge despre bunele lor intenții.

Românii, răspunde Barițiu, nu pot privi cu fruntea senină la ceea ce va fi, căci, după “miile de amăgiri și dezamăgiri seculare”, nu-și pot întemeia viitorul pe simplele promisiuni ale unora și altora. Ce garanții aveau ei că nu va reînvia hegemonia politică a nobilimii, că valorile maghiarizatoare pornite atât de impetuos în anii reformelor nu vor răvăși din nou viața naționalităților, că voința lor de autonomie nu va fi călcată în picioare. Românii însă, continuă cărturarul brașovean, știu să facă disocierea între “capii de partide” și poporul maghiar. “*Către popor suntem, cum ne vedeți, sinceri și prietenoși, către capi suntem reci, rezervatori, din cauză că nu le cunoaștem programa de loc; ni se pare... că ar voi să ne ducă pe toți către un scop carele nu poate fi al nostru.*”²³ Știu, de asemenea, că singurul loc în măsură să stabilească temeliile conlucrării politice a națiunilor transilvănene, locul fiecăruia în viitor, poate fi numai dieta statului comun. “*O deplină coînțelegere, o împăciuire sinceră, constantă, solidară a națiunilor transilvănene, scrie Barițiu în răspunsul adresat lui Teleki Domokos, se poate mijloci și încheia, sau numai într-o dietă generală reprezentativă, sau nicăieri în lumea largă.*”²⁴ Se atinge aici punctul nevralgic al disputei: problema menținerii autonomiei Transilvaniei, a dietei sale proprii care va dezmina, ireconciliabil, forțele politice ale țării.

Senatul lărgit vienez. Petiții politice românești locale

Vara anului 1860 este dominată politic de senatul imperial lărgit ale cărui lucrări, deschise la 31 mai, se prelungesc, cu intermitențe, până la sfârșitul lunii septembrie. Foarte departe de ceea ce s-ar putea numi un organism parlamentar propriu-zis, forul convocat la Viena “din grația împăratului”, avea un caracter pur consultativ “unica sa obligație și unicul său drept” fiind acela de a înainta Curții opinii asupra cheltuielilor care urmau să-i fie supuse spre dezbateră. În iulie 1860 i se acordă îndreptățirea de a se exprima în chestiunea impozitelor, primind astfel o funcție parlamentară. Din cei 58 de notabili invitați din provinciile Imperiului în senatul lărgit, Ungariei îi reveneau 6, Transilvaniei 3, Banatului 2, Bucovinei²⁵. Vor fi invitați dintre români 3 senatori: episcopul Andrei Șaguna pentru Transilvania – alături de Bogdán Jakab, primarul maghiarizat al Gherlei și Karl Maager, președintele Camerei comerciale din Brașov – Andrei Mocioni pentru Banat și Nicolae Petrino pentru Bucovina.

²³ *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 39 din 16.IX.

²⁴ *Idem*, XXIII (1860), nr. 30 din 19.VII.

²⁵ Josef Redlich, *Das österreichische Staats- und Reichsproblem*, I, Leipzig, 1920, p. 460-553.

Deliberările forului vienez, relatate pe larg în presă, noile dispoziții liberale, între care posibilitatea folosirii limbilor naționale în justiție, slăbirea rigorilor autorităților absolutiste cărora le fuge pământul de sub picioare, relaxarea chingilor cenzurii – tot atâtea simptome ale schimbării regimului – creează o oarecare libertate de acțiune de care profită și românii. Slăbind teama față de puterea statală, începe să se rupă “trista tăcere de zece ani”, cum scrie Barițiu²⁶, limbile prind să se dezlege, “oamenii încep să-și ridice capul”, să-și arate păsurile, să intre în legătură unii cu alții, să se pună încet în mișcare și pe probleme politice cu totul inabordabile cu un an mai înainte. Pretutendeni în mediul românesc declarațiile deschise ale politicianilor maghiari conservatori din senatul imperial lărgit privind înlocuirea limbii germane cu cea maghiară în Ungaria, fără nici o considerație a limbii celorlalte popoare, alertează foarte puternic spiritele.

În aceste condiții noi se înaintează forului vienez spre care se îndreaptă toate privirile, o serie întreagă de memorii politice, plănuite și realizate discret în cercuri restrânse, fără publicitate, pe sub mână, în spatele și cu teama reacției autorităților locale. Ele alcătuiesc laolaltă, cu toate acestea, rețeaua unei mișcări petiționare ramificate care comunică în subteran de la o regiune la alta, de la o provincie la alta, legând Transilvania istorică, mereu dătătoare de ton, cu Banatul, cu Bihorul și Maramureșul, cu Bucovina, chiar dacă în situația existentă nu se va putea ajunge, ca în 1849, la încheierea unui program politic unitar. Întocmirea fiecărui din aceste acte, dintre care unele poartă zeci de semnături, comportă anumite demersuri prealabile: conveniri, mesageri, corespondențe care nu trec neobservate de oficialități și nici nu sunt scutite de riscuri, cum o dovedește, printre altele, consemnarea la domiciliu în vara anului 1860 a tânărului jurist Atanasie Marienescu²⁷.

Impulsurile acțiunii pornesc din cercul Gazetei din Brașov, de la George Barițiu și Iacob Mureșan, care comunicau cu senatorii români de la Viena, dar pornesc și direct din partea senatorului Andrei Mocioni. El este cel care inițiază, folosindu-se de mijlocirea lui V. Babeș, a lui At. Marienescu, a altora, răspândirea în mai multe locuri a modelului unei petiții în spiritul memoriului din 25 februarie 1849, privind unirea tuturor românilor din Imperiu într-o mare provincie autonomă, aceea Land der Romänen, atât de mult solicitată în ultimele luni ale revoluției, cel care încearcă, fără succes, să-l împingă la acțiune pe episcopul greco-catolic al Oradei, Vasile Erdeli, ca purtător de cuvânt al românilor din Ungaria, rămași fără nici un reprezentant în noul organism vienez.

În sprijinul relansării planului federalist din 1849 Andrei Mocioni dă publicității în mai 1860 la Viena, mai întâi în limba germană, apoi și în versiune românească, broșura Causa limbilor și naționalităților din Austria pertractată de un român, o însușeșită

²⁶ G. Barițiu către I. Hodoș, 18 VI 1861, în: Enea Hodoș, *Din corespondența lui Simeon Bărnuțiu și a contemporanilor săi*, Sibiu, 1944, p. 69-70.

²⁷ Atanasie Marienescu, *Schițe istorice din 1860*, în: *Transilvania XXXII* (1900), nr. 1, p. 17-33.

pledoarie a lui [Vincentiu Babeș] pentru organizarea Imperiului prin federalizarea popoarelor sale, pe baza dreptului natural, a realităților etnice ale prezentului, peste granițele artificiale ale vechilor provincii ale dreptului istoric.

Sub semnul acestui plan se înscrie un mare memoriu venit la Viena din comitatul Aradului, unde, spun documentat semnatarii, din 176 comunități existente 7 erau germane, 11 maghiare, 11 mixte iar 147 erau curat românești. În numele lor, ei cer ca întreg teritoriul locuit de românii din Imperiu, pornind din Bucovina, de la fruntariile Moldovei, trecând prin toată Transilvania istorică până la granițele vestice ale Banatului, Bihorului și Maramureșului, să fie constituit într-o provincie aparte, ca o nouă "țară de coroană", cu dieta, administrația, limba sa oficială proprie. Căci, argumentează actul, numărul covârșitor al românilor acestui spațiu, sacrificiile pe care ei le-au făcut în anii 1848-1849 "când arma română n-a căzut înfrântă de altă armă", spiritul național atotcuprinzător al timpului și chiar "pacea și îndestularea dinăuntru, avută până acum" a împărăției justifică cu prisosință o asemenea cerere.²⁸

O importantă inițiativă politică pornește, de asemenea, în mai (1860) din cercul familiei Hurmuzachi. Este vorba despre memoriul românilor bucovineni adresat împăratului pentru menținerea ducatului lor ca o provincie de sine stătătoare, potrivit statutului său din deceniul absolutist, împotriva reîncorporării lui cu Galiția despre care se vorbea tot mai insistent în cercurile guvernamentale. Suprimarea autonomiei Bucovinei, scriu frații Hurmuzachi, cei care trimit memoriul la Viena lui Șaguna și Mocioni, N. Petrino fiind cu totul câștigat de polonezi, ar fi o lovitură de moarte pentru religia, biserica, limba, starea materială a românilor, într-un moment când toate popoarele Imperiului renasc la o nouă viață.²⁹ Ceea ce nu va împiedica pe ministrul de stat Goluchowski să dispună încorporarea la Galiția, situație care se menține până la Patenta constituțională din februarie 1861.³⁰

În Transilvania istorică, unde demersurile maghiarilor și sașilor, înzestrați cu resurse umane și materiale mai mari, mai bine organizați, mai direct racordați la schimbările care survin, sunt stimulative, seria memoriilor înaintate Vienei este deschisă de cel al românilor brașoveni, ieșit la 17 iunie de sub pana curajoasă a lui Barițiu. Textul lui, trimis de îndată lui Axente Sever la Alba Iulia, lui Iosif Hodoș în Munții Apuseni³¹, lui Timotei Cipariu la Blaj,³² Naționalului la București, unde și apare,³³ circula pe la mijlocul verii de la un oraș la altul, constituindu-se cu cele 18 puncte ale sale într-un adevărat model. Într-un ton degajat, foarte departe de obediența obișnuitelor petiții, ziaristul brașovean pornește de-a dreptul cu revendicări politice care, într-un moment încă de totală incertitudine, când speranțele unei înnoiri se amestecau cu temerile unor posibile reacții represive,

²⁸ Textul actului, păstrat în arhiva protopopiatului greco-catolic Seini din Sătmar, semn al circulației sale, în: Vasile Căpălnean, Ioan Sabău, Vasile Achim, *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente 1848-1918*, București, 1981, p. 82-84.

²⁹ Textul în *Foaie...XXIII* (1860), nr. 22 din 24 V.

³⁰ Teodor Bălan, *Redobândirea unei autonomii*, în: *Revista Arhivelor*, VI (1946), I, p. 66-67.

³¹ Bariț către Hodoș, 18 VI 1860, în: Enea Hodoș, *Op. cit.*, p. 69-70.

³² Bariț către Cipariu, 19 VI 1860, în: A. N., Cluj, F. Bibl. Centr. Blaj, nr. 183, f. 44-45.

³³ *Naționalul*, III (1860), nr. 48 din 19 VI [st. v.]

entuziasmează pe contemporani. Se cere, rând pe rând, libertatea de expresie a ziarelor românești, supuse nu numai restricțiilor legii generale a presei din 1852 ci și arbitriului Guberniului provincial,³⁴ introducerea limbii române în administrația publică în locul celei germane, impusă până și în umilele cancelarii sătești, sistarea supravegherii și prigoanei la care erau supuși intelectualii români, de-a dreptul draconice în timpul eforturilor pentru unirea Principatelor, instituirea unui organism central de conducere a națiunii române, adoptarea unei constituții noi, reprezentative, a Transilvaniei, pornindu-se de la un cens electoral mic. Se răspundea prin acest ultim punct cererilor maghiare și săsești care apar privind restituirea legislației de la 1848, respectiv, a legislației municipale din 1805 a Pământului Crăiesc, nefaste și una și cealaltă românilor. În mijlocul murmurului general dintre uniți împotriva *Concordatului* din 1855 cu Scaunul Papal alte cereri vizează sistarea ingerințelor statale în afacerile confesiunii greco-catolice, întrunirea sinoadelor ambelor biserici, aprobarea înființării unei societăți culturale românești, libera circulație a publicațiilor din Principatele Unite etc. Un foarte puternic accent se pune pe ameliorarea stării materiale a populației rurale.³⁵

Exemplul Brașovului este urmat la scurt timp de către frunțașii români din zona Clujului, cei care au și inițiativa constituirii unui fond bănesc al *Gazetei*,³⁶ din cea a Turzii și Albei Iulii³⁷ din Sătmar,³⁸ din Năsăud, unde asistăm în 13 august la o adunare a trimișilor satelor grănicerești în vederea recăștigării marilor fonduri bănești ale fostului lor regiment, etatizate în 1851.³⁹ Deosebit de interesantă este întâmpinarea Lăpușului prin care se cerea numirea de funcționari români în ministerele de la Viena și în Guberniul Transilvaniei, restaurarea mitropoliei ortodoxe române, aplicarea efectivă a recentelor concesiilor privind folosirea limbilor naționale în justiție, întrunirea dietei statului pe baze electorale largi, răscumpărarea de către stat a jelerilor.⁴⁰

Deși nici unul din această lungă serie de memorii nu va ajunge, desigur, în dezbaterile celor 58 de senatori vienezi, ele amplifică angajarea păturii culte pentru problemele națiunii, adună la un loc pe mireni și pe clerici, pe uniți și pe neuniți, înstrăinați sau chiar învrăbiți unii de alții în anii anteriori, întrețin pretutindeni o stare de agitație surdă. În mai multe locuri se fac planuri pentru trimiterea unor delegații la Viena. Căci, scrie Axente Sever lui Barițiu, oricâte petiții s-ar trimite, oricare ar fi cererile și justificările lor, ele se îneacă în clăile de acte din birourile guvernamentale, se uită, în timp ce

³⁴ *Gazeta ... și Foaia...* nu au putut depune în 1853 cauțiunea prescrisă de legea presei – spre deosebire de *Telegraful român* care avea o cauțiune de 2500 fl. - și ca atare vor avea până în 1861 caracterul unor organe de presă oficiale purtând pe frontispiciul lor pajura împărătească și fiind supuse întru totul dispozițiilor Guberniului din Sibiu, extrem de severe, cu deosebire în anii luptei pentru unirea Principatelor Române.

³⁵ Textul actului în: *Foaie...* XXIV (1861), nr. 12 din 22 III; Păcățian T., *Op. cit.*, II, p. 89-93.

³⁶ Apelul din 12 VII 1860 în *Foaie...* XXIII (1860), nr. 33 din 9 VIII.

³⁷ Axente către Barițiu, 29 VII 1860, BAR., București, Mss. rom. 992, f. 277-278.

³⁸ Întâmpinarea din 9 VII 1860 în *Concordia*, II (1862), nr. 20, din 11/23 III.

³⁹ Nestor Șimon, *Vasile Nașcu, viața și faptele sale*, Năsăud, 1911, p. 196.

⁴⁰ Petiția din 1 VIII 1860 în Arh. Bibl. Mitrop. Sibiu, F. Varia, nr. 145.

prezența vie, inconfundabilă în capitala Imperiului a zece deputații venite din tot atâtea colțuri ale țării ar fi mai greu de ignorat.⁴¹

Nu rămâne pasivă nici înalta ierarhie bisericească greco-catolică, grav afectată de înnoirile latine pe care le-a adus cu sine *Concordatul* cu Roma din 1855. Blajul, adus la ordine cu doi ani mai înainte printr-o legăție a Scaunului Papal condusă de însuși nunțul apostolic de la Viena, umilit de a se fi văzut ignorat, în favoarea Sibiului, la desemnarea reprezentanților românilor în Reichsrat-ul vienez, nu se angajează acum deschis în problemele politice dar este totuși activ în subteran. Îl vedem acum pe Șuluțiu cerând din nou ridicarea vechiului capitlu instituit de Bob la rang mitropolitan,⁴² călcându-și pe inimă și felicitând pe Șaguna pentru luările sale de poziție în senatul imperial,⁴³ chemând pe sufraganii săi din Oradea, Gherla și Lugoj să denunțe, fie împreună, fie separat, fiecare cu clerul său, vădita manipulare a acelu grup de fruntași sâtești români din Maramureș a căror “opțiune” pentru limba maghiară era atât de mult fluturată la Viena.⁴⁴ Drept răspuns episcopul Ioan Alexi al Gherlei protestează vehement la Ministerul justiției din Viena, adresează în această chestiune două lungi circulare credincioșilor săi,⁴⁵ ripostează cu o mare contestație a clerului și poporului din patru protopopiate maramureșene, care însă rămâne în cele din urmă în arhiva episcopiei.⁴⁶

Toate aceste demersuri laice și bisericești, deși discrete, precaute, semiclandestine reverberează și în mediul rural. Sunt tot mai multe satele care în jalbele lor pentru pământuri pe seama preoților și învățătorilor, pentru locuri de școli și de biserici, pentru păduri etc., invocă o motivație de ordin național. Cum este, spre exemplu, aceea a uniților din Târgu Lăpuș care solicită un teren erarial în centrul localității pentru noua lor biserică, căci, spun ei “românii până acuma tot pe vârfuri de dealuri au fost împinși.”⁴⁷ În Banat comunitatea Bocșei Montane declară în august 1860 limba română drept limba ei oficială.⁴⁸

În această atmosferă de mare așteptare și murmur general, atât cuvântările cât și demersurile senatorilor români găsesc la ai lor de acasă o foarte puternică susținere, chiar dacă unul, nici chiar Șaguna – vizibil prevenitor față de puterea statală de la care aștepta întruparea marelui ideal al vieții sale, mitropolia – nu joacă la Viena un rol de prima mărime.

Între cele dintâi se remarcă replica hotărâtă a episcopului din Sibiu la aserțiunile lui Majláth și Barkóczy privind preeminența limbii maghiare,⁴⁹ intervenția sa în sprijinul învățământului ortodox atunci când se discută bugetul,⁵⁰ duelul oratoric pe care el îl susține cu Bogdán Jakab, primarul maghiarizat al Gherlei,⁵¹ dezvoltările terifiante ale baronului

⁴¹ Axente către Barițiu, 29 VII 1860, BAR., București, Mss. rom. 992, f. 277-278.

⁴² Memoriul din 17 VII 1860 în A. N., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1860-571.

⁴³ Adresa de felicitare din 11 VIII/30 VII 1860: *Idem*, 1860-663.

⁴⁴ Șuluțiu către Erdeli, Alexi și Dobra, 21/9 VIII 1860: *Idem*, 1860-687; răspunsurile lui Alexi și Erdeli din 28 VIII, precum și cel al lui Dobra din 30 VIII: *Idem*, 1860-752.

⁴⁵ Circularele din 18 VIII și 5 IX 1860: *Idem*, 1860-752 și 781.

⁴⁶ A. N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1860-1795.

⁴⁷ Cererea din 29 VI 1860: *Idem*, 1860-1382.

⁴⁸ *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 38 din 10 IX.

⁴⁹ Ședința din 21 VI 1860: Păcățian T., *Op. cit.*, II, p. 32-33.

⁵⁰ Ședința din 10 IX 1860: *Idem*, p. 38-39.

⁵¹ Răspunzând lui Bogdán Jakab care, negând necesitatea ridicării din 1848-1849 a națiunii române, o compară pe aceasta cu o tânără sedusă de conducătorii ei, *Gazeta* consideră că poporul român, locuind de 17 veacuri pe pământul străbunilor săi, ar trebui asemuit cu un bărbat căruia însă în timp ce dormea “nescari coconele

Petrino privind neajunsurile în care se sbătea biserica românească din Bucovina, proprietara unei averi funciare uriașe – cca. 2/3 din teritoriul provinciei în 1774 – cu venituri anuale de sute de mii de florini, pe administrarea căreia guvernul central pusese mâna⁵² și, în fine, cuvântările lui Andrei Mocioni, mai întâi pentru apărarea autonomiei Bucovinei, apoi pentru cea a Banatului.⁵³

Cât privește demersurile directe ale senatorilor români, ele se concretizează, pe de o parte în memoriul și audiența colectivă la împărat din 21 august, în vederea instituirii unei mitropolii ortodoxe a tuturor românilor din Imperiu,⁵⁴ iar pe de alta în memorandumul lui Mocioni pentru menținerea autonomiei Banatului Timișan și Voivodinei Sârbești ca provincie de sine stătătoare a Imperiului.⁵⁵ Acesta din urmă, deși secondat ceva mai târziu de alți fruntași români și sârbi, este departe de a putea contracara influența pe care o aveau în acest moment asupra împăratului politicienii conservatori maghiari, autorii viitoarei Diplome liberale, autorii rescriptului imperial din 27 decembrie prin care Banatul și Partium-ul vor fi încorporate Ungariei. Șaguna, în schimb, marele diplomat dintotdeauna care îndată sosit la Viena face vizite de curtoazie împăratului, arhiducilor, miniștrilor, guvernatorului Transilvaniei Lichtenstein⁵⁶, dacă nu obține mitropolia, deoarece nici el nu poate trece peste influența patriarhului sârb Raiacič, se întoarce acasă cu aprobarea pentru convocarea sinodului bisericii sale, pas important spre câștigarea ei. Este ceea ce explică și poziția ambivalentă pe care episcopul din Sibiu o adoptă între cele două curente care se formează în senatul lărgit în privința viitoarei organizații constituționale a Imperiului: cel al majorității nobiliare, care se pronunță pentru respectarea dreptului istoric, pentru autonomia vechilor "individualități istorico-politice" și cel minoritar, centralist care preconiza o formulă de guvernare unitară, centralizatoare – termenul de constituție față de care împăratul avea oroare, este evitat cu grijă – pentru întreaga Monarhie. Supuse scrutinului în 27 septembrie, opțiunea federalistă, nobiliară, obține 34 de voturi (între care și N. Petrino), cea minoritară 16 (între care și A. Mocioni) iar 6 senatori – între care și Șaguna – se abțin de la vot. Cu o zi mai înainte episcopul sibian, pronunțându-se deopotrivă pentru unitatea Imperiului ca și pentru autonomia provinciilor sale, dădea glas într-o mare cuvântare dorinței românilor pentru întronarea egalității politice a tuturor națiunilor, fiecare cu propria sa limbă, a tuturor confesiunilor, unui întreg șir de revendicări bisericești, școlare, sociale.⁵⁷

---

cochete venite care dincotro, i-au tăiat părul în care îi era puterea, îl legară și-l ținură sute de ani, legându-l și strângându-l până când pe la 1848, deșteptându-se el din letargie, se ridică pe picioarele lui": *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 41, din 20 IX.

⁵² Șed. din 10 IX 1860: Păcățian T., *Op. cit.*, II, p. 40-44.

⁵³ Șed. din 24 IX 1860: *Idem*, p. 40-44.

⁵⁴ *Idem*, p. 100-102.

⁵⁵ *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 44 din 5 X; *Telegraful român*, VIII (1860), nr. 44-47 din 3, 10, 17, 24 X; Păcățian T., *Op. cit.*, II, p. 94-99.

⁵⁶ Andrei Șaguna, *Ziuaru despre consiliul imperial înmulțit din anul 1860*, în Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, Sibiu, 1889.

⁵⁷ Păcățian T., *Op. cit.*, II, p. 83-85.

IMPACTUL DIPLOMEI LIBERALE DIN OCTOMBRIE 1860

Momentul care a marcat trecerea deschisă de la absolutism la un regim constituțional liberal sau cel puțin liberalist a fost diploma solemnă, pe care Francisc Iosif, înfrânt cu un an înainte în războiul cu Franța și Sardinia, dominat de concepții autocrate și aristocratice, ostil astfel înnoirilor liberale, o „dăruia” „popoarelor sale” la 20 octombrie 1860. Urmare a unor puternice constrângeri interne și externe, elaborată cu participarea directă a unor politicieni conservatori din rândurile înaltei aristocrații maghiare, a căror influență asupra împăratului era în aceste luni foarte puternică, noua formulă constituțională pornea de la programul federalist al majorității nobiliare din senatul imperial lărgit și punea la temelie noii organizări a Imperiului autonomia vechilor sale provincii.

Noua lege fundamentală de stat – termenul de constituie este ocolit pentru a se menaja sensibilitatea împăratului – împărțea exercițiul puterii legislative între împărat, secondat de un fel de dietă centrală formată din 100 de reprezentanți ai diferitelor „țări”, în funcție de mărimea lor, organism mai degrabă consultativ decât deliberativ, cu prerogative în primul rând în domeniul finanțelor, și dietele provinciale – inclusiv cea a Transilvaniei – ale căror atribuții, fără să fie precis delimitate, priveau administrația, cultele, învățământul. Ceea ce caracterizează cel mai bine amestecul de constituționalism și absolutism pe care îl aduce cu el noul act de guvernare este accentul care se pune pe conlucrarea obligatorie dintre cei doi factori legislativi, împăratul și dietele, lipsa premeditată de claritate în delimitarea competențelor, excluderea problemelor externe și militare de sub orice fel de control parlamentar. Diploma în sine – pe care istoricul Josef Redlich o numește „lovitură de stat a aristocrației împotriva birocrăției”¹ –, suita actelor care o însoțeau, noile numiri ministeriale – în funcția de ministru de stat este numit groful polonez Goluchowski – pe de o parte acoperă sub o fațadă constituțională multe componente ale vechiului regim, pe de alta creează un statut aparte, mai favorabil Ungariei. Acesteia i se restituie constituția de dinainte de revoluție, iar cancelarul său devine membru al Cabinetului și dispune pe teritoriul statului maghiar aproape de poziția unui prim-ministru. Până acolo încât unii istorici vorbesc despre o adevărată tentativă a unui dualism austro-ungar.² Reacția vine, prin presa liberală vieneză, mai întâi din partea burgheziei centraliste germane al cărei

¹ Josef Redlich, Op. cit., II, p. 623.

² Hanák Péter, *The First Attempt at the Austro-Hungarian Compromise 1860*, in *Etudes Historique hongroises 1975 publiées à l'occasion du XIV-e Congrès International des Sciences Historique par la Commission Nationale des Historiens*, I, Budapest, 1975, p. 569-600.

reprezentant, Anton Schmerling, devine la mijlocul lunii decembrie ministru de stat, dar vine, foarte amenințătoare, și din partea clasei politice din Ungaria care se va pronunța pentru repunerea în vigoare a legislației din 1848, inclusiv a uniunii Transilvaniei.

Diploma liberală și românii

Cum stau românii din Imperiu în cadrul noilor reglementări constituționale? Pentru început să precizăm că nici unul din multele acte emise la 20 octombrie 1860, nici măcar rescriptul către ministrul-președinte Rechberg privitor la Transilvania, nu menționează direct numele lor, desemnându-i, generic, cu nominativul de *clase neîndreptățite* până la 1848. Ca și cum, scriu ziarele brașovene, autorii lor ar fi uitat numele unui popor de aproape trei milioane de suflete! În același timp, fundamentul principal însuși al Diplomei, dreptul istoric, federalizarea vechilor provincii, contravenea cu totul dezideratului românilor din anii 1849-50 privind constituirea unei țări proprii autonome, aceea *Land der Rumänen*, prin unirea tuturor teritoriilor din Imperiu pe care le locuiau. Chiar înainte de emiterea diplomei, Andrei Mociani, cel care relansează planul în mai 1860, rămas complet izolat între federalismul istoric și centralismul birocratic, se vede constrâns să se limiteze în *Reichstrat*-ul lărgit doar la apărarea autonomiei Banatului. În afară de aceasta, aplicarea noilor acte de guvernare, încredințată unor mari aristocrații, va aduce cu sine încorporarea forțată a Banatului la Ungaria, a Bucovinei la Galiția, foarte dureroase și una și cealaltă pentru români.

Cu toate acestea *Oktoberdiplom* venea, indirect dar și direct, în sprijinul mișcării naționale românești. Înainte de toate, se consacră constituțional autonomia istorică a Transilvaniei, suprimată în 1848. Cea mai îndepărtată provincie austriacă în Sud-Estul Europei, fortăreața naturală a Carpaților, cheia strategică a Imperiului în această regiune, avanpostul penetrării sale spre Dunărea de Jos revenea, nu numai de facto ci și de jure, la statutul de dinainte de revoluție, ceea ce însemna o grea lovitură pentru forțele maghiare. Pentru români, din contră, existența cadrului statal autonom transilvănean în care dețineau în ciuda tuturor vicisitudinilor trecutului, marea majoritate a populației, deschidea posibilitatea de a-și valorifica politic în noul regim reprezentativ burghez precumpănirea numerică, perspectiva obținerii unui statut constituțional nou, care să le garanteze dezvoltarea. Autonomia transilvăneană, revendicarea fundamentală a românilor în toată această perioadă, în care are loc, rând pe rând, unirea Principatelor Române, cea a Italiei, se pregătește cea a Germaniei, era privită și prin prisma potențialităților sale de viitor, fie el și îndepărtat, oricât de mult se disculpau conducătorii lor la Viena de acuzațiile daco-românești care li se aduceau din partea adversarilor lor.

În afară de aceasta, unul din rescriptele imperiale adresate ministrului-președinte Rechberg preconiza operarea unor „schimbări afund tăietoare” în vechea constituție a Marelui Principat, convocarea forului său legislativ pe alte baze decât cele de dinainte de

revoluție, întrunirea unei conferințe interetnice în vederea pregătirii lui. Nu lipsesc din text ambiguitățile – noua dietă trebuia să răspundă deopotrivă intereselor națiunilor, confesiunilor, claselor privilegiate din trecut ca și celor neprivilegiate – dar, în comparație cu uniunea de la 1848, el apare în ochii românilor transilvăneni într-o lumină dintre cele mai strălucitoare.³ O armă în mâna lor, indiferent de provincia în care trăiau, era în același timp și principiul egalității în drepturi a popoarelor, chiar dacă și acesta pur declarativ. Esențială este, de asemenea, după zece ani de imobilitate politică noua libertate de mișcare care se creează.

Iată motivele pentru care românii, laolaltă cu toate popoarele din Imperiu, au resimțit legea de guvernare din/20 octombrie 1860/ca pe o eliberare, o salută ca pe un „act măreț”, o compară în presă cu „un nou răsărit”, cu „un soare de primăvară” care va face să rodească sacrificiile anilor 1848-1849. Este privită uneori chiar ca o deschidere mai largă decât aceea a revoluției. „De când Gelu a murit, scrie cineva din Sălaj, nu a mijit în fața românilor un asemenea an”.⁴

Așadar, mari speranțe dar în același timp și foarte multe temeri. Ele se nasc, pe de o parte din fondul noilor reglementări, pe de alta din modul aplicării lor. Căci, mai mult decât în oricare altă provincie a Imperiului, evoluțiile ulterioare depindeau în Transilvania nu atât de jocul factorilor politici interni cât de raportul forțelor mai mari, dinafara sa, cele ale Vienei și cele ale Pestei, interesate deopotrivă să-și mențină, respectiv, să-și impună controlul asupra acestei provincii. Or, ascensiunea spectaculoasă a politicienilor conservatori maghiari în capitala Imperiului, expectativa suspectă a Cabinetului condus de Rechberg în privința Transilvaniei,⁵ mișcarea tumultuoasă din comitatele Ungariei pentru constituția din 1848, inclusiv a uniunii,⁶ acțiunile maghiare transilvănene îndreptate în aceeași direcție,⁷ demersurile săsești pentru restabilirea vechilor rânduieli ale Pământului Crăiesc,⁸ constituiau pentru români tot atâtea amenințări.

Acesta este contextul în care frământarea subterană din lunile anterioare iese la suprafață, momentul în care convenirile clandestine cedează locul unor întruniri deschise, comentate în ziare, stadiul conturării unui demers politic la nivelul întregii comunități naționale, al căutărilor programatice care premerg statornicirea unei platforme unitare. Cei mai mulți fruntași pornesc de la realitățile pe care le consacră Diploma dar nu lipsesc nici vocile care susțin proiectul maximal din 1849. Chiar pentru Transilvania istorică planurile

³ Păcățianu T., *Op. cit.*, II, p. 114.

⁴ Kolozsvári Közlöny, nr. 5 din 8 I 1861.

⁵ Ministrul-șef de cabinet Rechberg care a condus Cabinetul de la 21 VIII 1859 până la 4 II 1861, când devine ministru de externe, fiind favorabil cauzei maghiare, nu a luat măsuri după emiterea Diplomei pentru noua organizare a Transilvaniei, păstrată ca o rezervă până la deplina clarificare a situației din Ungaria; așa se explică faptul că, spre deosebire de Croația, șefii Cancelariei aulice și Guberniului transilvănean vor fi numiți abia la mijlocul lunii decembrie sub presiunea presei liberale vieneze.

⁶ Szabad György, *Forradalom és kiegyezés választóján (1860-61)* (Pe drumul dintre revoluție și dualism), Budapest, 1967, p. 136-151.

⁷ Urmóssy Lajos, *Tizenhét év Erdély történetéből* (17 ani din istoria Transilvaniei), Temesvár, 1894, p. 200-203.

⁸ Friederich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, III, Hermannstadt, 1910, p. 401-402.

care se iau în calcul sunt la început diferite, în funcție de cele două modalități care existau în condițiile anului 1860 pentru realizarea egalității politice a națiunii: fie încadrarea sa în sistemul constituțional vechi, ca a IV-a națiune a țării – ceea ce ar fi însemnat delimitarea unui teritoriu propriu, asemănător celui al „comitatelor nobiliare”, scaunelor secuiești, Pământului Crăiesc – fie, dimpotrivă, desființarea tuturor așa ziselor teritorii naționale, înfăptuirea, consensuală, de către națiunile țării a unei reformări generale a statului comun. Din partea lor, românii vedeau „schimbările afund tăietoare” promise din Viena în adoptarea, înainte de toate, a unei noi legi electorale care să valideze politic, la nivel central și local, precumpănirea numerică a populației lor. În funcție de aceste alternative intră în discuție mai multe variante ale programului național.

Prima, dezbătută în cadrul întrunirii politice de după sinodul ortodox de la Sibiu din 24-26 octombrie 1860 și pornită din cercul apropiat al episcopului Șaguna, reflectă în tradiționalismul ei proiectul vienez din 1850 de organizare a principatului transilvănean dar cuprinde și unele sugestii săsești care se vor cristaliza în anul următor. Potrivit acesteia, noua organizare statală urma să se facă prin includerea românilor în vechiul sistem constituțional prin consacrarea a trei națiuni politice – cea maghiară căreia îi aparțineau și secuii, cea săsească și cea românească – și a trei teritorii naționale, fiecare cu conducătorul, administrația, limba oficială, legea electorală proprie. Forul legislativ comun al statului, dieta, urma să cuprindă un număr egal de deputați ai celor trei etnii, să funcționeze, ca până în 1791 prin vot curiat, să dezbată în toate cele trei limbi vorbite, în timp ce limba protocolară sau guvernamentală trebuia să fie, ca până în 1847, limba latină.⁹ Așadar, o platformă foarte moderată care în esența sa, teritoriile naționale separate, va fi adoptată prin cunoscuta declarație a Universității săsești din 29 martie 1862.

La cealaltă extremă se situează programul care pornește din Munții Apuseni, din partea tânărului avocat Iosif Hodoș, companionul de studii al lui Bărnuțiu și Papiu-Iliarian în Italia, viitorul vicecomite al Zarandului. Reluând legătura cu revoluția în punctul culminant al evoluției sale programatice, Hodoș pledează pentru unirea tuturor teritoriilor românești din Imperiu într-un corp național unitar, cu o dietă proprie, constituită pe baza votului universal, cu un guvern al său, cu o cancelarie aulică, cu limba sa oficială, cu reprezentați în parlamentul imperial comun, proporțional cu populația sa. Un congres general românesc întrunit la Blaj pe Câmpia Libertății ar fi urmat să fundamenteze noul statut al națiunii, relațiile sale cu celelalte colectivități etnice, relațiile cu puterea de stat habsburgică.

Hodoș deschide acum cu patos polemica cu apologeții legilor revoluției maghiare. Sigur, scrie el, egalitatea oamenilor în fața legii, desființarea iobăgiei, libertățile democratice sunt bunuri de cea mai mare importanță, dar prețul pe care naționalitățile urmau să-l plătească pentru ele era, fără nici o îndoială, completa aservire politică, pierderea, într-o perspectivă mai apropiată sau mai îndepărtată, a individualității lor. Căci, continuă textul lui, chiar și acum când, după toate ravagiile și ororile războiului civil, după

⁹ *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 51 din 12 XI; Păcățianu T., *Op. cit.*, II, p. 136-138.

toate frustrările absolutismului, „glasul egalității” anunță dreptatea pentru toate națiunile Imperiului și ale Europei „ca sorori din una și aceeași mamă natură, ca flori eterne ale unuia și aceluiași pământ, ca stele perpetue ale unuia și aceluiași cer”, românii descoperă că sub fațada declarațiilor liberale se ascund aceleași aspirații spre hegemonie. Cum altfel ar putea privi ei exclusivistele declarații maghiare din senatul lărgit, eforturile subterane care se făceau pentru încorporarea Banatului și Partium-ului la Ungaria, demersurile pentru uniunea Transilvaniei împotriva voinței majorității populației acesteia? Suntem, încheie Hodoș, pentru conlucrarea politică a etniilor dar vrem ca întâlnirea lor să fie echitabilă, cu respectul drepturilor fiecăruia.¹⁰ Așadar, un adevărat semnal de alarmă, singurul pe care publicul românesc îl va reține, căci proiectul maximal al revoluției – eșuat în 1849, când puterea habsburgică era atât de grav strămtorată, iar românii dispuneau în Transilvania de o forță militară proprie – era în condițiile noului federalism istoric, ale noilor raporturi de forțe din Imperiu, de domeniul utopiei. Dintre conducătorii generației pașoptiste doar Bărnuțiu continuă, vizionar, la Iași să persiste în apărarea lui.

Între aceste extreme, între soluția tradiționalistă discutată la Sibiu a teritoriului național transilvănean, alături de cel maghiar, secuiesc, săsesc, înghesuit între acestea, și cea radicală a „țării de coroană” din 1849, întrunirea intelectualilor români din Brașov, ținută la 18 noiembrie, propune pentru Transilvania istorică o rezolvare modernă, electorală, a cauzei națiunii. O rezolvare care, având în vedere omniprezența ei în spațiul transilvănean, amestecul etnic complex al acestuia până chiar la nivelul localităților, excluzând formula teritorială feudală, evita sfârșirea comunității naționale în segmente separate politic, făcea posibilă cel puțin în Transilvania afirmarea sa unitară și proporțională, la nivelul guvernării centrale ca și la a celei locale. Programul brașovenilor, sintetizat de Barițiu în 26 de puncte și popularizat în Gazetă¹¹ va deveni punctul de pornire al mișcării naționale, cel care în liniamentele sale generale va fi adoptat la Conferința națională de la Sibiu din ianuarie (1861). Românii, enunță acest text, reînnoindu-și jurământul din mai 1848, proclamându-se din nou națiune de sine stătătoare, se pronunță pentru întrunirea unei diete constituante, alcătuită pe baza unei legi electorale unice, cu un cens care să nu fie mai mare de 5 fl., pentru recunoașterea limbii române ca limbă a dietei, guvernului, administrației locale, alături de maghiară și germană, pentru funcționari români în raport cu numărul populației, pentru deplina autonomie a confesiunilor, pentru libertățile democratice – a presei, a persoanei, a întrunirilor. Se pledează pentru convocarea unui congres național, reprezentativ – un deputat la 1000 de locuitori - , deziderat care, în formulări mai puțin tranșante, se ridică și la Sibiu și în alte părți și care, grație eforturilor delegaților naționali de la Viena, își va găsi materializarea, atât cât a fost posibil, la începutul anului viitor.

¹⁰ Foaie... XXIV (1861) nr. 1-2 din 4, 11 I. ; *Revista Carpaților*, II (1861), din 15 I.

¹¹ *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 50 din 8 XI; *Naționalul*, III (1860), nr. 93 din 24 XI; Păcățianu T., *Op. cit.*, II, p. 133-136.

Continuă cu un nou elan după Diploma liberală scria memoriilor pe probleme bisericești dar mai ales politice care se înaintează împăratului. Între cele dintâi se înscrie, cu cea mai mare anvergură, cel pentru mitropolie al sinodului ortodox de la Sibiu din 24-26 octombrie, la care participă 52 de laici și 46 de clerici¹², cel al Consistoriului ortodox din Oradea – cu o jurisdicție de 309 parohii și 180.000 de suflete – pentru reînființarea episcopiei bihorene,¹³ cel al românilor uniți din Bistrița pentru dăruirea pe seama lor a edificiului, nefolosit, al bisericii minorităților.¹⁴ Șirul foarte lung al actelor politice este deschis, curajos, de memoriul lui Dimitrie Moldovan, viitorul consilier aulic, semnat la Sibiu în 7 noiembrie, prin care se cerea numirea unui cancelar aulic din rândul românilor, desemnarea reprezentanților acestora la conferința interetnică pentru dietă de către capii lor bisericești, întrunirea acestora, ca și a dietei, la Alba Iulia sau la Sibiu iar nu la Cluj,¹⁵ continuă cu memoriul celor 74 de sate ale Făgărașului pentru instituirea unui căpitan suprem român în fruntea districtului lor,¹⁶ cu cel extrem de interesant al Lăpușului¹⁷, cu cel al opidului românesc al Hațegului,¹⁸ pentru a se încheia spre sfârșitul anului, cum vom vedea, cu memorandumul primei delegații vieneze conduse de Șuluțiu, cu cel al conferinței naționale din Timișoara pentru constituirea unui căpitanat al românilor din Banat, cu cel al Bucovinei, *Emancipationsruf der Bukovina* pentru abrogarea încorporării ei la Galiția.

Altfel răsună acum, într-un moment perceput de toți ca decisiv, și glasul presei. Profitând de relaxarea cenzurii, ziarelor trec de la enunțurile generale sintetizate în decursul verii în lozinca *nihil de nobis sine nobis* la abordări mult mai concrete. Ele publică, rând pe rând, programele care se întocmesc, unele dintre noile memorii naționale, hotărârile consfătuirilor locale, diverse apeluri, comentarii, știri. Barițiu „omul și eroul zilei” dă acum publicității, sub motto-ul „*Schimbări afund tăietoare*” o lungă suită de articole istorice privind autonomia Transilvaniei, oprindu-se îndelung asupra șirului celor 254 de diete ale sale, asupra Diplomei Leopoldine din 1691, asupra legilor din 1790/91, când *stările și ordinele* s-au declarat expres împotriva uniunii cu Ungaria, asupra factorilor care au dus în acest interval la schimbarea atitudinii nobilimii maghiare, asupra temeiurilor adânci de împotrivire ale românilor.¹⁹ Din Blaj, Timotei Cipariu prezintă problemele grave, bisericești și școlare, ale uniților în dimensiunea lor națională și lansează lozinca: *sarcini*

¹² Ilarion Pușcariu, *Mitropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1900, p. 168-176.

¹³ Arh. Bibl. Mitrop. Sibiu, F. Șaguna, nr. 1451.

¹⁴ A. N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1860-1490.

¹⁵ *Telegraful român*, VIII (1860), nr. 45 din 10 XI; Păcățianu T., *Op. cit.*, II, p. 142-143.

¹⁶ OL., F-263, 1861-70.

¹⁷ A. N., Cluj, F. Șuluțiu nr. 177; *Foaie...XXIII* (1860), nr. 4 din 6 XII.

¹⁸ *Foaie...XXIV* (1860), nr. 6 din 8 II; *Revista Arhivelor*, 1945, p. 316-317.

¹⁹ *Autonomia Transilvaniei, Unio trium nationum, Uniunea Transilvaniei cu Ungaria?, Siebenbürger Quartalschrift și proiectele de programe românești, Renegații, Limba poporului, Cu ce vreau maghiarii să dobândească pe națiunea română pentru sine, Iar uniunea Transilvaniei cu Ungaria, Augsburgsberger allgemeine Zeitung despre românii din Transilvania, Tripartitul lui Ștefan Verböczi, Universitas roumanorum: Gazeta Transilvaniei, XXIII* (1860), nr. 48 din 26 X; nr. 49-50 din 1, 8 XI; nr. 53 din 19 XI; nr. 56 din 3 XII; nr. 57 din 7 XII; nr. 58-62 din 10, 16, 19, 24, 28 XII.

*egale, drepturi egale*²⁰. Imaginea pe care o caturează el este aceea a unei depline unități de acțiune: „...toți românii din provinciile austriece, scrie canonicul blăjean, nu mai sunt decât un suflet și un cuget, ca și când s-ar fi înțeles într-un parlament general, fără opusețiuni și fără partide”²¹. Sunt remarcabile, de asemenea, intervențiile lui Axente Sever și Nicolae Molnar în *Gazetă*, cele ale lui Ioan Pușcariu în *Telegraful român*. Iată câteva titluri: *Cu ce vreau maghiarii să dobândească pe națiunea română pentru sine, Universitas Valachorum, Un răspuns la „Ce-i de făcut”, O convorbire despre starea prezentă, Către învățații românilor etc.*

Câștigă teren ideea congresului național, lansată încă din primele zile de după cotitura liberală din 20 octombrie: „*Ca la patru săptămâni după Diplomă, scrie Barițiu, se lăși diatr-o dată mai peste toată țara și ca prin farmec parola de zi «la Blaj, la Blaj». Nimeni nu putea să știe de unde a apărut, pentru că ea se auzea dintr-o dată din toate părțile țării*”²².

Se face simțit, totodată, efortul de pregătire a forțelor, de strângere a rândurilor peste deosebiri confesionale, de ridicare a moralului. Românii, încurajează din Viena Vasile Ladislau Popp, viitorul viceguvernator, în confruntarea lor inegală cu vechile națiuni politice, înzestrate fiecare cu puternice contingente de intelectuali, cu însemnate resurse materiale, particulare și publice, cu concentrările umane ale orașelor, sunt lipsiți de o aristocrație, cum era cea maghiară, atât de influentă în aceste luni, dar au de partea lor, înafara dreptății cauzei lor, înafara „spiritului de libertate care adie peste Europa”, episcopiile, capitlurile acestora, clerurile proprii. Și au mai ales, încheie el, cea mai mare parte a miriadei satelor care împânzeau văile și dealurile Transilvaniei. Fără să se abordeze frontal problematica revoluției pașoptiste, se fac evocări privind mobilizarea țărănească de la 1848. „*Oare, scrie din Cluj Nicolae Molnar, cuvintele conducătorilor pătrunde-vor până în ultimul sat și la ultimul alegător? Oare apostolii din 1848 cutreera-vor iarăși toate ungherele țării pentru a le planta în inima fiecăruia? Oare ne vom saluta iarăși în Câmpul Libertății*”²³. Propune ca preoții să fie obligați din Blaj și din Sibiu să țină toți, fie din al lor, fie din lăzile bisericilor sau ale satelor, câte un ziar românesc, să se țină la curent cu mersul evenimentelor, să deschidă ochii credincioșilor lor.

Dar ceea ce preocupă presa înainte de toate este chestiunea arzătoare a conferinței interetnice pentru dietă, care – „oglină a viitorului” – trebuia să dea tonul vieții publice a statului. Față de știrile care se răspândesc, că vor fi numiți un număr egal de deputați pentru fiecare națiune, că secuii vor fi reprezentați ca o națiune aparte, că dintre români vor fi preferați renegații, presa înserează declarații categorice privind alcătuirea dreaptă a conferinței, în raport, fie cu numărul populației, fie cu suportarea sarcinilor publice. De la

²⁰ [Timolci Cipariu], *Blaj 4/16 noembrie 1860, Gazeta Transilvaniei, XXIII (1860), nr. 52 din 15 XI, nr. 54-55 din 22, 30 XI.*

²¹ *Ibidem*, nr. 52 din 15 XI.

²² [George Barițiu], *Cititorului sănătael*, în: *Protocolul ședințelor conferinței naționale ținute din 1/13 până în 4/16 ianuarie 1861 la Sibiu sub președinția a doi arhipăstori românești din Transilvania cu acelușe sale și cu un comentariu*, Brașov, 1861.

²³ *Gazeta Transilvaniei, XXIII (1860), nr. 48 din 26 X.*

Alba Iulia și Orăștie, din cercul lui Axente Sever și Dimitrie Moldovan, pornește propunerea ca membrii acesteia să nu fie numiți de sus ci aleși de jos, pe o bază electorală largă – 4 jug. pământ sau altă avere în valoare de 200 fl. – garanție sigură a unui for legislativ democratic.²⁴ Se vorbește deschis despre constituirea unui organism de conducere a națiunii, despre înjghebură a unui fond bănesc național, despre numirea unui cancelar român.²⁵

În această atmosferă nouă care amintește de primăvara revoluției, încep să circule „cu o viteză de poveste” manifeste. Unul, intitulat „Fraților români”, întocmit în zilele și sub influența sinodului ortodox, cheamă publicul românesc să se țină de jurământul din mai 1848 că nu va suferi să fie asuprit, că nu își va lepăda limba și naționalitatea, că nu își va vinde țara. „Să curgă, ca ploaia, drept la împăratul, cheamă autorul, rugări din toate satele și orașele în care să se ceară cancelar drept, cens mic, drept de veto în dietă, comiți români, folosirea limbii române la toate oficiile. Și, dacă nici la conferința interetnică, nici în adunările comitatense și scăunale români nu vor izbuti cu dreptul lor, atunci în trei zile mai înainte de a se aduna dieta țării să ne adunăm iar, cu mic cu mare, mai numeroși ca în 15 mai 1848 în Câmpul Libertății în Blaj, iar acolo, dacă dieta va face legi fără noi, și noi vom face fără ei”.²⁶

Toate acestea stârnesc neliniște în tabăra maghiară și săsească, iscă reacții în presă. Pe măsura spulberării iluziei că, exploatându-se abil resentimentele generale împotriva absolutismului habsburgic, elita populației majoritare ar putea fi câștigată pentru cauza maghiară, efortul anterior de seducție, interesul condescendent pentru muzica, poezia, dansul românilor cedează locul desconsiderării, discreditării, imputației, vizând deopotrivă pe cei de rând ca și pe conducători. Imaginea celor dintâi care se flutură în cercurile guvernamentale vieneze, eminentamente aristocratice, precum și în unele ziare germane de largă circulație, este aceea a unor oameni care nu numai orbecăie în întunericul ignoranței și obscurantismului, dar trăiesc fără teamă de Dumnezeu, fără nici un respect al proprietății, legii și ordinii sociale, sunt refractari oricărui progres, sunt greu de stăpânit. Oameni care, în loc să fie recunoscători foștilor lor stăpâni pentru că într-un mod atât de generos au ridicat de pe capetele lor stigmatul dependenței personale, stau gata, ca în timpul lui Horea, ca în timpul revoluției, să le atace moșiile, să le ardă curțile, să le ia chiar viața. Cât despre capi, de la înălțimea suficienței nobiliare, aceștia nu sunt decât, fie slujbași de stat servili, fie preoți și dascăli semidocti, ridicați cu toți de jos, fără averi proprii, fără tradiții de familie, lipsiți de experiența guvernării și atașamentul pentru viața constituțională, mânați de interese meschine, materiale, ademeniți de mirajul slujbelor de stat, pregătiți în orice moment să trădeze puterea de stat austriacă pentru visul Daco-României lor etc.

²⁴ Programul românilor din Alba Iulia și Orăștie, *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 51 din 12 XI.

²⁵ Un răspuns la „Ce-i de făcut”, *Foaie... XXIII* (1860), nr. 45 din 8 XI.

²⁶ A. N., Cluj, F. Gen. Coresp. Blaj, 1860, f. nr.

Ziarele din Cluj – așezate ferm pe poziția continuității dreptului public, a legislației din 1848 în care se exaltă soluția definitivă și a cauzei românești – sunt, până la plecarea primei delegații românești la Viena, până la Conferința națională de la Sibiu din ianuarie 1861, mai reticente. La începutul lui noiembrie se nutrește încă speranța unei apropieri politice, se mai face o tentativă în această direcție materializată în schimbul de scrisori dintre groful Wass Samu și George Barițiu.²⁷ Cum însă, cu câteva excepții, fruntașii românilor se pronunță împotriva „legilor celor grele” din 1848, presa maghiară, reluând stereotipurile din timpul revoluției, nu întârzie să-și arunce blamul asupra eforturilor lor politice. Ea vede în ei nu numai simpli adversari ai uniunii cu Ungaria, ci dușmani înăscuți ai libertății constituționale, diletanți politici lipsiți de o motivație proprie, unelte oarbe, simple marionete ale reacțiunii despotice manevrate din umbră de la Viena sau din București împotriva propriilor lor interese.²⁸ Replica va veni din Blaj, din partea lui Cipariu dar vine, cum se va vedea, mai ales din partea lui Barițiu.

Problema limbii române

Un component esențial al mișcării politice care începe să se cristalizeze este acela al limbii, văzută și de români ca elementul cel dintâi, cel mai viu și mai activ al comunității lor etnice, simbolul acesteia „sufletul dătător de viață al națiunii”.²⁹ Folosirea sa în viața publică frământă astfel publicul în aceeași măsură în care se adâncește preocuparea pentru noul statut politic al purtătorilor ei.

Pe făgașul deschis de dispozițiile ministrului de justiție privind poliglotismul actului de judecată, *Gazeta*, în paginile căreia vocea distinctă a lui Barițiu răsună foarte puternic, pledează pentru traducerea în viață a acestei noi orientări cu mult înainte ca președintele Tribunalului de apel de la Sibiu să ordone subordonaților săi, cu două săptămâni înainte de Diplomă, să învețe limbile română și maghiară, să le folosească în exercitarea funcțiilor lor.³⁰ Românii, repetă ea, în iulie, august, septembrie, să profite pretutindeni de aceste concesi, să-și declare limba în localitățile în care aveau majoritatea ca instrument al comunicării oficiale, să o apere ca pe o proprietate sacră a națiunii, să se opună, în limitele legii, față de cei ce o nesocoteau, să returneze poruncile venite în alte limbi, să se plângă pentru aceasta forurilor mai înalte până la minister și împărat. „Cine nu-și știe apără dreptul dat după lege, exclamă Barițiu, merită să fie urgisit de toată lumea”.³¹ Barițiu este,

²⁷ Vass Samu către Barițiu, 1 XI 1860; Barițiu către Wass Samu 14 XI 1860, în: [George Barițiu], *Az erdélyi oláh nemzetről szolló országos törvényczikkek az unióval szemben és ezekről értekezlet egy magyar és egy oláh közt* (Legile dietale privind națiunea valahă și uniunea și dezbateri între un maghiar și un valah asupra acestora), Brassó, 1861; Ioan Chindriș, Kovács Ferenc, *George Bariț magyaráz levelezése*, Bukarest, 1874, p. 37-50.

²⁸ *Kolozsvári Közlöny*, IV (1860), nr. 98 din 1.IV.

²⁹ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 33 din 22.IV.

³⁰ Ordinul lui Lattermann, din 6 X 1860, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXXV (1872), nr. 6 din 31/19 I.

³¹ *Ibidem*, XXIII (1860), nr. 35 din 24 VIII.

de asemenea, acela care respinge una câte una aserțiunile unor publiciști sași privind îngreunarea inutilă a mecanismului administrativ cu o limbă nouă, privind inadecvarea limbii române la exigențele unei administrații moderne, privind numărul foarte mic al funcționarilor lor, primii chemați să o folosească. Invocând exemplele administrațiilor poliglote ale Elveției și Belgiei, el stăruie cu căldură asupra resurselor graiului neamului său, referindu-se la rădăcinile sale latine milenare, la izvoarele populare inepuizabile din care se adăpa, la felul în care el a crescut, s-a rămurit, s-a dezvoltat chiar și în sfera administrației publice în care „...i s-a ascuns mereu lumina soarelui”. Oare, întreabă Barițiu, clăile înalte ale buletinelor imperiale și provinciale de legi din anii absolutismului, traduse toate și în limba română, tomurile groase ale codurilor civil și penal, întreaga administrație a statului român vecin nu dovedesc îndeajuns aptitudinile practice ale acestei limbi? Dar presa, știința, literatura română? Cât privește funcționarii, români aveau într-adevăr puțini – 186 din cca. 2700 în 1860³² – dar nu exista nici un impediment pentru încadrarea altor candidați cu o pregătire școlară corespunzătoare, nici un impediment pentru ca funcționarii neromâni să învețe limba acelora care le asigurau traiul „... căci mai ușor pot învăța oficialii cultivați limba poporului decât un popor întreg pe a lor”.³³

Este tocmai ceea ce va stipula, sub amenințarea pedepselor, hotărârea președintelui Tribunalului apelativ din Sibiu. Guvernul însuși se urnește pe acest drum, ordonând întrunirea la Sibiu pentru 2 octombrie a unei comisii de filologi, asemănătoare aceleia de la Viena din 1850, în vederea stabilirii unei ortografii unitare. Vor participa la lucrările ei, relatate pe larg în *Foaie*: G. Barițiu, G. Munteanu, P. Vasici, I. Popasu, I. Pușcariu, I. Codru-Drăgușanu, care se pronunță toți pentru etimologismul moderat al lui Cipariu, opus fonetismului predominant în România.³⁴ Nu lipsesc temerile că forurile oficiale ar putea nesocoti opțiunea etimologică transilvăneană, în favoarea celei fonetice adoptată de către comisia analoagă a Bucovinei.³⁵

Un pas oficial înainte se va face prin rescriptul imperial din 21 decembrie 1860 care, declarând maghiara limba internă a forurilor centrale și comitatense, deci instrumentul guvernării statului, acorda comunităților dreptul de a-și adopta propria lor limbă oficială în funcție de populația lor.³⁶ Venind în întâmpinarea acestor solicitări ale momentului, Ioan Pușcariu, activul pretor din părțile făgărășene, gata întotdeauna să exploateze oportunitățile ce apăreau, va publica în 1860 la Sibiu opusul *Die Rumänische Amtssprache*, mic compendiu de gramatică al limbii române, însoțit de o glosă a termenilor celor mai uziți în corespondențele oficiale.

Dar limba română, asupra căreia apăsase același stigmat ca și asupra purtătorilor ei, pătrunde extrem de greu în cancelariile oficialităților sau nu pătrunde deloc. Noile

³² Lista nominală a funcționarilor români în 1860: BAR, București, Mss. Rom. 973, f. 33-55.

³³ *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 32 din 3 VIII.

³⁴ G. Barițiu, *Conferințele comisiei filologice românești transilvane*, în *Foaie...* XXIII (1860) nr. 41-42; *Estras din protocolul comisiei ardeleni pentru statorirea ortografiei române cu litere latine*, în *Telegraful român*, VIII (1860), nr. 40, 42, 44, Timotei Cipariu, *Conferința filologică din Sabinu*, 1860, în *Arhivul pentru filologie și istorie*, 1869, nr. XXIV-XXVIII.

³⁵ Cipariu către Barițiu, 2 X 1860 [st. v.]: A. N., Cluj, F. Gen. Coresp. Blaj, nr. 1339.

³⁶ Rescriptul din 21 XII 1860 în *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 61 din 24 XII [st. v.].

dispoziții, aduse de suflul schimbării regimului, erau mult prea tardive pentru a disloca vechea rutină administrativă dar au totuși meritul de a declanșa o mișcare de jos care va exercita în perioada următoare o anumită presiune în această direcție.

Într-adevăr, încă din toamna anului 1860, înainte și mai ales după Diploma liberală, obștiile unor comune românești din Transilvania și Banat, mai întâi adresează preturilor cereri privind folosirea limbii proprii în administrație, apoi o declară cu de la sine putere și într-un ton foarte înalt drept singura lor limbă oficială. „*Noi, dară, provocăm deregătoria noastră comunală, citim în declarația satului Zărnești de lângă Brașov, aducându-i aminte că noi o susținem, noi plătim salariile deregătorilor și că ea este pentru noi iar nu noi pentru ea, că toate hârtiile de azi înainte începând să se elaboreze numai în limba noastră românească și toate hârtiile ce vor veni de la Pretură și alte officii publice în limbi străine [...] să nu le primească deloc ci, fără amânare, să le tramită îndărăt*”.³⁷ Publicată în *Foaie*, declarația Zărneștiului în care recunoaștem ideile lui Barițiu, va constitui în următorii doi ani modelul pentru multe asemenea acte sătești. La fel va face, în două rânduri, Branul din vecinătate, 18 sate din Munții Apuseni, Toplița pe Mureșul superior, Ludoșul din scaunul Miercurii, puternicele comunități românești din scaunele filiale ale Săliștei și Tălmaciului, cele din scaunul Orăștiei etc.³⁸ Semnificative în toate aceste acte sunt, alături de justificările naționale care se invocă, angajamentele și imprecățiile privind viitorul pe care satele le rostesc în privința limbii. Iată, spre exemplu, ce scriu la 23 ianuarie 1861 juzii satelor din Munții Apuseni: „... prin această a noastră determinațiune se îndatorează toți descendenții din sângele nostru ca în venitor și în toate viscoalele timpurilor dechiararea aceasta cu cea mai mare sântenie și scumpătate să o urmeze”.³⁹ Survin la tot pasul declarații privind egalitatea între nații, proclamată de „înălțatul împărat”, enunțuri fruste privind funcția națională a limbii, legăminte pentru viitor.

Cu toate acestea însă penetrarea limbii române în administrație, chiar și la nivelul modest sătesc, pe de-antregul accesibil legal, rămâne lentă. Pe de o parte multe sate conformându-se cerințelor administrației maghiare de până în 1848, a celei nemțești din timpul absolutismului, aveau încă notari maghiari sau sași, care, deși vorbeau limba sătenilor lor, nu o puteau folosi în hârtiile oficiale pe care le întocmeau. Pe de altă parte funcționarilor mai înalți de la preturi, Beamterilor germani, cehi, polonezi ai regimului absolutist, apoi juzilor cercuali maghiari de după 1861 le vor lipsi, fie cunoștințele, fie dorința de a-i obliga să o facă. Va fi nevoie astfel de mai mulți ani și de climat politic favorabil pentru ca progresele să fie vizibile. În acest timp, la nivel central, mișcarea națională face un mare pas înainte prin plecarea la Viena a unei mari delegații naționale transilvănene.

³⁷ *Foaie*...XXIII (1860), nr. 47 din 29 XI.

³⁸ Simion Retegan, *Conștiința și acțiunea națională în satul românesc din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1860-1867)*, Cluj-Napoca, 1983, p. 34-57.

³⁹ *Ibidem*, p. 45.

PRIMA DELEGAȚIE NAȚIONALĂ DE LA VIENA DIN DECEMBRIE 1860

După lungul deceniu al absolutismului, diploma liberală din 20 octombrie 1860 a deschis în fața românilor perspectiva unei soluționări, fie ea și limitate, a cauzei lor naționale.

Cele mai mari speranțe se legau de acel autograf imperial adresat ministrului-președinte Rechberg prin care se preconizau efectuarea unor “schimbări afund tăietoare” în vechea constituție a Transilvaniei, în favoarea “claselor și națiunilor înainte neîndreptățite”.¹

Totul depindea acum de cine și cum urma să facă aceste schimbări, de felul cum aveau să se orienteze factorii de putere din interior. Or, în această privință, pe cât de mari erau așteptările pe care le suscită Diploma între români, pe atât de mari erau temerile lor privind orientarea ferm unionistă a nobilimii maghiare, cu deosebire de la începutul lui decembrie, când apare la Cluj noul ziar *Korunk*. Pe bună dreptate, *Gazeta, Telegraful, Foiaia* se întreabă fiecare dacă momentul prielnic care apărea nu va trece, asemeni anilor luminoși ai lui Iosif al II-lea, asemeni deschiderii extraordinare ale revoluției, fără ca marile probleme ale națiunii să-și fi găsit rezolvarea, fără ca egalitatea ei politică să fie recunoscută prin lege, fără să se fi creat cel puțin în Transilvania, un cadru mai larg și mai sigur a dezvoltării sale viitoare.

În acest climat de așteptare, de speranțe și de temeri, pornea spre Viena la sfârșitul lunii noiembrie 1860 o impunătoare delegație românească ale cărei eforturi concentrează în sine o mare parte a problematicii mișcării naționale. Ea pune în lumină nu numai obiectivele din acest moment ale efortului național, personalitățile câtorva dintre protagoniștii săi, modalitățile concrete ale căii petiționare de acțiune, dar în același timp ne lasă să întvedem pe un plan mai îndepărtat, multiplele sale articulații interioare, continuitățile și discontinuitățile care există, punctele sale de sprijin și obstacolele care îi barau drumul. Însăși prezența sa în capitala Imperiului semnifica o opțiune politică, deoarece, după marea decepție care a urmat revoluției, după toate interdicțiile și rigorile regimului absolutist, după supravegherea draconică la care au fost supuși românii în urma retragerii armatelor austriece din Principate în anii de pregătire a unirii acestora, după toate marile avansuri maghiare, din emigrație și din interior, pentru câștigarea naționalităților, anul 1860 apărea, cel puțin până la mijlocul lui, cel puțin unora, ca etapa unei posibile bifurcații: spre Viena sau spre Pesta. Nici una, nici cealaltă nu puteau reprezenta pentru români decât soluții tranzitorii, într-o perioadă în care privirile treceau peste Carpați spre București, încurajate din adâncuri de rezistența victorioasă a Munților Apuseni în 1849, de

¹ Păcățian T., *Op. cit.*, II, Sibiu, 1902, p. 114.

constituirea statului român unit, de precedentul smulgerii de sub Habsburgi a Lombardiei, de exemplul stimulat al pătrunderii impetuoase a lui Garibaldi în Sicilia și Neapole. Soluții impuse însă de realități dure peste care nu se putea trece, oricâte planuri se țeseau la București – cum este cel înaintat lui Cuza de către Alexandru Papiu-Ilarian în decembrie 1860² pentru cucerirea Transilvaniei -, oricât de mult se spera în ascuns la Nord de Carpați.

Între aceste două alternative posibile, între legile dietei nobiliare de la Cluj din 1848 și promisiunile egalitare ale Diplomei liberale, între concepția fățiș hegemonistă a națiunii politice maghiare și recunoașterea, fie și teoretică, a egalității diferitelor comunități naționale, între uniunea forțată cu Ungaria și statutul de autonomie al Principatului, elita politică românească se îndreaptă fără ezitări și fără convulsii interne spre puterea de stat austriacă. Cu deosebire uniunea cu Ungaria, în spatele căreia apărea amenințător spectrul maghiarizării, provoacă de la început opoziții categorice. Ea era pentru români, scrie la 1 decembrie 1860 vicarul Hațegului Gavril Pop “*groapă, unde să perim, mare, unde, ca râurile cele mici, să ne înecăm și să ne pierdem*”³. Sub semnul mării drame sufletești trăită de oamenii revoluției în 1850-51, opțiunea pentru Viena s-a făcut în același timp și fără mari iluzii, cu conștiința clară că sprijinul habsburgic era interesat, cu asumarea lucidă a riscului consecințelor nefaste ale unei concilieri definitive, pe spatele naționalităților, a aliaților tradiționali din Viena și din Pesta. Cei mai clarvăzători dintre conducătorii români erau conștienți că ceea ce alții le vor acorda nu va fi decât atât “cât nici să nu trăiască, nici să nu moară”, că nu își pot pune cu adevărat speranța decât în forțele națiunii proprii, în timp și în Dumnezeu, singurul care, cum scrie din Viena Vasile Ladislau Popp, viitorul vicepreședinte gubernial “în necasul nostru cel mare și-a arătat voia de a ne ajuta și nu are interes a ne asupri”⁴.

Care erau, în acest context, obiectivele concrete ale delegațiilor români? Care au fost rezultatele pe care ei le-au obținut?

Preparativele delegației. Scena politică vieneză

Planul trimiterii unei deputații naționale la Viena, vânturat în mai multe părți ale Transilvaniei încă din vara anului 1860, din timpul lucrărilor senatului lărgit, a fost adoptat în consfătuirea de la Sibiu prilejuită de sinodul ortodox din 24-26 octombrie. Scopul ei era acela de a exprima adevărul românilor față de noul regim politic, de a face cunoscute guvernului central dorințele lor privind viitoarea organizare a statului transilvănean, de a-l influența în această direcție. În amintirea tuturor erau încă foarte vii eforturile vieneze ale mării delegații naționale din anii 1850-1851, șirul lung al memoriilor, audiențelor,

² Publicat parțial în: *Revista Carpaților*, II (1861), nr. 1, p. 297-305; *Dacia* I (1861), nr. 7-9 din 20,21,22 III; integral în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, I (1882), p. 134-146.

³ Liviu Botezan, Ioana Botezan, Ileana Cuișus, *Timotei Cipariu. Corespondență primită*, București, 1992, p. 507.

⁴ *Transilvania*, LIX (1928), nr. 3, p. 200-201.

demersurilor sale, rămase toate fără rezultat. Reluarea acestor eforturi apărea cu atât mai necesară cu cât influența politicianilor conservatori maghiari asupra Curții era în aceste luni foarte puternică, cu cât în cercurile nobiliare din Transilvania se inițiau sforțări din ce în ce mai mari pentru uniunea cu Ungaria. Vocea românilor trebuia, așadar, să se facă din nou auzită în capitala Imperiului.

În acest spirit episcopul din Sibiu invită, la stăruințele laicilor adunați la sinod (52 mireni și 46 clerici), pe omologul său de la Blaj să preia el conducerea plănuită de deputații sau, dacă starea sănătății nu i-ar îngădui, să trimită în locul lui pe arhiepiscopul unit al Gherlei, Ioan Alexi. Străbatem, scrie el, zile de însemnătate vitală care puteau aduce viața sau moartea națiunii, zile care “acum sau niciodată” impuneau fiilor ei cea mai mare dăruire și conlucrare. Din partea ortodocșilor, anunță Șaguna, urmau să plece patru împuterniciți: brașovenii Ioan Popasu, Ioan și Constantin G. Ioan și Ioan Brote, notarul Rășinariului⁵. Este prima mărturie directă a apropierii prelatului ortodox față de capul bisericii greco-catolice, după un deceniu de animozitate și fricțiuni care culminaseră cu anatema aruncată din Sibiu în decembrie 1855 asupra *Gazetei Transilvaniei și Călimdariului lui Barițiu* ambele de orientare greco-catolică. Ea venea în urma adresei de felicitare pe care Blajul o trimisese lui Șaguna în timpul lucrărilor senatului lărgit vienez⁶ și era înainte de toate, urmarea puternicei presiuni laice care se exercita asupra ambilor prelați. Omul acestei apropieri a fost Dimitrie Moldovan, viitorul consilier aulic ortodox și în același timp confidentul vienez al capului bisericii unite⁷, ajutat de îndeaproape de Paul Vasici și Iacob Bologa. Conlucrarea politică a prelaților însemna nu numai reînnoirea firului lungii tradiții de hegemonie ecleziastică a efortului național, dar, în mijlocul unei lumi oficiale cu mentalități aristocratice, marea în același timp șansele succesului. Care dintre laicii români transilvăneni se puteau compara ca poziție socială cu Șaguna și Șuluțiu, primul baron, consilier intim al împăratului, om cu întinse relații la Curte, celălalt consilier pontifical, conte roman, mitropolit, capul unei biserici naționale, beneficiarul unuia dintre cele mai mari domenii funciare ale țării.

Gestul de împăcare al Sibiului a fost primit de către mitropolitul unit Șuluțiu, în ciuda precarității sănătății sale, cu aceeași satisfacție cu care a fost acceptată conducerea delegației naționale. Blajul, “vatra națiunii”, unde fermentația națională era acum atât de puternică, unde neinvitarea mitropolitului la senatul imperial lărgit fusese resimțită foarte dureros, nu putea pierde ocazia de a păși din nou, potrivit marilor sale tradiții militante, în prim-planul politicii românești. Cu spiritul său deschis și activ, animat, ca întotdeauna, de o mare însuflețire națională, bătrânul prelat convoacă de îndată Capitlul, intră în legătură

⁵ Șaguna către Șuluțiu, 4/16, 10/22. XI. 1861: A.N.D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-123, publicată în: Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, Sibiu, 1889, p. 347.

⁶ Adresa din 30. VII/11. VII. 1860 în: A.N.D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1860-663

⁷ 38 de scrisori ale lui Șuluțiu către D. Moldovan, în: Ioana Botezan, *Correspondența lui Alexandru Sterca Șuluțiu cu Dimitrie Moldovan între anii 1860-1866*, AIIC., (XXVII), 1985-1986 p. 423-443; II: AIIC, XXVIII (1987-1988), p. 531-556.

cu episcopul sibian, cu Barițiu și cu alții ai săi, se definitivează textul memoriului către împărat din 7 noiembrie, în redactarea finală a lui Dimitrie Moldovan, cu care vor porni apoi delegații spre Viena⁸.

În Blaj, așadar, se vor face preparativele cele mai importante pentru plecare. Față de planul croit inițial, blăjenii se decid pentru o delegație mai mare care să se ridice la anvergura aceleia din 1850-1851, astfel încât sunt invitați să se alăture mitropolitului, în afara emisarilor ortodocși de la Brașov: I. Popasu, I. Petric, I. Cepescu, chemați în final de Șaguna, George Barițiu tot de acolo⁹, Axente Sever și Ioan Rațiu de la Alba Iulia¹⁰, o serie de fruntași români din Cluj, Reghin, Deva¹¹. Concomitent pleacă din Năsăud: Ioachim Mureșan, Vasile Nașcu, George Lica și Ioan Purceilă pentru recăștigarea marilor fonduri bănești ale fostului regiment, pentru constituirea celor 44 de sate ale sale într-un district propriu, iar alți trei emisari pornesc din Făgăraș pentru numirea unui român în fruntea districtului lor. Împreună cu cei trei înalți funcționari români din Viena, consilierul ministerial Vasile Ladislau Popp și secretarii Vincențiu Babeș și Dr. Ioan Maior se vor aduna astfel în capitala Imperiului, în jurul celor doi protagoniști eclesiastici, Șuluțiu și Popasu, 20 de delegați, în general persoane cu o oarecare independență economică, laici cei mai mulți dar câteva fețe bisericești, care își asumă laolaltă responsabilitatea reprezentării cauzei neamului lor. Lipsesc din delegație, cu excepția lui Axente Sever, cunoscutul prefect de pe Ampoi, marile figuri ale revoluției: Iancu prăbușit sufletește, Bărnățiu, Maiorescu, Laurian, Papiu-Ilarian, Aron Florian trecuți toți în Principatele Române. Barițiu este și el reținut acasă, pe de o parte de lipsa timpului și penuria mijloacelor materiale, pe de alta de teama de a nu fi învinuit că “vânează” vreun post înalt în capitală, cum se justifică în răspunsul adresat mitropolitului¹². De cea mai mare importanță ar fi fost prezența puternicei personalități a episcopului Șaguna, care se bucura de o mare trecere la Viena, dar care, abia întors de la lucrările senatului lărgit, preferă să nu apară acum în prima linie. O expectativă ce trebuie asociată, deopotrivă, dorinței prezervării tuturor forțelor pentru marele obiectiv al mitropoliei ortodoxe, prudenței înnăscute a unui om politic extrem de realist de a se angaja fățiș înainte de alegerea definitivă a apelor, orgoliului rănit de a împărți prerogativele conducerii delegației și de a apărea în fața miniștrilor vienezi în compania unui prelat român de un rang mai înalt.

În comparație cu omologul său ortodox, bine cunoscut monarhului, apropiat al fostului guvernator, principele Schwarzenberg, al noului guvernator, principele Lichtenstein, abilitățile diplomatice, prestața personală, stilul de viață, relațiile vieneze ale mitropolitului blăjean sunt mult mai modeste. El nu este totuși un necunoscut în capitala Imperiului unde, începând din

⁸ Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, II, p. 142-143.

⁹ Barițiu către Șuluțiu, 27/15. XI. 1861 în: A. N., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-126, f. 37-39.

¹⁰ Anunțul deschiderii biroului avocațial al lui I. Rațiu în Alba Iulia: *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 48 din 26. X.

¹¹ Cipariu către Barițiu, 4/16. XI. 1860, în: *George Bariț și contemporanii săi*, IV, București, 1978, p. 332-333.

¹² Vezi supra n. 9.

1850, a călătorit aproape în fiecare an, unde a obținut, cu foarte mari eforturi, traducerea în viață, după cinci ani, a deciziei imperiale din decembrie 1850 privind mitropolia și noile episcopii unite, dar nu era bine văzut, nici în cercurile politice, nici în cele clericale. Dimpotrivă. Cele dintâi îi imputau, pe de o parte apartenența la partida așa-zis naționalistă, pe de alta neputința de a-și ține mai strâns în mână clerul subordonat, celelalte și în primul rând nunțiată vinează nu-i puteau ierta rezistența mare pe care a opus-o după Concordat față de tendințele oficiale de latinizare a bisericii unite, atașamentul său categoric față de patrimoniul spiritual, liturgic, disciplinar, teologic ortodox al acesteia.

Ceea ce aduce în schimb Șuluțiu în slujba delegației este o mare receptivitate la sugestiile care i se fac, un spirit activ și tenace și, mai presus de toate, o incomparabilă dăruire sufletească care accepta în elanul ei idealist fără clipire toate responsabilitățile, greutățile, inconvenientele pe care le comporta postura de delegat politic pentru un prelat de vârsta, rangul, poziția lui. *“De când e Șuluțiu, scrie Axente lui Barițiu, nu l-am văzut așa bine dispus și cu curaj ca acum; e tot foc și e în stare să declare război la toți de nu ne vor asculta și împlini dorințele”*¹³. Iată-l astfel la 21 noiembrie pornind, în cap de iarnă, bolnav “cu sufletul numai în buze”, oprindu-se suferind timp de două săptămâni la Orăștie în casa rudei sale prin alianță Dimitrie Moldovan, pornind din nou și ajungând, după o călătorie de patru zile și o noapte, în dimineața de 8 decembrie la Viena, unde era așteptat de ceilalți deputați. Aducea cu el originalul memoriului sibian de la începutul lunii precedente, o mare petiție a intelectualilor din părțile Lăpușului¹⁴, un proiect de memoriu către împărat al lui Barițiu¹⁵, alte acte. Aducea în același timp cu el o nestrămutată convingere în dreptatea cauzei pe care o reprezenta, credința idealistă că împăratul, având în vedere sacrificiile din 1848-1849, va putea fi câștigat pentru ea, că schimbările promise din Viena în constituția feudală transilvăneană vor fi la înălțimea așteptărilor alor săi, sentimentul că va trăi momentul dreptății. Așadar, mari speranțe și mari iluzii care își pun amprenta și asupra proiectului politic cu care se pornește din micul târg al Blajului: diplomă imperială specială acordată românilor, asemănătoare aceleia a lui Leopold I din 1691 în beneficiul maghiarilor, secuilor, sașilor, cancelar aulic român, congres național, cap național propriu, după exemplul banului croat, al comesului săsesc.

Contactul direct cu realitățile politice ale Vienei imperiale – fapt semnificativ: schimbându-și regimul politic, capitala își demola în același timp zidurile medievale, începea construcția ansamblurilor monumentale ale Ring-ului - dezvăluie de la început delegaților români marile obstacole care stăteau în calea revendicărilor lor.

Mai întâi ei află aici, semn de rău augur, pe abilul politician conservator maghiar, baronul Kemény Ferenc, a cărui îndelungată rutină a exercițiului puterii era jalonată de președenția dietei din 1841-43, a celei din 1846-47, a celei din mai-iunie 1848, chemat de guvern încă de la sfârșitul lunii noiembrie pentru discuții asupra situației din Transilvania.

¹³ Axente către Barițiu, 21. XI. 1860, în: BAR, București, Mss. rom. 993, f. 283-4.

¹⁴ Original A. N., D. Chuj, F. Șuluțiu, nr. 177; publ. În: *Foaie*, XXIII (1860), nr. 48 din 6. XII.

¹⁵ A. N., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1863-123, f. 22-25.

Este pentru ei primul semn, și cel mai dureros, al influenței mari pe care o exercitau asupra împăratului politicienii conservatori maghiari, autorii Diplomei din octombrie, cei care întrețineau speranța Curții că noul act de guvernare va fi acceptat în cele din urmă în Ungaria ca bază a unei reconcilierii definitive cu Viena, ceea ce nu se va întâmpla. Ca urmare a influenței lor, sub imperiul problemei interne centrale a Imperiului care era cea a Ungariei, problemă a cărei umbră plana amenințător asupra românilor, la Viena în timpul guvernării Rechberg-Goluchowski (21.VIII.1859–4.II.1861), Transilvania era privită mai degrabă ca o piesă de rezervă a aranjamentelor politice viitoare decât ca o provincie într-adevăr de sine-stătătoare. În timp ce Ungaria și Croația își aveau Cancelariile aulice, Guvernurile provinciale și, de la începutul lui decembrie, chiar comitatele puse pe picioare, pentru Marele Principat nu se făcuse, după *Oktoberdiplom*, nici un pas înainte. Iar cel dintâi care se face va fi cu totul nefast românilor: la 9 decembrie Cabinetul ministerial atribuie, la stăruințele influențelor politicienii maghiari Vay și Szécsen, funcția de cancelar aulic bătrânului și calculatului politician Kemény Ferenc, pe aceea de guvernator lui Mikó Imre, președintele adunării secuiești de la Lutița, conducătorul interimar al Guberniului în toamna anului 1848, conducătorul societății Erdélyi Muzeum, pe cea de comes săsesc lui Franz Salmen, deținătorul funcției în timpul revoluției. Toți trei erau politicieni de orientare conservatoare, formați în vechea școală a dietelor transilvănene, în spiritul vechii constituții feudale, despre care nu se putea crede că vor opera în cadrul acesteia marile deschideri liberale și naționale promise în 20 octombrie, în care românii își puneau atâtea speranțe. Într-adevăr consecințele acestor numiri, dezastruoase pentru ei, se vor face repede simțite, rând pe rând, în modul de constituire a acelei conferințe interetnice proiectată să facă propunerile electorale, în modul alcătuirii Cancelariei și Guberniului transilvănean, în modul reactivării vechilor instituții ale administrației locale. Mai mult decât atât, cei dintâi, cât împinși din spate de puternica mișcare politică maghiară, cât din proprie inițiativă, cât pe față, cât în subteran, vor acționa la Viena și la Cluj pentru uniunea cu Ungaria, împotriva convocării dietei Transilvaniei, chintesența autonomiei sale, forul de la care românii puteau să aștepte legiferarea noului lor statut politic.

Problema românească este privită apoi la Viena în contextul ei general, în directă legătură cu realitățile de la Sud de Carpați din Principatele Unite, prin prisma acestor realități. Or, existența la granițele Transilvaniei a noului stat român unit pe care diplomația austriacă s-a străduit atât de mult să-l zădărnicească, constituia în sine o amenințare, fie ea și îndepărtată, în aceeași măsură în care întruchipa o încurajare morală a mișcării politice românești. Cu atât mai mult cu cât oamenii politici maghiari bat acum în cercurile Curții mai puternic ca oricând pe calul tradițional al Daco-României, prezentând pe intelectualii români îndreptați orbește în afara granițelor Imperiului, vrăjiți de mirajul unirii cu Principatele, gata, de la vlădică până la ultimul student, să trădeze cu prima ocazie. Cu atât mai mult cu cât emigrația maghiară reia la sfârșitul lui octombrie, când se prefigura izbucnirea unui nou conflict austro-sard, tratativele cu domnitorul Cuza, pe urmele acelora din 1859, în scopul organizării unor pregătiri militare pe teritoriul Principatelor, a

apropierii românilor transilvăneni de maghiari¹⁶. Pornind de aici, adversarii emancipării românești vânturau în presa germană și franceză știrea că în Principate erau organizate tabere militare maghiare care stăteau gata să treacă Carpații în Transilvania¹⁷. Ne putem imagina ușor cât de mult răscolesc asemenea aserțiuni resentimentele față de români, atât de neiertătoare la Viena după retragerea armatei imperiale din Principate, cum se repercutau ele asupra cauzei românilor transilvăneni, cu ce imagine apăreau în cercurile eminentemente aristocratice ale puterii mesagerii ei: oameni fără nici o tradiție familială, ridicați de jos, amestecați în cele mai întunecate și obscure episoade ale revoluției, fără avere, ahtiați după funcții de stat, fără practica vieții constituționale, înclinați spre formulele politice cele mai radicale, spre reformele sociale cele mai profunde.

Insinuărilor privind infidelitatea politică, denigrărilor la adresa conducătorilor, le este asociat discreditul aruncat asupra națiunii în ansamblul ei. Românii, scriu *Augsburger allgemeine Zeitung* și *Ostdeutsche Post* în zilele de văr ale activității delegaților, numai cât precumpănesc cu numărul dar încolo n-au nici avuție, nici industrie, nici cultură, nici măcar o limbă adecvată cerințelor unei administrații moderne. Ca și cum, răspunde *Gazeta*, ar fi un popor păgân, sălbatic, barbar, emigrat de curând în Europa¹⁸.

Cu toate acestea, momentul intrării în scenă a delegaților români nu este cel mai neprielnic. Străbatem zilele în care presiunea asupra Curții a cercurilor liberale vieneze, burgheze și centraliste, nemulțumite de marile concesii pe care Diplome le făcea maghiarilor – în esență este vorba despre un anumit dualism care urma să se încheie pe o altă bază decât cel din 1867 – de perspectiva eșecului ei în Ungaria, de orientarea conservatoare a guvernului, produce primele sale rezultate. La 13 decembrie ministrul de stat Goluchowski, foarte dur criticat în presă, este înlocuit cu “omul providențial” al liberalilor, Anton Schmerling, pentru ca, paralel cu creșterea influenței acestuia asupra împăratului, la 4 februarie 1861, Rechberg însuși, cel mai hotărât sprijinitor al maghiarilor, să cedeze locul în funcția de ministru-președite arhiducelui Rainer, ceea ce însemna o predominare netă în Cabinet a miniștrilor cu vederi centraliste și liberale sau cel puțin liberaliste. Or, aceștia, din motive de oportunitate politică, pentru a mări flexibilitatea taberei maghiare, pentru a-i crea acesteia o contrapondere, caută să atragă de partea puterii de stat habsburgice, la fel ca în 1848, naționalitățile, acordându-le posibilitatea de a se întruni în conferințe politice – românii în ianuarie la Sibiu, sârbii în aprilie, slovacii în iunie 1861 – fluturând în fața lor perspectiva unor drepturi naționale mai largi.

În privința dietei Transilvaniei, deși viziunea lui Schmerling asupra autonomiei acestei provincii – cheia strategică a Imperiului spre Sud-Est, cum au dovedit-o o dată mai mult, evenimentele militare din 1849, când Ungaria nu a putut fi învinsă înaintea supunerii

¹⁶ Memoriul maghiar înaintat lui Cuza la sfârșitul lunii octombrie prin intermediul emigrantului polonez Zglincky argumenta necesitatea colaborării româno-maghiare împotriva Habsburgilor și făcea cunoscute principiile proiectului de constituție întocmit de Kossuth care preconiza folosirea liberă a limbilor naționalităților în viața publică, precum și autonomia lor bisericească și culturală. Problema uniunii Transilvaniei cu Ungaria era ocolită: Szabad György, *Forradalom és kiegyezés válságúján* (1860-1861), Budapest, 1967, p. 124-125.

¹⁷ Maiorescu către Bariț, 15/27. I. 1861, în *George Bariț și contemporanii săi*, I, București, 1973, p. 408.

¹⁸ *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 60 din 19. XII.

Marelui Principat – era cu totul alta decât a lui Goluchowski, lucrurile rămân totuși sub semnul tergiversărilor. În ciuda noii confirmări constituționale a autonomiei transilvănene pe care o va aduce Patenta din februarie, un complex inestricabil de factori continuă să complice situația: problema mare, încă nerezolvată a Ungariei, rezistențele foarte puternice maghiare din administrația centrală și locală a provinciei sub Kemény și Mikó, politica personală a lui Francisc Iosif, cu ultimul cuvânt în politica Imperiului care, mânat de vederile sale autocrate, conservatoare, aristocratice, a impus mereu în privința Transilvaniei, împotriva propunerilor lui Schmerling, soluțiile cele mai favorabile taberei nobiliare. Abia în toamna anului 1861, după dizolvarea precipitată a dietei maghiare, după ruptura dintre Viena și Pesta, problemele transilvănene încep să primească un nou curs, înghețat însă și acesta până în 1863.

Acesta este spațiul în care se mișcă delegații români în capitala Imperiului, urmăriți îndeaproape de cei de acasă, păstrând o neîntreruptă legătură cu ei. În lipsa unor consemnări sistematice de genul aceluia ale lui Laurian din 1850¹⁹ sau a unui protocol propriu-zis de ședințe, cum se va purta în octombrie 1861²⁰, demersurile emisarilor români ne sunt cunoscute din scrisorile pe care mai ales Șuluțiu și Axente le trimit în țară²¹, din corespondențele altor români aflați la Viena²², din relatările care se publică în presă²³ etc. Alte informații ne parvin din scrisorile care se primesc în acest timp din Transilvania²⁴.

Activitatea delegaților

Chiar din primele zile ale lunii decembrie emisarii români, îngrijorați de prezența la Viena a lui Kemény și Lichtenstein, de memoriile sașilor pentru restituirea vechii lor constituții, de întârzierea mare a mitropolitului, încep lungă serie a demersurilor lor. Luaseră cu toții cunoștință de textul unei scrisori anonime în limba latină – cel mai probabil a lui Franz Salmen – în care li se spunea că asupra lor apasă cea mai mare ură și cel mai mare dispreț din partea maghiarilor, că nu pot aștepta nimic bun de la aceștia²⁵.

¹⁹ G. Bogdan-Duică, *Notes-ul de însemnări al lui Simeon Bărnuțiu, 1849-1863*, în: *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, II (1923), p. 205-232; V. Netea, *Însemnările de la Viena ale lui A. T. Laurian*, în: *Studii*, 1970, nr. 3, p.

²⁰ N. Josan, *Documente inedite privind lupta națională a românilor din Transilvania în 1861*, în *Apulum*, XVII (1979), p. 539-572.

²¹ Axente către Barițiu, 21. XI, 9,12,20,23. XII. 1860: BAR București, Mss. rom. 992, f. 283-299; Șuluțiu către D. Moldovan, 11,12,15. XII. 1860: Ioana Botezan *op. cit.*, p. 326-329; Șuluțiu către Șaguna, 11. XII. 1860: A. N., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1863-123; Șuluțiu către Alex. Dobra, 11. XII. 1860: *Idem*; Șuluțiu către I. Alexi, 20. II. 1861: A. N. Cluj, F. Ep. Gherla, 1861-484.

²² I. Maniu către S. Bărnuțiu, 7. XII. 1860: Coriolan Suciu, *Corespondența lui Ioan Maniu cu Simeon Bărnuțiu*, Blaj, 1929, p. 286; I. Bob către I. M. Moldovan, 18. XI, [15-18], XII, 27. XII. 1861: A. N. Cluj, F. Bibl. Centr. Blaj, nr. 274.

²³ *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 55 din 30. XI, nr. 58 din 10. XII [st. v.]; [Ioachim Mureșan], *Românii dintre Tisa, Siret și Carpați în 1861; Concordia*, II (1862), nr. 2 din 11/23. I.

²⁴ I. Bran de Lemeni către D. Moldovan (pentru Șuluțiu) 7. XII. 1860; Șaguna către Șuluțiu, 15. XII. 1860: A. N. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-123.

²⁵ G. Barițiu, *op. cit.*, III, p. 562-563.

Sunt vizitați rând pe rând: ministrul-președinte Rechberg, ministrul de stat Goluchowski, miniștrii finanțelor și justiției Plener și Lasser, arhiducele Rainer, în fața cărora este evocat numărul, potențialul economic, fidelitatea dinastică a românilor, se dă glas neliniștii lor în fața orientării unioniste maghiare, se fac cunoscute dorințele lor.

Primele impresii care se culeg sunt contradictorii: în timp ce șeful Cabinetului, Rechberg, privește pe emisarii români ca “ultraiști”, îi tratează cu răceală, vorbind ostentativ, pentru a-i umili și descuraja, despre *Walachen* și *Walachische Nation*, despre preeminența tradițională maghiară la Cancelaria aulică, despre dreptul împăratului de a desemna pe conducătorul acesteia²⁶, alți membri ai Cabinetului îi primesc bine, le arată simpatie, încurajează enunțarea aspirațiilor lor. “Românilor, le spune Goluchowski, de la voi depinde dacă veți căpăta ce doriți; calea vă e deschisă numai energie să aveți”²⁷. Sare însă tuturor în ochi, de la început, interesul conjunctural și reticent pe care cauza românească îl găsește la miniștrii vienezi. Se vrea aici, scrie Axente lui Barițiu, “... o reacție cât se poate de tare și de mare în contra magyarismului, dar numai în folosul lor și această reacție să o provocăm și susținem noi, cu cari s-ar folosi ca țiganul de clește”²⁸.

Deputații constată, de asemenea, că absența episcopului Șaguna, privit la Viena ca adevăratul conducător al românilor din Transilvania, alimentează supoziția, întreținută din umbră de oamenii politici maghiari, că aceștia sunt divizați politic, că există între ei o puternică orientare promaghiară, ceea ce slăbea poziția lor în fața grupării liberalilor vienezi, singurii dispuși să-i sprijine. Sunt apoi de-a dreptul alarmați de planurile care se colportau în capitală, în jurul lui Kémeny, privind viitoarea componență a Cancelariei aulice, a Guvernului, a corpului comiților supremi, planuri în cadrul cărora locul românilor apare derizoriu, în care renegații erau preferați celor cu sentimente naționale, uniți, neuniților. Provoacă o mare indignare între ei, dar foarte repede și în rândul comitenților de acasă, numele bine cunoscute ale unor “fii rătăciți ai națiunii” mult vânturate în aceste zile.

Ca urmare a știrilor sosite din Viena, la Sibiu are loc, la 17 decembrie, în reședința episcopală, o foarte animată consfătuire în care, protestându-se vehement împotriva reintroducerii vechii practici politice [de nobis sine nobis] și a preferinței acordate renegaților “mai răi ca maghiarii înșiși” se cere mitropolitului să acționeze energic pentru numirea unui cancelar român, pentru o justă reprezentare a națiunii la Cancelaria aulică, pentru desemnarea candidaților săi la funcțiile publice de către cei doi capi bisericești²⁹. Pornirea împotriva uniților pe care această corespondență, al cărei mijlocitor a fost din nou Dimitrie Moldova, o denotă este asociată de către acesta tacticii tradiționale maghiare de cultivare a disensiunilor confesionale dintre români³⁰.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ I. Maniu către Bărnăușu, 7. XII. 1860: Coriolan Suciu, *op. cit.*, p. 286.

²⁸ Axente către Barițiu, 20. XII. 1860: BAR, București, Mss. Rom., 992, f. 290.

²⁹ I. Bran către D. Moldovan, 7. XII. 1860: A. N. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-123.

³⁰ D. Moldovan către Șaguna, 23. XII. 1860: A. N. Cluj, F. Bibl. Centr. Blaj, nr. 301, f. 4-5.

În acest timp Axente Sever dădea publicității la Viena broșura *Ein brüderlich ernstes Wort ...*,³¹ cea bine motivată intervenție românească a acestui moment în chestiunea naționalităților din Ungaria. Rememorând carențele legislației acesteia începând din 1832 față de populațiile nemaghiare, situația dramatică la care s-a ajuns în timpul revoluției, caracterul discriminativ al noii restaurări a administrației centrale și locale, fostul prefect pașoptist argumentează discrepanța flagrantă dintre enunțurile egalitariste maghiare și realitățile cotidiene, dintre “cerul spiritului” și “solul vieții”. Se denunță exclusivismul național al națiunii dominante, monopolul absolut al acesteia asupra legislației, aparatului de stat, limbii oficiale, învățământului superior, culturii, monopol care lasă naționalitățile fără apărare în fața tuturor amenințărilor asimilării. Cum poate *dreptul istoric*, întrebă Axente, să aducă unora totul, în timp ce *dreptul natural* al celorlalți să fie călcat în picioare, cum se poate ajunge la un consens între comunitățile naționale fără un interes bilateral, cum ar putea rămâne naționalitățile, atunci când văd că li se sapă groapa, fără să acționeze și totodată “să scoată cel mai cumplit țipăt de durere”?

Sosirea la Viena a mitropolitului Șulufiu potențează eforturile delegaților. Are loc chiar în aceeași zi de 8 decembrie o adunare a tuturor celor 20 de delegați, în care se hotărăște ca, pe lângă petiția întocmită la Sibiu la începutul lunii precedente, să se prezinte împăratului un memoriu național de o respirație mai largă, se discută aprins asupra conținutului acestuia.

Cei mai mulți, optimiști, considerau că Diploma liberală oferea suficiente garanții pentru dezvoltarea naționalității și, ca atare, puneau accentul pe numirea unui cancelar român. Adjudecarea funcției executive supreme care avea, oricât limitase centralismul habsburgic prerogativele sale, o puternică încărcătură simbolică, ar fi creat posibilitatea ca românii să se facă cunoscuți puterii de stat prin oamenii lor și nu prin intermediari, interesați să-i prezinte în cea mai proastă postură, să trateze direct cu împăratul și Cabinetul problemele națiunii, să obțină pe seama acesteia, în contextul noii organizări a statului transilvănean, cel mai avantajos statut politic posibil în condițiile existente. Numele cele mai des pomenite sunt acelea ale lui Emanoil Gojdu, Ladislau Vasile Popp și Andrei Mocioni.

Alți deputați, mai realiști în privința actului de guvernare din octombrie și a șanselor pentru Cancelaria aulică – în cercurile oficiale se vânturau doar nume maghiare: Mikó, Kemény, Nádasdy, Béldi și, concesie făcută românilor, cel maghiarizat al lui Iosika Samu, fostul cancelar de dinaintea revoluției – propun concentrarea eforturilor pentru obținerea unei diplome imperiale speciale acordate românilor, care să consacre deplina egalitate politică și confesională a acestora, care să fie, asemeni actului și Lepold I din 4 decembrie 1691, garantată prin jurământ, la încoronare, de fiecare împărat. Se considera că o asemenea angajare imperială era mai greu de eludat și mai stabilă decât o hotărâre dietală, expusă amendării sau chiar abrogării de jocul scrutinului popular. Toți deputații sunt de acord însă că nu trebuie să se ceară decât ceea ce era e competența împăratului, urmând ca

³¹ *Ein brüderlich ernstes Wort an dem “Pesti Napló” und die Gleichgesinnten in Ungarnland, Wien, 1861.*

departajarea puterii între națiunile Transilvaniei, soluționarea celorlalte probleme ale românilor să se facă în cadrul forului legislativ al statului³².

În final, noul memoriu național, redactat în forma sa definitivă la 10 decembrie de către Vinčențiu Babeș, va cuprinde șase puncte: 1. Diploma Assecuratorium pentru națiunea majoritară a țării; 2. Cancelar român; 3. Desemnarea membrilor români ai proiectatei conferințe interetnice de pregătire a dietei potrivit propunerilor celor doi capi bisericești; 4. Egalitatea celor trei limbi vorbite în Transilvania în viața publică; 5. Lege electorală unică pe baza unui cens cât mai scăzut; 6. Congres național alcătuit din reprezentanții aleși ai intelectualității laice, clerului și comunităților satești, ca organ legal al națiunii.

Se invocă în sprijinul acestor cereri, pe de o parte argumentația tradițională: vechimea – în conexiune cu lozincă oficială a momentului, aceea a dreptului istoric -, numărul, participarea preponderentă la suportarea sarcinilor publice, pe de altă parte considerente noi: extensiunea proprietății funciare românești, fără aprecieri cantitative, sacrificiile umane și materiale din timpul revoluției, fără insistențe, căci în cercurile Curții anii 1848-1849 displac profund, interesul puterii centrale de stat de a avea de partea sa în noul regim parlamentar care începea majoritatea populației Transilvaniei. Sub influența mitropolitului unit, în replică față de suspiciunile centrifugale colportate la Viena asupra românilor, este accentuată foarte puternic nota loialității monarhice³³.

Concomitent cu pregătirea memoriului, se fac demersuri pentru obținerea unei audiențe publice la împărat - obiectivul principal al delegației - în genul aceleia din 10 martie 1850, când Avram Iancu fusese prezentat monarhului. Tot ce se poate obține însă, într-un moment când Kemény era de acum cancelar, iar Schmerling nu era încă ministru, este o audiență privată acordată capului bisericii unite și protopopului Ioan Popasu ca reprezentant al românilor ortodocși. Inflexibilitatea care se arată în această privință se datora nu atât inexistenței unei aprobări prealabile a forurilor de la Sibiu și a unor împuterniciri din partea comunităților, motivații invocate de Cabinetul imperial, cât reticențelor Curții față de mișcarea politică românească, grijii de a nu nemulțumi cercul aristocratic maghiar încă foarte influent. La fel se va proceda câteva săptămâni mai târziu cu o delegație a rutenilor din Galiția, care cerea protecție în fața supremației politice a nobilimii poloneze.

În forma aceasta restrânsă, audiența la Francisc Iosif va avea loc la 10 decembrie, ziua datării noului memoriu. În cadrul ei, expunerea orală a lui Șuluțiu "deschisă și nesfiită" asupra problemelor națiunii sale a fost primită cu obișnuitele asigurări generale asupra principiului egalității tuturor națiunilor Imperiului. "Cuvinte dulci și măgulitoare" care nu obligau la nimic și de la care nu se putea aștepta nimic, mai ales că ele erau însoțite de îndemnul ca români să se adreseze cu încredere noilor demnitari, de referirea, foarte dureroasă pentru deputați, că națiunea lor nu are "viață politică" decât începând de la 1848. Ce fructe vor produce vorbele împăratului, scrie Șuluțiu disimulându-și cu greu

³² [Ioachim Mureșan], *Români dintre Tisa, Siret și Carpați în 1861: Concordia*, II (1862), nr. 2 din 11/23. I.

³³ *Foaie ... XXIII* (1860), nr. 49-50 din 10 XII [st. v.]; Teodor Păcățianu, *op. cit.*, II, p. 143-151.

dezamăgirea, numai timpul poate arăta. Singurul element concret al răspunsului acestuia privea stabilirea locului conferinței interetnice pentru dietă la Alba Iulia, potrivit dorinței românilor, în locul Clujului dorit de maghiari. Cele două memorii ale delegației își ocupau astfel locul, scrie Axente, “alături de surorile lor mai mari” de după revoluție, cu rezerva totuși ca versiunea germană a marelui act din 10 decembrie a fost dată publicității și larg difuzată în capitala Imperiului³⁴. Ea va intra efectiv în dezbaterile Cabinetului ministerial doi ani mai târziu, în octombrie 1862, când la Viena se reiau preparativele pentru dieta Transilvaniei, când concursul politic al românilor începe să intereseze guvernul central.

Recuzarea delegației românești provoca între membrii acesteia, ca și între comitenții lor, o puternică amărăciune și indignare, fiind privită ca un afront jignitor la adresa națiunii, ca o încurajare a adversarilor ei. La Viena, cinci dintre delegați: Alex. Bohățel, N. Molnar, G. Filip, I. Șipotariu, I. Mureșan – refuză să semneze memoriul colectiv, iar Axente Sever pune pe hârtie cuvinte amare la adresa ingraturii oficialităților. “E curios, scrie el lui Barițiu, că oamenilor de aici le place și le-au plăcut să facem opusețiuni, demonstrațiuni etc, însă tot ca la 1848, fără să ne dea și nouă o bucățică din plăcinta ce se coace”³⁵. Îndeamnă pe cei de acasă să năpădească guvernul vienez cu memorii. La Sibiu, Șaguna, înștiințat chiar de a doua zi³⁶, califică momentul ca „fatal”, amestecă, frustrat și furios, mustările la adresa delegaților cu incriminarea duplicității oficiale față de români. Ceea ce se întâmplă, scrie el, îi amintește stările de lucruri din 1848 “... când încă ni se ziceau vorbe frumoase, dar ce folos, ele au rămas numai vorbe și nici după 12 ani nu s-au făcut trup. Oare să mai așteptăm alți 12 ani!”³⁷ În același timp însă, diplomatul Șaguna care nu neglijează niciodată să cultive relațiile personale cu mai marii zilei, felicită pe Kemény pentru noua sa funcție și propune din partea ortodocșilor, pentru Cancelarie, pe Ioan Bran de Lemeni și Dimitrie Moldovan³⁸.

În afara demersului principal la împărat, deputații contactează, după sosirea lui Șuluțiu, după numirea lui Kemény, pentru a doua oară, pe miniștrii Rechberg, Rainer și Lasser, pe Schmerling, noul membru al Cabinetului, vizitat de două ori, pe comesul sas Salmen. Sunt contactați la rândul lor, fapt semnificativ pentru jocurile de interese care se purtau în jurul lor, pe de o parte de principele Lichtenstein, fostul guvernator al țării, pe de alta Emanoil Gojdu, venit de la Pesta din partea lui Ötvös. Cel dintâi, la fel ca și demnitarii sași – Salmen, Glanz, Rosenfeld – încearcă să-i convingă să se pronunțe pentru menținerea până la proxima dietă a vechilor organe administrative absolutiste, căci restaurarea comitatelor în Ungaria se dovedise nefastă pentru austrieci, cel de al doilea tatona terenul pentru o înțelegere româno-maghiară.

³⁴ *Die Petition der Rumänen Siebenbürgens uberreicht Sr. Kais. Kön. Apostol. Majestät in der Audienz am 10. December 1860*, Wien, 1860.

³⁵ A. Sever către Barițiu, 12. XII. 1860: BAR, București, Mss. rom. 992, f. 288.

³⁶ Șuluțiu către Șaguna, 11. XII. 1860: A. N., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-123.

³⁷ Șaguna către Șuluțiu, 15. XII. 1860, *Idem*, f. 74-75.

³⁸ Șaguna către Kemény, 19. XII. 1860; Kemény către Șaguna, 19. XII. 1860: Arh. Bibl. Mitrop. Sibiu, F. Șaguna nr. 1452, 1455.

Noua serie a întevederilor vieneze, desfășurată sub semnul atenției pe care Schmerling o acordă naționalităților, sub semnul mării mișcări politice pe care reorganizarea comitatelor o stârnește în Ungaria, este mai tranșantă și produce unele rezultate. Astfel, în fața ministrului-președinte Rechberg, Axente Sever nu ezită să se prevaleze de avansurile care se făceau românilor din Pesta, vorbind deschis despre ingratitudea Vienei în 1849, despre marile tentații pe care constituționalismul liberal maghiar le exercită asupra românilor, despre eventualitatea unei reorientări politice a acestora, fără ca totuși să obțină din partea lui “vreo vorbă mai categorică”. Cu totul altfel sunt întâmpinați delegații de ministrul justiției Lasser. Profund nemulțumit de situația din Ungaria, acesta promite că va lua în cadrul Cabinetului apărarea memoriului românilor în scopul asigurării naționalității lor și a unei reprezentări echitabile în conferința interetnică pentru dezbaterea legii electorale. “Va stărui, spune el, să se îmbunătățească starea românilor într-atâta încât cei de peste Carpați să ne pismuiască și să dorească o asemenea stare”³⁹.

Dar cel mai important câștig al lor, delegații îl obțin din partea noului ministru de stat, Anton Schmerling. Acesta, pentru a presa asupra taberei maghiare, se angajează, chiar a doua zi după numirea sa, pentru o reprezentare convenabilă a românilor la conferința de la Alba-Iulia și aprobă *oral*, fără consultarea prealabilă a lui Kemény, o conferință națională a acestora, la Sibiu, sub ochii vigilenți ai Comandei generale militare austriece din Transilvania. Face în același timp cele mai largi promisiuni asupra viitorului. “Vom îmbucura pe români cu atâtea drepturi și bunătăți, spune el lui Șuluțiu, Popasu și Axente, încât nicăieri să nu le poată fi mai bine ca în patria lor și niciodată să nu-și aducă aminte de Dacoromânia”⁴⁰. Schmerling impune, de asemenea, dezbaterea de urgență în cadrul Cabinetului a problemelor Transilvaniei, fără ca totuși să se ia acum în discuție cele două memorii românești.

O primă abordare a complicațiilor transilvănene are loc în 15 decembrie 1860, când noul ministru de stat se pronunță pentru menținerea până la proxima dietă a organizării administrative absolutiste existente. Căci, argumentează el, având în față exemplul Ungariei, pe de o parte restaurarea vechilor comitate și scaune ar fi de natură să provoace regimului mari dificultăți sau chiar o situație de criză, pe de altă parte ea ar prejudicia grav cauza majorității românești a populației țării, împietând astfel chiar asupra prestigiului împăratului. Ministrul fără protofoliu Szécsen pledează, dimpotrivă, pentru restaurarea vechilor instituții ale guvernării locale, fără care, spune el, simțul de dreptate al maghiarilor, secuilor și sașilor ar fi profund lezat, fără care întrunirea dietei ar fi imposibilă, fără care, culmea sfidării, s-ar putea produce chiar o răscoală a *valahilor* (*ein Aufstand unter den Walachen*). Referitor la aceștia, nici unul, nici celălalt nu sprijină, din considerente total diferite, formula adusă în discuție, a delimitării unui teritoriu național

³⁹ Axente către Barițiu, 12. XII. 1860, BAR, București, Mss. rom. 992, f. 287-289.

⁴⁰ [George Barițiu], *Românii literați transilvăni fugiți în România: Gazeta Transilvaniei*, XXXI (1868), nr. 37 din 24/12. V.

românesc în Transilvania, asemeni celui maghiar, secuiesc și săsesc, formulă spre care guvernul central înclinase în 1850 și care era susținută acum din umbră de către o serie de înalți demnitari sași de la Viena.

Întrucât nu se poate ajunge la un punct de vedere comun între miniștrii germani și cei maghiari, chestiunea Transilvaniei este reluată în dezbaterile Cabinetului două zile mai târziu, de data aceasta sub președenția împăratului. Deși, rând pe rând, Schmerling, Plener (Finanțe), Kempen (Poliție) și chiar Rechberg sunt din nou pentru amânarea restaurării comitatelor și scaunelor, organismele politice tradiționale ale nobilimii maghiare – pe cât de riscante pentru regim, spune acesta din urmă, pe atât de provocatoare pentru români, într-un moment când “acțiunile revoluționare și anexioniste din Principatele Dunărene” impun menajarea simțului național al acestora – verdictul lui Francisc Iosif este pentru revenirea la vechea împărțire administrativă a celor trei teritorii de dinainte de revoluție. În cel săsesc, spune el, sunt puține de schimbat, în cel secuiesc problema românilor este secundară, în cel maghiar, unde iarăși aceștia formează majoritatea populației, ei vor beneficia de egalitatea drepturilor politice individuale. Concluzia sa, rostită cu această ocazie, va rămâne cuvântul de ordine al anilor ce vor urma: românii, spune Francis Iosif, vor fi reprezentați la Cancelaria aulică, în Guberniu, în administrația locală, în dietă, dar nu stă în intenția lui *das Land zu romanisieren*.⁴¹

Ca urmare a acestor dezbateri se va emite, la 21 decembrie 1860, rescriptul imperial prin care – evitându-se din nou menționarea numelui românilor dar și cel al maghiarilor și sașilor – se pune în vedere lui Kemény să reorganizeze Cancelaria, Guberniul, comitatele, scaunele, districtele Transilvaniei, cu egal respect la națiunile, confesiunile și clasele privilegiate de dinainte ca și la cele lipsite de drepturi până în 1848. Aceeași deschidere limitată operează actul și în privința folosirii celor trei limbi ale țării în viața publică. Se enunță dreptul comunităților rurale și urbane de a-și alege liber limba lor oficială, dreptul liberei utilizări a limbilor vorbite în adunările comitatense și scăunale, dreptul particularilor de a se adresa autorităților în limba lor, dar limba maghiară este menținută ca limbă internă a forurilor centrale și a celor locale din comitate, iar germana a celor de pe Pământul Crăesc⁴².

Ce află deputații români despre toate acestea este, în esență, ceea ce le relatează, foarte încurajator, Schmerling într-o ultimă întrevvedere pe care acesta o are cu ei. Nu se pune problema unei recunoașteri formale a naționalității române, spune el, câtă vreme ea se va face faptic la toate nivelele vieții statale, românii urmând să constituie efectiv cea de a IV-a națiune a țării. Cât privește congresul național “à la 1848”, cum îl cerea memoriul, în situația tensionată existentă nici nu putea fi vorba. Rămâne însă în vigoare o conferință națională restrânsă, care va oferi românilor posibilitatea de a-și exprima revendicările

⁴¹ Cea mai largă prezentare a acestor dezbateri, care nu au fost publicate încă și care nu sunt nemenționate nici de Josef Redlich, în: Larcher Lydia, *Die Rumänen Siebenbürgens in der Frühzeit Franz Josefs I (1860-1865)*, Teză de doctorat, Viena, 1944, p. 18-20.

⁴² Teodor Păcățian, *op. cit.*, II, p. 177-179.

într-un cadru general, de a le concentra într-un program unic, de a se pregăti pentru viitoarele acțiuni.

Singurul înalt demnitar pe care Șuluțiu refuză să-l viziteze, atât ca privat, cât și ca deputat, făcându-și astfel un nou inamic, este Kemény, cu care a comunicat totuși prin Axente și alții⁴³ și căruia i-a înaintat o listă a prezumtivilor funcționari români, alcătuită cu acordul lui Șaguna⁴⁴. Mitropolitul lega de persoana noului cancelar, peste toate declarațiile de imparțialitate care se făceau la Viena, previziuni dintre cele mai sumbre. Într-adevăr, acesta, favorizat de noua decizie imperială, restaurează în ultimele zile ale anului Cancelaria aulică pe principiul unui așa-zis echilibru al națiunilor transilvănene, instituind 4 consilieri și 4 secretari, câte unul pentru fiecare națiune, oricât secuii și maghiari aparțineau aceleiași comunități naționale, oricât de categoric cerea Șaguna de la Sibiu, în numele românilor ortodocși, o treime din populația țării, reprezentarea acestora în forul executiv suprem⁴⁵. Același principiu părea inițial că se va aplica și la constituirea conferinței interetnice pentru legea electorală, dar în final Kemény, în ciuda tuturor cererilor și asigurărilor care se fac la Viena, invită la Alba Iulia 24 de maghiari, 8 sași și 8 români. La Guberniu, pe care noul cancelar reușește să-l mute de la Sibiu la Cluj, între 16 consilieri și 14 secretari vor fi incluși 3 și, respectiv, 2 români.

Alte demersuri ale delegaților, după încheierea acestor intervenții de interes politic general, privesc, potrivit mandatului fiecăruia, soluționarea unor obiective speciale, confesionale sau zonale. Astfel, în 13 decembrie cei patru emisari năsăudeni înaintază împăratului în cadrul unei audiențe separate un mare memoriu pentru retrocedarea de către stat a fondurilor bănești ale fostului regiment⁴⁶ - aprobat în august 1861 - urmat de un altul, de asemenea acceptat, pentru constituirea celor 44 de sate ale ținutului într-un district autonom⁴⁷. În aceeași zi, Popasu și ai lui prezintă actele sinodului de la Sibiu din 24-26 octombrie, precum și noul memoriu al acestuia către împărat pentru instituirea mitropoliei românești ortodoxe⁴⁸, iar Ioan Roman din Făgăraș cere instituirea unei conduceri românești a celor 74 de sate ale districtului pe care îl reprezenta⁴⁹.

Foarte hotărât intervine în același timp Șuluțiu, pe de o parte la Departamentul cultelor și învățământului în vederea scoaterii școlilor confesionale unite de sub controlul inspectorului romano-catolic, pe de altă parte pe lângă Nunțiatura apostolică vieneză pentru suprimarea înnoirilor latine ale disciplinei bisericești, introduse peste voia lui după 1856, pentru restatornicirea vechii discipline și instituții bisericești, pentru întrunirea sinodului diecesan, pentru emiterea unei bule papale care să liniștească spiritele clerului și

⁴³ Descrierea vizitei lui Axente la Kemény în: Axente către Barițiu, 23. XII. 1860: BAR, București, Mss. rom. 992, f. 292-294.

⁴⁴ BAR, București, Mss. rom. 992, f. 292-294.

⁴⁵ Șaguna către Kemény, 29. XII. 1860: Arh. Bibl. Mitrop. Sibiu, F. Șaguna, nr. 1456.

⁴⁶ Foaiete...XXV (1862) nr. 12 din 4. IV., nr. 13 din 11. IV., nr. 14 din 18. IV.

⁴⁷ Memoriul din 30. XII. 1860: MOL., D-228, 1861-51.

⁴⁸ Ilarion Pușcariu, *Mitropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1900, p. 168-176; Teodor V. Păcășian, *op. cit.*, p. 121-127.

⁴⁹ MOL., D-228, 1861-70.

poporului greco-catolic, pentru îmbunătățirea situației materiale a preoțimii. El expune, în 22 decembrie, toate acestea pe larg într-un mare memoriu adresat Sfântului Scaun, atrăgând astfel asupra sa, la Viena ca și la Roma, noi suspiciuni. Chiar a doua zi, când mitropolitul unit părăsea capitala Imperiului, nunțul apostolic vienez adresa episcopului romano-catolic de Alba Iulia invitația confidențială de a supraveghea pe românii greco-catolici din Transilvania, suspectați de înclinații spre ortodoxie⁵⁰. Răspunzând acestei invitații, Haynald îl denunță pe Șuluțiu la 4 ianuarie, cu o lună înaintea conferinței interetnice din palatul său, de a avea, împreună cu clerul și poporul de rând, doar un atașament formal față de unire, de a fi într-o comunitate spirituală mai mare cu românii ortodocși decât cu coreligionarii catolici, de a nutri aspirații secrete spre unitatea națională⁵¹. Ca urmare, secretarul de stat al Vaticanului, în instrucțiunile sale trimise Nunțiatului vienez, apreciază poziția lui Șuluțiu ca “un act de ingraturitate față de Curie și de perseverare în vechile sale erori”, exprimând reproșurile Papei pentru nesfârșitele lamentații ale prelatului din Blaj⁵².

De numele delegației transilvănene se leagă, în fine, un început de popularizare a cauzei românești în presa occidentală, cu atât mai necesar cu cât adversarii ei, cu întinse relații în acest domeniu, cu mari posibilități materiale – ziarele se cumpără – fluturau în acest timp o imagine cu totul deformată a românilor din Imperiu. În afara articolelor denigratoare din ziarele germane, menționate mai înainte, unele corespondențe din Pesta și Cluj, publicate în Italia și Franța, înfățișau pe conducătorii acestora ca lipsiți de conștiință politică, ușor de manipulat, predispuși prin însăși mentalitatea lor spre absolutism, înhâmați, fără plată, la carul reacțiunii austriece, adversari ai libertății și progresului constituțional etc. Hulele care se aruncă asupra românilor din Transilvania seamănă, scrie Barițiu în *Gazetă* la 19 decembrie, cu discreditările de după *Supplex*, cu cele de după petițiile din 1837 și 1842, cu cele din anii 1849-50, cu deosebirea că le întrec pe toate în ură și insolență⁵³.

Din însărcinarea delegației, Vincențiu Babeș, apreciat pentru claritatea acidă a stilului său, va pregăti o documentată informare destinată presei franceze și italiene, în care prezintă importanța reală a elementului românesc din Austria – aproape trei milioane de locuitori – trecutul, prezentul și aspirațiile sale de viitor, comunitatea etnică cu Principatele Unite, sprijinul pe care el îl așteaptă din partea latinității occidentale⁵⁴.

⁵⁰ De Luca către Haynald, 23. XII. 1860. I. Dumitriu-Snagov, *op. cit.*, p. 506-507.

⁵¹ Haynald către De Luca, 4. I. 1861: *Idem*, p. 522-524.

⁵² Antonelli către De Luca, 24. I. 186: *Idem*, p. 525-530.

⁵³ [George Barițiu], *Augsburger allgemeine Zeitung despre românii din Transilvania: Gazeta Transilvaniei nr. 59-60 din 16 și 19. XII.*

⁵⁴ [Vincențiu Babeș], *Către presa franceză și italiană*, în George Cipăianu, *Vincențiu Babeș (1821-1907)*, Timișoara, 1980, p. 206-209.

Al. Arta

Delegațiile Banatului și Bucovinei. Ecuri în Transilvania

Eforturile deputăției transilvănene se conjugă în ultimele zile ale șederii sale la Viena cu demersurile delegației românilor din Banat, sosită pentru o ultimă tentativă de salvagardare a autonomiei acestui teritoriu dobândită prin constituția din martie 1849. Sub conducerea episcopului unit al Lugojului, Alexandru Dobra – pus în mișcare de Andrei Mocioni⁵⁵ și Șuluțiu⁵⁶ – solii bănățeni, Iova Popovici și Constantin Udrea, prezintă la 18 decembrie ministrului-președinte Rechberg, sub forma unui nou memoriu, hotărârile conferinței românești de la Timișoara din luna precedentă.

Românii din “frumoasa țară a Banatului”, citim în acest act, publicat și sub forma unei broșuri⁵⁷, cei mai vechi, cei mai numeroși – în jur de 600.000 de suflete – cei mai îndreptății locuitori ai Banatului, văd cu îngrijorare că soarta țării lor este pe cale să se decidă fără consultarea reală a majorității populației, împotriva voinței sale. Protestează anticipativ, în contra înglobării forțate la Ungaria și cer aprobarea întrunirii unui congres național românesc, menținerea Banatului timișan și a Voivodinei sîrbești ca o țară autonomă a Imperiului, așa cum a fost ea creată în 1849, cu o dietă proprie la Timișoara, cu o lege electorală echitabilă, cu trei teritorii administrative deosebite: cel românesc, sub forma unui căpitănat, cel sârbesc și cel german. În cazul în care populația sârbească s-ar pronunța pentru unirea sa cu Croația, teritoriul românesc al Banatului să fie încorporat Transilvaniei. Semnatarii “mii peste mii” nu cred, încheie actul, să existe o soluție mai dreaptă a unei cauze atât de grave⁵⁸.

Dar în ciuda acestui demers, în ciuda unor proteste venite din partea sârbilor, cărora li s-au făcut mari promisiuni privind asigurarea vechilor privilegii ilirice, prin decretul din 27 decembrie 1860, Banatul va fi reîncorporat Ungariei. În aceeași zi, Partium-ul, cu comitatele Zarand, Crasna, Solnocul de Mijloc și districtul Chioar “alte frumoase crengi ale trunchiului românesc” vor fi și ele rupte Transilvaniei, peste capul majorității populației lor. Curtea vieneză, influențată încă în mare măsură de miniștrii conservatori maghiari, făcea astfel o nouă concesie Ungariei, în speranța ce se va dovedi iluzorie, a concilierii sale cu noua ordine constituțională de stat.

Sfârșitul anului 1860, care a adus cu el căderea lui Goluchowski din guvern, marchează în același timp o nouă reluare a eforturilor oamenilor politici români din Bucovina pentru anularea hotărârii fostului ministru de stat privind încorporarea ducatului lor la Galiția, pentru redobândirea autonomiei sale. Un prim memoriu al boierimii

⁵⁵ Gheorghe Naghiu, *Lupta românilor din Banat împotriva anexării la Ungaria (1860)*, în *Revista de istorie*, XXXI (1978), nr. 10, p. 1833-1838.

⁵⁶ Șuluțiu către Dobra, 11. XII. 1860: A. N., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-123.

⁵⁷ *Petițiunea românilor bănățeni așternută Majestății Sale la 18 decembrie 1860*, Brașov, 1860.

⁵⁸ *Foaie...* XXIII (1860), nr. 51 din 24. XII; *Naționalul* IB (1861), nr. 24 din 23. III.

bucovinene în această privință fusese înaintat încă în mai, după deschiderea lucrărilor Senatului imperial lărgit, pentru a preveni planul ministrului de stat polonez de lichidare a statutului autonom, consacrat prin constituția din martie 1849⁵⁹. Numirea lui Schmerling, atenția pe care programul de guvernare al acestuia o acordă naționalităților, constituirea la începutul lui februarie 1861 a noului Cabinet, încurajează speranțele. În acest climat politic nou are loc, la 27 decembrie, la Cernăuți, o importantă întrunire a fruntașilor bucovineni în care se stabilesc liniamentele principale ale unui mare memoriu pentru autonomie adresat împăratului, *Emancipationsruf der Bukowina*, care, asemeni celui al transilvănenilor, asemeni celui al bănățenilor, va fi dat publicității în capitala Imperiului⁶⁰. Concomitent acționează aici Eudoxiu Hurmuzachi, pe de o parte pe lângă miniștrii vienezi, pe de alta pentru câștigarea sprijinului presei centrale, astfel încât Patenta constituțională din 26 februarie 1861 recunoaște din nou autonomia Bucovinei, cu guvern, dietă și reprezentare proprie în parlamentul central.

Deși bilanțul eforturilor vieneze ale delegației românilor din Transilvania a fost foarte modest față de obiectivele sale, ele suscită totuși reacții puternice în presa germană și maghiară din țară.

Cererile românilor, scrie mai întâi *Kronstädter Zeitung*⁶¹, apoi *Kolozsvári Közlöny*⁶² și *Korunk*⁶³, sunt nu numai exagerate, dar și neoportune, memoriul însuși, deși prin anvergura sa se vrea un act de importanță statală, un act al viitoarei diete, nu este decât “un măr al discordiei” care tulbură inutil pacea țării. Nici nu se poate înțelege de unde provine cutezanța lor de a cere un loc de parteneri egali cu deținătorii de veacuri ai puterii de stat sau chiar de a se ridica dintr-odată mai sus decât aceștia, când ei sunt abia la începuturile unei vieți politice, când intelectualitatea lor – “popii și dascălii de pe sate” – e prea puțină și prea nepregătită pentru a prelua sarcina guvernării, când capii lor fac în noua lume constituțională, care stă să înceapă, dovada aceleiași încrederi orbești dintotdeauna în persoana împăratului. Urmându-se firul argumentației memoriului, se contestă, rând pe rând, populației majoritare contribuția sa din trecut la întreținerea și apărarea statului, aportul său precumpănitor din prezent și, mai presus de toate, îndreptățirea masei inculte de a prevala în viața publică asupra elitelor tradiționale, instruite, bogate, dedate de secole cu guvernarea, singurele în măsură să aprecieze, să utilizeze, să beneficieze de comorile libertății constituționale, deopotrivă creație și moștenire a lor, rezultat al unei lungi opoziții față de absolutismul monarhic austriac. Se fac auzite aluzii la marile ravagii ale războiului civil din 1848-1849 a cărui responsabilitate este împinsă asupra adversarului politic, se aud frânturi ale vechiului refren al discontinuității vieții românești pe teritoriul Transilvaniei, căci cum altfel descendenții grandioasei civilizații latine s-au putut lăsa subjugăți secole

⁵⁹ Teodor Bălan, *Redobândirea unei autonomii*, în *Revista arhivelor*, VII (1946-47), nr. 1, p. 57-73.

⁶⁰ *Emancipationsruf der Bukowina*, Wien, 1860.

⁶¹ *Kronstädter Zeitung*, 1861, nr. 5.

⁶² *Kolozsvári Közlöny*, VI (1861), nr. 7 din 12. I.

⁶³ *Korunk*, II (1861), nr. 29 din 19. I.

de-a rândul “fizic și psihic” de cele trei națiuni politice ale țării⁶⁴. Românii, aflați în urma acestora, cu averea, cu școlile, cu știința, cu morala și chiar cu limba să se străduiască, așadar, conchid aceste organe de presă, să-i ajungă pe ceilalți din urmă, să țină pasul cu ei, să stea până atunci la locul care li se cuvine, să nu pretindă, pe nedrept, reprezentarea politică a numărului etc. etc.

Răspunsul presei românești, dominat de glasul puternic al lui Barițiu care răsună în *Gazetă*, sintetizează principalele merite ale națiunii față de patria comună. Întâi de toate, scrie Barițiu, românii, având în mâna lor mai mult de jumătate din pământul cultivat al Transilvaniei, fiind mai mulți decât toate cele trei națiuni privilegiate la un loc, au plătit întotdeauna cele mai mari dări față de stat, atât pentru averile cât și pentru capetele lor. Cu atât mai mari cu cât nobilimea a beneficiat până la revoluție de imunitate fiscală, cu atât mai grele cu cât din tot ceea ce au dat ei statului nu au primit nimic pe seama lor înapoi, nici sub formă de lefuri, pensii, gratificații, donații etc, nici sub forma unor ajutoare pentru instituții de cultură. Și încă mai grea decât darea, continuă el, a fost “prețul de sânge și de viață omenească”, căci nobilimea căreia i-a revenit îndatorirea apărării țării, a fost în mare parte românească. Chiar dacă nemeșii români, cari nu s-au rupt cu religia și limba de ai lor sunt de condiție socială țărănească, nobili de o sesie, fără latifundii, fără pregătire cărturărească, fără titluri, ei au purtat, scrie Barițiu, sarcini militare grele, și-au câștigat diplomele cu prețul averii și vieții, sunt “de o pânză și de un drept” cu ceilalți, iar ca număr aproape că îi ajung. La capitoul contribuției militare vine apoi să se adauge aportul, întotdeauna net precumpănit al românilor, la alcătuirea celor cinci regimente de linie ale Transilvaniei, precum și apărarea timp de aproape un veac a întregului hotar sudic și a unci bune părți a celui de răsărit de către cele două regimente grănicerești ale lor. Peste toate acestea, citim în răspunsul lui Barițiu, românii, fiind cei mai mulți, alcătuiesc laolaltă cel mai mare “capital de brațe lucrătoare” ale țării, cei care cu munca lor cruntă, de dimineța până noaptea, din primăvara până în toamnă, cultivă cea mai mare parte a pământului și cresc cele mai multe animale, cei care produc cea mai mare parte a celor necesare vieții, cei care, împreună cu țărani maghiari, au plătit prețul vieții strălucitoare a castelelor și curiilor unei aristocrații pe cât de numeroase pe atât de dezbinată. În același timp, pe Pământul Crăiesc românii au plătit dijme clerului luteran, atunci când “sărmanii lor preoți își mâncau prescura mai totdeauna udată cu lacrimi amare”. Să nu fie toate acestea destule, întrebă în încheiere Barițiu, pentru ca românilor să li se recunoască dreptul de a se pronunța ei înșiși asupra soartei lor și asupra soartei patriei comune, să nu fi venit timpul ca ei să fie așezați în rând cu celelalte națiuni ca “fii legitimi” ai țării?⁶⁵

Sub aceste auspicii începe în Transilvania anul 1861, “anul protestelor”.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ George Barițiu, *Meritele românilor transilvăneni și petițiunea lor*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 4 din 14. I. [st. v.].

DEFINIREA PROGRAMULUI. CONFERINȚA NAȚIONALĂ DE LA SIBIU DIN 1/13-4/16 IANUARIE 1861

Începutul anului 1861 aduce cu el, prin Conferința intelectualității ortodoxe și greco-catolice ținute la Sibiu în zilele Anului Nou de stil gregorian, prima întrunire politică cu caracter general a românilor de după decembrie 1848, cea dintâi concesiune directă făcută acestora de noul regim, prima lor manifestare de anvergură în epoca constituțională recent inaugurată. Deși foarte departe de congresul național contemplat în toamna anului precedent și solicitat de către Șuluțiu la Viena, întrunirea de la Sibiu a dat românilor posibilitatea adoptării unui program solidar, șansa instituirii unui organism politic de conducere, ocazia unor preparative ale acțiunilor viitoare. Este momentul în care se depășesc gravele fricțiuni confesionale din anii absolutismului, se reînnoadă, după un deceniu de imobilitate, firul unei acțiuni politice unitare în fruntea căreia laicii, ortodocșii și greco-catolici, instalează, la fel ca în 1848, pe cei doi capi bisericești. Nu întâmplător Barițiu așează protocolul care se va întocmi în ianuarie 1861 la Sibiu alături de Supplex și alături de cel al adunării de la Blaj din mai 1848¹. Sesizăm mai clar semnificația sa din intensitatea valului de entuziasm care străbate mediul românesc, din violența reacțiilor adversarilor emancipării sale. În fierberea generală a momentului “universitas romanorum” din Sibiu a înscris în același timp o afirmare puternică a națiunii, atât la nivelul statului transilvănean, în raport cu ceilalți factori de putere ai acestuia, maghiarii și sașii, cât și pe planul general al Imperiului, în raport cu puterea de stat habsburgică, cu jocul forțelor care se înfruntă în jurul noului sistem de guvernare. Din acest ultim punct de vedere ea însemna o recunoaștere deschisă, încurajatoare, chiar dacă interesată, din partea oficialităților vieneze a eforturilor românilor transilvăneni și totodată o angajare declarată a conducătorilor acestora pe linia noului curs politic constituțional.

Preparativele centrale și locale

Considerată de contemporani ca “o grație excepțională”, cum scrie Barițiu², întrunirea românească de la Sibiu a fost posibilă ca urmare a creșterii la Viena a influenței cercurilor liberale burgeze, ostile marilor concesiuni pe care Diploma din octombrie le făcea Ungariei, dar și ca urmare a eforturilor deputaților români din capitala Imperiului care au știut să

¹ [George Barițiu] *Să aleagă românii deputați și ce să apere aceiași în dietă?: Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861) nr. 25 din 28 III.

² *Idem, Părți alese...* III, 1891, p. 70.

exploateze în favoarea cauzei proprii tensiunea politică în creștere. La stăruințele lor, noul ministru de stat, Anton Schmerling, alarmat de amploarea mișcării de “opozitie legală” împotriva Diplomei, pentru restituirea integrală a constituției din 1848, care cuprinde odată cu restaurarea în decembrie a vechilor comitate, toată Ungaria aprobă *oral*, într-o formă restrânsă și fără știrea noului cancelar Kemény, conferința frunțașilor români. Ea venea ca o primă concretizare a programului lui de guvernare care, pentru a impune o mai mare flexibilitate taberei maghiare, acordă o atenție specială naționalităților din partea de Est a Imperiului. În același spirit va fi aprobat la Viena Congresul național sârbesc din aprilie de la Carloviț iar apoi cel al slovacilor din iunie, de la Turcianski Sv. Martin.

Preparativele conferinței românești, conferința însăși, a beneficiat de conjunctura specifică a unui interregnum prelungit, în timpul căruia noile foruri constituționale nu preluaseră încă frânelor guvernării iar vechile organe absolutiste pierduseră controlul efectiv al situației. El era cu atât mai favorabil cu cât poziția față de mișcarea românească a forurilor supreme transilvănene care se înlocuiau unele pe altele este diferită: în timp ce noii veniți, cancelarul și guvernatorul, caută să o țină sub control să o slăbească din interior, să îi modifice pe cât posibil orientarea, vechii deținători ai puterii și în primul rând principele Lichtenstein, abia întors de la Viena, la curent cu evoluțiile politice de aici, sunt interesate să îi acorde sprijin.

În același timp, după imobilitatea ce a urmat Diplomei liberale, sfârșitul anului 1860 aduce dintr-odată cu el o serie de evenimente, receptate în mediul românesc ca tot atâtea amenințări la adresa sa: instituirea unor aristocrați conservatori în fruntea administrației centrale, măsurile pârtoitoare ale acestora privind constituirea, rând pe rând, a Cancelariei aulice, a Guberniului, a conferinței interetnice pentru dietă, reglementarea oficială discriminatorie privind folosirea limbilor țării în viața publică, desprinderea silnică din teritoriul Transilvaniei a Partium-ului, fără nici o consultare a populației, fie ea și formală, cum a fost cea în cazul Banatului. Stârnește indignare nu numai numărul mic de locuri care se acordă românilor în forurile centrale, mult sub așteptările lor – 5 din 30 în Guberniu, 8 din 40 în conferința interetnică – ci și persoanele spre care se orientează noii conducători. Potrivit unei practici diversioniste de guvernare îndelung experimentată în Transilvania, se acordă o preferință netă unor personaje oportuniste, unele bine cunoscute pentru vederile lor unioniste, altele figuri cu totul obscure, scoase la suprafață din rațiuni politice. Oricât de compromiși erau și unii și ceilalți în ochii conașionalilor lor, aceștia urmau să reprezinte interesele românești la cel mai înalt nivel al vieții statului. Începea astfel să prindă contur planul despre care se vorbea la Cluj de a nu fi tolerați în funcțiile publice foștii prefecți, foștii tribuni, foștii membri ai Comitetului Național din 1848, planul de a trata ca reprezentanți ai națiunii persoane care nu se bucurau de încrederea acesteia, oameni obedienți, gata pentru toate compromisurile, situați la periferia sau înafara mișcării politice românești. Astfel încât concesiile importante în sine a numirii primilor consilieri și secretari guberniali români, în loc să apropie pe aceștia de noile foruri constituționale maghiare nu a făcut decât să le jignească simțul național, să mărească sentimentul de insecuritate, să provoace noi resentimente.

Locul pe care rescriptul din 21 decembrie 1860 îl acorda limbii române este și el la fel de vulnerabil. Ea putea fi limba oficială a unor localități, putea fi folosită în consiliile comitatelor, în comunicarea cu organele acestora, dar limba maghiară rămânea și pe mai departe, în spiritul legii din 1847, limba Guberniului, a jurisdicțiilor administrative – inclusiv a districtului Făgăraș – limba corespondenței cu Viena, a corespondenței dintre autorităților interne, un cuvânt limba oficială a statului. Se ocolește prudent problema foarte sensibilă a limbii de dezbatere a dietei.

Dar, ceea ce era cel mai grav, peste toate acestea planează pericolul pierderii autonomiei Transilvaniei, fundamentală pentru români, pericolul uniunii, pentru care presează cu toată puterea noile foruri constituționale din Ungaria, întreg dispozitivul politic maghiar transilvănean, exersat, înzestrat, solidar – desfășurările revoluției eclipsează diferențele tradiționale dintre conservatori și liberali -, emigrația, mereu foarte activă și, în subteran, chiar noii demnitari din fruntea Cancelariei și Guberniului.

Acesta este pentru români, în pragul anului 1861, bilanțul rezultatelor Diplomei liberale în care își pusese rătătea speranțe, acesta este climatul politic în care se vor întruni la Sibiu conducătorii lor.

Cele dintâi preparative ale Conferinței naționale pornesc din cercul delegației de la Viena. Sub influența sa, sub imperiul gravității momentului, a propriului imbold sufletec, mitropolitul Șuluțiu la reîntoarcerea lui din capitală nu se îndreaptă spre Blaj, ci pornește de-a dreptul spre Sibiu, pentru a lua legătura personal cu omologul lui ortodox, pentru a face împreună demersurile necesare. Primit de Șaguna și de juriștii români de la Academia de drept cu mare fast "ca un domnitor" – călăreți, conduct de făclii, dineu, cuvântări, muzică – cei doi prelați trag vâlul uitării peste trecut, fac împreună toate demersurile necesare. Concilierea lor, după o atât de ascuțită vrajbă, era ea însăși în contextul acestui moment un mare câștig și în același timp o surpriză pentru cei care se pregăteau să exploateze politic sfârșirea confesională a românilor din anii absolutismului. Apropierea fusese pregătită la Sibiu, pe de o parte de relatările vieneze ale lui Ioan Popasu, conducătorul ortodox al delegației naționale, pe de alta de către Paul Vasici, Iacob Bologa, Dimitrie Moldovan³.

Împreună cu frunțașii români sibieni, Șuluțiu și Șaguna convin mai întâi, pe baza acordului oral al lui Schmerling, asupra numărului de 100 de intelectuali, uniți și ortodocși, mireni și laici, care să fie invitați la conferință. Pe cei 50 care cădeau pe partea sa Șaguna, înclinat mereu spre soluțiile autoritare, îi numește el însuși, în timp mitropolitul blăjean îi supune pe ai săi, prin intermediul protopopilor, alegerii. Se fixează începutul întrunirii pentru prima zi a Anului Nou după calendarul ortodox, în așa fel ca deliberările să se poată încheia înaintea conferinței interetnice pentru dietă, anunțată inițial pentru 8/20 ianuarie 1861.

Aprobarea autorităților provinciale cei doi prelați o solicită și o primesc din partea principelui Lichtenstein, președintele Locotenenței generale a Transilvaniei, abia întors și el din capitală, la curent cu orientarea noului ministru de stat. La Viena el ocolise în mai

³ P. Vasici către D. Moldovan, 26 XII 1860: A. N., Cluj, F. Bibl. Centr. Blaj, nr. 267, f. 28-29.

multe rânduri pe deputații români dar apoi, fapt semnificativ, l-a căutat el însuși pe mitropolitul Șuluțiu⁴. După unele mărturii maghiare, cancelarul Kemény nici nu a aflat despre consfătuirea românească decât din relatările presei, mult prea tardive pentru a mai putea întreprinde ceva împotriva ei⁵.

Din Sibiu, din modesta reședință a episcopiei ortodoxe și din hotelul Coroana Ungariei, vor porni, așadar, în ajunul sărbătorilor Crăciunului, în aceeași zi de 21 decembrie, ambele circulare de convocare. Cel al lui Șuluțiu, redactat amplu într-un avântat ton național, aducând la cunoștința clerului și poporului unit “unirea frățească” a capilor bisericilor românești, anunțând scopul conferinței, împarte pe eparhii pe cei 50 mandatarî greco-catolici – 30 pentru arhiepiscopie, 16 pentru partea transilvăneană a episcopiei Gherlei, 4 pentru vicariatul Hațegului aparținător episcopiei Lugojului – și dispune organizarea alegerilor pe protopopiate. Rânduelile sale, scrie Șuluțiu, să se aplice cu înțelepciune și băgare de seamă, pentru a nu stârni temeri nejustificate în rândul națiunilor conlocuitoare. Poruncește, în fine, ca în ziua Anului Nou în toate bisericile din sate și orașe unde va ajunge cuvântul său, să se celebreze liturghii pentru izbândirea națiunii, pentru ca ea să fie tratată după meritul și căderea sa “în duhul cel bun al păcii, al dragostei și al frățietății celei adevărate”⁶.

Personal invită Șuluțiu pe episcopul Ioan Alexi al Gherlei și pe Alexandru Dobra, al Lugojului, cărora le permite, în cazul că timpul nu le-ar îngădui să țină alegeri, să numească ei înșiși pe delegații dicazelor lor⁷, ca și pe George Barițiu și Iacob Mureșan, redactorul foilor brașovene⁸. Pentru prezența neapărată a lui Barițiu, în care toți văd pe “omul și eroul zilei”, pe conducătorul de necontestat de la care se așteaptă cuvântul de ordine, se intervine și din Sibiu⁹ și din Orăștie¹⁰.

Episcopul Șaguna în circularul său, mai scurt și mai direct, cheamă cu numele la Sibiu 18 clerici și 33 de mireni, fără să intre în dezbaterile precedentelor Conferinței. Insistă însă și el asupra îndatoririi intelectualilor de a liniști suspiciunile, asigurând pe toți despre intențiile pașnice și frățești ale românilor¹¹.

Acum se întocmesc, de asemenea, mai multe proiecte ale ordinii de zi, dintre care două, adoptate într-o consfătuire premergătoare restrânsă și publicate în *Gazetă*, vor constitui punctul de pornire al dezbaterilor. Unul, punând un mare accent pe menirea simbolizatoare a Conferinței interetnice pledează pentru boicotarea ei, dat fiind modul partinic al constituirii sale, propune instituirea unui comitet național permanent, după exemplul din 1848 și în același timp flutură ideea unui larg apel la masa țărănească. Se vorbește aici despre publicarea protocolului Conferinței și trimiterea lui în fiecare parohie pentru ca hotărârile de la Sibiu să fie aduse la cunoștința poporului¹². Celălalt, mai

⁴ Axente către Barițiu, 12 XII 1860, BAR, București, Mss. Rom. 992, f. 287-289.

⁵ Urmössy Lajos, *Tizenhét év Erdély történéteiből* (17 ani din istoria Transilvaniei), Temesvár, 1894, p. 249.

⁶ *Foaie...* XXIII (1860), nr. 52 din 28 XII.

⁷ Șuluțiu către Alexi, 3 I 1861: A. N., Blaj, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-123.

⁸ George Barițiu, *Părți alese...* III, p. 515-516.

⁹ Vasici către Barițiu 7 I 1861: *George Bariț și contemporanii săi*, II, București, 1975, p. 52-53.

¹⁰ D. Moldovan către Barițiu, 10 I 1861, *Idem*, V, București, 1981, p. 115.

¹¹ *Foaie...* XXIII (1860), nr. 52 din 28 XII; Teodor V. Păcășianu, op. cit., II, Sibiu, 1902, p. 170-171.

¹² *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 3 din 11 I.

moderat, înclină pentru participarea invitaților români la întâlnirea de la Alba Iulia și pune în centrul atenției întocmirea unui nou memoriu adresat împăratului în vederea recunoașterii prin lege a națiunii¹³. Un al treilea înscrie între obiective principale ale deliberărilor protestul împotriva uniunii Transilvaniei cu Ungaria¹⁴.

În acest timp, aleși sau numiți, ortodocși sau greco-catolici, laici sau clerici, câte unul sau mai mulți laolaltă, reprezentanții românilor pornesc, în puterea unei ierni foarte aspre, înfruntând greutățile unei lungi călătorii cu săniile, spre Sibiu, capitala provinciei în epoca care se încheia. Lumea vede surprinsă, scrie un corespondent al lui *Korunk*, cum dintr-odată, dintr-un oraș sau altul, dintr-un sat sau altul, fie un “domn de român”, fie un “popă”, răspunzând unei chemări numai de ei știute, își lasă toate ale sale și pornește în toilul iernii la drum¹⁵. Iată cuvintele cu care, plină de emoție, îi salută *Gazeta* în numărul ei de Anul Nou: “Să fie de bun augur pentru vecie! Universitatea românilor din pragul anului 1861 să fie învierea și viața lor! Fie ca din coînțelegerea frățească să ne crească pomul vieții, al gloriei și fericirii națiunii”¹⁶. Se dă glas voinței ei de dreptate, se omagiază înaintașii mișcării de emancipare: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Gheorghe Lazăr, se republică în *Foaie* jurământul național de la Blaj din 1848¹⁷.

Lucrările Conferinței

(13-16 ianuarie 1861)

Sunt prezenți la Sibiu în ziua Anului Nou ortodox, 13 ianuarie după calendarul gregorian, 158 de intelectuali veniți din toate părțile Transilvaniei care, timp de trei zile, vor dezbate, sub președenția celor doi capi bisericești, marile probleme politice ale națiunii lor. În fundul sălii Seminarului ortodox, unde au loc deliberările asistă, de asemenea, studenții români – 51 la număr în acest an școlar¹⁸ – ai Academiei de drept săsești.

Deși numărul participanților este aproape îndoit față de ceea ce se preconizase inițial, întreit față de ceea ce se gândise Schmerling, ei sunt cu toate acestea prea puțini pentru a justifica numele de congres național folosit ostentativ și alarmant de ziarele maghiare din Cluj. Suficienți totuși pentru a schimba cu vestimentația lor națională fața Sibiului – începând din toamna anului precedent toate națiunile țării abordează la ocaziile festive costumul național – pentru a-i imprima aceea animație specifică orașelor de provincie în timpul congregațiilor comitatense. Suficienți, de asemenea, pentru a constitui într-un moment de răscruce, un forum reprezentativ al românilor din Transilvania, urmărit cu emoție de toți conaționali lor din Nordul Carpaților, observat în același timp cu atenție și la Viena, la Pesta, la Cluj, la București. Era, scrie Iosif Hodoș lui Alex. Papiu Ilarian în capitala Principatelor Unite: “...adunarea de la Blaj, de la 15 mai 1848, în miniatură, cu

¹³ *Idem*, XXIV (1861), nr. 4 din 14 I.

¹⁴ BAR, București, Mss. Rom. 973, f. 45-48.

¹⁵ *Korunk*, III (1860), nr. 16 din 30.XII.

¹⁶ *Meditațiuni la Anul Nou 1861: Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 1 din 1 I.

¹⁷ *Foaie*... XXIV (1861), nr. 1 din 1 I.

¹⁸ *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 43 din 27.X.

același spirit, cu aceeași luptă, cu aceleași partide, cu aceleași concluse și, poate, cu aceleași consecințe.¹⁹ Atmosfera de entuziasm care se creează, însuflând viața “ca și aerul de primăvară” amintea într-adevăr primăvara anului 1848.

Scrutând mai adânc această imagine de ansamblu vom descoperi, cum remarca și Hodoș, pe protagoniștii scenei, pe cei care influențează într-o direcție sau alta grosul participanților, vor ieși la lumină deosebiri de vederi, atât în privința deschiderii programatice, cât și a căilor de acțiune.

Se detașează astfel foarte clar un grup radical, în care îi vedem pe George Barițiu, Ioan Rațiu, Axente Sever, Iosif Hodoș, postați ferm pe linia apărării consecvente a autonomiei transilvănene, pe preceptele unei guvernări reprezentative mai largi, care să valorizeze în mai mare măsură ceea ce se taxa cu “numerus valachicus”, pe direcția întronării unor largi libertăți democratice – a presei, a asocierii, a întrunirilor etc. - cu un cuvânt un regim liberal real. Cu deosebire Barițiu, îndepărtat cu forța în 1850 de la conducerea ziarelor sale, lezat sufletește de supravegherea polițienească draconică la care ele au fost supuse în anii absolutismului, șicanat și după 1860, căci vechea lege a presei, continuă să rămână în vigoare, este extrem de sensibil la aceste aspecte. Statul pe care îl contemplă ei, fără să fie, desigur, unul al democrației plebiscitare, al votului universal – tocmai în acest timp Barițiu vorbește despre “barbaria gloatei crude conduse numai de furia patimilor, unealtă oarbă în mâinile câtorva ambițioși”²⁰ – deschide calea îndreptării electorale păturii mijlocii a populației rurale, proprietara a 8-10 jug. de familie²¹ “oameni de omenie, ascultători de cuvinte sănătoase”, prin intermediul cărora să se facă, printr-o lege electorală echitabilă, integrarea națiunii în viața politică. În spiritul de la 1848, în legătură directă cu transilvănenii din București și Iași, marcați adânc de marea deziluzie de după revoluție, ei caută, de asemenea, să găsească, în limitele, la marginile acțiunii legale, căile comunicării cu această populație, modalitățile activizării sale politice. Asumarea unor asemenea obiective comporta însă nu numai coliziunea frontală cu vechii deținători ai puterii dar și înfruntarea puterii de stat habsburgice, preocupată de restrângerea autonomiei provinciale, interesată în reducerea censului electoral numai în măsura în care aceasta servea propriile obiective politice, prea puțin înclinată spre lărgirea libertăților democratice.

Spre deosebire de acest grup radical, episcopul Șaguna care se bucură, grație inițiativelor sale reformatoare, de un mare prestigiu la Viena, care avea autoritatea oficială bisericească asupra unei jumătăți a populației românești, care se dovedește în toate împrejurările un mare diplomat, aduce o viziune mai pragmatică, mai puțin tranșantă, orientată spre acomodarea cât mai profitabilă posibil cu realitățile puterii statelor existente. Preocupat înainte de toate de materiazarea visului mare al vieții sale, mitropolia ortodoxă română, având relații dintre cele mai bune atât la Viena, cât și la Pesta, Șaguna considera

¹⁹ I. Pervain, I. Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, II, Cluj, 1972, p. 201.

²⁰ [George Barițiu] *Legea electorală cu aplicare la români: Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 8 din 28 I.

²¹ Cele 156. 712 familii de foști iobagi din Transilvania istorică, 173. 781, împreună cu Partium-ul, posedau împreună 1. 616. 547 jug. ceea ce înseamnă o medie de 9,20 jugere: *ÖMR.*, V/1, Wien, 1877, p. 164; J. V. Grimm, *Das Urbarmwesen in Sibenburg*, Wien, 1863, p. 150.

că o angajare deschisă a națiunii de o parte sau de cealaltă, înainte de clarificarea raporturilor de putere dintre ele, este riscantă. Iar opțiunea pentru Habsburgi, odată făcută, era exclusă, după el, orice confruntare a acestora, în scopul adâncirii procesului de liberalizare, lipsit de șanse într-o lume cu mentalități conservatoare, chiar aristocratice, dominată de dictonul *non numerus sed pondere*. Din această perspectivă, se impunea o anumită moderare a obiectivelor – în esență acceptarea statutului de cea de a IV-a națiune, discutat la Viena în luna precedentă – tot astfel cum apelul la guvernul central, recursul la persoana împăratului, calea petiționară primează asupra altor forme de acțiune. Chiar și publicarea protocolului va provoca discuții. Natură autoritară, dedat cu obediența celor din jur, înclinat să se socoată cel mai autorizat conducător al națiunii, cum îl vedeau străinii, ca unicul în măsură să o scoată la liman, relațiile personale ale acestuia cu intelectualii laici, nu numai uniți, precum Barițiu, au stat sub semnul încordării.

Ținuta mitropolitului Blajului, deși atât de deosebit de omologul său, idealist, afectiv, prea puțin diplomat, gata mereu, în ciuda vârstei sale, să se lase purtat de valul general, fără să ia în calcul urmările, converge cu cea a acestuia în ceea ce privește linia supunerii absolute față de puterea de stat austriacă, a adoptării unei tactici chibzuite care să nu alarmeze, a apelului la împărat, ca remediu universal al tuturor neajunsurilor. Exploatând ascendentul moral al dobândirii aprobării întrunirii, el știe să găsească, în interesul cauzei comune, naționale, deopotrivă iubită de toți, limbajul comun cu laicii, limbajul comun cu arhiepiscopul ortodox. Nici unul, nici celălalt nu puteau și nici nu doreau să se rupă de elita laică, după cum aceasta la rândul ei a considerat formula de la 1848 a unui comitet național prezidat de capii bisericești ca cea mai adecvată împrejurărilor. Ea cumula avantajele reînnoirii legăturii cu tradiția, avea o mare valoare simbolică, oferea concursul celor două rețele ierarhice bisericești, oferea gajul unei reprezentări sociale mai elevate dar comporta în același timp inconveniente mari care nu vor întârzia să apară: conducerea duală, preeminența acordată în unele momente confesionalului asupra politicului, riscurile oportunistului față de puterea de stat habsburgică. Invers, implicarea în politică a capilor bisericești, deloc neobișnuită în această perioadă, poate fi acestora benefică, cazul lui Șaguna care a obținut mitropolia, realizare majoră și sub raport național, sau dimpotrivă prejudiciabilă, cazul lui Șuluțiu, care încă în 1862 se confruntă, după mărturia lui Barițiu, cu situația de a primi un coajutor²². Dar peste toate acestea, formula instituțională pașoptistă răspundea imperativului acut resimțit a reluării unitare, după o întrerupere de un deceniu, a demersului național, într-un moment în care, la fel ca în mai 1848, când Guvernul aproba o întrunire a intelectualilor români ortodocși și una a celor greco-catolici, se căutau modalitățile permanentizării disensiunilor confesionale din anii absolutismului.

Semnificativ pentru aspirația spre unitatea acțiunii politice, este înainte de toate, discursul de deschidere al mitropolitului Șuluțiu, incontestabil cea mai frumoasă cuvântare a acestui moment, comparabilă prin avântul sentimentului național pe care îl comunică, cu oratoria contemporană de la Iași și București a lui M. Kogălniceanu și V. Boerescu, cunoscută la Blaj. Atâta vreme cât românii vor fi uniți, spune plin de optimism prelatul

²² G. Barițiu către D. Moldovan, 21 IX 1862: A. N., Cluj, F. Bibl. Centr. Blaj, nr. 183, f. 148-149.

²³ *Telegraful român*, IX (1861), nr. 2 din 12 I [st. v.]

greco-catolic, ei vor fi destul de puternici pentru a înlătura unul câte unul obstacolele care le stăteau în cale, căci mai devreme sau mai târziu adevărul și dreptatea vor fi biruitoare. Este convins că a sosit momentul ca românii să arate lumii “...că deși în cele bisericești – în care au deaface numai cu Dumnezeu – soarta sau inimiciei au vrut să fie tăiați în două confesiuni, ei totuși sunt o carne, sunt un trup, un sânge, o națiune română, de care tocmai religiuinea ne poruncește să ne lipim cu toată inima, cu unite cugete și cu unite inimi și să ne silim a o ferici, a o sprijini cu toate unitele noastre puteri.”²³ În același spirit vorbește și episcopul Șaguna. Ca o consacrare a acestui principiu, în protocolul primei zile a Conferinței se înscrie o declarație solemnă privind solidaritatea națională peste deosebirile confesionale. “Afurisit să fie acel român, încheie pasajul, care va mai încerca a strica această legătură frățească.”²⁴

Contingența cu adunarea națională de la Blaj se face, de asemenea, la nivelul programului. Chiar de la începutul lucrărilor sale, după alegerea secretariatului, după raportul lui Șuluțiu privind demersurile delegației vieneze, după prezentarea celor două memorii ale acesteia, conferința adoptă declarația că românii formează prin însăși voința lor o națiune politică, independentă de celelalte națiuni, care nu pot hotărî asupra soartei sale. Cu alte cuvinte, națiune de stat, egal îndreptățită, atât în structurarea interioară a acesteia, cât și croirea viitorului lui. Se discută mult în acest context asupra situației create prin numirea noului cancelar și a noului guvernator, asupra măsurilor “anormale” ale celui dintâi privind constituirea forului aulic și a conferinței interetnice, asupra măsurilor care se impuneau pentru dobândirea egalității “neștirbite și nemicșorate” politice a națiunii în cadrul statului transilvănean.

Se contemplă o alcătuire statală multi-etnică, echitabilă, a unui parteneriat pe deplin egal, în cadrul căruia departajarea puterii să se facă, consensual, conform principiului: sarcini egale, drepturi egale. Căci, argumentează vorbitorii, libertatea unuia nu poate fi subjugarea celuilalt, iar adevărata fraternitate, fie că este vorba despre indivizi, fie despre națiuni, nu se poate întemeia pe dictatul celui mai puternic, ci numai și numai pe dreptate. Cel care dă tonul în această privință este însuși Șuluțiu. “Mărturisim înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor, spune el, cu referire la incriminarea des auzită că românii sunt unelte ale reacțiunii, că nu ne vom da în brațele a nici unei reacțiuni, ori și de unde, ori și pe ce cale, sau ori și de sub ce culoare să vină aceea. Da și aceea spunem drept și în fața tuturor că nici noi la vreo supremație negătoare de întreaga și competența egalitate a tuturor drepturilor civile și politice și domnitoare a conlocuitoarelor surori națiuni, niciodată nu ne vom supune și pe toți cari dreptelor noastre postulate se vor contraria îi vom socoti de reacționari dreptății, păcii și frățietății, care noi cu atâta sete o dorim.”²⁵ Sintagma de națiuni surori, foarte des repetată de către Șuluțiu, acum dar și la viitoarea conferință de la Alba Iulia, nu este o simplă formulă de politețe, expresia iubirii creștine a aproapelui – obligatorie la un cleric și cu atât mai mult la un prelat – ci poate fi socotită ca un adevărat concept politic, menit, după confruntările tragice din anii revoluției, să stea la

²⁴ Protocolul ședințelor Conferinței naționale românești ținute din 1/13 până în 4/16 Ianuarie 1861 la Sibiu sub președinția a doi Arhiepiscopi românești din Transilvania, cu achesele sale și cu un comentariu, Brașov, 1861.

²⁵ *Telegraful român*, IX (1861), nr. 2 din 12 I [st. v.].

baza reconstruirii statului transilvăncan, a remodelării raporturilor dintre etniile sale, închistate în sine, ostile una față de alta, în spiritul conviețuirii pașnice, a respectului reciproc, a consensului.

Soluționarea generală a cauzei românești în sensul acestor aspirații, Conferința o încredințează forului legislativ al statului. Se hotărăște, prin urmare, să se ceară împăratului ca proximei diete să-i fie înaintat spre dezbatere și adoptare un proiect de lege privind distribuția funcțiilor publice în raport cu ponderea numerică a comunităților etnice și configurația lor confesională, un altul privind integrarea națiunii române în sistemul de stat ca națiune politică egal îndreptățită, un al treilea - propus de Axente Sever - privind folosirea limbii române în comunicarea oficială, cu aceleași prerogative ca și limba maghiară. Conferința exclude soluția medievală a delimitării în Transilvania a unui teritoriu național românesc, asemănător celui maghiar, secuesc și săsesc de dinainte de revoluție, ca modalitate concretă a integrării politice a națiunii, urmând ca aceasta să se facă la nivelul întregii țări, pe baza unor norme electorale noi, care să traseze echitabil atât configurația națională a forului legislativ cât și pe aceea a organismelor colective de conducere din jurisdicțiile administrative. Configurația lor socială cade pe un plan secundar, atâta vreme cât în Transilvania problemele naționale, cu o prioritate absolută, sunt cele în funcție de care se structurează orientările politice.

Legea electorală devenea, așadar, punctul nodal al întregii legislații “fundamentul statului”, cheia soluționării problemei românești. Opțiunea electorală era de altfel și sarcina cea mai urgentă a Conferinței, dată fiind apropiata întâlnire interetnică de la Alba Iulia.

Cum era de așteptat, propunerile electorale adoptate la Sibiu - nu fără dispute atât în cadrul comisiei speciale desemnate în acest scop, cât și în plen - fără să preconizeze votul universal, introdus în Franța în 1848, sunt dintre cele mai generoase. Căutându-se să se evite “atât dominația celor puternici cât și a celor mulți”, după expresia lui Barițiu²⁶, se cere dreptul de vot pentru categorii sociale largi, care acoperă mai mult de jumătate din populația adultă bărbătească a statului: toți proprietarii de pământ, indiferent de întinderea lui, toți meșteșugarii și negustorii, toți intelectualii, inclusiv notarii și dascălii sătești. Rămăneau înafara vieții politice: zilierii, argații, servitorii, conscriși în 1857 cu 232.000 de persoane, față de 300.000 de proprietari mici și mari²⁷. Nu este vorba, așadar, despre ceea ce presa maghiară și săsească incrimina alarmată ca *suffrage universel* dar proiectul electoral românesc era, în comparație cu legea dietei din Cluj de la 1848 - care cu censul ei “urias” de 8 florini reducea numărul alegătorilor după avere la cca. 32.000, menționând în același timp universalitatea votului pentru nobili²⁸ - de-a dreptul radical. Oricum, scrie

²⁶ [George Barițiu] *Legea electorală ...: Gazeta Transilvaniei*, XXXIV (1861), nr. 8 din 28 I.

²⁷ *Bevölkerung und Viehstand von Siebenbürgen nach der Zählung vom 31. Okt. 1857*, Wien, 1859, p. 19.

²⁸ La alegerile din 1869, organizate pe baza legii din 1848, numărul alegătorilor din Transilvania a fost de 110.000 din care 73.944 nobili (67,2 %), 11.684 cu censul de 8 fl. (10,6 %), 3258 reprezentanți ai comunelor - vot indirect (2,9 %) - și 21.059 negustori, rentieri (19 %): András Gerő, *Die Rolle Siebenbürgens und der Nationalitäten gelegentlich der Wahlen vom Jahre 1869 und in der allgemeinen Debatte über das Wahlrecht im Jahre 1872*, în: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestientis de Rolando Eötvös Nominatae*, Sectio Historica, XXI (1981), p. 117-146.

Barițiu „... *abia așteptăm acele zile întru care să se dee și românului ocasiunea de a se arăta și el în fața lumii ca alegător.*”²⁹

Doă aspecte caracteristice marchează dezbaterea proiectului electoral de la Sibiu.

Primul privește motivația respingerii legii analoage a dietei maghiare din 1848, propuse Conferinței spre acceptare de către protopopul unit al Albei Iulii, Augustin Pop, cel pe care Kemény îl va include între cei 8 invitați români la viitoarea întâlnire interetnică. Argumentația recuzării acestei legi pune accentul pe ilegitimitatea ei morală, câtă vreme, înainte de întrunirea dietei, românii în adunarea lor de la Blaj s-au proclamat în virtutea „libertății constituționale și a egalei îndreptățiri” națiune de sine stătătoare, parte constitutivă a statului și au adoptat principiul *nihil de nobis sine nobis*. Se făcea astfel, pe de o parte o recuzare indirectă a uniunii cu Ungaria, chestiune care nu a intrat în dezbaterea Conferinței, iar pe de alta era complet izolat micul grup al unioniștilor români, scos mereu în față de către noii demnitari superiori ca exponent al națiunii. Se decide, la propunerea episcopului Șaguna, că normele electorale adoptate acum să aibă caracter obligatoriu pentru mandatarii români de la Alba Iulia.

Cel de al doilea moment important al dezbaterilor, ocazionat și el de Șaguna, se concentrează în apelul la înțelegerea celorlalte națiuni ale țării: să uităm trecutul, citim în protocolul Conferinței, să nu ne facem unii altora imputații pentru credința politică de până acum, să acționăm ca fii ai uneia și aceleiași patrii, pentru progresul material și spiritual al acesteia, pentru binele și fericirea tuturor, în spiritul egalității, al fraternității, al libertății naționale.

Instituirea Comitetului Național, definirea prerogativelor acestuia, discutarea primelor sale îndatoriri, încheie lucrările de la Sibiu. Sub președenția celor doi capi bisericești, Șuluțiu și Șaguna, noul for național îngloba între cei 20 de membri ai săi cele mai proeminente personalități ale momentului: Barițiu, Axente, Rațiu, Măcelariu, Pușcariu, Bologa, Hodoș, Moldovan, Alexi, dar și militanți locali mai puțin cunoscuți precum: Ion Alduleanu, George Domșa, Matei Nicola, Alexandru Bohățel, Spiridon Fetti. Lista se încheia cu Alexandru Lazăr, personaj controversat, cu vederi unioniste care îi vor aduce, fapt semnificativ, înalta funcție de consilier gubernial, cel care, pentru a se delimita de eforturile conaționalilor săi, va face o mare publicitate în jurul demisiei sale din Comitetul Național³⁰. Cazul este revelator, prin contrast, pentru riscurile pe care le comportă în această vreme asumarea unui rol național. Cu atât mai mari cu cât funcțiile publice erau pentru cei mai mulți fruntași români, în lipsa unor averi personale, condiții ale existenței. Din punct de vedere social, noul comitet cuprindea 12 funcționari, 4 clerici și 4 liber profesioniști.

Expresie directă a procesului de laicizare a mișcării naționale și în același timp a tendinței de instituționalizare a sa, forul nou constituit urma să coordoneze acțiunea politică până la viitoarea conferință națională, organismul suprem de conducere, să întocmească proiecte de legi care să intre în dezbaterea acestuia, să impulsioneze soluționarea unor obiective concrete politice, bisericești, culturale, economice ale națiunii.

²⁹ [George Barițiu] *Legea electorală ... : Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 8 din 28 I.

³⁰ *Telegraful român*, IX (1861), nr. 3 din 21 I.

I se stabilește o primă agendă de priorități, revelatoare ea însăși pentru multitudinea problemelor care stăteau în fața sa: obținerea unui statut egalitar al limbii române în viața publică, îndepărtarea „jugului Concordatului” cu Vaticanul din 1855, impus bisericii greco-catolice „prejudiciabil deopotrivă națiunii ca și libertății conștiinței”, instituirea unor consilieri guberniali proprii pentru școlile românești, ortodoxe și unite, retrocedarea marilor fonduri bănești ale fostelor regimente grănicerești, etatizate în 1851, înființarea unei societăți literare, a unei facultăți juridice, a unei agenții românești pe lângă Curtea veneză, ridicarea la Blaj și Sibiu a unor monumente naționale. Plenul Conferinței acordă o mare atenție problemelor sociale ale populației celor două regimente de graniță românești și, de asemenea, cauzei “cea atât de faimoasă și tristă totodată “ a pădurilor din Munții Apuseni. Se recomandă frunțașilor din aceste zone să se adreseze direct Comitetului din Sibiu în vederea unei acțiuni solidare.

Definirea hotărâtă a prerogativelor Comitetului, prezentarea care i se face în protocol ca o întruchipare a voinței generale, fără condiționarea unei aprobări din afară, proiectarea unor noi conferințe naționale, pun în lumină un curs nou, instituționalizat, coerent al mișcării politice, având în frunte o conducere colectivă, cu caracter permanent, cu drept de inițiativă, cu drept de reprezentare a comunității naționale. Într-adevăr, Comitetul din Sibiu, deși nu a fost niciodată confirmat de oficialitățile habsburgice, ca cel din toamna anului 1848, ci doar tolerat tacit, deși funcționarea sa, cu doi președinți, uneori greu conciliabili, cu membri răspândiți în diferite orașe, a fost dificilă, când și cum s-a putut, cu membri plini sau cu supleanți, în plen sau într-o formă restrânsă, a adus totuși până în 1863 servicii importante cauzei naționale. Faptul că el nu a fost nici recunoscut direct, dar nici desființat expres, cum a cerut cancelarul Kemény, cum s-a întâmplat în mai 1848, este caracteristic pentru limitele liberalismului acestei perioade.

Cea dintâi însărcinare de care Comitetul s-a achitat, a fost aceea de a întocmi, în numele Conferinței, două noi acte naționale care vor fi la scurt timp înaintate și ele la Viena. Primul este un protest împotriva măsurilor lui Kemény privind organizarea Cancelariei aulice și a conferinței interetnice³¹. Un protest cu caracter simbolic, de altfel controversat, deoarece, din deferență față de împărat, din dorința dialogului interetnic, s-a hotărât acceptarea participării invitaților români la întâlnirea de la Alba Iulia, pentru care însă proiectul electoral al Conferinței era obligativ. Cel de al doilea este un memoriu către împărat prin care se cere să se ia măsuri, pe de o parte pentru recunoașterea prin lege în viitoare dietă a națiunii române, pe de alta pentru adoptarea unui statut egalitar al limbii acesteia în viața publică³². Actul consacră opțiunea Conferinței pentru o recunoaștere globală a națiunii, fără delimitarea unui teritoriu național propriu, asemănător celui maghiar, secuiască și săsească de dinainte de 1848, formulă care a circulat în toamna anului precedent și care va fi avansată oficial în martie 1862 printr-o cunoscută hotărâre a Universității săsești.

Cu aceste acte, cu balul dat de principele Lichtenstein, fapt semnificativ, în onoarea frunțașilor români, cu banchetul organizat de către aceștia la “Coroana maghiară”, cu

³¹ BAR, București, Mss. Rom. 973, f. 88-89.

³² *Idem*, f. 85-87.

participarea principelui-gubernator și a unor înalți funcționari maghiari și sași, cu semnarea și publicarea protocolului nu numai în presă³³ ci și în broșură separată³⁴, luau sfârșit lucrările de la Sibiu. Participanții pleacă, scrie Ilie Măcelariu, cu gândul de a se reîntâlni pe Câmpia Libertății de la Blaj în ziua de 3/15 mai, zi care devine într-adevăr începând din acest an o adevărată sărbătoare națională. Rămân încă în Sibiu membrii Comitetului național care definitivează cele două noi acte naționale menționate – redactate sec de către Ioan Alduleanu – și hotărâsc, nu fără serioase dispute, publicarea protocolului.

Ecouri ale Conferinței. Reacții maghiare

După letargia politică a deceniului absolutist, într-un moment de răscruce al istoriei Transilvaniei, consfătuirea de la Sibiu, primul mare eveniment al anului care trebuia să aducă totul tuturor, a avut un răsunet prelung, deopotrivă între români ca și între maghiari și sași. Receptată ca o încurajare sau, dimpotrivă, ca o amenințare, suscitând cele mai mari speranțe și în același timp predicții dintre cele mai întunecate, aprobată sau condamnată, ea a ținut neîntrerupt trează atenția opiniei publice până la întâlnirea interetnică de la Alba Iulia.

Impactul Conferinței în mediul românesc este ilustrat elocvent de felul cum au fost primiți la întoarcerea între ei lor unii dintre protagoniștii ei. Iată-l astfel pe bătrânul mitropolit unit, întâmpinat la intrarea în sate, în drumul său de la Sibiu, începând din părțile Mediașului, de preoți și credincioși, așteptat în fața bisericilor, petrecut de la o localitate la alta de grupuri de călăreți. Acasă, la intrarea în Blaj: trăsuri și călăreți, în oraș, în bătaia clopotelor catedralei: Capitlul, corpul profesoral, întreg tineretul școlar; seara: conduct de torțe, aclamații, discursuri. Se face auzit strigătul “Trăiască Cuza”, de natură să creeze complicații serioase capului bisericii greco-catolice³⁵.

La Brașov, Barițiu, supranumit acum *O'Connell-ul românilor*³⁶, are și el parte de o primire festivă – torțe, steaguri, costume, cântece naționale, orații – prilej cu care rostește acele memorabile cuvinte atât de des citate în literatura istorică privind relațiile interetnice transilvănene. “*Încât pentru consolidarea fraternității între noi și națiunile surori*, spune el, *eu neg înaintea cerului și a oamenilor că ar exista vreo ură între națiuni. Ură, urgie, și frecări nu există între națiuni ci numai între coterii, oligarhii și clase privilegiate*”³⁷.

Sunt direct legate de Conferința de la Sibiu o serie de inițiative locale care se desfășoară concomitent în diferite părți ale Transilvaniei: o importantă consfătuire a intelectualilor români din Chioar³⁸, un mare memoriu al celor din comitatul Crasnei împotriva încorporării la Ungarie³⁹, o nouă tentativă a Blajului pentru sinod⁴⁰ – cu cât mai

³³ Foaie...XXIV (1861), nr. 3 din 18 I; *Telegraful român*, IX (1861) nr. 2 din 12 I, nr. 3 din 21 I; *Közlöny*, VI (1861) nr. 14-15, *Korunk* II (1861), nr. 34 din 26 I, nr. 35 din 27 I.

³⁴ Vezi supra n. 24

³⁵ Măcelariu către Barițiu, 14 II 1861: *George Bariț și contemporanii săi*, V, București, 1981, p. 183.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 3 din 11 I.

³⁸ Foaie...XXIV (1861) nr. 4 din 25 I.

³⁹ A. N., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-102.

⁴⁰ *Idem*, 1861-197.

dorit cu atât mai iluzoriu -, mai multe soboare protopopiale greco-catolice în Maramureș pentru numirea unui vicar român⁴¹, un protocol al satelor din Munții Apuseni privind limba lor oficială⁴², altele similare ale opidului românesc Hațeg⁴³ și Topliței⁴⁴, o cerere a comunităților cercului Branului, adresată Comitetului Național, pentru alipirea lor la Făgăraș⁴⁵. Pretutindeni, de fapt, scrie *Gazeta*, la reîntoarcerea lor participanții la Conferință sunt primiți cu bucurie în cercul cunoscuților lor, preoți, învățători, notari, întrebați ce s-a spus și ce s-a făcut la Sibiu în interesul națiunii. Răzbat astfel unele ecouri chiar și în masa oamenilor de rând. Nu că s-ar ști ceva concret, dar se vorbește, se apreciază faptul că “oamenii cu carte” “învățați” s-au adunat în cap de iarnă la chemarea vlădicilor, că s-au sfătuit laolaltă pentru binele nației. Cu atât mai mult cu cât știrile care circulă privind iminența uniunii cu Ungaria sunt asociate instinctiv în sate cu spectrul reintroducerii iobăgiei⁴⁶.

Se derulează, de asemenea, acum cu un mare elan, zonă de zonă, în unele părți chiar sat de sat, o serie de colecte cu caracter național – pentru fondul bănesc al *Gazetei Transilvaniei*, în vederea depunerii unei cauțiuni a acesteia, pentru sprijinirea studenților juriști români din Sibiu, pentru muzeul Gimnaziului din Blaj. – ale căror rezultate, lungi liste de modeste donații, se fac cunoscute publicului în presă. Toate aceste demersuri traduc o voință de acțiune care își caută drumul și care este întreținută de ziarele românești. Spun mult, între altele, poeziile pe care A. Marienescu, I. Popfiu, A. Densușianu, V. Bumbac, M. Șora-Novac le dedică în acest timp în *Foaie*, “adunării naționale”, egalității popoarelor, lui George Barițiu, lui Axente Sever⁴⁷.

Reacțiile noilor oficialități maghiare și a presei din Cluj este diametral opusă.

La Viena cele două memorii ale Conferinței⁴⁸, transpuse spre referare Cancelariei transilvănene, sunt respinse de Kemény cu o vehemență care nu lasă loc nici unei îngăduințe. Plângerile românilor la împărat privind constituirea forului aulic și a conferinței interetnice, scrie el la sfârșitul lui februarie, sunt lipsite de orice temei real. Cel dintâi, organizat pe principiul a patru colegii naționale-corespunzătoare celor patru etnii- era, după el, o întruchipare a imparțialității. Cea de a doua, cu o organizare aprobată în prealabil de împărat, a dovedit prin însăși “succesul” ei că românii și-au putut exprima fără nici o îngrădire doleanțele, că acestea au ajuns la cunoștința monarhului, întocmai ca ale maghiarilor. Ce rost ar fi avut, dealtfel, să fie mai mulți români, când și așa reprezentanții

⁴¹ A. N., Cluj, Ep. Gherla, 1861-335.

⁴² *Foaie*...XXIV (1861) nr. 6 din 8 II.

⁴³ *Idem*, nr. 13 din 29 II.

⁴⁴ A. N., Cluj, F. Cott. Turda, Presid. 1861-280.

⁴⁵ *Foaie*...XXIV (1861) nr. 5 din 1 II.

⁴⁶ *Közlöny*, V (1860) nr. 116 din 26 XII.

⁴⁷ *Foaie*...XXIV (1861), nr. 1 din 4 I, nr. 2 din 11 I, nr. 3 din 18 I, nr. 4 din 25 I, nr. 13 din 29 III.

⁴⁸ Prezentarea la împărat a celor două acte s-a făcut prin intermediul agentului de Curte Ioan Dobran. Inițial, Șaguna a optat pentru unul din membrii Capitului din Blaj, dar deoarece nici unul dintre canonici nu și-a asumat această sarcină, Șulufiu a propus pe Axente Sever, propunere cu care însă prelatul ortodox nu a fost de acord: Șaguna către Șulufiu, 10 I 1861: A. N., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-123; Vasici către Bariț, 18/30 I 1861, *George Bariț și contemporanii săi*, II, București, 1975, p. 54; Măcelariu către Bariț, 13/27 II 1861: *Idem*, V, București, 1981, p. 181.

lor au fost obligați la Sibiu, sub amenințarea excluderii din comunitatea națională, să nu facă alte declarații decât cele asupra cărora se căzuse de acord acolo. Și, în general, spune Kemény, românii aspiră la o lărgire inadmisibilă a drepturilor lor, în raport cu celelalte națiuni ale țării, fundându-și cererile exclusiv pe număr, uitând că stau în urma acestora în ceea ce privește proporția intelectualilor și proprietatea funciară. Ce au urmărit apoi, de fapt, ei prin întrunirea de la Sibiu, cu o participare atât de largă de chemați și nechemăți, căreia i-au dat caracterul unei adunări deliberative, i-au întocmit un protocol atât de îngrijorător, i-au vestit hotărârile prin gazete? Ea a fost, deopotrivă, ilegală, câtă vreme s-a întrunit fără aprobarea Cancelariei, imprudentă căci a stârnit îngrijorarea celorlalte națiuni, inutilă deoarece a forțat uși deschise, românii beneficiind de drepturile care li se cuvin. Ce sens poate avea apoi înființarea unui comitet permanent românesc care nu face să stingherească administrația legală, să stârnească confuzie, să inspire temeri, din moment ce există forul suprem vienez, se va institui Guvernul, comitatele, dieta? Față de toate acestea, cancelarul nu numai că se pronunța categoric pentru respingerea cererilor românești dar propune împăratului să interzică în viitor asemenea adunări și totodată să ordone celor doi prelați dizolvarea Comitetului național⁴⁹. Ceea ce nu se va întâmpla dar nici nu va urma o recunoaștere oficială a forului național.

Dacă acesta era rspunsul celui mai înalt demnitar al statului este lesne să ne închipuim reacția presei maghiare, care publică și ea protocolul de la Sibiu⁵⁰, îi consacra foarte multe comentarii. Scriu, între mulți anonimi, personalități bine cunoscute ale vieții publice transilvănene: groful Bethlen János senior, protagonist al opoziției liberale de dinainte de 1848, groful Bethlen Farkás, cunoscut statistician, Szász Károly, fostul profesor de drept al Colegiului de la Aiud, Gyarmathi Miklós etc. Rând pe rând, se contestă legalitatea întrunirii de la Sibiu – obținută la Viena peste capul noilor organe constituționale de guvernământ – arbitrariul desemnării participanților, îndreptățirea principală a hotărârilor adoptate, a motivației lor, a forului căruia ele îi erau adresate, utilitatea lor pentru români. Se pot citi și aici chemări pentru apropierea națunilor, există diferențe între tonul semeț al vechiului *Kolozsvári Közlöny* și ductul liberal de la *Korunk*, există deosebiri de abordare între diferiți autori, dar tuturor le este comună exaltarea legislației maghiare de la 1848. Cea care, răsună declarația unanimă, a deschis românilor porțile vieții constituționale și a soluționat atât de generos problema lor, proclamând egalitatea drepturilor politice ale tuturor, indiferent de naționalitate, religie, stare socială, făcând din iobagul de ieri egalul fostului lui stăpân feudal. Împotrivirea românilor față de legile pașoptiste, stăruința lor orbească pentru recunoașterea prin lege a colectivității lor naționale în ansamblul ei, nu poate fi, conchid cei mai mulți, decât urmarea uneltirilor subterane ale reacțiunii despotice vieneze. Însuși Bethlen János, cunoscut pentru vederile sale liberale, recunoscând românilor dreptul de a se întruni - cum făceau și maghiarii -, ca și justețea revendicării lor în privința limbii, se miră cum poate hrăni reacțiunea cu “pâinea ei necoaptă” ostilitatea față de legile pașoptiste⁵¹. Din această perspectivă întreaga mișcare politică românească apărea ca o agitație a unui grup restrâns de oameni turbulenți puși în mișcare de alții,

⁴⁹ MOL., D-228, 1861-112.

⁵⁰ *Kolozsvári Közlöny*, VI (1861) nr. 14-15 din 24, 26 I.

⁵¹ *Korunk*, II (1861), nr. 34 din 26 I.

motivați de interese meschine, personale “trăgând cu ochiul la lâna de aur al cărui nume este teritoriul național și funcțiile publice.”⁵²

Unanime sunt, de asemenea, atacurile împotriva proiectului electoral formulat la Sibiu, respins categoric pentru censul lui mic. Privesc pe hartă, scrie Bethlen Farkas, dar văd pretutindeni, și în provinciile vestice ale Imperiului Habsburgic, și în Franța anului 1830, și chiar în America de Nord un cens mai mare decât cel preconizat de români. Căci, argumentează el, în spiritul cunoscutului slogan conservator european “non numerus sed pondere”, dreptul electoral trebuie să reflecte starea materială și culturală a unei populații, astfel încât fiecare alegător să fie independent economic și să aibă un anumit grad de cultură, pentru a nu deveni, fie victima celui bogat, fie a demagogului. Consideră, că censul de 8 fl. impozit pentru pământ, stabilit la Cluj în 1848, era singurul potrivit condițiilor Transilvaniei, fără să facă de data aceasta nici o referire la Ungaria, unde baremul electoral fusese fixat în același an la 5 fl și, desigur, cu atât mai puțin la Franța lui Napoleon al III-lea. Dealtfel, încheie amenințător marele aristocrat, dacă românii și sașii umblă, ca la 1848, cu adunări naționale, maghiarilor și secuilor nu le rămâne decât să-și caute dreptatea în puterea brațelor, ceea ce și recomandă conașionalilor săi.⁵³

Cu ce ochi privesc apoi publiciștii maghiari Comitetul Național Român! De ce această nouă instituție politică, răbufnește *Kolozsvári Közlöny*, când există Cancelaria, Guberniul, comitatele și scaunele, magistratele orașenești, episcopiile, judecătoriile, care toate veghează și asupra românilor. Care va fi sfera activității sale, care vor fi legile după care se va conduce, cine îl va supraveghea, cine îl va trage la răspundere?⁵⁴

Replica românească este dominată de glasul pătrunzător și în același timp degajat al lui George Barițiu. El se oprește mai întâi asupra imperativului recunoașterii legislative a națiunii sale ca o entitate constitutivă a statului, fără de care drepturile individuale nu pot constitui, o garanție pentru viitor. Românii, scrie el, degradați prin legile feudale – din care se dau lungi extrase în anexele protocolului Conferinței⁵⁵ – la statutul de paria, văd această recunoaștere ca un act indispensabil de dreptate, la care pretind să ia parte, tot astfel cum pretind să participe, ca parteneri egali, la discutarea treburilor țării asupra cărora n-au fost niciodată consultați ca națiune. Pentru aceasta trebuie să se întrunească prin reprezentanții lor pentru a-și stabili conduita politică. Cu atât mai mult cu cât elita lor - spre deosebire de cea maghiară și săsească concentrată în orașe, beneficiară a unor importante disponibilități materiale, aflată într-o permanentă legătură cu Viena și cu Pesta - fiind mai dispersată, având resurse foarte limitate comunica greu. Au acest drept, câtă vreme nu există o lege care să interzică întrunirile publice, câtă vreme maghiarii ei înșiși se întrunesc fără ca cineva să întrebe dacă ceea ce fac este legal sau ilegal, constituțional sau anticonstituțional, valid sau ba, câtă vreme “*spiritul de libertate care adie peste Europa*”⁵⁶ imprimă adunărilor publice o valoare morală absolută, le validează ca un garant al drepturilor poporului, cum o dovedește eclatant exemplul unanim admirat al constituționalismului

⁵² *Idem*, nr. 40 din 5 II.

⁵³ *Idem*, nr. 36 din 29 I 1861.

⁵⁴ *Kolozsvári Közlöny*, VI (1861) nr. 14 din 24.I.

⁵⁵ *Protocolul...* Brașov, 1861, p. 26-91.

⁵⁶ [George Barițiu] *Cititorilor sănătate!* în *Protocolul...*, p. 9.

britanic cu *meeting*-urile sale, câtă vreme Conferința de la Sibiu a fost animată de idealul conclucrării frățești cu națiunile surori. “Dacă națiunea română va fi avut sau nu trebuință de adunare, dacă Conferința de dăunăzi îi va fi folosit sau ba, dacă aceeași va fi fost sau nu expresiunea dorințelor, aspirațiunilor, suferințelor naționale, a judeca una ca aceasta este numai de competența națiunii române.”⁵⁷ Ea are, încheie publicitul, o intelectualitate bisericească și laică apreciabilă care, la fel ca în trecut, îi va călăuzi pașii între obstacolele care o împresoară din toate părțile.

Referitor la legea electorală din 1848, dieta din Cluj, scrie Barițiu în *Gazetă*, “și-a bătut curat joc de români.”⁵⁸ Cu censul ei de 8 fl., impozit pentru pământ fără capitație, impus populației de rând, cu votul universal acordat nobililor, ea urmărea înainte de toate excluderea din viața politică a masei țărănești românești, punând față în față 3-4000 alegători nenobili cu 40-50.000 alegători nobili, majoritatea maghiari, în mâna cărora era așezată astfel puterea legislativă a statului.⁵⁹ De ce, secondează *Telegraful român* “atunci când s-a făcut uniunea nu s-a adoptat totodată și legea electorală mai liberală din Ungaria, unde censul era de numai 5 fl., ceea ce însemna în general, posesiunea unei pătrimi de sesie, nu ca în Transilvania stăpânirea a 24-28 jug. de pământ.”⁶⁰ Chiar și față de aceasta proiectul electoral de la Sibiu – fără să fie ceea ce adversarii săi numeau discreditativ *suffrage universel*, căci, scrie Barițiu, e necesar ca oamenii să se străduiască să posede o avere – înainta într-adevăr foarte mult în această direcție. Evocarea, în acest context, a realităților unei comunități rurale, unde toți vreau să fie de față la alegerea popii, a judeului, a jurașilor, unde tuturor, chiar și celor a căror unică avere le sunt cele două brațe, li se cuvine a ști ce se spune și ce se face în interesul colectivității, era de fapt o pledoarie indirectă pentru desființarea censului. De altfel, continuă publicistul român, în noiembrie 1852, a asistat la Paris, la exercitarea votului universal și a rămas profund impresionat de ordinea care a domnit pretutindeni.⁶¹

Ceea ce, în încheiere, arată, pe de o parte măsurile de la Sibiu, pe de alta contramăsurile Cancelariei aulice, reflectate și unele și celelalte în polemica de presă rezumată aici, este prăpastia care separă cele două părți. În ajunul primei lor întâlniri oficiale la nivelul statelor majore vedem, într-adevăr, națiunile Transilvaniei, aflate după un tragic război civil, după vicisitudinile comune ale unui deceniu de absolutism, izolate una de cealaltă, suspicioase și temătoare, cantonată fiecare în propriul ei adevăr, în propriul ei proiect de viitor, opus unul altuia. Cât privește pe români, pentru care “Conferința cea mare”, cum o numește Barițiu⁶², a adus un consens dătător de încredere în forțele proprii, ei erau convinși că ceea ce au făcut era dreptul lor imprescriptibil, că proclamându-și, ei de ei, libertatea națională nu au lezat libertatea celorlalți, că au făcut, primii, altruist, un pas spre apropierea de compatrioții lor. Vor răspunde oare aceștia la Alba Iulia așteptării lor “... vor zice ei în azul lunii, întrebă *Gazeta Transilvaniei*, mea culpa, iertați frați români și uitați toate.”⁶³

⁵⁷ [George Barițiu] *Revista din Transilvania: Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 11 din 7 II.

⁵⁸ *Idem*, *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 13 din 15 II.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 8 din 28 I.

⁶¹ [George Barițiu] *Legea electorală: Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 8 din 28 I.

⁶² [George Barițiu] *Un răspuns provocat de "Viitorul": Observatorul*, VII (1884), nr. 3 din 11/23 I.

⁶³ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 10 din 4 II.

CONFERINȚA INTERETNICĂ DE LA ALBA IULIA DIN 11-12 FEBRUARIE 1861

Orizontul vieții publice a Transilvaniei a fost dominat încă din octombrie 1860 de conturile conferinței interetnice pentru pregătirea dietei, conferință care trebuia, după 11 ani de absolutism, să deschidă într-un spirit modern noua viață legislativă a statului. Anunțată de împărat prin unul din actele însoțitoare ale diplomei liberale, ea urma să fie alcătuită din oameni politici ai celor trei etnii, chemați să aducă „schimbări afund tăietoare” în vechiul sistem constituțional și să stabilească, consensual, normele electorale ale viitoarei diete. „*A unei diete, spune enigmatic și contradictoriu acest text, corespunzătoare atât pretensiunilor națiunilor, confesiunilor și claselor privilegiate de mai înainte, cât și pretensiunilor naționalităților, confesiunilor și claselor cari mai înainte nu luau parte la drepturile publice*”.¹ Sub această din urmă formulă se subînțelegeau românii al căror nume noile acte de guvernare, operă a politicienilor conservatori maghiari, evită cu grijă, semn de rău augur, să-l menționeze. Conferința, ale cărei propuneri erau consultative și care urma să se întrunească în timpul cel mai scurt posibil, urma să fie, așadar, prologul dietei.

Dar în ciuda urgenței care pare să fi prezidat plănuirea sa, chestiunea întâlnirii interetnice rămâne deschisă până la numirea, cu titlu provizoriu, a baronului Kemény Ferenc în funcția executivă supremă de cancelar aulic, căruia apoi printr-un autograf special imperial i se pune în vedere să ia măsuri în acest scop.² Proiectată inițial de acesta pentru 8 ianuarie 1861, ea se va întruni, după o altă târăgănare, în zilele de 11-12 februarie la Alba Iulia. Alegerea vechii capitale a principilor transilvăneni în locul Clujului, prea direct legat de confruntările naționale din 1848, era o concesie făcută românilor în urma stăruințelor vieneze a delegației conduse de mitropolitul Șuluțiu.

Climatul politic general

Conferința preliminară interetnică pentru dietă a preocupat intens elita politică românească încă de la anunțarea sa. Demersul, niciodată uzitat înainte, constituia el însuși o încurajare, un semn al schimbării. Era pentru prima dată când românii se vedeau consultați oficial asupra unei instituții cruciale a vieții publice a țării, dieta, chintesența autonomiei sale, prima întâlnire deschisă a reprezentanților lor cu politicienii maghiari și

¹ Autograful din 20 X 1860, către Rechberg în: Teodor V. Păcățian, *Op. cit.*, II, Sibiu, 1902, p. 114.

² Autograful, din 21 XII 1860: *Idem*, p. 177-178.

sași, o bună ocazie pentru a-și face cunoscute dezideratele. În atmosfera de entuziasm a începutului noii epoci ea suscită nădejdi. Va fi, poate, scrie „Gazeta” momentul mult așteptat al dreptății, când se va măsura fiecărei națiuni nu potrivit normelor trecutului „cu aluatul lor cel periculos” ci conform realităților vieții, când națiunile istorice vor întinde mâna românilor, când se va pune fundamentul coabitării lor politice în patria comună.³ Prezența în capitala Imperiului a unei mari delegații naționale, unele știri care vin de acolo întăresc speranțele.

Speranțe, dar în același timp și mari temeri. Acestea se fac simțite, rând pe rând, în consfătuirea prilejuită de sinodul ortodox de la Sibiu, în diversele consultări locale, în programele și memoriile care se întocmesc, în presă. Să menționăm că încă în noiembrie 1860 Dimitrie Moldovan stăruia ca membrii întrunirii pregătitoare a dietei să nu fie numiți ci aleși de popor,⁴ că marele memoriu al delegației vieneze cerea ca reprezentanții românilor să fie numiți la propunerile celor doi capi bisericești. După desemnarea lui Kemény în fruntea Cancelariei, a lui Mikó în cea a Guberniului, se generalizează convingerea că românii vor fi nedreptățiți, atât la numărul invitațiilor, cât și la nominalizarea lor.

Așa a și fost. Cu titlul că trebuiau reprezentate separat „comitatele maghiare”, separat Secuimea, separat orașele cu statut autonom, Kemény invită la Alba Iulia 24 de conaționali ai săi și „ca de milă” 8 sași și 8 români. Arma diversității este folosită și ea: alături de Șuluțiu și Șaguna, alături de fruntași reputați ca Dimitrie Moldovan și Ioan Bran de Lemeni, între invitați români apar „în mod sfidător” și unii așa numiți „fii rătăciți ai națiunii” și chiar figura total compromisă a protopopului unit al Albei Iulii, Augustin Pop, cel care propunea deschis conferinței sibiene adoptarea legii electorale a dietei clujene din 1848. Se sconta, pe de o parte pe obținerea unor voturi românești pentru uniunea cu Ungaria, de foarte mare efect la Viena, iar pe de alta, pe etalarea publică a dezbinării politice a românilor. S-a procedat la fel, și vom vedea cu deplin succes, și în cazul sașilor. Nu este mai puțin adevărat că 17 din cei 24 invitați maghiari erau politicieni de orientare conservatoare a căror conduită politică ridica anumite semne de întrebare și în rândul conaționaliilor săi.

Nu este greu de imaginat reacția de indignare a publicului românesc la aflarea acestui număr și acestor nume. Unde mai poate fi vorba aici – izbucnesc într-un glas *Găzeta* și *Telegraful* – despre principiul egalității între națiuni, când nu era respectată, nici litera autografului imperial, nici spiritul lui, nici barem o elementară cuviință, când ceea ce se pregătea nu era decât o „apucătură dușmănoasă” a noului cancelar. Se discută serios dacă, în aceste condiții, românii trebuie să ia parte la forul astfel plănuțit sau să se retrănzeze pe o linie de rezistență. Conferința de la Sibiu din zilele Anului Nou protestează energic împotriva proporției naționale „anormale” „injurioase” a conferinței mixte dar, pentru a se elimina incriminarea unui afront la adresa împăratului, decide participarea invitaților români la lucrările sale.

³ *Gazeta Transilvaniei*, XXIII (1860), nr. 48 din 26 X [st. v.].

⁴ *Idem*, XXIII (1860), nr. 51 din 12 XI [st. v.].

În așteptarea evenimentului, preocuparea pentru soarta națiunii cuprinde întreg mediul intelectual românesc. Crește dintr-odată numărul abonaților ziarelor, „sorbite” de public, trecute din mână în mână, au loc diferite consfătuiri locale, circulă dintr-un loc în altul „scrisori agitatorice”, se înmulțesc comunele care declară, la chemarea *Gazetei*, limba română drept limba lor oficială, fac demersuri cu caracter național sau se adresează cu problemele lor, cum fac satele brăneșene, de-a dreptul comitetului românesc instituit la Sibiu.⁵ „Din toate părțile locuite de români ne veniră, scrie *Gazeta*, înștiințări, adrese, programe, însuflețiri, plânsori, conferințe, ca și cum odată cu gerul iernii s-ar fi dezghețat și inimile românilor”.⁶

Starea de alertă este influențată puternic și de știrile care vin din Ungaria, privind tratamentul la care au fost supuși românii cu prilejul restaurării comitatelor din Banat, Crișana și Maramureș. Ceea ce se întâmpla acolo era pentru transilvăneni cel mai serios avertisment pentru ceea ce urma să-i aștepte pe ei înșiși în cazul uniunii: în comitate compact românești, nici consiliile de conducere, nici corpul funcționăresc, nici limba oficială nu reprezentau, chiar dacă se făceau unele concesii, voința majorității populației „Nu dreptatea și egalitatea ci numai umbra acestora, scrie Andrei Mociani, se vede mișcându-se într-un întuneric misterios, care naționalitatea noastră, chiar în timpul absolutismului încâtva consolidată, ne-a strâns tot în mai strâmte margini, ca deodată să pună pe ea ferul sclaviei”.⁷ Tot el este acela care, insistând în continuare pentru planul pașoptist al unirii tuturor românilor de peste Carpați într-o singură provincie autonomă a Imperiului, pledează stăruitor pentru convocarea unui congres general al națiunii. Căci, spune el, în ciuda declarațiilor egalitariste oficiale, măsurile noului regim: încorporarea silnică a Banatului la Ungaria, smulgerea celor patru comitate vestice ale Transilvaniei, modul constituirii conferinței mixte de la Alba Iulia, organizarea comitatelor locuite de românii din statul maghiar nu dovedesc altceva decât că românilor, aproape trei milioane de suflete, „li se citește din nou sentința de moarte politică”.⁸

Dacă idealul unei *Land der Romänen*, utopie în condițiile anului 1861, a găsit în Transilvania istorică prea puțini aderenți, el a întărit în schimb voința de acțiune pentru realizarea deplinei egalități politice a națiunii în Transilvania istorică. „Nici mai mult, nici mai puțin decât partea dreaptă din toate” devine după conferința de la Sibiu lozinca generală.

Agitația intelectualității, tonul ridicat al presei, animația care pare să cuprindă satele atunci când la începutul noului an își schimbă juzii din vremea absolutismului, îngrijorează nobilimea. La Cluj, *Kolozsvári Közlöny* vorbește despre incitații „mai mari decât în 1848”, despre epistole volante care circulă din sat în sat, despre necesitatea unor măsuri drastice. Veștile care se vehiculează, premeditat, privind iminența unei ridicări generale românești, refugiarea multor familii nobiliare în orașe, reînvie în fața autorităților centrale și

⁵ *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, XXIII (1860), nr. 5 din I II.

⁶ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 23 din 24 III.

⁷ T. V. Păcățian, *op. cit.*, II, p. 263.

⁸ *Ibidem*, p. 264-267.

provinciale austriece spectrul revoluției, pun într-o lumină foarte proastă pe conducătorii români. În această atmosferă tensionată, fie sub influența zvonurilor că mase mari țărănești stau gata să intra în Alba Iulia pentru a exercita presiuni asupra conferinței, fie din dorința de a se evita orice accent spectacular, la 6 februarie 1861, cancelarul Kemény pune în vedere celor doi capi bisericești ai românilor să oprească orice pregătiri în vederea primirii lor festive la Alba Iulia.⁹ În răspunsul său Șuluțiu, dând asigurări în aceste sens, deplânge suspiciunile neîntemeiate la care erau supuși conaționali săi și cere cancelarului să intervină pentru moderarea tonului presei clujene față de problemele românești.¹⁰

Aceleași știri despre ridicarea gloatelor românești au determinat și venirea principelui Lichtenstein, șeful Locotenenței militare și civile a Transilvaniei la Sebeș, cu trupe, gata să intervină în caz de nevoie.

Ambii prelați români vor sosi, așadar, la Alba Iulia fără nici un fel de pompă, fiind încartiruiți, după preferințe: Șaguna în casa unuia dintre canonicii capitlului catolic, Șuluțiu în casa municipală. La fel vor intra în oraș cancelarul și guvernatorul.

În această atmosferă tensionată, după o atât de lungă așteptare, va avea loc întâlnirea interetnică pentru propunerile electorale, urmărită cu un foarte mare interes pretutindeni în Transilvania și deopotrivă la Viena, la Pesta, la București. Pentru români era cea dintâi ocazie în istoria de aproape 150 de ani a mișcării lor naționale când reprezentanții lor se găseau față în față într-un for legal cu fruntașii celorlalte națiuni, când li se cerea să-și facă cunoscute dorințele privind organizarea viitoare a patriei comune. Se va găsi oare, întrebă *Gazeta* din Brașov și *Telegraful* din Sibiu, o voce destul de puternică care să străbată, răsunătoare, până în capitala Imperiului, care să străpungă mulțimile până în cel mai îndepărtat sat românesc.

Lucrările Conferinței

Sunt prezenți la 11 februarie 1861 în sala festivă a palatului episcopiei romano-catolice din Alba Iulia, de jur împrejurul unei lungi mese verzi, toți cei 24 invitați maghiari, toți cei 8 oameni politici sași desemnați de Kemény, 7 din invitații români – la stăruințele mitropolitului său, protopopul greco-catolic Augustin Pop nu se prezintă – și câte patru reprezentanți ai presei pentru fiecare din cele trei națiuni ale Transilvaniei.

Lucrările sunt deschise de către cancelarul aulic Kemény care, referindu-se la diploma liberală, la autograful imperial din 21 decembrie 1860, accentuând caracterul consultativ și liber al deliberărilor, a cerut participanților să se pronunțe asupra unui proiect de lege electorală pentru viitorul for legislativ al statului. Ca președinte al unei întruniri căruia îi dăduse o structură națională invers proporțională cu realitățile demografice ale

⁹ A.N., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-123.

¹⁰ Original: MOL., D-228, 1861-127. Concept: A. N., Alba, F. G. M. Blaj, 1861-123.

statului, Kemény afișează în fața acestuia o conduită imparțială, congruentă tendințelor liberale și egalitariste sub raport național ale regimului.

Ca un omagiu adus amfizionului dar și pentru a da o greutate mai mare propunerii maghiare, onoarea primei cuvântări a fost oferită, potrivit unei înțelegeri maghiare prealabile, episcopului catolic de Alba Iulia, Haynald Lajos, cunoscut deopotrivă pentru implicarea puternică în politica națiunii sale, pentru dinamismul ca și pentru strălucitele sale calități personale, foarte apreciate și la Roma, care îi va acorda titlul de arhiepiscop onorific iar mai târziu, după 1867, pe acela de cardinal. În deplin consens cu conaționalii săi, Haynald reafirmă în cuvântarea sa valabilitatea legilor de la 1848, a legii uniunii cu Ungaria înaintea tuturor celorlalte, și pledează pentru repunerea lor în vigoare, pentru invitarea reprezentanților Transilvaniei la dieta de la Pesta. Abia după încheierea acestei prime mari orațiuni, o adevărată sfidare la adresa Curții, cu atât mai gravă cu cât venea din partea unui înalt prelat catolic, numit direct de împărat, cancelarul instituie un secretariat pentru redactarea procesului verbal. Primul vorbitor înscris aici, deci responsabil juridic, va fi astfel Teleki Domokos, cel mai influent om politic maghiar din Transilvania al acestui moment, care nu face decât să reia și să întărească propunerea episcopului.¹¹ Vorbind amândoi despre uniunea cu Ungaria, nici unul, nici celălalt nu fac vreo referire la opoziția națiunii majoritare a țării „ca și cum aceasta nici nu ar fi existat pe fața pământului”. Kemény însuși referindu-se la ea se ferește să-i pronunțe numele ci folosește, ca și Diploma liberală, expresia de clase înainte neîndreptăpte politic.

Purtătorul de cuvânt al românilor, primul lor vorbitor, a fost, datorită rangului eclesastic și, deopotrivă, vârstei, mitropolitul greco-catolic de Făgăraș și Alba Iulia, Alexandru Sterca Șuluțiu. Cuvântarea de două ore a acestuia rostită, spre stupefarea cancelarului și guvernatorului, a tuturor conaționalilor lor, a întregii Transilvanii oficiale, în limba română va reprezenta nu numai un punct de apogeu a traiectoriei politice a prelatului blăjean ci și un moment plin de semnificații a istoriei mișcării naționale românești în ansamblul ei, putând fi comparată, prin ecoul pe care l-a avut în epocă, cu cunoscutul discurs al lui Bărnăuțiu din mai 1848 de la Blaj. În împrejurările începutului anului 1861, atât de deosebite față de ambianța primăverii revoluției, nu vom regăsi la Șuluțiu, nici intransigența ideilor politice ale lui Bărnăuțiu, nici ascuțișul social al cuvântării sale, nici patosul extraordinar al formei, care fac din textul bărnăuțian „o capodoperă a oratoriei românești”,¹² dar întâlnim aceeași condamnare necruțătoare a discriminării feudale, aceeași afirmare atotcuprinzătoare a voinței de dreptate a românilor, aceeași încredere nestrămutată în viitorul lor. Dacă la Șuluțiu emoția sufletească se înecă adesea în construcția încărcată și greoaie a frazelor, forța mesajului său, curajul de a-l fi rostit în limba sa sunt la înălțimea gravității momentului. Era, scrie cineva în *Gazetă*, „vocea ce se ridică din pământ”, copleșitoare prin însăși răsunetul ei, vocea care întruchipa suferințele și

¹¹ *Die Karlsburger Konferenz am 11 und 12. Februar 1861. Protokoll und Reden*, Hermannstadt, 1861 (în continuare *Die Karlsburger Konferenz...*)

¹² George Em. Marica, *Discursul lui Bărnăuțiu de la 2/14 mai 1848*, în: *Studii de istoria și sociologia culturii românești ardeleni din secolul al XIX-lea*, I, Cluj-Napoca, 1977.

aspirațiile unui popor ajuns, împotriva tuturor vicisitudinilor istoriei, la conștiința drepturilor sale, hotărât să le scoată la lumină. Va fi nu numai modelul ci chiar izvorul zecilor de cuvântări și proteste românești ce vor răsuna câteva săptămâni mai târziu, în lunile reorganizării administrației locale în toate pretoriile comitatelor transilvănene, în localitățile de reședință ale scaunelor și districtelor Pământului Crăiesc, în unele scaune din Secuime, în mai multe orașe, în Universitatea națională săsească.

Națiunile Transilvaniei, pornește Șuluțiu, trăiesc un moment de mare însemnătate când, după tot ce a fost în trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat, reprezentanții lor stau pentru prima dată laolaltă la masa tratatelor, cu sfială și cu teamă, dar și cu speranța reconcilierii. Încât îi privește pe ai săi, deși se văd aruncați într-o competiție inegală, cu curajul care le este insuflat de dreptatea cauzei lor, vor spune adevărul nu numai în fața celor 24 politicieni maghiari ci chiar de s-ar afla, ei o mână de oameni, față de întreaga națiune maghiară.

Ceea ce pretind românii de la compatrioții lor, declară bătrânul prelat, nu este decât ceva ce au și celelalte națiuni, ceea ce au avut și ei cândva, ceea ce li se cuvine, deopotrivă prin dreptul istoric, ca și prin cel natural: recunoașterea prin lege a națiunii, limbii și confesiunilor lor, participarea la beneficiile statului proporțional cu greutatea publică pe care le suportau. Începând din acest punct, Șuluțiu, care în intimitatea cabinetului lui de lucru era mai mult un istoric decât un teolog, autorul *Istoriei Horii*, apărută postum,¹³ coboară în trecutul medieval îndepărtat, pentru a dovedi că românii din Transilvania n-au fost cuceriiți de maghiari pe calea armelor, că s-au bucurat o lungă perioadă de toate drepturile și libertățile „naționale”, asemenea acestora și sașilor, că până la începutul secolului al XV-lea au avut o aristocrație bogată și puternică și că toate acestea nu le-au pierdut decât datorită religiei lor ortodoxe, într-o vreme în care unii papi, în dorința de stărpire totală a schismei au determinat pe regii Ungariei să pornească războaie împotriva populației ortodoxe. S-a ajuns astfel treptat și în Transilvania, spune vorbitorul, să se pună semnul egalității între religia catolică și îndreptățirea politică, s-a ajuns la ruperea aristocrației românești de masa „națiunii” rămasă fără apărătorii ei firești în diete, la subjugarea politică a acesteia și în cele din urmă la conjurația celor trei națiuni din februarie 1438, *unio trium naționum*. Pornindu-se de la Anonimus, de la cronicile lui Turóczi și Bonfinius, de la scrierile lui Pray, Șincai etc. sunt evocați voievozii Gelu și Menumorut, regii maghari Carol Robert, Ludovic cel Mare, Sigismund de Luxemburg, „românul Ioan Huniade”, „dreptul și românul rege Mathia”, și, cu un ochi foarte critic, figurile papilor Grigore al IX și Clement al IX-lea, ceea ce s-ar fi putut repercuta grav asupra poziției prelatului român.

Întorcându-se în prezent, oprindu-se îndelung asupra statutului de autonomie a Transilvaniei, proclamat și în diploma din octombrie, Șuluțiu reafirmă hotărât protestul națiunii române împotriva uniunii forțate din 1848, asupra căreia ea nu a fost consultată, ca

¹³ *Istoria Horii și a poporului românesc din Munții Apuseni ai Ardealului, compusă de A[lexandru] St[erca] Șuluțiu. Anul 1860; în: Izvoarele răscoalei lui Horea, B. Izvoate narrative, II, 1786-1860, București, 1983, p. 332-447; Alexandru Sterca Șuluțiu, Istoria Horii și a poporului românesc din Munții Apuseni ai Ardealului, Ediție, studiu introductiv și note de Nicolae Edroiu, București, 1995.*

și împotriva legii electorale a dietei din Cluj, care cu censul ei mare, aproape dublu față de Ungaria, dezvăluia adevărata față a liberalismului maghiar. Dacă nobilimea ar vrea să fie dreaptă, ea nu ar avea decât să extindă votul universal acordat în 1791 tuturor nobililor și asupra foștilor ei iobagi și atunci laudele atât de des repetate că ea a ridicat de bună voie poporul la sine, că a împărțit cu el toate drepturile și libertățile constituționale ar putea fi într-adevăr crezute. Altminteri totul se reduce la „fraze și vorbe frumoase dar goale și fără efect, flori de pomi cari cad fără a aduce vreun fruct”.¹⁴

Sunt iarăși impresionante cuvintele cu care prelatul din Blaj afirmă în fața oamenilor politici maghiari și sași atașamentul românilor față de naționalitatea și limba lor, voința lor de a rămâne ceea ce erau, în fața pericolului maghiarizării, pe calea substituirii libertății comunităților naționale în ansamblul lor prin acordarea egalității de tratament a indivizilor din care ele erau alcătuite.

În ceea ce privește uniunea cu Ungaria, Șuluțiu consideră că, nici timpul unei asemenea hotărâri nu a sosit, nici forța și nici graba nu sunt căile pentru realizarea ei. „Să luați, spune el, pe cei 1.353.000 de români din Transilvania dinapoi ca pe o turmă slăbănoagă de oi și să-i treceți la Ungaria, fără voia lor, ar fi un lucru pe care l-am fiinea de cea mai mare batjocură și injurie”.

Dacă Dumnezeu și soarta, continuă vorbitorul, au așezat națiunile Transilvaniei laolaltă pe același pământ și sub același cer, ele trebuie să fie drepte una față de cealaltă, să se înțeleagă frățește în dieta patriei comune, asupra conviețuirii lor. În acest scop, prin glasul său, românii își fac cunoscute postulatele lor și anume: 1) recunoașterea prin lege a națiunii, limbii și confesiunii lor 2) participarea la puterea de stat proporțional cu sarcinile publice, care îi apăsau 3) adoptarea normelor electorale democratice stabilite în conferința românească de la Sibiu ca bază a întrunirii proximei diete. Acestea din urmă îi apăreau însă unuia dintre membrii maghiari ai conferinței ca o creație a „conventului revoluționar” al Franței.

Șuluțiu, în elanul său idealist dintotdeauna, sperând sincer să înmoaie inimile compatrioților săi maghiari, încheie cu o patetică chemare pentru consensul politic al „națiunilor surori” ale Transilvaniei, în spiritul păcii și al frățietății, al „veșnicei și incontestabilei dreptăți”. Frecvența cu care revine sintagma de națiuni surori îi conferă valoarea unui adevărat concept politic.

Marea cuvântare românească a prelatului blăjean, împănată de lungi digresiuni istorice, de citate latinești, de extrase din texte oficiale contemporane a fost ascultată, oricât de rău a căzut celor mai mulți, într-o deplină liniște. Ca și cum, relatează un corespondent, în sălile episcopiei catolice de la Mihalț Viteazul încoace nici nu s-ar fi vorbit altă limbă.¹⁵ Cu excepția lui Gál János, conșcolarul și corespondentul lui Barițiu, nimeni din cei prezenți nu a ridicat cuvântul împotriva folosirii limbii populației majoritare, ceea ce era,

¹⁴ Cuvântarea lui Șuluțiu a fost publicată, semnificativ, în *Telegraful român*, IX (1861) nr. 8 din 23 II – nr. 10 din 9 III; *Foaie ...* XXIV (1861), nr. 7 din 15 II – nr. 9 din 1 III.

¹⁵ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 12 din 11 II [st. v.]. Supliment.

printre multe altele, un semn al noii lumi care începea. Cuvântarea însăși, peste întreg conținutul său, a impus oamenilor politici maghiari și sași prin sinceritatea crezului național a celui ce o rostea, cu atât mai mult cu cât acesta își submina astfel poziția de arhiepiscop, subrezită și așa foarte mult printr-o lungă rezistență față de tendințele oficiale de latinizare a bisericii unite.

Propunerile lui Șulufiu, marele protagonist român al momentului, au fost sprijinite, în limba română și maghiară, de omologul său ortodox și apoi de toți ceilalți conaționali ai săi. Înafara afirmației energice din cuvântarea lui Șaguna privind aspirația spre libertatea națională a românilor, a justificării biblice pe care el o face poliglotismului, celelalte luări de cuvânt nu aduc nimic nou, nici în confruntarea principiilor, nici în argumentație. Foarte interesantă este în schimb opinia lui Dimitrie Moldovan care, îmbolnăvindu-se în cea de a doua zi a conferinței, a ținut să-și facă cunoscute opiniile în scris pentru a fi consemnate în protocolul acesteia. El combate pe Haynald cu propriile arme ale dreptului istoric. Nu vede, spune el, reprezentată corespunzător națiunea medievală a nobililor din care jumătate erau români, tot așa cum nu vede nici un conațional al său între reprezentanții orașelor, deși populația lor românească nu era deloc neglijată. De ce apoi, întreabă secretarul aulic D. Moldovan, națiunile Transilvaniei să ceară sfat și ajutor în altă țară pentru a-și descurca încălciturile trecutului, în loc să o facă ele de ele, ca națiune cu națiune, acasă în vatra lor străbună, în dieta proprie.¹⁶

Din partea sașilor a vorbit, în germană, consilierul financiar, viitorul *comes saxonum*, Konrad Schmidt, care, pe baza Diplomei din octombrie, s-a pronunțat pentru întrunirea dietei Transilvanice, pentru drepturi colective acordate comunităților naționale, pentru autonomia municipală. Proiectul său electoral, inspirat din regulamentul de alegeri emis pentru provinciile vestice ale Imperiului, preconiza și el aplicarea principiului reprezentativ dar nu pornindu-se de la numărul populației ci, separat, de la interesul diverselor categorii sociale: marea proprietate, comerț, industrie, mica proprietate, ceea ce ar fi limitat drastic participarea românilor la viața publică.¹⁷

Șupuse la vot în cea de a doua zi a deliberărilor, după o lungă serie de alte aprecieri, propunerile venite din partea celor trei națiuni transilvănene împart opțiunile participanților într-un mod foarte inegal: toți invitații maghiari, cărora li s-au alăturat și trei sași, s-au pronunțat pentru propunerea lui Haynald (27 voturi), toți românii prezenți pentru cea a lui Șulufiu (7 voturi), cinci reprezentanți ai sașilor pentru cea a lui K. Schmidt.¹⁸ Cu aceasta, cu cuvântul de încheiere a cancelarului aulic, mult așteptata întâlnire interetnică se finaliza, lăsând în urmă unele nădejdi, satisfacția afirmării deschise a unor vederi politice dar și gustul amar al incompatibilității acestora, mahnirea ratării unui consens pe care toate părțile îl doreau dar fiecare în vedea în felul său.

¹⁶ Foaie...XXIV (1861) nr. 9 din III; *Naționalul*, IV (1861) nr. 16 din 23 II; Textul maghiar: A.N., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-123, f. 178-181.

¹⁷ *Die Karlsburger Konferenz* ...p. 26-30; Schmidt Konrad, *Antrag für die Organisation des siebenbürgischen Landtags*, Hermannstadt, 1861.

¹⁸ *Idem*, p. 4-8.

Într-adevăr, deși conferința de la Alba Iulia nu fusese plănuită la Viena atât ca un cadru de negocieri cât ca un instrument de sondaj, ca un mijloc de a afirma public imparțialitatea guvernului austriac față de actorii scenei politice transilvănene, deși realizarea practică a acestui plan de către Kemény era întruparea celei mai crase parțialități, prima întâlnire oficială dintre reprezentanții vechilor națiuni politice și cei ai românilor, oferea posibilitatea unui dialog. Va fi însă un dialog al surzilor căci nimeni dintre oamenii politici maghiari nu a răspuns chemării românești pentru reconcilierea națională în dieta patriei comune, deopotrivă iubită și de unii și de ceilalți, o dietă constituită pe o bază electorală dreaptă. În locul discutării drepturilor românilor așa cum la înțelegeau ei, la Alba Iulia este reluat cu o nouă vigoare obiectivul uniunii, cauza principală în ultima instanță a războiului civil din 1848-1849, ale cărui ravagii umane, morale, materiale trăiau încă sub ochii și în inimile contemporanilor. Or, uniunea, mai mult chiar decât în 1848, pe cât era de dorită de unii, pe atât era de inacceptabilă pentru ceilalți. Maghiarii văd în ea unica modalitate de a-și transborda supremația politică din regimul feudal al stărilor și ordinelor într-un regim reprezentativ burghez, fie el și unul limitat, astfel încât, după desfășurările din timpul revoluției, dispar cu totul și rezervele politicienilor conservatori, cum o dovedește unanimitatea votului lor. Pentru români, dimpotrivă, menținerea autonomiei Transilvaniei, oricât era ea de precară, echivala cu posibilitatea de a-și valorifica politic majoritatea numerică, fără a mai vorbi de virtualitățile de perspectivă mai îndepărtată pe care le oferea existența statului român unit vecin, fără a mai vorbi de spectrul asimilării naționale pe care îl aducea cu sine reducerea la statutul de minoritate în cadrul Ungariei. De pe aceste poziții ireconciliabile nu s-a putut și nici nu s-a încercat să se ajungă la o înțelegere politică și nici măcar la o apropiere personală.

Altminteri atmosfera în care s-au desfășurat deliberările a fost aceea a unui parlamentarism calm, pe măsura gravității împrejurărilor. În fața voinței de dreptate a unui popor ridicat la conștiința de sine, scrie *Gazeta*, fețele emisarilor maghiari, conștienți că „moartea unuia nu poate fi viața celuiilalt”, nu erau semețe ca la alte întruniri politice ci grave, plecând „cufundate în cugete pe care inima nu le aproba”. Cele ale românilor, continuă ea, erau oglinda mâhnirii și îngrijorării dar și a hotărârii, ca și cum ele ar fi sintetizat toate aspirațiile neîmplinite ale lui Inochentie Micu, ale lui Horea, ale generației Supplexului, ale celei a revoluției. A fost o mare satisfacție pentru opinia publică că românii, spre deosebire de sași, au fost solidari, că cei doi capi bisericești ai lor au fost „ca doi frați gemeni”. Fizionomia invitaților sași – bănuieți pe nedrept în epocă de a-și fi împărțit premeditat voturile din motive de oportunitate politică – era, încheie *Gazeta*, incertă „expresia ochiului de fereastră”. Începea oricum acum perioada unei fructuoase colaborări româno-săsești care va dura până în 1865.

Singurul incident care s-a produs, cu serioase implicații confesionale, simptomatic pentru ceea ce va urma, a fost înfruntarea deschisă dintre mitropolitul unit al Blajului și episcopul romano-catolic, care a cerut să se înscrie în protocolul conferinței protestul său împotriva referințelor istorice ale celui dintâi la politica antiortodoxă a papilor Grigore al

IX-lea și Clement al IV-lea.¹⁹ Este vorba aici, de fapt, despre un episod a unei acute rivalități confessionale începute cu mult înainte de conferință, continuată după ea, până la demisia forțată a lui Haynald în decembrie 1863. O rivalitate care primește după 1861 și o puternică coloratură politică, și unul, și celălalt fiind nu numai capi bisericești ci și conducători politici. De la început Haynald nu numai că s-a considerat pus în inferioritate prin înălțarea Blajului greco-catolic la rangul de mitropolie autonomă, dependentă direct de Scaunul Papal, că nu a privit cu ochii buni grandoarea festivității de instalare a lui Șuluțiu, din octombrie 1855, cu o certă tentă națională, dar s-a simțit contrariat de obstinția curajoasă cu care acesta a apărat începând din 1856 ritul, disciplina, dreptul canonic ortodox al bisericii sale. Nu este astfel de mirare că în decembrie 1860 el a primit din partea Nunțiatunii vieneze, unde era foarte bine văzut, ca și la Roma dealtfel, invitația secretă de a trimite informații asupra conduitei religioase a românilor greco-catolici din Transilvania,²⁰ invitație căreia episcopul romano-catolic îi și dădea curs în ianuarie 1861, cu o lună înaintea întâlnirii interetnice din palatul său.²¹ Nu este deloc exclus ca Șuluțiu, care în decembrie 1860 preluase conducerea unei prime mari delegații naționale românești la Viena, să fi simțit ceva aici în această privință, ceea ce, în contextul unei tensiuni mai vechi pe tema mutării reședinței mitropolitane de la Blaj la Alba Iulia, explică refuzul prelatului unit de a primi să fie găzduit de către omologul lui, de a nu participa la „prânziurile” pe care acesta le-a dat membrilor conferinței, gestul de a oferi el însuși o masă festivă conaționalilor săi. Pe acest fond confesional se vor greșa adversitățile naționale din anii 1861-1863, cu toată încărcătura lor emoțională, la fel de puternică și la unul ca și la celălalt.

Urmări interne și externe

La Viena preocuparea Cabinetului ministerial pentru definitivarea *Patentei constituționale* din 26 februarie 1861 - termenul de constituție era atunci inacceptabil pentru Francisc Iosif -, pentru pregătirile deschiderii dietei Ungariei și congresului național al sârbilor, au pus problemele Transilvaniei pe planul al doilea. Kemény însuși nu a fost gata cu concluziile sale asupra întâlnirii de la Alba Iulia, cu propunerile proprii pentru dietă, decât în 4 martie, propuneri care vor intra apoi peste zece zile în dezbaterea miniștrilor vienezi.

În marele său act privind viitorul for legislativ, Kemény prezintă mai întâi cele trei propuneri diferite exprimate la Alba Iulia, cea maghiară, cea săsească și cea românească, fiecare cu numărul ei de votanți, propuneri de care, cu o abilitate la înălțimea lungii sale

¹⁹ Protestul lui Haynald nu apare în protocolul conferinței, concesie făcută românilor, care la rândul lor au trecut sub tăcere neconsemnarea protocolară a cuvântării unioniste a episcopului romano-catolic.

²⁰ I. Dumitriu-Snagov, *La Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1850-1866*, Roma, 1982, doc. Nr. 90, Viena 23 XII 1860, p. 506-507.

²¹ *Idem*, doc. nr. 95, Alba Iulia, 4 I 1861, p. 522-524.

experiențe politice, a unei bune cunoașteri a oamenilor, a vicleniei cu care contemporanii l-au caracterizat, se distanțează rând pe rând. Foarte laconic, chiar ermetic, atunci când vorbește de poziția conașionalilor săi, *ocolind diplomatic problema uniunii, mărginindu-se la recuzarea excluderii din dietă în legea electorală pașoptistă de la Cluj a membrilor Guvernului și Tablei Regești*, el devine dimpotrivă foarte explicit atunci când înfățișează poziția săsească și pe cea românească. Prima, scrie el, pe de o parte mărește excesiv de mult ponderea politică a celei mai mici națiuni, ridicându-i numărul de deputați de la 22 la 44, iar pe de alta, prin desființarea *regaliștilor*, care până în 1848 formau grosul membrilor dietei, exclude orice influență a împăratului, principiu cu care el nu poate fi de acord. Cea de a doua, prin ștergerea oricărui cens de avere, ar avea cu certitudine drept rezultat, dată fiind majoritatea românească a populației, excluderea din dietă a celorlalte națiuni. O asemenea bază electorală nu numai că este incompatibilă principiului monarhic dar este în același timp contrară oricărei concepții politice rezonabile și ar atrage după sine prăbușirea oricărui stat de guvernare monarhică. Propune, în concluzie, ca împăratul să convoace dieta Transilvaniei pe baza legii electorale din 1791 căreia, avându-se în vedere schimbările survenite în urma revoluției, să i se aducă corectivul acordării drepturilor politice și nenobililor dacă satisfăceau condiția consului electoral. Dieta, așadar, scrie Kemény, să se compună ca și înainte de revoluție din 5 categorii de persoane: 1) membrii Guvernului 2) membrii Tablei Regești din Târgu Mureș 3) șefii unităților administrative 4) regaliștii numiți de împărat 5) deputații aleși de populație. Cât privește alegerea acestora din urmă, pentru ca clasele privilegiate de dinainte să nu fie anihilate politic de numărul precumpănitor al românilor, pentru ca „masa brută să nu prevaleze asupra inteligenței și proprietății”, Kemény propune „censul corespunzător” de 8,40 florini impozit anual, fără capaxie, așadar censul – „uriaș” spun românii – stabilit la Cluj în 1848. Acesta, argumentează el, exclude de la dreptul alegerii o masă prea mare de popor și cu atât mai mult „proletarii” dar îl acordă pentru 5070 din cei 156.726 foști iobagi, ceea ce, consideră cancelarul, corespunde și repartiției naționale a proprietății funciare a Transilvaniei: 580 mile pătrate ale fostei clase privilegiate, 135 ale sașilor, 360 ale foștilor iobagi. Cancelarul încheie, adresându-se din nou sentimentele autocrate cunoscute ale împăratului, spunând acestuia ceea ce îi plăcea cel mai mult să audă: nu există în întreaga Europă o altă țară constituțională în care constituirea forului legislativ să fie mai favorabilă monarhului decât este Transilvania, unde din cinci categorii dietale, patru sunt la dispoziția lui și numai una la cea a populației.²²

Privit în ansamblul său, demersul noului cancelar aulic ilustrează eclatant duplicitatea de fond a poziției politice a acestuia. Din funcția executivă supremă pe care o avea, Kemény trebuia să afișeze o atitudine neutră față de orientările politice din Transilvania, nu putea să se posteze deschis pentru uniunea cu Ungaria dar a făcut-o cu o mare abilitate în mod indirect: o dietă ca cea propusă de el ar fi fost, cum se va vedea în noiembrie 1865 la Cluj, o dietă unionistă. Putea, de asemenea, și a făcut-o cu succes, să-i netezească calea,

²² Textul german integral în: *ÖMR.*, V/1, Wien, 1977, p. 157-165.

readucând la viață vechile organisme ale guvernării centrale și locale, Guvernul, comitatele, scaunele, care vor prelua în mâinile lor atât de versate gestionarea cauzei maghiare. Mizând pe vederile conservatoare ale Curții, ostile unei evoluții democratice, eploatănd la maximum sensibilitatea acesteia pentru concilierea cu Ungaria, omul de stat foarte experimentat care era Kemény, dezvoltă cu succes o argumentație exclusiv socială, convenabilă Curții, în sprijinul unui obiectiv politic nedeclarat, inconvenabil acesteia. Sunt trecute în același timp sub tăcere aspecte care modificau esențial structura națională a electoratului transilvănean și, ca atare, pe cea a dietei: ponderea apreciabilă a capitației față de dările pe avere,²³ caracterul universal al votului pentru nobili, ceea ce însemna controlul acestora asupra corpului electoral (67,4 % față de 10,6 % alegători cenșiști în 1869)²⁴, reprezentarea preferențială în dietă a mediului urban (10,8 % alegători din populație) față de cel rural (2,9 % alegători din populație),²⁵ raportul numeric exact între membrii de drept ai dietei și cei numiți de împărat, pe de o parte și cei aleși, pe de altă parte, raport care la ultimele diete, fusese de 2 la 1 (198 la 96). Că scopul final al lui Kemény era pregătirea realizării uniunii, o dovedește faptul că în septembrie 1861 când, în urma rupturii dintre Pesta și Viena, în censul de 8 fl. se introduce și capitația și se aduc și alte modificări normelor electorale, el își prezintă de îndată demisia.

Finalitatea strategiei cancelarului transilvănean nu scapă Cabinetului vienez, unde propunerile sale suscită o aprinsă dispută între miniștrii maghiari și cei germani tocmai pe tema reprezentării dietale a românilor.²⁶ Aceștia, declară groful Szécsen au primit ceea ce, potrivit stării lor sociale, li se cuvenea. „A merge mai departe și a face din clasele și naționalitățile înainte neîndreptățite, păturile superioare ale societății ar fi împotriva naturii dreptului și chiar a realităților sociale specifice românilor.”²⁷ În replică Schmerling, susținut de toți miniștrii germani, reproșează lui Kemény că a dizolvat conferința interetnică înainte de a se fi dezbătut un program electoral comun, că și-a asumat el însuși cu de la sine putere această sarcină, fără cea mai mică încercare de a se fi ajuns la un compromis, că elaboratul lui repune pur și simplu în vigoare vechea constituție, printr-o ușoară lărgire a dreptului electoral pentru cea de a V-a categorie dietală, că e foarte departe de „schimbările afund tăietoare” preconizate de împărat în Diploma din octombrie, că, ceea ce era cel mai grav, majoritatea românească a populației țării nu era reprezentată în mod corespunzător în dietă. El se pronunță, de asemenea, pentru păstrarea până la proxima dietă a organizării administrative existente, împotriva revenirii la vechile organe

²³ În 1862 capitația, taxa capului – impozit desființat în toate celelalte provincii ale Imperiului unde darea pentru pământ era de 16 % - s-a ridicat în Transilvania la 1. 660. 000 fl., în timp ce impozitul pentru pământ de 10 %, a fost de 1. 437. 565 fl. Bethlen Farkas, *Adatok Erdély viszonyairól, különös tekintettel az adózási rendszerre*, în *Statisztikai és nemzetgazdasági közlemények*, IV (1867), p. 10-11,

²⁴ András Gerő, *Die Rolle Siebenbürgens und der Nationalitäten gelegentlich der Wahlen vom Jahre 1869 und in der allgemeinen Debatte über das Wahlrecht in Jahre 1872*, în *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae*, Historia, XXI (1981), p. 117-146.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *ÖMR.*, V/1, Wien, 1977 p. 149-154 (șed. din 14 III).

²⁷ *Idem*, p. 151.

feudale de conducere, Guberniu, Tablă, comitate, care în concepția lui Kemény trebuiau să o premeargă ca părți constitutive ale sale.

Deoarece nu se poate ajunge la un consens, aceste chestiuni principiale vor fi înaintate spre decizie împăratului, căruia îi revine în toți acești ani cuvântul decisiv în politica Imperiului. Se va constitui astfel, sub președenția acestuia, un comitet restrâns al Cabinetului – ministrul de stat, cel al Poliției, Szécsen și Kemény – care reia, în 21 martie 1861, problemele Transilvaniei.²⁸ Schmerling, acum mai direct, se pronunță pentru o modificare mai adâncă a vechii constituții feudale, pentru mărirea numărului deputaților aleși în raport cu cei de drept și cei numiți, pentru reducerea censului mare de 8,40 fl., în scopul diminuării influenței politice a nobilimii maghiare în favoarea sașilor și românilor. Maghiarii, mai subtili, fac să vibreze coardele aristocratice și autocrate ale sensibilității monarhice, prezentând chestiunea reprezentării românilor nu ca pe una politică ci ca pe una socială, accentuând asupra necesității întăririi principiului monarhic. „*Regimul ar trebui să vegheze, declară Szécsen, ca din motive sociale să nu se prăbușească o țară cu o puternică specificitate ... voindu-se să se pună masa cea mare a celor incuți mai presus decât cei instruiți*”.²⁹ Kemény consideră și el că o majoritate românească a dietei nu ar însemna nimic altceva decât ca întreaga țară să fie abandonată bunului plac a celor doi episcopi români, care se bucurau de o nețărmurită influență asupra poporului de rând.

În fața unor asemenea argumente și având mereu în vedere perspectiva unei posibile concilieri cu Ungaria, Francisc Iosif a aprobat propunerea dietală a lui Kemény. Se va emite, ca atare, la 24 martie, autograful imperial prin care se readucea la viață vechea organizare administrativă a Transilvaniei³⁰ cu singura deosebire că s-a aprobat constituirea teritoriului fostului regiment de graniță năsăudean într-un district aparte, identic celui al Făgărașului, câtă vreme Kemény propusese contopirea lui cu districtul Bistriței, pe motiv că simpatiile populației românești a zonei se orientau înafara granițelor Imperiului.³¹ În privința dietei sunt aprobate toate propunerile cancelarului, inclusiv censul de 8,40 fl. *fără capitație*, ceea ce însemna o majoritate maghiară mai mult decât confortabilă. Câteva zile mai târziu se va discuta și aproba în Cabinet și restaurarea vechii organizări a justiției propuse de cancelar.^{31a}

În tot acest timp în Transilvania conferința interetnică din februarie 1861 are pentru toate cele trei națiuni ale sale efectul unui catalizator politic.

Stimulați de votul majoritar de la Alba Iulia, maghiarii, cei mai bine organizați, beneficiarii celor mai mari resurse materiale, a unor vechi tradiții ale acțiunii politice, a unui puternic sprijin venit din Ungaria, a încurajărilor din partea noului cancelar și mai ales a noului guvernator, încep să desfășoare o susținută campanie pentru uniune care amintește

²⁸ *Idem*, p. 196-199.

²⁹ *Idem*, p. 197.

³⁰ Propunerile lui Kemény pentru membrii Guberniului și pentru șefii unităților administrative fuseseră înaintate încă de la 10 I 1861, *Idem*, p. 196.

³¹ *Idem*, p. 199.

^{31a} *Idem*, p. 226-229 (șed. din 17 III).

pe aceea din primăvara anului 1848. La chemările stăruitoare ale presei din Cluj și din Pesta, magistratele orașenești adoptă, după exemplul Clujului, adrese unioniste, organizează primiri festive ale participanților la conferința interetnică, au loc diverse consfătuiri politice ale nobilimii, sunt trimise delegații ale acesteia la Cluj pentru a lua legătura cu noul cancelar, se organizează colecte pentru ajutorarea foștilor honvezi, se comemorează morții din bătălia de la Simeria din 1849³² Câștigă teren convingerea că, în ciuda opoziției românești și săsești, momentul realizării uniunii se apropia.

În fața noului val unionist pătura cultă românească, deși lipsită de avantajul unor instituții citadine proprii, de concentrările umane și posibilitățile diverse ale orașelor, este și ea în plină alertă. Așteptările și ecurile Conferinței naționale din zilele Anului Nou de la Sibiu sunt întărite, pe de o parte de Patenta constituțională din 26 februarie în care autonomia Transilvaniei stătea, scrie *Gazeta* „tare și mare”, pe de alta de veștile alarmante care sosesc de la românii din Ungaria, nedreptățiți mai întâi la organizarea comitatelor, terorizați apoi în timpul alegerilor pentru dietă. *Gazeta* și *Telegraful* publică una după alta relatări despre abuzurile electorale, violențele și chiar vărsările de sânge care se produc. În acest climat tensionat, la Sibiu și Blaj, cei doi prelați sunt primiți sărbătorește la reîntoarcerea lor din Alba Iulia, trecerea prin Orăștie a noului comite român al Zarandului suscită o vie animație antiunionistă, se expediază mitropolitului unit adrese de felicitare pentru cuvântarea sa – cunoscută din *Foaie*, din *Telegraf*, din broșură separată în care Iacob Mureșan o tipărește la Brașov.³³ În același timp, conferința de pregătire a Astei, din 21 –23 martie de la Sibiu, se bucură de o foarte prestigioasă participare, iar consistoriul plenar convocat la Blaj la mijlocul aceleiași luni pentru pregătirea mult așteptatului sinod resuscită puternic speranțele clerului unit.³⁴ La sate golul de putere pe care îl creează schimbarea regimului încurajează spiritul de nesupunere.

Deosebit de energică este ținuta presei. În decurs de numai câteva luni, numărul abonaților *Gazetei* crește, scrie Barițiu, cu sutele, de la 360 în 1858/59 la 1200 în primul semestru al anului 1861,³⁵ iar cel al cititorilor, deoarece ziarele trec acum febril din mână în mână, era înzecit mai mare. Ea este și cea mai îndrăzneță, cea căreia publicul românesc îi asigură existența prin crearea unui fond bănesc propriu,³⁶ cea care susține prin glasul răsunător al lui Barițiu „omul și eroul zilei”, greul polemicii cu ziarele maghiare din Cluj. Unde se va ajunge, întreabă acesta, referindu-se la uniune, ignorându-se voința majorității populației țării? „*O țară, scrie el, nu se dă în posesiunea alteia numai prin un simplu*

³² Urmössy Lajos, *Tizenhét év Erdély történetéből*. (17 ani din istoria Transilvaniei), Temesvár, 1894, p. 265-276.

³³ *Cuvântarea Escelenței Sale Domnului Alecsandru Sterca Șuluțiu, arhiepiscop și mitropolit de Alba Iulia, ținută în conferințele regnicolare din Alba Iulia în 11 februarie 1861*, Brașov, 1861, 26 p. ; versiunea germană: *Die Karlsburger Konferenz ... Anhang enthaltend die vollständigen Reden von Sterca Sulutz und Stefan v. Horváth*, p. 1-26.

³⁴ Protocolul consistoriului plenar din 11 III 1861 în: A.N., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-197.

³⁵ George Barițiu, *Foile publice românești: Gazeta Transilvaniei*, XXVIII (1865), nr. 50 din 8 VII/26 VI.

³⁶ Un istoric al Fondului *Gazetei Transilvaniei* (Fondul Șincăian) în: *Transilvania*, XXIV (1871), nr. 3 din 1 II.

articol de lege decretat unilateral".³⁷ Trecerea Transilvaniei sub suzeranitatea habsburgică nu s-a făcut oare pe baza unui tratat îndelung negociat, Diploma Leopoldină din 1691, reîntărită timp de 150 de ani prin jurământul fiecărui împărat? Se caută și se dezvăluie mobilurile nedecarate ale uniunii forțate de la 1848, se scrutează consecințele nefaste pe care ea le-ar avea asupra românilor, este denunțat substratul politic al censului mare stabilit în 1848 la Cluj, aproape dublu față de cel din Ungaria, se pun în lumină anomaliile „strigătoare la cer” ale alcătuirii vechii diete transilvănene, gata de a fi adusă din nou la viață.³⁸ Pe fundalul istoric al cuvântărilor lui Șuluțiu, polemica publicistică coboară uneori în trecut, reverberează în presa vieneză. Cât de dureros tresare Foaia, de exemplu, la unul din toasturile episcopului Haynald în care Mihai Viteazul era denumit ca un pustiitor de țară, reflex al practicii nobiliare curente de a flutura în fața frunțașilor români figura acestuia, pe cea a lui Horea, episoadele cele mai dramatice ale războiului civil. Căzutu-s-a, scrie ea, capului bisericii catolice ca în casa și la masa sa, într-un moment când se caută fâgașul unei apropieri dintre cele două națiuni să facă o asemenea prezentare „eroului celui vestit și mare, cui asemenea nu a multor națiuni istoria poate arăta”.³⁹ Este evocată pe larg stăpânirea domnului Țării Românești în Transilvania, răzvrătirea nobilimii împotriva lui Mihai, firea și purtarea umană a acestuia, compasiunea sa pentru soarta tragică a lui Andrei Báthory, dispozițiile sale pentru înmormântarea fostului cardinal cu toate onorurile cuvenite unui cap încoronat, participarea sa la prohodul de la Alba Iulia. Trupul lui Báthory, scrie Foaia, nu a fost batjocorit, așa cum a fost tăiat pe câmpul de jale de la Turda trupul lui Mihai, spre marea desfătare a nobilimii transilvănene.⁴⁰ Aceeași căldură se revarsă în acest context și asupra amintirii lui Horea. „Și încercarea Horii, scrie aceeași Foaie, prin o răscoală a mântui națiunea sa de jugul tiran al nemilostivilor săi apăsători, încă n-a fost alta decât o consecință și o reacțiune ... prea firească a dreptului omenesc și civil.”⁴¹

Cu această stare de spirit pornesc românii în aprilie 1861 la cucerirea bastioanelor administrației publice: comitatele, scaunele, districtele, organele locale ale puterii de stat.

³⁷ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 13 din 15 II.

³⁸ *Idem*, nr. 14 din 18 II.

³⁹ *Foaie ...* XXIV (1861), nr. 30 din 2 VIII.

⁴⁰ *Idem*, nr. 31 din 19 VIII.

⁴¹ *Ibidem*.

GUVERNAREA KEMÉNY-MIKÓ

(Canciar) (preș guvernului)

După prăbușirea sistemului discriminativ feudal, după convulsiile revoluției, după trauma comună a opresiunii absolutiste, anul 1861 trebuia să aducă Transilvaniei o înnoire radicală a organizării ei statale și, deopotrivă, o conciliere politică a etniilor sale. Acestora li se creează pentru prima dată după 1848 ocazia de a trata unele cu altele, atât la nivelul statelor generale, cât și la cel al elitelor locale, ocazia de a statornici, consensual, ca parteneri egali, un condominiu politic convenabil pentru toate părțile, prilejul de a dezbate împreună noile raporturi ale provinciei cu puterea imperială, așa cum se configurau ele în actele de guvernare abia promulgate. Cel puțin aceasta este imaginea pe care, din postura ideală a unui arbitru neutru, forurile centrale habsburgice țin să o fluture la începutul epocii liberaliste care se naște. Un arbitru care, având în fața ochilor tragedia unui lung război civil, introduce, acum după căderea convenției din 1691 cu vechile națiuni politice, pe români în sistemul statal, respectă autonomia tuturor confesiunilor, respectă egalitatea celor trei limbi vorbite în viața publică, face fiecărei etnii o parte dreaptă din beneficiile patriei comune. Nu se putea spera în 1861 ca departajarea acestora să se facă după număr, printr-un scrutin universal, dar un vot censitar-general în Europa, cu excepția Franței – fixat la o limită comparabilă cu participarea națiunilor la susținerea statului, ar fi putut alcătui un punct de pornire acceptabil pentru populația majoritară.

În realitate startul din 1861 nu a fost acela al unor parteneri egali. Sub fațada imparțialității liberale a noilor normative constituționale, Francisc Iosif, căruia îi revin în această vreme deciziile finale, cât sub influența politicianilor conservatori maghiari, autorii Diplomei din octombrie, cât mânat de interesul principal al reconcilierii cu Ungaria, cât împins de concepțiile sale aristocratice, a favorizat net de la început pe vechii deținători ai puterii. Prin instituirea în fruntea forurilor executive centrale ale țării, Cancelaria și Guvernul, a unor politicieni maghiari, prin aprobarea la Viena a baremului electoral foarte restrictiv al dietei pașoptiste din Cluj, menționându-se, ca în 1791, universalitatea votului pentru nobili, prin preluarea controlului administrației locale de către maghiari în comitate, de către sași pe Pământul Crăesc, prin restaurarea vechiului sistem judecătoresc, românii se vedeau reduși la un statut de subordonare politică, statut pe care, cu mijloacele care le stăteau la dispoziție, ei îl contestă. Ceea ce Viēna, în duplicitatea sa dintotdeauna, le oferă acum: conferința de la Sibiu, districtul Năsăudului (împotriva voinței lui Kemény), fondurile grănicerești, sunt doar concesii strategice, foarte departe de aceea diplomă inaugurală care să aibă valoarea unui pact perpetuu – asemănător celui încheiat în 1691 cu maghiarii, secuii și sașii – între puterea centrală de stat și comunitatea națională română a Transilvaniei.

Ceea ce oferă la rândul ei clasa politică maghiară, sub constrângerile noului parlamentarism burghez, sub semnul afișării unei minime legitimități: un consilier aulic, trei consilieri guberniali, trei șefi administrativi – aproape toți, fie figuri echivoce, fie obscure -, o reprezentare minoritară în dietă și în consiliile comitatense era iarăși foarte puțin față de contribuția românilor la susținerea statului, față de așteptările lor. De la înălțimea pozițiilor sale politice, centrale și locale, recâștigate, a potențialului ei economic, a statutului ei social inaccesibil, a organizării sale, a tradițiilor și experienței ei, de la înălțimea liberalismului infailibil al constituției maghiare din 1848 – remediu universal al tuturor problemelor -, nobilimea nici nu ia în calcul chestiunea găsirii unui modus vivendi cu celelalte două națiuni conlocuitoare ci își concentrează toate forțele obiectivului uniunii cu Ungaria, asupra căruia gruparea liberală și cea conservatoare sunt acum solidare. Forurile centrale maghiare sunt preocupate, dimpotrivă, pentru ținerea la respect a populației majoritare prin folosirea forței militare, pentru neutralizarea și manipularea ei, ca întotdeauna în politică, pe calea disimulării, a discreditării, a diversunii. Astfel încât anul 1861 în loc să aducă o conciliere a actorilor scenei politice transilvănene, îngrămădește asupra acesteia nori dintre cei mai negri. Orizontul era mai puțin încărcat în relațiile dintre sași și români, ostili și unii și alți unei fuziuni cu Ungaria, fără garanții prealabile, dispuși în aceeași măsură la o separare administrativă pe teritoriul Pământului Crăiesc.

Abia de la mijlocul lunii august 1861, odată cu dizolvarea precipitată a dietei maghiare, cu ruptura dintre Viena și Pesta, când de partea românilor este nu numai dreptatea cauzei lor ci și interesul puterii centrale habsburgice, situația de ansamblu a Transilvaniei începe să se modifice mai adânc, prin schimbarea lui Kemény și Mikó, prin primenirea Cancelariei și Guvernului, prin instituirea altor normative electorale, a altor reglementări administrative. Până atunci să vedem care a fost reacția românilor în primăvara și vara acestui an, care au fost raporturile dintre forurile centrale și prelații români, președinții Comisiei permanente, puse pe picioare în zilele Anului Nou la Sibiu.

Lunile protestelor: reorganizarea administrației centrale și locale a Transilvaniei. Dispoziții centrale, preparative locale

Reconstrucția constituțională a Transilvaniei, amânată premeditat la Viena o lungă perioadă de timp pentru a se vedea evoluția situației din Ungaria – problemă internă centrală a Imperiului -, înregistrează la 24 martie 1861 la aproape șase luni după Oktoberdiplom, un moment decisiv. După foarte serioase dispute în cadrul Cabinetului ministerial, printr-o serie de dispoziții imperiale, se hotărăște dintr-odată structura Guvernului, conducerea unităților administrativ teritoriale și baza electorală a viitorului for legislativ. Era o întreită victorie a îndelung versatului cancelar Kemény Ferenc, fostul președinte a dietelor din 1841/43, 1846/47, și 1848, care, exploatând abil propensiunea autocrată și aristocrată a suveranului, sprijinit direct și de cancelarul Ungariei, obținea în

toate aceste privințele aprobarea, aproape fără modificări, a propunerilor sale. Propuneri care, repunând în vigoare potrivit Diplomei liberale vechea constituție transilvăneană, concepeau acele mult discutate *tief eingreifende Reformen*, în care românii își puneau toate speranțele, în așa fel încât să nu se pericliteze, nici la nivelul administrației centrale, nici a celei locale dominația politică tradițională maghiară.¹

La Guberniu, readus acum de la Sibiu la Cluj, mutare refuzată fostului guvernator Schwazenberg, se repun în funcțiile lor consilierii valizi din 1848 – 4 maghiari și un sas – iar între cei 11 nou numiți nu își găseau loc decât 3 români și 2 sași.² Așadar, în forul executiv central vor intra 10 maghiari, 3 români și 3 sași, ceea ce însemna proporția națională a Cancelariei aulice, proporția națională a conferinței interetnice de la Alba Iulia, și una, și cealaltă reprobate de către români. Luată împreună, ele arătau că promovarea politică a acestora era concepută la nivelul strictului absolut necesar, la nivelul celei de a IV-a națiuni a statului. De foarte rău augur este apoi faptul că, chiar și în această formă, ea stătea sub semnul nesincerității, deoarece toți cei trei consilieri guberniali români: Ioan Alduleanu, Paul Dunca și Alexandru Lazăr erau persoane obscure, recrutate din micul grup al unioniștilor români, oameni care nu se bucurau de încrederea conaționalilor lor, despre care nimeni nu putea presupune că își vor risca funcțiile abia dobândite în vederea apărării unui interes național general. Astfel încât festivitatea de deschidere a Guberniului, desfășurată la Cluj la 12 aprilie, în loc să fie un pas spre apropierea națiunilor transilvănene, nu a făcut decât să stârnească între români cele mai mari suspiciuni și temeri.

Consecvent cu el însuși, priceput ca nimeni altul să exploateze încrederea de care se bucură în fața suveranului, favorizat de conjunctura generală, cancelarul Kemeny obține o netă preemțiune maghiară și la numirea șefilor unităților administrative. În lista acestora vor fi incluși în final doar trei români: căpitanii supremi ai districtelor Făgăraș și Năsăud și, din nou un unionist, comitele suprem al Albei de Sus, cel mai mic comitat al Transilvaniei, format din mai multe enclave separate una de alta. Se face mare caz în presă asupra instituirii la conducerea comitatului Hunedoara a fiului lui Vasile Nopcea, cunoscutul aristocrat și înalt demnitar de origine română, participant la marea adunare națională de la Blaj, care însă se va dovedi foarte repede, cum vom vedea, drept unul dintre cei mai redutabili adversari politici ai aceloră din rândurile cărora se trăgea familia sa.

Dar succesul vienez cel mai eclatant al lui Kemeny a fost trecerea prin cabinetul ministerial a unor norme electorale foarte restrictive – censul de 8,40 fl., impozit direct, fără capitație, pentru nenobili, universalitatea votului pentru nobili – care asigurau minorității maghiare majoritatea în cadrul forului legislativ al statului.

¹ Textul propunerilor lui Kemény adresate împăratului la 4 III 1861 și dezbaterile ministeriale asupra lor la 9, 14 și 21 III 1861 în *ÖMR.*, V/1, Wien, 1977, p. 157-166, 142, 148-154, 196-199.

² Răspunzând chemării cancelarului Kemény din 23 XII 1860, guvernatorul Mikó propune în 7 I 1861 numirea pe lângă cei 5 consilieri rămași din Guberniu existent în 1848, a altor 11 consilieri guberniali noi, între care 2 romano-catolici, 3 reformați, 2 luterani, 2 greco-catolici, 1 unitarian, și 1 ortodox : MOL., F-263, 1861-1. Acceptul tuturor propunerilor făcute, din 25 III, în : MOL., D-228, 150, 153.

Din toate aceste măsuri românii vedeau ca principiul mult trâmbițat al egalității națiunilor se preta la interpretări foarte diferite, că beneficiile patriei comune nu se împart după contribuțiile făcute pentru susținerea sa, că maghiarii și secuii, considerați ca două națiuni separate, iau partea leului în administrația centrală, în timp ce locul care li se rezerva lor este acela a celei de a IV-națiuni, că, sub aceste auspicii, nici reorganizarea administrației locale care sta să înceapă nu va fi mai dreaptă.

Așa a și fost. Potrivit instrucțiunilor cancelarului aulic, conducerea fiecărei jurisdicții urma să revină câte unui consiliu permanent, de 50-100 persoane, desemnate de către nou denumiți șefi locali în înțelegere cu notabilii jurisdicției respective. Aceste consilii urmau apoi să aleagă prin vot întreg corpul funcționăresc, să organizeze alegerile dietale, să ia decizii privind limba comunicării oficiale, să exercite puterea în locul congregațiilor generale nobiliare de până la 1848. Consiliile, încheie echivoc cancelarul, evitând cu grijă să menționeze numele românilor, vor acorda în același timp „cuvânt de atenție” națiunilor și confesiunilor neîndreptățite în trecut.³ Singura concesie directă pe care dispozițiile aulice o făceau românilor era constituirea celor 44 sate grănicerești năsăudene, la stăruințele delegaților acestora pe lângă împărat și pe lângă Schmerling,⁴ într-un district de sine stătător, care va deveni, cu cărturăria lui, cu școlile, cu fondurile sale bănești o armă puternică în mâinile conducerii lor. În rest Kemény nu face decât să dea mână liberă noilor comiți supremi și juzi regești maghiari care, în mijlocul presiunii conaționaliilor lor, vor repune de-a dreptul în activitate consiliile permanente instituite în 1848.

Mai mult decât oricare dintre măsurile pârținitoare ale cancelarului aulic, instrucțiunile pentru reorganizarea administrativă stârnesc puternice contestații. Din primul moment românii, lăsași la discreția căpeteniilor locale, le privesc ca pe o sfidare la adresa unei guvernări reprezentative, fie ea și una drastic limitată censitar, precum cea avută în vedere la Viena. „*Din Munții Apuseni, din Blaj, din Câmpie, de pe Someș, scrie Gazeta Transilaniei*⁵, *primirăm nemulțumiri peste nemulțumiri, cu modalitățile restaurării și anume cu instrucțiunile, cu cuvânt că acelea îngustă libertatea constituțională, că dau dreptul municipalităților în arbitriul comiților și cu aceasta se face un regres iară nu un progres către reabilitarea constituționalismului*”. La începutul lui aprilie, concomitent cu întrunirile nobiliare de la Cluj care au optat pentru consiliile din 1848, au loc la Brașov, la Sibiu, la Blaj, în Câmpeni consfătuiri pregătitoare ale fruntașilor români, care se pronunță pentru constituirea organismelor colective ale guvernării locale în cadrul unor mari congregații comitatense și scăunale, cu o largă participare populară. Protocolul din 6 aprilie, sârbătoarea Bunei Vestiri, al conferinței Munților Apuseni, contempla congregația Albei de Jos ca fiind alcătuită din toți învățați, laici și clerici, toți nobilii, mari și mici, toți proprietarii, indiferent de quantumul averii, toți cei ce aveau un fiu în armată, reprezentanții comunelor⁶. Starea generală de alertă este întreținută de presă. Intelectualii

³ *Telegraful roman*, IX (1861), nr. 13 din 30 III.

⁴ [Ioachim Mureșan] *Românii dintre Tisa, Siret și Carpați*, în: *Concordia*, II (1862), nr. 2 din 11/23 I.

⁵ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 29 din 8 IV [stil vechi].

⁶ Textul în: BCU. Cluj, F. I. Hodoș, Mss. S. 342/2.

români, îndeamnă Barițiu în *Gazetă*, să ia în mână Supplexul din 1791, protocolul adunării naționale de la Blaj, cel al conferinței de la Sibiu din zilele Anului Nou – ieșit de sub tipar la Brașov, și prefațat de el însuși –⁷ să se adune unul lângă altul, să strângă tare lângă ei pe toți alegătorii neamului lor, nobili și nenobili, atâția câți vor fi, pentru a arăta lumii că alcătuiesc în Transilvania o națiune conștientă de drepturile sale, hotărâtă să și le apere, hotărâtă să își ia soarta în propriile mâini, să-și rostească cuvântul în ceea ce privește viitorul țării⁸. „*Tot minutul este scump, răsună patetic chemarea ziarului brașovean, toată clipita cumpănește zile, ziua săptămâni, săptămâna luni întregi. Ce vom pierde acum când vom mai câștiga?*”⁹

Cu aceste îndemnuri, cu aceste sentimente, se desfășoară începând cu mijlocul lunii aprilie și până târziu în ieulie 1861, reorganizarea administrației locale a Transilvaniei care va prilejui prima mare confruntare parlamentară între foștii deținători ai puterii, maghiarii în comitate, sașii pe Pământul Crăiesc, și fosta națiune tolerată, majoritară și într-o parte și în cealaltă. Miza competiției politice este controlul organismelor guvernării locale, care în ciuda tuturor îngrădirilor centraliste mai vechi și mai noi ale puterii de stat habsburgice aveau, pe lângă prerogativele lor teritoriale, îndreptățirea de a se pronunța legal asupra viitorului țării, de a-și aduce la cunoștința suveranului, prin intermediul Guvernului și Cancelariei, verile. După imobilitatea absolutismului, viața publică pornește acum dintr-odată într-o curgere tumultuoasă, în care se decantează pentru fiecare dintre cele trei națiuni competitori, elanul frânt al revoluției, ura stătută împotriva regimului care se prăbușea, speranțele unui început liberal. Concomitent, în orașele mai mari ale țării ca și în micile târguri, reședințe ale comitatelor, scaunelor, districtelor, se adună la un loc grupuri mai mari de intelectuali, laici și clerici, fâlfâie steaguri naționale, se rostesc cuvântări, se iau decizii asupra limbii treburilor obștești, se văd în unele locuri banderii nobiliare călări, tot astfel cum în altele își fac apariția cete țărănești mai mari sau mai mici. Ecurile reorganizării, în desfășurarea căreia descoperim la tot pasul moștenirea revoluției, animă puternic publicul orășenesc, copleșesc presa, năpădesc corespondența particulară, pătrund până în liniștea micilor biserici sătești.

Agitația reînvierii vechiului sistem administrativ depășește cu mult în 1861 obișnuitul freamăt care însoțea până la revoluție adunările marcale comitatense, cu tot alaiul lor de oratori – dintre care unii, așa numiți patrioți călători, outreierau din comitat în comitat, peste tot acolo unde aveau moșii -, cu nelipsitele mituiri la obținerea de voturi pentru dregătoriile publice, cu tribulațiile la care era supusă „plebea nobiliară”, fără pregătire cărturărească, care – predominant românească în Solnocul Interior, în Hunedoara, în Zarand, în Făgăraș – alcătuia în straietele ei țărănești o prezență, pe cât de exotică pe atât de docilă din punct de vedere politic. În locul disputelor curente între nobilimea liberală și cea conservatoare, între diferitele grupuri și familii nobiliare pentru dregătoriile aducătoare de

⁷ Protocolul ședințelor conferinței naționale românești ținute din 1/13 până în 4/16 ianuarie la Sibiu sub președinția a doi arhiepiscopi românești din Transilvania, cu acuzele sale și cu un comentariu, Brașov, 1861.

⁸ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 23 din 22 III.

⁹ *Ibidem*, nr. 24 din 25 III.

venituri și influență, pentru locurile de deputați dietali, vechii deținători ai puterii locale se confruntă acum cu centurionii și decurionii, tribunii și chiar prefecții români din timpul revoluției. Pretutindeni acolo unde conaționalii lor formau majoritatea populației, aceștia revendică un loc egal, ba chiar primul, în structurarea organismelor colective de conducere și a corpului funcționăresc. Acum pentru întâia oară mișcarea românească de emancipare răscolește masiv sfera largă a autonomiilor locale, locurile unde problemele politice se pun cel mai direct, mai emoțional, mai personal. Răsună pentru întâia oară, după exemplul dat de Șuluțiu la Alba Iulia, cuvântări românești în pretoriile tuturor celor 8 comitate, în reședințele districtelor Făgăraș și Năsăud, în reședințele scaunelor și districtelor Pământului Crăiesc, în primăriile unor orașe, în clădirea Universității naționale săsești. Însăși răsunetul unei limbi proscrise în cele mai înalte foruri publice apare ca un semn încurajator al înnoirilor care trebuiau făcute.

Ceea ce este iarăși nou în 1861 este faptul că mișcarea politică tinde să iasă din cadrele înguste ale legalității constituționale, încorporează în unele momente manifestări mai largi cu caracter popular care evocă timid momente din timpul revoluției. În zilele restaurărilor, străzile orașelor forfotesc de preoți și țărani veniți din satele vecine sau de departe, conducătorii români intră în unele reședințe comitatense în fruntea unor cete mai mari sau mai mici pentru a face presiuni asupra noilor consilii, sălile deliberărilor oficiale, aproape întotdeauna ocupate strategic de către localnicii maghiari, gem de lume, ceea ce impune uneori desfășurarea dezbaterilor sub cerul liber, la Blaj are loc, la 3/15 mai, o adunare comemorativă care alertează atât de mult Guvernul și Cancelaria încât ea singură ocupa o întreagă întrunire a cabinetului ministerial vienez.¹⁰ În Alba de Jos, cel mai mare comitat al Transilvaniei, comitatul în care receptarea mesajului național în lumea rurală a fost cea mai puternică, se ajunge în unele zone la adoptarea rezistenței pasive față de noul aparat de stat. Autoritățile provinciale cer, la fel ca în 1848 dar fără succesul de atunci, concentrarea de trupe în jurul Blajului. Dar cum evoluează, concret, situația în cele trei cunoscute zone tradiționale ale Transilvan: *terra nobilium, terra regia, terra siculorum?*

Comitatele și districtele Făgăraș și Năsăud

Incontestabil cea mai puternică confruntare politică are loc în 1861, în cele opt comitate transilvănene: Cluj, Turda, Alba de Jos, Alba de Sus, Hunedoara, Târnava, Solnocul Interior și Dăbâca, care acopereau cea mai mare suprafață a țării și cuprindeau grosul locuitorilor ei: (59,1%, potrivit recensământului din 1869/70.¹¹ Populația lor, mult discutatul în epocă „*numerus valachicus*” era alcătuit într-un procent de 76,2% din români: 945.443 de suflete – socotind aici și districtele Făgăraș și Năsăud -, proporția lor mergând

¹⁰ OMR., V/2, Nr. 72, p. 76-79 (șed din 26 mai 1861).

¹¹ Keleti Károly, *Magyarország nemzetiségi statisztikai szemponból (Naționalitățile Ungariei din punct de vedere statistic)* în: *Statisztikai és nemzetgazdasági közlemények*, VIII, 1871, p. 19.

de la 52,2% în comitatul Târnava, la 83,4% în Alba de Jos și la 94,5% în Hunedoara, așa numita „Valachia transilvanica”.

În comparație, numărul maghiarilor din comitate era de cca. patru ori mai mic: 241.574 de suflete, ceea ce însemna 18,7 % din total, dar aici se găseau, pe de o parte o serie întreagă de localități urbane: orașe libere regești, orașe nobiliare, locuri taxale, toate preponderent maghiare, iar pe de altă parte aici era masată cea mai mare parte a nobilimii latifundiare maghiare, deținătoarea unui patrimoniu funciar care reprezenta cu cele 870.000 jug. ale sale, *arabile și fânețe*, o treime din totalul suprafeței agricole propriu-zise a țării¹². Numărul nobililor din comitate se ridica, după o statistică gubernială din 1863, la 18.639¹³ de familii, din care, dacă scoatem pe cei 8.345 mărunți nobiles unius sessionis români, conscriși de Ioan Pușcariu cu un an mai înainte,¹⁴ restul erau maghiari. Rol politic joacă însă doar nobilimea mare și mijlocie, foștii stăpâni de iobagi, al căror efectiv nu depășea, după datele lui Iosef Grimm. 5.450 de persoane¹⁵ și, înaintea tuturor celorlalți, familiile aristocratice cunoscute de grofi și baroni, proprietarii unor moșii mai mari sau mai mici, a unor impozante curii, castele, reședințe urbane, deținătorii din generație în generație a slujbelor publice centrale și locale, beneficiarii principali ai autonomiei administrative a comitatelor, atâta cât mai lăsase din ea stăpânirea habsburgică. Regiunea în întregul ei purtase în trecut denumirea de *terra nobilium*, comitatele ele însele erau, prin tot trecutul lor, instituții nobiliare.

Se vor găsi astfel în 1861 față în față în sălile de deliberari, pe de o parte grupul organizat, experimentat, somptuos al vechilor deținători a funcțiilor și demnităților locale, ai cărui membri își fac apariția în unele reședințe comitatense cu toată pompa însemnelor tradiționale ale puterii: *banderii de călăreți, trăsurile, tarafe, stindarde, costume de paradă, săbii etc.*, iar pe de altă parte grupul eterogen, social al invitaților români, alcătuit din intelectuali laici – *mici funcționari de stat, avocați, notari* –, din fețe bisericesti – *preoți de sat, protopopi, canonici ai capitelor de la Blaj și Gherla, episcopii înșiși* –, din *oamenii de rând* – *juzi sătești, nobili opincari, țărani înstăriți*. Ceea ce însă înainte de toate deosebește cele două părți, înafara limbii, religiei, statutului social, experienței politice etc. era marea disproporție numerică a participanților la dezbaterile constituționale. Căci prima grijă a noilor șefi politici maghiari este aceea de a asigura conașionalilor lor în comisiile ad-hoc pe care le alcătuiesc în 6 din cele 8 comitate, controlul deciziilor printr-o majoritate copleșitoare a voturilor, punându-i pe românii de la început în postura unei minorități inoperante. „Câte o sută nume aristocratice istorice maghiare, scrie *Gazeta Transilvaniei*, iar în fața lor 20, mult 30 români de capacitate ... o luptă obstinată, cerbicoasă, neîntreruptă, neadormită, pas din pas, urmă din urmă, pentru un teren pe care românii l-au pierdut de secole”.¹⁶

¹² Erdély története, III, ed. III, Bp. 1988, p. 1227.

¹³ MOL., D-228, 1863-62.

¹⁴ Ioan Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, I, Sibiu, 1892.

¹⁵ Iosef Grimm, *Das Urbarmalwesen im Siebenbürgen*, Wien, 1863, p. 149.

¹⁶ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 28 din 5.IV.

Inechitatea startului era agravată de parțialitatea Vienei, deținătoarea puterii efective – armată, poliție, jandarmerie, finanțe -, cea care fluturând ostentativ imaginea unui arbitru neutru între etniile Transilvaniei, privea de fapt problemele acesteia prin prisma interesului său intern fundamental al concilierii Ungariei, cea care mai întâi aprobă instrucțiunile arbitrare ale cancelarului Kemény, apoi asistă impasibilă la traducerea lor în viață.

Astfel încât în primăvara anului 1861, în momentul decisiv al instaurării administrației constituționale, când confruntarea politică trece din sfera proiectelor consultative formulate la Alba Iulia pe tărâmul realităților imediate ale vieții publice, românii se văd înfrânți, atât în ceea ce privește componența consiliilor locale, cât și în privința corpului funcționăresc, ca și la reglementările referitoare la limba afacerilor publice. Faptul că reorganizarea comitatelor nu s-a făcut la aceeași dată, a dat multor nobili posibilitatea de a cutreiera din loc în loc, din reședință, în reședință pentru a participa la mai multe deliberări constituționale, peste tot acolo unde posedau moșii. Ai noștri, scrie Axente Sever în *Gazeta*, pierd și bătălia și câmpul luptei, dar le rămân în mâini armele în vederea viitoarelor confruntări.¹⁷

Principalele pârghii de putere în sistemul instituțiilor erau consiliile comitatense și scăunale, corespondentele vechilor congregații generale sau adunări marcale, care desemnau Guberniului candidați pentru funcțiile locale mai înalte, administrative și judecătorești, alegeau ele însele funcționarii inferiori, le supravegheau activitatea, le fixează lefurile, organizează alegerile dietale, îndeplinesc poruncile Guberniului, dacă acestea sunt apreciate ca legale, le resping, dacă ele contravin unor legi, dezbat probleme de interes public etc. Urmând exemplul Clujului, primul comitat transilvănean care în 15-16 aprilie se organizează, urmând exemplul jurisdicțiilor din Ungaria, puse pe picioare încă în prima jumătate a lunii decembrie 1860, consiliile ad-hoc alcătuite de comiți supremi hotărâsc, cu două excepții, repunerea în funcțiune a vechilor comitete permanente maghiare alese în vara anului 1848; cu totul compromise în ochii românilor. În locul celor decedați sau inapți, sunt aleși reprezentanți ai acestora dar, ca și la Cancelarie, ca și la Guberniu, nu mai mulți decât un sfert, maximum o treime, din totalul consilierilor.

Singurele comitate care se organizează de la început pe calea congregației generale sunt Târnava și Alba de Sus, dar și aici lucrurile evoluează în defavoarea românilor; la Târnăveni ei vor avea 48 de consilieri din 260,¹⁸ la Albești, sub patronajul lui Augustin Laday, 50, alături de 75 maghiari și 15 sași¹⁹. O situație aparte se creează la Deva, unde, în mijlocul masei compact românești a comitatului, Nopcsa Ferenc institue ad-hoc un consiliu paritar, alcătuit din 80 de maghiari și 80 de români.²⁰

Reorganizarea districtului românesc al Făgărașului, în fruntea căruia pentru prima dată era numit un român, Ioan Bran de Lemeni, se desfășoară într-un cadru popular, sub cerul liber, în văzul și auzul unei mulțimi de cca. 6.000 de oameni, cei mai mulți foști grăniceri

¹⁷ *Ibidem*, p. 153.

¹⁸ *Ibidem*, p. 137.

¹⁹ *Foaie ... XXIV* (1861), nr. 23 din 7 VI.

²⁰ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 34 din 26 IV.

și boieri, ceea ce determină Guvernul să caseze lucrările. În consiliul districtual care va fi ales ulterior, sub supravegherea unui comisar gubernial, vor intra 70 de români și 30 de maghiari și sași.²¹

În aceste condiții, atunci când se ajunge la constituirea constituțională a corpului funcționăresc, după același principiu al repunerii în posturi a funcționarilor din 1848, nobilimea maghiară își arogă sieși fără dificultate partea leului. Nu este atât vorba despre marile familii aristocratice care vizau prioritar Cancelaria, Guvernul, Tabla Regească, cât despre nobilimea mijlocie, care posedă prea puțin pământ pentru a trăi numai din el, asemenea magnaților, și prea mult pentru a putea renunța la pretențiile rangului, asemenea vulgului nobiliar. Birocratismul practicat de ea pe scara largă și înainte de revoluție, tentează cu atât mai mult acum, când nu mai există zilele de robotă, cu palmele, cu 4 și cu 2 boi – în total 18 milioane, după unele aprecieri²² -, când nu există dijele, când vechea imunitate fiscală este sistată, când agricultura, în întregul ei, vegetează, găsește greu drumul unei dezvoltări capitaliste, rentabile. Pe fundalul interesului imediat și al solidarității naționale, pe fundalul diverselor aranjamente de grup, de familie, personale, locurile care revin românilor din lungul șir al funcțiilor comitatense sunt extrem de puține: 3 din 50 în Alba de Sus, 14 din 48 în Alba de Jos, 16 din 76 în Turda, 11 din 70 în Târnava, foarte departe toate de proporționalitatea etnică la care aspirau noii competitori, departe și de ceea ce s-ar fi convenit românilor în postura de a IV-a națiune. Chiar și acestea, deși cele mai mărunte, deși obținute pentru salvarea aparențelor la stăruințele comiților, la îndemnul insistente venite din Ungaria și din emigrație, apar uneori în ochii celor dedați din generație în generație cu monopolul funcțiilor, cu beneficiile lor, nu atât ca o concesie impusă de noile împrejurări cât ca o favoare nemeritată, ca o dovadă reprobabilă de slăbiciune. Singură Deva, implantată într-o masă românească atât de compactă, duce liberalismul până acolo încât acceptă principiul parității. Nu intră nici unde în competiție posturile din sectorul finațelor, vânilor, montanisticii care rămân ca și trecut în mâinile guvernului central.

Decizia forurilor locale în privința limbii comunicării publice, chestiunea extrem de sensibilă în Transilvania, nu este nici ea mai concesivă decât porunca imperială remisă lui Kemény la 21 decembrie 1860 în această privință. La chemarea Clujului, toate comitatele se pronunță pentru posibilitatea folosirii oricărei limbi în ședințele organelor colective ale guvernării locale, pentru dreptul persoanelor fizice și morale de a se adresa autorităților în oricare limbă, pentru obligația funcționarilor de toate gradele de a le răspunde în aceeași, dar stabilesc categoric că limba comunicării lor cu Guvernul, cu celelalte comitate și cu orice autoritate dinafara comitatului, limba corespondenței forurilor comitatense între ele, limba rapoartelor comiților supremi, a protocoalelor oficiale comitatense este exclusiv limba maghiară.²³

²¹ *Ibidem*, nr. 40, din 16 V.

²² *Erdély története*, III, ed. III, Bp. 1988, p. 1227.

²³ Copiile deciziilor din aprilie 1861 ale tuturor celor 8 comitate în privința limbii: MOL., D-228, 1862-543.

Mai mult însă decât toate acestea, odată constituite, cea dintâi acțiune a noilor foruri este, cu excepția Hunedoarei, aceea de a formula adrese pentru uniunea cu Ungaria, expediate, într-o adevărată frenezie a regăsirii constituționale, împăratului, Guberniului, Cancelariei, celor două camere ale dietei maghiare, comitatelor din Ungaria, comitatele transilvănene ele între ele. Există în această privință, după desfășurările din timpul revoluției, după progresele făcute de români în deceniul absolutismului, după unirea Principatelor o deplină unitate de vederi între nobilimea liberală și cea conservatoare, până acolo încât în vechiul text al jurământului funcționarilor publici se includ și legile din 1848. La stăruințele lui Bethlen János, comitatele Cluj și Turda introduc, este adevărat, în adresele lor dezideratul recunoașterii politice a românilor, dar nu ca o condiție a uniunii, despre așa ceva nici nu poate fi vorba, ci ca un posibil obiect de dezbatere al dietei Ungariei.²⁴

În fața acestui val de frustrații, purtătorii locali de cuvânt ai românilor, oricât de puțini erau ei în mijlocul unor săli ostile, a unor orașe ostile, protestează cu curaj împotriva noului constituționalism, contestă în scris, înaintea împăratului, Guberniului, Cancelariei legitimitatea revenirii la situația din 1848, părăsesc în unele locuri dezbaterile oficiale, se retranșează în Alba de Jos pe poziția unei rezistențe pasive. În declarațiile și purtarea lor „exemplară, serioasă, înțeleaptă, impunătoare”, scrie *Gazeta*,²⁵ regăsim încurajarea exemplului dat în conferința interetnică de la Alba Iulia, conștiința apărării unei cauze drepte și, mereu prezent, precedentul revoluției, dătător de încredere în forțele proprii. Între vorbitorii români figurează de altfel personalități cunoscute din anii 1848-49: Axente Sever, Simion Balint, Ioan Oros, Vasile Moldovan, Matei Nicola, Ioan Ciurileanu, alături de care se afirmă o serie întrecăgă de mari figuri ale viitorului: Ioan Rațiu în Turda, Ilie Măcelariu în Miercurea, Iosif Hodoș în Zarand, Gavril Man în Solnocul Interior. Reorganizarea patriei comune, declară și scriu ei, trebuie să fie, în plin veac al XIX-lea, în epoca egalității naționale proclamate de împărat, o acțiune de dreptate, opera unor congregații generale largi, cu participarea tuturor intelectualilor, a nobililor, a reprezentanților comunelor sau cel puțin a unor consilii extinse, emanate din sânul lor. În spiritul hotărârilor de la Sibiu din ianuarie, românii se pronunță pentru menținerea statutului autonom al țării, pentru întrunirea pe baza echitabile a forului ei legislativ, pentru un număr proporțional sau cel puțin paritar de funcționari publici, începând cu consilierii Cancelariei Aulice și Guberniului și până la ultimii juzi cercuali, pentru acceptarea deplinei egalități a limbii majorității pe toate treptele ierarhiei administrative. Se rostesc în sprijinul acestor cereri o serie de adevăruri care cutremură: suntem cei mai mulți, aproape două treimi din populație, stăpânim și muncim cea mai mare parte a pământului de cultură, principala bogăție a țării, ținem statul cu dările și recruții noștri, ne-am jertfit și noi viețile și averile pentru apărarea lui, suntem recunoscuți de împărat ca egali în drepturi, trăim în lumina veacului al XIX-lea, voim, așadar, să nu se mai hotărăscă despre noi fără noi, voim să influențăm destinele patriei comune în ansamblul ei și în părțile sale, voim să ne fie recunoscut legal acest drept.

²⁴ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 31 din 15 IV, nr. 41 din 20 V.

²⁵ *Ibidem*, nr. 36, din 2 V.

Privit în ansamblul lui, discursul public românesc din 1861 se axează, ideologic, pe conceptul supremației voinței populare, a voinței majorității populației, sursă indispensabilă chiar dacă nu unică, a legitimității politice, în virtutea căreia se respinge uniunea cu Ungaria, principala cauză a ostilităților armate din 1848-49, principalul obiect al disputelor constituționale și în 1861. Ce valoare poate avea ea pentru români, când ei, în plină revoluție, n-au participat la întocmirea ei, care este temelia morală a uniunii, decisă de minoritatea populației împotriva voinței declarate a majorității, cât de dreaptă este ea față de aceasta, cum se poate justifica în lumina liberalismului european censul electoral „draconic” stabilit, unilateral, de maghiari în 1848?

Discursul maghiar pornește, dimpotrivă, de la supremația dreptului istoric, a continuității neîntrerupte a dreptului public, a imposibilității denunțării unilaterale de care suveran a unor legi, fără concursul celuilalt factor al puterii legislative care era dieta. Legea uniunii, declară pretutendeni oratorii maghiari – mulți dintre ei, precum: Bethlen János, Teleki Domokos, Zeyk Károly etc., figuri foarte cunoscute ale opoziției liberale de dinainte de revoluție –, a fost adoptată într-o dietă constituțională, a fost sancționată de împărat, a fost publicată potrivit tuturor uzanțelor legale, a fost tradusă în viață și recunoscută chiar de români prin participarea la alegerile și la dieta Ungariei din vara anului 1848, astfel încât ea este și în 1861 o lege perfect legală care nu comportă îndoieli, modificări, condiționări. Se miră mereu cum pot românii să prefere actele de guvernare impuse cu forța din Viena, generozității legislației liberale din 1848, care a împărțit egal beneficiile inestimabile ale libertății individuale, indiferent de naționalitate, confesiune, limbă. Este, se spune în mai multe locuri, numai pentru faptul, obiectiv și general valabil, că ei, născuți în servitutea politică, crescuți în mentalitatea obedienței, n-au avut încă ocazia să cunoască marile avantaje ale unui adevărat regim constituțional. Se vorbește mult, la fel ca și în palatul episcopal de la Alba Iulia, despre trecutul comun al națiunilor transilvănene, despre conviețuirea lor frățescă și fericită în cadrul generos al statului maghiar unitar, idealul democrației și egalității naționale în viziunea apărătorilor săi.

Climatul general al dezbaterilor comitatense, este, cu una sau două excepții, acela al unei confruntări parlamentare normale. Există și de o parte și de cealaltă disponibilitatea dialogului, evită și unii și ceilalți să aducă în lumina actualității problemele complexe ale războiului civil ale cărui tragice ravagii trăiau în sufletele tuturor, au loc conveniri comune prealabile pentru a se evita violențele, se dă curs de mai multe ori cererii românești pentru desfășurarea deliberărilor sub cerul liber, vorbitorii maghiari nu ezită să folosească limba română atunci când o pot face. În Cluj și Turda se merge până acolo încât se acceptă principial discutarea în viitor în parlamentul maghiar a unui statut de entitate politică pe seama românilor, așadar drepturi colective, cu condiția recunoașterii uniunii. În fața acestor perspective, fruntașii locali români, convingși că pentru ei ea este cea mai rea, că liberalismul de paradă al zilei scunde capcană periculoasă a amenințării sau chiar a pierderii identității naționale proprii, că între declarații și fapte există o adevărată prăpastie, rămân potravnici. Aveau și toate motivele, judecând după marile nedreptăți care s-au făcut

românilor la restaurarea comitatelor din Banat, Bihor, Maramureș, după corupția, ilegalitățile, violențele care au însoțit alegerile parlamentare din Ungaria, după felul cum s-a făcut chiar sub ochii lor reorganizarea administrației centrale și locale a Transilvaniei. Și dacă toate acestea se întâmplau într-un moment când se căuta concursul naționalităților pentru a presa asupra Vienei, la ce se puteau aștepta acestea, întreabă publiciștii români, atunci când clasa politică maghiară se va fi înstăpânit solid asupra puterii.

Inflexibile în privința uniunii, problema principală a acestei perioade, majoritățile maghiare ale consiliilor comitatense, interesate, pe de o parte de acceptul popular al noii guvernări, de legitimizarea sa, doritoare, pe de altă parte să câștige timp, într-un moment când se aștepta clarificarea desfășurărilor politice din Ungaria, dau pretutindeni curs cererii românilor privind organizarea unor congregații generale. Întrunite cele mai multe în mai și iunie, iarăși după exemplul Clujului, alcătuite în esență, pe baza legii electorale din 1791, având o structură predominant nobiliară, predominant maghiară, ele nu fac decât să reînnoiască sau chiar să accentueze controlul maghiar asupra mecanismelor guvernării locale. Interesul divergent al celor două părți privind viitorul patriei comune – deși conștientă fiecare că acesta nu se va hotărî în ultimă instanță, nici la Cluj, nici la Sibiu ci la Viena și Pesta – exclude și de data aceasta constituirea unui spațiu public într-adevăr comun, în care să fie abordate sincer, sub imperativul concilierii naționale, marile probleme ale reformării bazelor instituționale ale statului, ale dezvoltării economice, ale progresului cultural etc. Dimpotrivă, confruntarea politică capătă unele componente populare care tind să iasă din constrângerile procedurilor constituționale, coboară în jos până la nivelul comunităților sătești, reprezentate prin delegați proprii la adunările marcale, agită spiritele incomparabil mai mult decât în primăvară. Aceasta este perioada în care fruntașii români apar la Aiud la marcalele repetate ale Albei de Jos, în fruntea unor cete țărănești de sute de oameni, perioada în care cancelarul Kemény cere împăratului să aprobe concentrarea de trupe în această zonă pentru apărarea ordinii legale. Din nou românii protestează, înaintează apeluri la Guberniu și Cancelarie, trimit din Alba de Jos, din Hunedoara, din Făgăraș delegații la Viena pentru a cere ajutorul împăratului. Strigătele de durere, plângerile de toate felurile sosesc, scrie Barițiu, ca grindina la redacțiile ziarelor românești.²⁶ O nouă delegație de nivel național, cea a lui Rațiu, Măcelariu și Bologa, pornește spre capitala Imperiului.

Dacă în toate comitatele restaurarea administrației maghiare întâmpină rezistențe dar, în cele din urmă, cu titlu provizoriu, ea este acceptată, până la dietă, în Alba de Jos principiile sunt duse până la ultimele lor consecințe, boicotându-se de patru ori la rând lucrările de organizare, trecându-se de la opoziția teoretică la rezistența pasivă efectivă, refuzându-se în cercurile Abrud și Câmpeni, în satele de la poalele Munților Apuseni, în zona Blajului supunerea față de noile autorități. Să urmărim, pentru exemplificare, cum s-a desfășurat restaurarea constituțională în acest comitat, cel mai mare al Transilvaniei –

---

²⁶ G. Barițiu, *Adunările generale de ținuturi*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 47 din 10.VII.

227.254 locuitori, din care 189.960 români, 28.928 maghiari și 8.158 sași în 1869²⁷ – comitatul care constituia, cu întinderea, cu puternica cetate construită de Carol al VI-lea în capitala princiară de la Alba Iulia, cu congregațiile puternicei sale nobilimi, cu episcopia romano-catolică și vechiul colegiu calvin de la Aiud, cheia strategică a țării, comitatul care dăduse o lungă perioadă de timp tonul vieții publice a ceea ce fusese în trecut *terra nobilium*. În același timp Alba de Jos era jurisdicția în care se găseau, pe de o parte Munții Apuseni, zona ridicării din 1784, locul marilor ciocniri ale războiului civil, pe de alta Blajul, prima vatră a emancipării românești, locul marilor adunări naționale din timpul revoluției, unul din centrele vitale românești, dacă nu chiar primul și în 1861. Ceea ce, înafară de toate acestea, influențează desfășurările de la Aiud, reședința comitatului – departe de a se fi refăcut pe deplin după catastrofa prin care trecuse cu 12 ani înainte – este faptul că funcția de comite suprem a fost încredințată în 1861 lui Pogány György, foarte activul vicecomite din 1848, personalitate pe cât de energică, pe atât de controversată, pe cât de susținut în tabăra maghiară, pe atâta repudiat de români. Rapoartele sale, uneori zilnice, păstrate în vrafuri înalte – în original, în arhiva Guberniului, în copie în cea a Cancelariei, în concept, în cea a comitatului – ajunse unele până chiar în cabinetul împăratului, ne ajută să înțelegem mai bine cum funcționează mecanismele guvernării pe toată întinderea ei, cum se produce interacțiunea dintre stat și societate, care este, concret, sfera reală a autonomiilor locale, care este puterea efectivă a autorităților transilvănene în raport cu forurile imperiale.

La fel ca în cele mai multe comitate, și în Alba de Jos se încearcă la 25-26 aprilie impunerea ca organism al puterii locale a vechiului consiliu din 1848, întregit acum cu români. În semn de protest, aceștia părăsesc deliberările, cer în scris întrunirea congregației generale, hotărâsc să refuze oficiile publice care le sunt oferite, să refuze totodată, recunoașterea administrației provizorii instituite de comitele suprem.²⁸ Sub semnul acestei opoziții, a deschiderii generale a noii epoci, a veștilor rele care sosesc din toate părțile comemorarea la Blaj a zilei de 3/15 mai capătă o anvergură apreciabilă: participă, fiind și zi de târg, 3-4 000 de oameni, se țin discursuri în piața catedralei și pe Câmpia Libertății, are loc în castelul mitropolitan o importantă consfătuire a intelectualilor. Participă, înafara canonicilor și profesorilor locali, persoane venite din Alba Iulia, Abrud, Zlatna, Sibiu, în jur de 60, după aprecierea lui Șuluțiu, între care Axente Sever, Simion Balint, Ilie Măcelariu, Iosif Hodoș, Grigore Mihali, Matei Nicola, se întocmește proiectul unui memoriu către împărat pentru aprobarea unui Congres național al tuturor românilor din Imperiu.²⁹

Fără să iasă din limitele normalității politice a unui regim liberal, fie el și moderat, în atmosfera tensionată a momentului, pe fundalul mereu prezent al marilor desfășurări populare de la Blaj din 1848, întotdeauna funeste în ochii oficialităților, noile autorități

²⁷ Keleti Károly, *op. cit.*, p. 19.

²⁸ Actul din 16 IV, în: *Foaie*, XXIV (1861), nr. 28 din 19 VII.

²⁹ Șuluțiu către Mikó, 21 V 1861: MOL., F-263, 1861-480.

maghiare ridică comemorarea blăjeană la proporțiile unui eveniment de natură să reinnoiască toate dezastrele naționale ale războiului civil. Era o ocazie prinsă din zbor care, exploatată abil la Viena, le-ar fi putut pune în mâini, la fel ca în vara anului 1848, mijloacele militare necesare pentru intimidarea de la început, pe calea constrângerii fizice, a militanților români în chiar centrul demersurilor lor. Deosebit de prompt în exercitarea funcției sale, Pogány alertează prin rapoarte zilnice, însoțite de numeroase anexe venite de la subordonații lui,³⁰ Guvernul din Cluj, care la rândul lui pune în mișcare Cancelaria aulică,³¹ astfel încât la 26 mai, la numai 10 zile după derulare, chestiunea ajunge de-a dreptul în fața cabinetului ministerial vienez, i se consacră o întreagă ședință prezidată de însuși împăratul.³² Rapoartele oficiale trimise urgent, cu anexele lor, de la o instanță la alta, din împrejurimile Blajului la Aiud, de la Aiud la Cluj, de la Cluj la Viena, insistă asupra culpabilității concentrării unei mulțimi țărănești, vorbesc despre prezența la Blaj a zeci și zeci de intelectuali, între care, scrie guvernatorul Mikó, a lui Bărnăuțiu venit de la Iași, a lui Laurian sosit de la București, despre intenția românilor de a constitui o gardă națională, despre instigațiile la nesupunere ale lui Axente Sever, cel mai cunoscut pentru faptele sale de arme din 1848-49, întotdeauna cel mai grav acuzat. În concluzia sa cancelarul Kemény cere împăratului, pe de o parte aprobarea concentrării de trupe la Aiud, de unde ele să fie dislocate în punctele cele mai periclitate, iar pe de altă parte încuviințarea de a se impune capilor bisericești ai românilor obligația aducerii la ascultare a credincioșilor lor.³³ La stăruințele ministrului de stat Schmerling, care – pornind de la rapoartele poliției, des menționate în decursul dezbaterii – reduce comemorarea de la Blaj la dimensiunile ei reale, o disociază de reorganizarea administrativă a Albei de Jos, o prezintă într-o altă lumină, evocând îndemnul stăruitoare ale lui Axente pentru plata impozitelor datorate statului austriac, majoritatea miniștrilor resping, nu fără serioase controverse, soluția militară, acceptându-se doar intervenția pacificatoare a prelaților. Se ia, totodată, în calcul un turneu circular al guvernatorului Mikó, care însă nu viza atât pe români cât secuimea, unde, sub influența evenimentelor din Ungaria, începea să se extindă boicotul politic al obligațiilor fiscale.

În acest timp în Alba de Jos mișcarea de rezistență împotriva noilor autorități se extinde din cercul Câmpenilor³⁴ în zona Blajului³⁵, în cea a Galdelor, a Șardului, Sântimbrului, Ighiului, Cricăului³⁶. Cei incriminați acum de către comitele Pogány,³⁷

³⁰ Pogány către Mikó, 16 V, 17 V/a, 17 V/b, 18 V, 20V, 22V. MOL., F-263, 1861-419, 420, D-228, 1861-236, 281.

³¹ Miko către Kemény, 18V, 19V, 22V/a, 22V/b, 23 V/a, 24 V: MOL., D-228, 1861-229, 235, 236, 237, 238, 239; 23 V/b: F-263, 1861-481.

³² ÖMR, V/2, nr. 72, p. 76-79.

³³ Kemény către împărat, cu proiectul de rezoluție, 21 V 1861: MOL., D-228, 1861-241.

³⁴ Actul demisiei funcționarilor români, 15 V 1861; declarația satelor cercului Câmpeni, 28 V 1861: *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 36 din 2 V [st. v.]; *Foaie ... XXIV* (1861) nr. 22 din 31 V.

³⁵ Declarația Bucerdei Grănoase, 24 V 1861, în: Ioan Ranca, *Date noi privind lupta pentru egală îndreptățire a națiunii și a limbii române în comitatele Alba de Jos, Dăbâca, Târnavă, Turda și în scaunele Mureș, Ciuc-Giurgeu și Casin în anul 1861*, în *Marisia XI-XII* (1981-1982), p. 170.

³⁶ Declarațiile satelor Galda de Jos, Sântimbru și Cricău, 30 V 1861, *Idem*.

³⁷ Pogány către Mikó, 12 V 1861: MOL., D-229, 1861-2316.

secondat îndeaproape de Nopcsa Ferenc din Hunedoara,³⁸ sunt în primul rând preoții, ceea ce determină pe cancelarul Kemény să emită în 8 iunie o dispoziție aulică prin care se interzice categoric parohilor greco-catolici și ortodocși să se amestece în problemele politice.³⁹ Concomitent, guvernatorul Mikó face demersuri pe cont propriu – rămase infructuoase – pe lângă generalul Montenuovo, șeful comandamentului de la Sibiu în vederea restabilirii ordinii în Alba de Jos.⁴⁰

În aceste condiții cele trei congregații care se întrunesc una după alta la Aiud, în 27 iunie, 16 septembrie și 17 octombrie sunt contestate de români, toate având majorități maghiare. Contextul politic general, dizolvarea precipitată la 22 august a dietei maghiare, semnul deschis al rupturii dintre Viena și Pesta, încurajează starea de nesupunere. Acesta este momentul în care satele din Munții Apuseni pregătesc și trimit la Viena pe cheltuiala lor o delegație proprie, cerând împăratului la 8 septembrie 1861, destituirea comitelui suprem Pogány, desprinderea administrativă a ținutului lor de Alba de Jos și constituirea lui într-o jurisdicție de sine stătătoare cu centrul la Abrud, cu funcționari români.⁴¹ Concomitent cu acest demers, sub influența lui, satele cercurilor Teiuș, Alba Iulia, Aiud, Câmpeni, Abrud înaintează declarații scrise privind refuzul lor de a participa la marcalul din 16 septembrie.⁴² Câteva zile mai târziu apărea rescriptul imperial privind convocarea dietei statului la Alba Iulia, pe o bază electorală mai largă și având ca prim obiect soluționarea cauzei românești.

După asemenea precedente, cea de a treia și ultima tentativă de congregație, din 17 octombrie, când S. Axente, I. Hodoș, N. Găitan, A. Frâncu, M. Nicola, I. Antonelli intră în Aiud sub stindardul național în fruntea unei cete țărănești de cca. 300 de oameni,⁴³ apare în fața Guvernului – informat zilnic de către comitele suprem⁴⁴ – ca o adevărată rebeliune. În ședința sa din 21 octombrie forul executiv din Cluj cere Cancelariei aulice să facă tot posibilul pentru a se obține dislocarea armatei în zonele Șard, Ighiu și Aiud în vederea apărării siguranței persoanelor și averilor. Să se privească matur din trecut înspre viitor, citim în lunga motivației gubernială, avându-se în vedere ceea ce s-a întâmplat la Aiud, la Zlatna, la poalele Munților Apuseni în 1848-49, luându-se în considerare instigațiile la ură și nesupunere față de autorități, nu numai nechibzuite ci de-a dreptul ostentative, starea de timorare continuă în care trăesc proprietarii maghiari ai zonei, faptul că prestația funcționarilor comitatensi era gratuită, lefile lor nefiind plătite,⁴⁵ faptul că întrunirea dietei la Alba Iulia impunea pacificarea regiunii etc. Cel care sta în spatele tuturor agitațiilor, a celor care au putut fi documentate ca și a celor, chiar mai periculoase, care scapă dovezilor, este, scrie actul gubernial, Axente Sever, cel de care se leagă atâtea evenimente tragice din

³⁸ Nopcsa către Mikó, 12 V, 5 VI, 6 VI 1861: MOL., D-228, 1861-246, 305, 306.

³⁹ Kemény către Mikó, 8 VI 1861: MOL., D-228, 1861-253.

⁴⁰ MOL., F-263, 1861-680; Pogány către Mikó, 12 VI 1861: D-229, 1861-2316.

⁴¹ Memoriul delegației, alcătuite din Gr. Mihali, N. Găitan, I. Crișan și I. Pațija, în: MOL., D-228, 1861-348, date despre pregătire: Pogány către Mikó, 23 VIII, 27 VIII, 28 VIII: MOL., F-263, 1861-1721, 1786; D-229, 1861-2821.

⁴² Ioan Ranca, *op. cit.*, p. 172-176.

⁴³ Păcățianu T., *op. cit.*, II, p. 510-512.

⁴⁴ Pogány către Mikó: 17 X, 19 X, 20, 29 X, 30 X, în: D-229, 1861-3482, F-263, 1861-2523, 2585.

⁴⁵ Suma solicitată era de 8 900 fl., alocați în trecut Albei de Jos: MOL., D-229, 1861-3482.

trecut, cel care, ascultat orbește de oameni, îndeamnă deschis la nesupunere, proferează public amenințări, calomnii, invective la dresa autorităților, își arogă postura unui adevărat șef.⁴⁶

Răspunsul Cancelariei aulice este, cu toate acestea, negativ. Este adevărat, se scrie din Viena la 31 octombrie, că faptele sunt grave, dar ele nu oferă totuși o bază suficient de sigură pentru o dispoziție imperială, specială. Guvernul, pe de o parte să numească din sânul său o comisie de anchetă, iar pe de alta să facă uz în vederea liniștirii situației de mijloacele care îi stăteau la dispoziție: traducerea în justiție a vinovaților, folosirea jandarmilor, arestările, amenzile.⁴⁷

Dându-se curs acestei dispoziții, profitându-se de împotrivirea armată a satului Bucium față de jandarmii veniți pentru înlocuirea judeului, Guvernul încredințează cercetarea acuzei de răscoală formulată împotriva lui Axente Sever, consilierului Bethlen Gábor, fostul căpitan suprem al Făgărașului.⁴⁸ Aceasta este situația celui mai mare comitat al Transilvaniei la sosirea, la 7 decembrie 1861, a noului guvernator Crenneville și, odată cu el, a noilor reglementări ale administrației locale.

Restaurarea celor cinci scaune secuiești: Mureș, Odorhei, Ciuc, Treiscaune și Arieș, comportă, datorită greutății lor naționale specifice, o participare politică slabă a românilor. Ei numărau totuși în 1869 în această zonă 47.776 de suflete dintr-o populație de 427.642 locuitori, ceea ce însemna 11,2 %, ⁴⁹ dar, separați de comunitatea lor etnică, lipsiți, în general, de școli proprii, împărțiți ca în toată Transilvania în ortodocși și greco-catolici, și unii, și alții cu parohii alcătuite din câte 3-4 sau chiar mai multe minuscule filiale de câte 5-10-15 familii, erau supuși unui accentuat proces de asimilare națională. Ceea ce în plus le agravează situația este, cu excepția satelor românești de pe Mureșul Superior, precaritatea condiției lor economice. Procesul de pierdere a identității proprii era mai avansat la românii uniți din Ciucul catolic, unde la recensământul din 1869/70 sunt înregistrați 6.530 greco-catolici de limbă maghiară, alături de 10.287 români, și mai lent, din motive lesne de înțeles, la românii ortodocși din Treiscaune, unde în același an sunt consemnați 3.672 maghiari ortodocși, alături de 12.446 români. Odorheul este scaunul cu cea mai mică rată a incongruenței dintre limbă și religie: 2.549 maghiari de rit oriental, față de 1.266 români.⁵⁰ În asemenea circumstanțe în 1861 o acțiune politică românească se înregistrează în Secuime doar în scaunul Mureș, unde în două rânduri, în aprilie și în mai, se cere cu curaj reprezentarea proporțională a românilor în consiliul scaunal, și în scaunul Ciucului unde enclava Gurghiului, cu un potențial numeric, cultural și chiar economic mai puternic a încercat o afirmare de sine stătătoare în spațiul public.⁵¹

---

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ A. N., Alba, F. Cott. Alba de Jos, 1861-4320.

⁴⁹ Procentajul populației românești era de 45,36 % în scaunul Arieș, 22,2 % în scaunul Mureș, 15. 10 % în scaunul Ciuc, 13,05 % în Treiscaune și 3,34 % în scaunul Odorhei: Keleti Károly, *op. cit.*, p. 19.

⁵⁰ James Niessen, *Battling Bishops: Religion and Politics in Transylvania on the Eve of the Ausgleich*, U. M. I. Dissertation Information Service, Michigan, 1990, p. 423.

⁵¹ Ioan Ranca, *op. cit.*, p. 182-188.

Scaunele săsești. Orașele

Reorganizarea celor 9 scaune și 2 districte săsești – Sibiu, Sighișoara, Mediaș, Orăștie, Sebeș, Rupea, Ciucu Mare, Miercurea Nocrich, Brașov și Bistrița – care în 1869 cuprindeau laolaltă 585.573 de locuitori, dintre care 188.533 români (49,9 %), 158.128 sași (41,4 %) și 30.010 maghiari (7,9 %),⁵² înfățișează un tablou asemănător în multe privințe aceluia din comitate. Cu deosebire că aici controversa politică nu se poartă asupra menținerii sau suprimării autonomiei Transilvaniei – sașii erau și ei, cu excepția Sighișoarei și a unei minorități brașovene, împotriva uniunii cu Ungaria – ci asupra principiilor organizării interne a scaunelor. Survin, în schimb, aceleași acțiuni de forță din partea vechilor deținători ai puterii, aceleași contestații românești, aceleași discursuri publice conflictuale. Se invocă, mai mult chiar decât în comitate, pe de o parte dreptul istoric, sintetizat în reglementările municipale din 1805, așa numitele *Puncte regulative*, ca principal suport ideologic pentru menținerea unor privilegii ale trecutului, pe de altă parte principiul reprezentării populare, ca factor legitimator a unei reformări radicale a Pământului Crăiesc. Confruntarea politică nu are, cu toate acestea, nici la nivelul local al scaunelor și nici la cel central al Universității, caracterul unei opoziții ireconciliabile, asemenea aceleia care se polarizează în jurul uniunii, și nu iese niciodată din cadrele legalității constituționale. Faptul că românii nu contestau frontal în 1861 existența *statului în stat* care era Pământul Crăiesc, faptul că, la rândul lor, sașii caută și avansează o soluție dacă nu acceptabilă cel puțin dezirabilă cauzei românești, creează un spațiu public comun apt să permită susținerea unui dialog. Nu se va ajunge la reglementarea consensuală a unui condominiu politic echitabil, dar orientarea spre Viena a ambelor părți va reinnoi în acești ani colaborarea politică conjuncturală din timpul revoluției. Ceea ce nu exclude disputele politice pe probleme interne, cu atât mai vii cu cât, comparativ cu retorica liberală maghiară, exclusivismul săsesc apare mai tranșant, cu cât poziția economică a românilor, potențialul numeric, organizarea, tradițiile de acțiune ale elitei lor, sunt aici mai puternice.

Privită în ansamblul ei, *Terra Regia* avea, la fel ca și *Terra nobilium*, o majoritate românească, chiar dacă disparitățile etnice nu erau aici atât de frapante ca și în comitate. Românii predominau numeric în scaunele Sibiului, Orăștiei, Sebeșului, Miercurii și Nocrichului, alte cinci jurisdicții: Mediaș, Sighișoara, Rupea, Cincu Mare și Bistrița având majorități săsești iar în districtul Brașovului, locuit și de maghiari, cele două etnii aproape se echilibrău.⁵³ Din punct de vedere economic însă, românii din cele 236 sate ale Pământului Crăiesc, liberi sub aspect juridic, înainte de revoluție – cu excepția satelor de

⁵² Keleti Károly, *op. cit.*, p. 19.

⁵³ La recensământul din 1869/70 în districtul Brașov sunt înregistrați 83.090 locuitori dintre care 20.100 maghiari (18,01 %), 26.680 sași (28,28 %) și 36.202 români (48,97 %): *Ibidem*.

pe domeniul Branului și a celor din jurul Tâlmaciului și Săliștei –,⁵⁴ deși aveau o situație mai bună decât era aceea a foștilor iobagi din comitate erau net inferiori sașilor. Contemporanii apreciază suprafața globală a pământului de cultură – arabil și fânaș – pe care ei o posedă la aproximativ jumătate din total, în jur de 370.000 de jugere cadastrale,⁵⁵ dar acest patrimoniu funciar era incomparabil mai fărâmițat decât cel săsesc, iar înzestrarea cu pășuni și păduri a satelor românești era și ea foarte deficitară.

Dar marele handicap al românilor de pe Pământul Crăiesc era, înainte de toate, procentul redus al populației lor orășenești. Ei aveau majoritatea absolută în Sebeș (61,6%), pe cea relativă în Brașov (34,6%) și Orăștie (44,7%) dar se cifrau la numai cca. o treime în Mediaș (33,1%) și Sighișoara (27,9%) și la abia cca. o cincime la Sibiu (21,2%) și Bistrița (21,6%).⁵⁶ Dezavantajul era cu atât mai grav cu cât Punctele regulative din 1805 favorizau net urbanul în prejudiciul ruralului, orașul și opidul în prejudiciul satelor subordonate lor. Ceea ce, atât social, cât și politic, cădea în beneficiul națiunii dominante săsești. Spre ilustrare este suficient să menționăm că adunările scăunale, cărora le revenea prerogativa alegerii celor 22 deputați ai Universității Naționale, prerogativa alegerii consiliilor orășenești, așa numitele comunități iar în Sibiu și Brașov centumvirate, erau constituite din câte doi deputați ai fiecărui sat și un număr egal de deputați ai centrului administrativ, că, odată desemnați, consilierii municipali alegeau magistratele iar membrii lor, senatorii, erau inspectorii unui anumit număr de sate, că magistratele erau foruri judecătorești de instanța a II-a ale scaunelor.

Nu se poate, cu toate acestea, contesta caracterul reprezentativ al organizării municipale săsești, inevitabil, favorabil românilor, acolo unde ei dețineau majoritatea, dacă s-ar fi făcut în 1861, potrivit unor norme electorale echitabile, o adevărată reconstrucție a forurilor tradiționale, dacă aceasta ar fi pornit, cum era normal, de jos în sus, de la consiliile comunale la comunitățile orășenești și apoi la adunările scăunale. În locul acestora Franz Salmen, instituit de Kemény în funcția de comes la 24 martie 1861, menține în activitate magistratele și comunitățile orășenești existente iar alegeri noi se fac doar pentru locurile devenite vacante. Or, aceste foruri nu numai că erau aproape integral săsești dar ele nici măcar nu puteau fi considerate, în înțelesul Punctelor regulative, ca organisme constituționale, câtă vreme fuseseră completate de mai multe ori în deceniul absolutismului cu membri numiți. Își continuă, de asemenea, activitatea ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat vechii juzi, vechii notari, vechii jurați, funcții aflate în satele mixte aproape exclusiv în mâinile sașilor. Pe această cale se va ajunge, spre exemplu, ca adunarea scaunului Miercurea, cu 78,29 % populație românească, să fie dominată de sași, cei care vor și reprezenta jurisdicția în Universitatea Națională. Mai mult decât atât, în scaunul Sibiului cu 57,23 % români, se refuză cu totul exercițiul drepturilor politice satelor din jurul Săliștei și Tâlmaciului, aparținătoare patrimoniului funciar național săsesc, precum

⁵⁴ Numărul total al iobagilor de pe Pământul Crăiesc a fost de 18.815: Egyed Ákos, *Falu, város, civilizáció*, Bukarest, 1981, p. 97.

⁵⁵ *Kolozsvári Közlöny*, IX (1864), nr. 22; *Telegraful Român*, XII (1864), nr. 33-35.

⁵⁶ Keleti Károly, *op. cit.*, p. 19.

și unor comunități foste grănicerești, cu justificarea că, nici unele, nici celelalte nu beneficiaseră înainte de 1848 de o reprezentare scăunală. Același lucru se întâmplă în districtul Bârsei cu cele 9 sate foste iobăgești de pe domeniul Branului, aparținând orașului Brașov.

În aceste condiții, deși Salmen declară pretutindeni că a primit mandat din partea împăratului să facă dreptate românilor, rezultatele restaurării constituționale vor fi pentru aceștia mai slabe chiar decât în comitate. Pe întreg Pământul Crăiesc ei nu obțin decât 16 posturi de funcționari, din 206, - între care un singur jude regesc, din 1862, doi -, un număr cu totul insignifiant de locuri în magistrature, un foarte mic număr de consilieri municipali. Beneficiile constituționale, se aude mereu în sălile primăriilor, nu pot fi un apanaj al numărului, ci în primul rând al averii și al pregătirii intelectuale. La Brașov se vorbește deschis în acest timp despre impunerea unui cens electoral de 20 fl. Competiția pentru posturi este cu atât mai mare cu cât birocrăția săsească era foarte stufoasă, cu cât unii dintre funcționarii din timpul absolutismului s-au retras din comitate pe Pământul Crăiesc, cu cât candidați români care îndeplineau condițiile legale - studii juridice și proprietate imobiliară în orașe pentru senatori, știință de carte și proprietate funciară pentru adunările scăunale - erau în această zonă mai mulți decât în alte părți.

Cât despre cererile pentru acceptarea limbii române în sfera comunicării oficiale, acestea nici nu intră în discuție, fie și numai în limitele ordonate în prealabil de la Viena. Dimpotrivă, Brașovul și Sibiul se adresează exclusiv în limba germană Branului, Săliștei, Tâlmaciului, toate trei centre ale fostelor lor domenii feudale, toate trei greu de controlat politic în noile condiții istorice, pentru ca acestea să ceară ele însele, scriu contemporanii, desprinderea de Pământul Crăiesc. Ceea ce se și întâmplă în 1863, când Branul este alipit Făgărașului, când Săliștea și Tâlmaciul sunt desprinse administrativ din scaunul Sibiului.

Plănuțită și realizată în beneficiul patriciatului luteran, instituirea sistemului constituțional săsesc iscă puternice proteste din partea românilor în scaunele unde aceștia aveau majoritatea, din partea secuilor în districtul Brașovului, din partea minorității catolice și a păturii meșteșugărești la Sibiu. În apelurile pe care cei dintâi le adresează comesului, Guberniului, Cancelariei, împăratului sunt incriminate nu atât Punctele regulative în sine cât încălcarea sau chiar ignorarea acestora. Și nu se invocă atât elementul demografic în mod nemijlocit, cât contribuția, covârșitoare în unele jurisdicții, la plata impozitelor față de stat, la constituirea efectivului de recruți repartizat acestora, la alcătuirea fondurilor bănești comunale, la întreținerea drumurilor etc. În ansamblul ei, disputa politică româno-săsească - cu antecedente mai puțin agravante decât cele din 1848 care survin în cazul maghiarilor - este atenuată de existența neîntreruptă a unui dialog în cadrul Universității, de inițiativele acesteia în favoarea populației majoritare, de dorința comună a separării administrative. Separarea nu însemna însă o rezolvare a problemei localităților mixte.

În contrast cu ceea ce se întâmplă în comitate, plângerile românești venite de pe Pământul Crăiesc găsesc la Guberniul maghiar din Cluj o neașteptată solitudine. După ce

se cer și se primesc informații amănunțite de la comunități și de la magistrate, acestea sunt dezbătute în plenul senatului administrativ gubernial iar două dintre ele, cea a Sebeșului și cea a Miercurii, avizate favorabil la Cluj, vor duce la casarea restaurării administrative din aprilie 1861 în cele două scaune. Guvernul aprobă, în final, operațiile constituționale desfășurate în celelalte 9 jurisdicții săsești dar somează drastic Sibiul și Brașovul să acorde drepturi cetățenești foștilor iobagi și grăniceri români subordonați lor.⁵⁷

Concomitent, însă forul din Cluj, nu numai că asistă impasibil la organizarea în Treiscaune a unor alegeri pentru dieta din Pesta, dar refuza să recunoască deciziile prin care districtul Făgăraș și orașul Hațeg declarau limba română ca singura lor limbă oficială. Nu putem, astfel, să nu vedem aici și substratul unei diversiuni vizând sabotarea colaborării politice româno-săsești care se profila la orizont. În aceeași direcție bat în această vreme încurajările subterane care pornesc spre români din partea Exactoriului provincial pentru a-și revendica partea cuvenită lor din fondurile naționale săsești – cedate, ilegal, în 1852 la desființarea Universității, bisericilor și școlilor luterane – sau cel puțin de a acționa pentru verificarea gestiunii acestora.⁵⁸ Ca și campania ziarelor maghiare care se întrec în dezvăluirea tarelor, mai vechi și mai noi, ale politicii săsești față de români, începând cu arogarea numelui de Sachsenland pentru Pământul Crăiesc. Aceleași ziare publica unele din memoriile românești pornite de aici⁵⁹ dar nici unul urzit în comitate.

Primele scaune pe care comitele Salmen le organizează, în 9-12 aprilie, la sosirea sa din Viena, înainte chiar de a ajunge la Sibiu, sunt cele locuite compact de români, ale Orăștiei (81,92%), Sebeșului (74,91%) și Miercurii (78,29%), cele care aduc acestora decepții foarte usturătoare.

Contrar tuturor așteptărilor momentului, a promisiunilor generoase care se fac românilor, a cererilor prealabile pe care aceștia le înaintează, Franz Salmen încredințează instituirea noilor magistrate ale Orăștiei și Sebeșului – cu prerogative mari și asupra scaunelor dependente – comunităților orășenești existente, aproape exclusiv săsești, fără să organizeze, potrivit Punctelor regulative, o noua alegere a acestora. Or, în Orăștie ortodoxii și greco-catolicii se ridicau la 44,70% din totalul populației, iar în Sebeș la 61,64%⁶⁰. În Miercurea, cu un număr aproximativ egal de ortodocși (635) și luterani (623) în 1857,⁶¹ se menține vechea comunitate opidană, formată din 18 sași și 6 români.⁶²

Încredințează, de asemenea, alegerea funcționarilor superiori ai jurisdicțiilor – juzii regești și juzii de scaun – unor adunări scăunale în care, pe de o parte localitățile de reședință sunt reprezentate preferențial, pe de alta satele mixte sunt reprezentate aproape exclusiv de sași. Cu asemenea majorități, românii nu obțin decât postul de jude mare

⁵⁷ Procesul verbal al ședinței guberniale din 8 X 1861: MOL., D-229, 1861-3485.

⁵⁸ I. F. Negruțiu către G. Barițiu, 29 VII 1861, în: *George Bariț și contemporanii săi*, III, București, 1976, p. 171-172.

⁵⁹ Memoriul Sibiului din 21 V 1861, în: *Kolozsvári Közlöny*, IX (1864), p. 467-470.

⁶⁰ Keletí Károly, *op. cit.*, p. 19.

⁶¹ *Recensământul Transilvaniei*, coord. Traian Rotaru, ed. II-a, Cluj, 1997, p. 485.

⁶² *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 29 din 8 IV [st. v.]

(George Domșa) și 3 senatori la Orăștie, un loc de senator la Sebeș și funcția de jude mic la Miercurea (Ilie Măcelariu).

În semn de protest, ei părăsesc în toate cele trei scaune lucrările oficiale și înaintează proteste, fie către Salmen, fie Cancelariei aulice, fie Guvernului, în care declară că nu recunosc pe funcționarii aleși fără participarea lor, că nu li se vor supune, că cer o organizare dreaptă, proporțională.⁶³ Căci dacă altădată, citim în plângerile care se întocmesc, s-ar fi mulțumit cu atâta, dacă nu s-au putut aștepta, după toate vicisitudinile trecutului, la o schimbare radicală a situației, ceea ce s-a făcut, încălcându-se nu numai noua Diplomă împărătească ci, chiar și vechile reglementări pătinoare săsești, încălcându-se nu numai dreptatea ci chiar și cuviința, este o sfidare la adresa spiritului luminat al veacului. Guvernul, fără a aproba principial cererile egalitare ale românilor, sfătuiți să aștepte hotărârile dietei, casează într-adevăr deciziile luate la Sebeș pe care le consideră și el contrare Punctelor regulative.⁶⁴ Sunt aprobate în schimb cele ale Orăștiei, unde comunitatea orașenească fusese aleasă în octombrie 1860, când localitatea obținea statutul de oraș liber regesc.

La fel se desfășoară operația restaurării constituționale în districtul Brașovului, unde Franz Salmen ajunge în 22 aprilie, după ce între timp trecuse prin Mediaș, Sighișoara, Nocrich și Rupea. Încă în decursul fastuoasei primiri care i se face la Brașov comesului – banderiu de călăreți, cortegiu de trăsură, salve de tun, flamuri, delegații oficiale, discursuri – deputăția românilor cere ca magistratul, centumviratul, corpul funcționăresc să fie constituite proporțional cu cele trei etnii ale jurisdicției, ca la alegerea senatorilor și inspectorilor să participe și mandatarii satelor, ca limba română să fie recunoscută și ea ca limbă oficială. Se evocă ponderea precumpănitoare a firmelor negustorilor români ai orașului – singurii care aveau o corporație proprie – în marele comerț cu animale, cu produse animaliere, cu cereale, cu coloniale, puterea economică a marilor crescători de animale săceleni și brăneni, ale căror impozite depășeau pe cele ale tuturor celorlalte comune luate la un loc. Separat cele 13 sate ale cercului Bran cer să fie rupte de Brașov, fostul lor stăpân feudal cu care erau încălcite în numeroase procese urbariale, și încorporate districtului românesc vecin al Făgărașului.⁶⁵ Se înaintează, totodată comesului, o listă a candidaților români pentru funcții, în care pentru magistrat figurau 16 juriști.⁶⁶ Semn de rău augur, la Brașov, unde potențialul economic românesc era ridicat, Salmen în răspunsul său, avansează cultura ca principal factor al promovării politice. Se fac auzite în magistrat reproșuri ale goanei după averi din specule și neguțătorii, neglijându-se în schimb școala.

Într-adevăr, și la Brașov se menține în activitate centumviratul existent – care va alege un nou magistrat – și se continuă, la fel ca în toate celelalte locuri, o adunare

⁶³ Cele ale Orăștiei către Salmen, din 8 și 12 IV, în: *Foaie...*, nr. 15 din 12 IV [st. v.]; cele ale Sebeșului, din 19 IV și 1 VI, în: *Idem*, nr. 16 din 19 IV, nr. 23-24 din 7 și 28 VI; nu cunoaștem textul protestului scaunului Miercurea; despre el: Măcelariu către Bariș, 12, 14 IV 1861 în: *George Bariș și contemporanii săi*, V, București, 1981, p. 190-1919.

⁶⁴ Textul deciziei guverniale din 14 VIII 1861: *Foaie ... XXIV* (1861) nr. 35 din 20 IX.

⁶⁵ Textul în: *Foaie ... XXIV* (1861), nr. 16 din 19 IV [st. v.]

⁶⁶ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 34 din 26 IV.

districtuală dominată net de sași. Atât românii, care nu obțin decât un singur senator (C-tin G. Ioan), cât și maghiarii părăsesc dezbaterile, înaintează și unii și ceilalți proteste.⁶⁷

Ultima restaurare, cea mai zgomotoasă dintre toate, este, la 16-18 mai, cea a scaunului Sibiului, dominat și el, demografic, de români (31.018 sași, 5.249 maghiari și 50.237 români în 1869).⁶⁸ În oraș ei nu aveau, nici ponderea numerică – 2.898 ortodocși și 1.086 greco-catolici dintr-o populație de 18.998 locuitori în 1869 -, nici pe cea economică de la Brașov, dar existența episcopiei, a grupului funcționăresc rămas de la vechiul Guberniu, a studenților de la Academia de drept, și mai ales, puternica personalitate a lui Șaguma conferă capitalei din perioada absolutistă fizionomia unui centru politic românesc egal sau chiar mai important decât Blajul.

Și aici, încă de la sosirea sa, o impozantă delegației românească de clerici și laici întâmpină pe comes cu cereri care produc derută. În numele „sfintei dreptăți”, a adevăratei înfrățiri a poporului săsesc cu cel românesc, declară protopopul Ioan Hanea, „... nu ne sfim a păși înaintea mării tale, înaintea națiunii surori săsești, cu care suntem chemați a împărți laolaltă binele și răul comun, nu ne sfim a păși înaintea lui D-zeu și a lumii întregi ...” pentru a cere ca magistratul Sibiului să fie alcătuit dintr-un număr egal de senatori sași și români, ca Universitatea să aibă și ea un număr identic de deputați ai celor două etnii, ca inspectorii scaunelor filiale ale Săliștei și Tălmaciului să fie români, ca româna să fie folosită, alături de germană, în afacerile publice. Se înaintează o listă cu 21 de candidați români de senatori și 43 pentru comunitatea centumviratului.⁶⁹

Dar, ca și la Brașov, atunci când se ajunge la alegerea noului magistrat – care se face și aici în cadrul centumviratului existent – nici unul dintre candidații românilor nu obține numărul de voturi necesar. Abia mai târziu, în iunie, când se hotărăște mărirea centumviratului la 120 de persoane, la stăruințele lui Salmen, vor fi aleși 6 „sutași” români și se va institui „ca de milă” cea de a 13-a „seniorie”, acordată lui Petru Roșca, fost senator și înainte de schimbarea regimului.

Survin din nou plângeri: ale românilor din întregul scaun către Cancelaria aulică,⁷⁰ ale satelor din zonele Săliștei și Tălmaciului, ale minorității romano-catolice sibiene (27,76 % din populație), ale unui număr de 73 de meșteșugari sași, care declară menținerea vechiului centumvirat ca neconstituțională. Sunt dezbătute toate în planul Guberniului, care într-un foarte lung act al său din 8 octombrie 1861 aprobă restaurarea scaunului Sibiului. Ea este considerată constituțională deoarece, motivează decizia, majoritatea membrilor centumviratului fiind aleși, fie în 1851, fie în 1860, așadar înainte sau după perioada absolutistă, pot fi considerați cu o oarecare îngăduință legali. Cererile românilor și catolicilor privind proporționalitatea națională și confesională deși justificate, scrie actul gubernial, în lumina noilor acte imperiale de guvernare nu puteau fi satisfăcute pe baza

⁶⁷ Cel al românilor, din 16 V 1861 către Cancelarie, redactat de Bariț, în: BAR., București, Mss. Rom. 973, f. 161-166; *Foaie XXIV* (1861), nr. 19 din 10 V.

⁶⁸ Keleti Károly, *op. cit.*, p. 19.

⁶⁹ *Telegraful roman*, IX (1861), nr. 51 din 21 XII.

⁷⁰ Memoriul din 21 V 1861, în: *Telegraful roman*, IX (1861), nr. 51 din 21 XII.

Punctelor regulative iar singurul for îndreptățit pentru adoptarea unor noi reglementări era dieta. Se aproba, în schimb, cererea privind reprezentarea administrativă a fostelor sate iobăgești și grănicerești românești, punându-se în vedere magistratului să respecte în viitor drepturile acestora.⁷¹

Concomitent cu scaunele și comitatele are loc și reorganizarea orașelor și opidelor care beneficiaseră înainte de 1848 de privilegiul autoadministrării. În funcție de statutul juridic pe care îl aveau, de gradul de autonomie față de puterea centrală, existau în Transilvania istorică, în 1869, trei categorii de localități recunoscute legal ca având caracter urban: 12 orașe libere regești – dintre care patru: Cluj, Alba Iulia, Gherla și Dumbrăveni în comitate, Târgu-Mureș în scaunul secuesc Mureș și șapte pe Pământul Crăiesc: Sibiu, Brașov, Sighișoara, Sebeș, Mediaș, Bistrița și Orăștie -, 3 orașe nobiliare (Aiud, Turda și Dej) și 13 opide privilegiate sau locuri taxale, cu dreptul reprezentării în dietă, între care comunele actuale Cojocna și Sic din județul Cluj, Ilieni și Brețu în Covasna.

Luate împreună, orașele Transilvaniei înregistrau în 1850 cca. 40.000 de români – 30,1% din populația urbană⁷² – număr surprinzător de mare, comparativ cu vicisitudinile istoriei lor. Ceea ce însă îi dezavantajează față de ceilalți nu este atât numărul, cât marea dispersare – excepție face doar Brașovul, cel mai mare centru urban românesc, care acoperă singur un sfert din totalul cetățenilor români – și mai ales precaritatea condiției lor sociale. În toate orașele mai mari există, fie o parohie ortodoxă, fie una greco-catolică, fie și una și cealaltă, fiecare cu școala sa, există de asemenea, un număr mai mare sau mai mic de: meșteșugari, negustori, câțiva intelectuali, dar marea majoritate a populației urbane românești este alcătuită în această vreme din zilieri, argați, servitori, agricultori, dezrădăcinați din modestele lor stări rurale de mai demult sau de mai curând, așezați pe nesimțite în suburbii, tolerați de nevoie. Sunt, în cea mai mare parte, oameni care pot fi asimilați mediului citadin mai mult prin așezare decât prin îndeletnicire sau mentalitate, care se zbat din greu pentru supraviețuire, care, strânși unul în altul, se luptă, cum îi vedem în nordul Transilvaniei la Dej, la Târgul Lăpuș, la Zalău, la Bistrița pentru obținerea unui loc de biserică, a unui loc de școală, a unei remunerații pentru dascălul, a unui ajutor pentru preot etc. Străbatem tocmai momentul când noua conjunctură politică determină unele magistrate, precum cele ale Clujului și Bistriței, să acorde subvenții pentru acoperirea unor necesități bisericești și școlare românești.

Situația e incomparabil mai bună pe Pământul Crăiesc, unde efectivul urban românesc – jumătate din total – potențialul său economic, tradițiile citadine sunt mai puternice, fără însă ca acestea să poată anihila nici aici handicapul politic al analfabetismului statuat în Punctele regulative. În orașe din comitate, precum Abrudul, Alba Iulia, Deva, Făgăraș, Hunedoara, Ocna-Sibiu, chiar dacă există majorități relative românești ale populației,

---

⁷¹ MOL., D-229, 1861-3485.

⁷² Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca, 2000, p. 207.

acestea sunt foarte slab reprezentate în organismele de conducere, în unele abia dacă se poate vorbi despre așa ceva. Caracteristic este cazul Sebeșului cu 61,64 % români, cu o veche și puternică parohie ortodoxă, cu un număr de 739 proprietari agricoli români, mulți foarte înstăriți, unde cu toate acestea ei nu obțin în 1861 decât 4 locuri, din 41, în comunitate și 3 locuri din 8, în magistrat.⁷³ Cu atât mai puțin se poate impune egalitarismul lingvistic, care se acceptă sub presiunea populației urbane maghiare, doar la Orăștie.

În contextul acestei urbanități fragile, recente, umile, vulnerabile cele mai viguroase demersuri românești pentru drepturi municipale se înregistrează pe Pământul Crăiesc la Brașov, Sibiu, Orăștie și Sebeș iar, în comitate la Alba Iulia,⁷⁴ Turda⁷⁵ și Făgăraș.⁷⁶

Impresionează cu deosebire demersurile repetate ale opidului Hațeg, singura localitate urbană cu o conducere românească, pentru recunoașterea deciziilor pe care le ia privind limba sa oficială. Vedem aici o mână de oameni, câțiva negustori și meșteșugari mai înstăriți, câțiva „învățați”, clerici și laici, foștii grăniceri, simpli țărani cei mai mulți apărând dindărătul autonomiei urbei lor nu numai propria lor cauză ci și pe aceea a întregii națiuni, intervenind, fie pentru una, fie pentru cealaltă, când la Guberniu, când la Cancelarie, când la Împărat. Iată-i astfel pe hațegani, la 19 decembrie 1860 adresându-se monarhului printr-un foarte mare memoriu, pentru menținerea autonomiei Transilvaniei, pentru recunoașterea legislativă a egalității politice a românilor, pentru decretarea oficialității limbii lor.⁷⁷ În 21 februarie 1861, înainte de reorganizarea generală, Hațegul își instituie o nouă comunitate, un nou magistrat și declară limba română drept singura sa limbă oficială.⁷⁸ Din nou, în 8 mai, cu prilejul restaurării generale a sistemului constituțional, „poporul alegător orășenesc” declară „limba cea română, de limbă oficioasă, de jos până sus”.⁷⁹ Hotărârea este anulată de Guberniul prezidat de Mikó, împotriva căruia Hațegul apelează la 17 august 1861 în limba română la Cancelaria aulică veneză,⁸⁰ unde obține în anul următor, sub Nádasdy, câștig de cauză.

Străduințele politice românești din primăvara și vara anului 1861 marchează cea mai puternică recrudescență a mișcării naționale apărută după revoluției. Cu toate că rezultatele lor practice au fost mici, ele au antrenat într-o campanie unitară întregul strat burghez românesc și, atâta cât au permis mijloacele aflate la dispoziția fruntașilor, cât era posibil într-un regim constituțional, părți importante ale masei sale sociale de sprijin.

⁷³ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 29 din 8 IV [st. v].

⁷⁴ Protestul a 112 orășeni români în frunte cu Axente Sever, din 12 V 1861, în: MOL., F. 263, 1861-470.

⁷⁵ Protestul semnat de 70 români din turda din 15 V 1861, în: *Foaie ...* XXIV (1861), nr. 20 din 17 V.

⁷⁶ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1860), nr. 72 din 8 IV [st. v].

⁷⁷ T. V. Păcățianu, *op. cit.*, II, p. 172-176.

⁷⁸ *Foaie ...* XXIV (1861), nr. 13 din 29 III.

⁷⁹ *Idem*, nr. 20 din 17 V.

⁸⁰ Textul marelui memoriu din 17 VIII 1861, în: MOL., D-229, 1861-2700.

EFORTURI PENTRU CONGRESUL ROMÂNESC. A DOUA DELEGAȚIE NAȚIONALĂ DE LA VIENA

Insuccesul elitelor locale ale românilor în toate tentativele lor de a-și face un loc în structurile instituționale comitatense, scăunale, municipale, într-o poziție, dacă nu proporțională, cel puțin comparabilă participării lor la susținerea statului, ridică tot mai acut problema adoptării unei strategii unitare a mișcării politice, problema unirii forțelor într-o acțiune unitară la nivelul întregii comunități naționale. Cu deosebire evoluțiile foarte tensionate din Alba de Jos și Hunedoara, veștile care se răspândesc rapid privind iminența utilizării forței militare împotriva românilor, convocarea la 5 iulie 1861 a *Universității săsești*, alegerile care o premere, influențează puternic starea de spirit a oamenilor. Survine apoi o întreagă serie de evenimente din afara Transilvaniei cu implicații multiple asupra situației națiunii în ansamblul ei: congresele naționale ale sârbilor și slovacilor, deschiderea dietei Ungariei, la începutul lunii aprilie în care erau reprezentate Banatul, Crișana, Maramureșul – jumătate din populația românească a Imperiului -, deschiderea la 1 mai a parlamentului imperial, în care se vor afla reprezentanții Bucovinei, în care se așteptau și cei ai Transilvaniei a cărei dietă nu se putea amâna nici ea la nesfârșit. Iată alte considerente care, la 7 luni de la *Oktomberdiplom*, la 3 luni de la *Februarpatent*, într-un moment când, fie prin diete, fie prin congrese, popoarele Imperiului se pronunțaseră sau erau pe cale să se pronunțe asupra lor, impuneau și ele adoptarea unei conduite politice românești unitare. Cu atât mai mult cu cât începeau să apară primele semne ale rupturii dintre Viena și Pesta, cu cât interesul pe care Curtea vieneză îl arată românilor devine tot mai puternic.

În această atmosferă tensionată tinde să se generalizeze planul întrunirii unui congres național general al românilor din Imperiu, singurul în măsură să stabilească solidar obiectivele concrete ale mișcării politice și căile realizării lor. „*Congresul național*, scrie *Gazeta Transilvaniei* la mijlocul lunii mai, *răsună în momentele de sață de la Tisa până la Bucovina și din Bărcia până la Bihor și Maramureș*”.¹

Este interesant să urmărim, ca o exemplificare a funcționalității mișcării politice românești, cum se răspândește acest plan pe calea corespondenței particulare, a întâlnirilor personale, a consfătuirilor mai largi, a presei, cum se definitivează în cadrul Comisiei naționale permanente alese la Sibiu, cum se încearcă materializarea lui cu mijloacele bănești extrem de modeste rezultate din anevoiase colecte și donații. Avem în acest moment o imagine mai clară a felului cum văd protagoniștii scenei politice românești rezolvarea

---

¹ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 38 din 10 V.

cauzei națiunii lor, cum se raportează ei la marile forțe aflate deasupra acesteia, care sunt influențele care se exercită asupra lor din diferite direcții, care este contribuția fiecăruia la modelarea liniei de conduită, care sunt dedesubturile impunerii acesteia. Vedem, totodată, cât de mari sunt frământările pe care le stârnesc în sufletele oamenilor, laici și clerici, găsirea, într-un moment plin de incertitudini, a celor mai adecvate soluții, asumarea unor responsabilități naționale care contrariază pe mai marii zilei, dificultățile pe care le comportă materializarea lor. Exemplul cel mai concludent este cel al arhierilor Șuluțiu și Șaguna, acum în cei mai buni termeni ai sinuoasei lor relații, care înainte de a fi conducători politici erau capii confesiunilor lor, care semnează memorii împotriva Guberniului din Cluj dar în același timp trebuie să se adreseze acestuia pentru rezolvarea unor chestiuni bisericești, fie că este vorba despre înzestrarea materială a clerului, fie de cea a instituirii unor consilieri guberniali școlari, fie de cea a mult doritelor și mereu amânatei sinoade.

Primul impuls al mișcării pentru congresul general pornește din partea lui Andrei Mocioni, cel care relansa în 1860, în timpul lucrărilor Senatului imperial lărgit, planul pașoptist al unirii tuturor teritoriilor românești ale Monarhiei habsburgice într-o provincie de sine stătătoare, cel care refuza, în aprilie anul următor, mandatul de deputat în dieta de la Pesta al comitatului Caraș, cu motivația că doar un for național putea conferi unor particulari calitatea de mandatar ai națiunii.² Exemplul Congresului sârbesc recent încheiat, tot atât de stimulativ ca și cel al slovacilor care se va desfășura la mijlocul lunii iunie, este urmărit cu foarte mare atenție de români.

În Transilvania planul este adoptat cu mare entuziasm în cadrul consfătuirii intelectualilor adunați la Blaj, pentru sărbătorirea zilei de 3/15 mai „Paștele românilor”, despre care vulesc cancelariile oficialităților locale și centrale maghiare. Cât împins de ceea ce se întâmplă în jurul său în Alba de Jos și mai departe, cât purtat de ferveța zelului său, mitropolitului Șuluțiu se face el însuși purtătorul de cuvânt al acestui plan. Invită mai întâi pe omologul lui ortodox din Sibiu să convoace Comisia națională permanentă pentru discutarea chestiunii,³ încearcă apoi să câștige în vederea realizării lui pe Emanoil Gojdu, influentul comite suprem al Carașului, aflat acum la Pesta ca membru al camerei superioare a dietei maghiare, cel care sonda, desigur la cererea conducerii acesteia, pe cei doi prelați români transilvăneni asupra revendicărilor politice ale românilor.⁴

Congresul, răspunde Șuluțiu, stăruind pe larg asupra inadvertenței dintre vorbe și fapte în politica maghiarilor față de naționalități, ar fi cea dintâi dintre acestea. Este, spune el, chiar o condiție esențială a unei reale concilierii politice între cele două etnii, deoarece fără o consultare prealabilă a populației românești, fără întrunirea dietei transilvănene, fără garanții legale pentru viitor acordate națiunii, o unire forțată ca cea din mai 1848, nu va aduce, nici maghiarilor, nici românilor, nici Ungariei, nici Transilvaniei alte rezultate decât cele materializate în tragicul război civil care trăia încă foarte puternic în amintirea tuturor.⁵

² Declarația lui A. Mocioni din 30 IV 1860: *Telegraful român*, IX (1861), nr. 17 din 27 IV.

³ Șuluțiu către Șaguna, 9/21 V 1861: G. Barițiu, *Părți alese ...*, III, 1891, p. 545-546.

⁴ Gojdu către Șuluțiu, 2 V 1861: A. N., Cluj, F. Șuluțiu, nr. 213.

⁵ Șuluțiu către Gojdu, 20 V 1861: G. Barițiu, *Op. cit.*, III, 1891, p. 547-551.

Un apărător constant al modelului pașoptist de consultare națională este, de asemenea, Barițiu, principalul animator al vieții politice românești, omul a cărui voce inconfundabilă este așteptată și ascultată peste tot, în cercurile laice dar și clericale, de către greco-catolici dar și de către ortodocși. Într-un moment de acută criză politică, scrie el în *Gazetă*, când toate popoarele își formulează postulatele unitar în diete sau în congrese, românii din Imperiu trebuie neapărat să-și trimită reprezentanții, fie la Alba Iulia, fie la Timișoara, chiar și numai 300 de persoane, ca și sărbii adunați la Carloviț, pentru a se putea adopta o poziție unitară asupra viitorului lor, indiferent dacă ei trăiau în Transilvania, în Ungaria sau în Bucovina.⁶

Motivațiile mai adânci ale congresului Barițiu le dezvăluie în corespondențele sale particulare: ostilitatea față de români, aproape la fel de mare a Curții vieneze ca și a Pestei, tactica acestora de a se folosi de ei pentru presiuni una asupra celeilalte, pericolul ca ele să se reconcilieze peste capul și pe contul lor, imperativul evitării situației tragice din 1849, când batalioanele de români din Banat și Bihor trăgeau în frații lor din Transilvania.

Aceleași îndemnuri pornesc, avântat, din București, în iulie 1861, din partea lui Alexandru Papiu-Ilarian în lucrarea *Independența constituțională a Transilvaniei*, tipărită în toate ziarele timpului, tradusă în franceză, italiană, germană, maghiară.⁸ Congresul, la care românii și-au câștigat în 1848 dreptul imprescriptibil, pledează fostul tribun al revoluției, să se țină în vechea capitală de la Alba Iulia, cetatea de la poalele munților de aur ai lui Horea și Iancu, pentru ca bănățenii, bihoreni, maramureșenii să poată vedea Sarmisegetusa, Câmpul lui Traian, Câmpul Libertății de la Blaj.

Există totuși în mijlocul acestui cor și voci mai reținute, care, mai bine informate, mai apropiate de realitățile momentului, cumpănind mai adânc alternativele care stăteau în fața românilor, consecințele unei opțiuni sau alteia, șansele reale pe care acestea le aveau temperează, în final, punctul de vedere general în ceea ce privește congresul. Una este cea a consilierului aulic Ladislau Basiliu Popp, cel mai înalt demnitar pe care îl aveau acum românii, cel căruia Sibiul, Blajul, Brașovul, principalele centre ale politicii românești, îi cer consiliul în marile probleme ale națiunii. Este foarte greu, scrie el din Viena lui Iacob Mureșan, redactorul *Gazetei și Fcii*, de găsit un drum sigur pentru români, într-un moment în care, nici austriecii, nici maghiarii nu aveau încă o opțiune politică clară, într-un context în care ce se poate aștepta de la primii s-a văzut în deceniul absolutismului, ce se poate aștepta de la ceilalți s-a văzut la restaurarea comitatelor, deopotrivă în Ungaria, ca și în Transilvania. Ceea ce se poate spune cu mai multă siguranță, opinează consilierul aulic, este faptul că alternativa tradițională a orientării spre Viena, opțiunea deschisă a românilor pentru trimiterea reprezentanților lor în *Reichsrat*-ul central, le-ar degaja calea unui congres național, limitat însă la Transilvania istorică, oricât de rău era privit el în capitala Imperiului datorită vecinătății cu Principatele Unite și oricâte obstacole s-ar ridica în fața

⁶ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861) nr. 38 din 10.V.

⁸ *Les Roumains et les états austrochiens. L'Indépendance constitutionnelle de Transylvanie*, Bucarest, 1861; *Die constitutionelle Unabhängigkeit Siebenbürgens*, Bresslau, 1862; *L'indipendenza costituzionale della Transilvania*, Torino, 1862; traducerea maghiară, în foileton, în: *Kolozvári Közlöny*, IV (1861), nr. 152-157.

lui din partea Guvernului din Cluj și a miniștrilor maghiari ai Cabinetului.⁹ Consideră oricum de mai mare importanță prezența la Viena a unei delegații naționale românești.¹⁰

Un punct de vedere asemănător exprimă, tot din Viena, secretarul aulic Dimitrie Moldovan, confidentul credincios al mitropolitului Șuluțiu,¹¹ confidentul în același timp și al episcopului Șaguna, mediatorul în momentele critice a apropierii dintre cei doi prelați. Dacă este dat de D-zeu românului – izbucnește dureros, scriind lui Barițiu fostul adjunct al comandantului militar al districtului Albei – să cadă pradă, fie puterii austriece, fie celei maghiare, atunci e preferabilă balena, din care cel înghițit, dacă nu în al treilea an, cel puțin în al doilea deceniu va scăpa nevătămat, câtă vreme cel care va fi înghițit de crocodil va fi sfârâmat în bucăți, contaminat de veninul acestuia, desființat pentru totdeauna de pe fața pământului.¹² În consecință, românii îndeamnă el, cu un sbucium sufletesc care produce fiori, să nu piardă un moment prielnic atât de rar, să nu aștepte un congres ipotetic, *pium desiderium*, să întrunească neîntârziat Comisia națională instituită la Sibiu, să se pronunțe prin glasul acesteia pentru intrarea, fără condiții prealabile, în *Reichrat*-ul vienez, pentru ca națiunea să beneficieze măcar o dată de ascendentul pe care și l-ar crea în fața Curții printr-un sprijin dat într-un moment de mare strâmtorare. Un sprijin care ar putea îndepărta pericolul unui compromis al puterii centrale cu Ungaria și odată cu el pe cel al uniunii forțate, pe cel al unei totale sale subjugări politice. Cu atât mai amenințător cu cât românii nu aveau, nici o diplomă imperială inaugurală precum croații, nici privilegiile speciale precum sârbii, iar autoproclamarea națională de la Blaj din 1848, de la Sibiu, din 1861 nu era consacrată juridic, nici de către împărat, nici de către dietă. Un asemenea demers al Comisiei naționale, emanație a unei voințe comunitare, mandatară legitimă a acesteia, argumentează secretarul aulic, ar fi nu numai oportun într-un moment unic, dar și întru totul legal, câtă vreme noua instituție politică românească, nefiind desființată, ca în 1848, de către autoritățile statale, era recunoscută faptic de acestea.¹³

Într-adevăr, Comisia permanentă întrunită acum de două ori la Sibiu sub președinția lui Șaguna, cu concursul mediat al lui Șuluțiu, cu participarea lui Barițiu și a celor mai importanți lideri laici ai mișcării politice, va fi aceea care își va asuma solidar trasarea căii de urmat. Precedate, fapt de mare importanță, de o întâlnire la Blaj a celor doi prelați, de un acord între ei în problemele litigioase confesionale care înveninau relațiile dintre ei – căsătorii mixte, școli elementare comunale, convertiri colective, dreptul oficerii liturghiilor în situații speciale¹⁴ – consfăturile decid trimiterea unei delegații naționale la

⁹ L. B. Popp către I. Mureșan, 13 V 186: *Transilvania*, LX (1928), p. 115-117.

¹⁰ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 25 din 28.III.

¹¹ 37 de scrisori ale lui Șuluțiu către D. Moldovan între 1860-1866 publicate de Ioana Botezan, *Corespondența lui Alexandru Sterca-Șuluțiu cu Dimitrie Moldovan între anii 1860-1866*, în: AII, Cluj, XXVII (1985-1986), p. 422-443; *Idem*, XXVIII (1987-1988), p. 531-556.

¹² D. Moldovan către G. Barițiu, 23 V 1861: *George Bariț și contemporanii săi*, V, București, 1981, p. 134-136.

¹³ D. Moldovan către G. Barițiu, 6, 13, 20, 23, 26 V, 1 VI 1861: *George Bariț și contemporanii săi*, V, București, 1981, p. 129-140.

¹⁴ Deoarece mitropolitul greco-catolic a cerut și consimțământul sufraganelor săi, I. Alexi, episcopul Gherlei și A. Dobra, cel al Lugojului, iar aceștia l-au condiționat de aprobarea sinoadelor lor, înțelegerea dintre Șuluțiu și Șaguna din 17-19 V 1861, cu prilejul întoarcerii acestuia din urmă de la Cluj, nu a avut sub raport confesional rezultatele de durată care se scontau.

Viena pentru a cere întrunirea dietei și aprobarea unui congres național al românilor din Transilvania, singurul în măsură – consideră participanții – să ia o hotărâre privind poziția națiunii față de *Reichsrat*-ul vienez. Se va redacta un memoriu național în acest sens, semnat la 10 iunie de către cei doi capi bisericești,¹⁵ se va alcătui, din Ioan Rațiu, Ilie Măcelariu și Iacob Bologa, o nouă delegație națională care să-l prezinte împăratului și să susțină în capitala Imperiului cauza românească. Citind printre rânduri comunicările fugitive pe care le face Barițiu în *Promemoria* pe care o întocmește cu această ocazie, ne convingem că realismul politic al lui Șaguna a fost cel care a impus – în acord cu federalismul istoric al noilor acte fundamentale de guvernare, *Oktoberdiplom* și *Februarpatent*, în acord cu poziția adoptată de români la Sibiu în zilele Anului Nou – limitarea revendicării pentru congres numai la Transilvania istorică.¹⁶ Chiar și așa, cu Kemény în fruntea Cancelariei, cu Mikó în cea a Guberniului, cu imaginea centrifugală a românilor care se flutura în fața Curții, șansele sale erau dintre cele mai mici. De altfel episcopul ortodox, convins acum că guvernul Rainer-Schmerling va avea o viață scurtă, că Viena, confruntată cu mari dificultăți financiare, strâmtorată puternic de Prusia în Confederația germană, va ceda în fața Pestei, că avantajele unei apropieri oportune față de tabăra maghiară nu trebuiesc, așadar, pierdute din vedere, considera riscantă, într-un moment de incertitudine o opțiune românească categorică pentru *Reichsrat*, indiferent de cadrul mai larg sau mai restrâns în care ea s-ar fi produs. El nu putea să nu se gândească, în calitatea sa de cap al bisericii ortodoxe din Transilvania, la implicațiile nefaste ale unei opțiuni politice pripite asupra mării aspirații a vieții sale, mitropolia. Eforturile delegației, plănuia el înaintea întrunirii Comisiei permanente, ar fi trebuit canalizate doar pentru dietă și pentru înlăturarea năpăstuirilor suferite în timpul reactivării instituțiilor constituționale.¹⁷ Cum și Barițiu, aflat în primii doi ani ai erei liberaliste în cei mai buni termeni cu episcopul ortodox, dezaprobă precipitarea, pune pe primul plan negocierea unor condiții prealabile care să condiționeze sprijinul politic acordat de români Vienei, pentru a se evita trauma din 1849, acordul dintre gruparea laică și cea clericală din cadrul Comisiei naționale nu a comportat de data aceasta dificultăți. „*Archiereii, scrie gazetarul brașovean lui Dimitrie Moldovan la Viena, erau cam îngrijăți și necăjiți. Această conferință solidară i-a îmbărbătat și le-a insuflat încrederea către bărbații națiunii, despre care s-au putut convinge că le vor sta în ajutor până la moarte*”.¹⁸

Demersurile celor trei delegați naționali trimiși în capitala Imperiului, Rațiu, Măcelariu și Bologa, toți trei străluciți juriști din noua generație, oameni foarte devotați cauzei naționale, energici, lipsiți de inhibiții și crispări confesionale, coincid cu respingerea la Viena, în 30 iunie, 21 iulie și 21 august, a adreselor succesive ale dietei maghiare

¹⁵ Textul românesc în: A. N., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-387.

¹⁶ Textul *Promemoriei* lui Barițiu, din 29 V 1861 este înserat în articolul său *Unde se află românii ardeleni de la Diploma din 20 oct. încoace: Gazeta Transilvaniei*, XXVI (1863) nr. 39 din 22 V, nr. 40 din 25 V; date suplimentare în: G. Barițiu către D. Moldovan, 8 VI 1861, A. N., Cluj, F. Bibl. Centr. Blaj, nr. 183, f. 59.

¹⁷ I. Măcelariu către G. Barițiu, 21 V 1861, în: *George Bariț și contemporanii săi*, V, București, 1981, p. 196-197.

¹⁸ G. Barițiu către D. Moldovan, 8 VI 1861: A. N., Cluj, F. Bibl. Centr. Blaj, nr. 183, f. 59.

privind valabilitatea legilor din 1848, inclusiv a celei privind uniunea Transilvaniei.¹⁹ Este și ceea ce explică bunăvoința neașteptată cu care ei au fost primiți, atenția îndelungată de care s-au bucurat, promisiunile care li s-au făcut. Prezența lor constituia ea însăși o formă indirectă de presiune asupra maghiarilor, într-un moment de vârf al disputelor politice privind suportul legal al concilierii cu Ungaria: Diploma și Patenta sau constituția pașoptistă maghiară. Cu deosebire ministrul de stat Anton Schmerling, cel mai interesat în exploatarea nemulțumirilor naționalităților nemaghiare, cel mai concesiv, ca atare, față de acestea, este plin de afabilitate.

Sosiți la Viena în 22 iunie – după ce în prealabil se opriseră la Lugoj, la Timișoara, la Pesta, după ce purtaseră discuții cu frații Mocioni, cu deputații români ai dietei pestante, în primul rând cu Gojdu, cu senatorii transilvăneni ai acesteia, Haynald Lajos și Teleki Domokos – mesagerii trimiși de la Sibiu obțin repede o audiență oficială la împărat, căruia îi prezintă memoriul pentru dietă și congres partial.²⁰ În răspunsul său Francisc Iosif declară că se vor lua măsuri pentru întrunirea forului legislativ, că nu va aproba niciodată uniunea Transilvaniei, că apreciază credința dinastică a românilor de care se va ține cont în viitor dar tace în privința congresului.²¹ Sunt vizitați apoi, rând pe rând, principalii oameni de stat ai momentului: ministrul de stat Schmerling, ministrul-președinte Rainer, cel al poliției Mecséry, al justiției Protobevera, al armatei Degenfed-Schonburg, cancelarul Transilvaniei Kemény – cel care le facilitează audiența imperială –, guvernatorul Mikó, sosit și el de la Viena, alte persoane influente, cărora li se descrie discriminarea de care au fost supuși românii odată cu preluarea aparatului de conducere de către maghiari și sași. Deputații întocmesc un memoriu privind realitățile transilvănene din punct de vedere electoral, un altul referitor la restaurarea scaunelor săsești, un al treilea pentru instituirea unui agent de Curte român, o listă a prezumtivilor regaliști care să reprezinte în dietă națiunea lor.

Cum era de așteptat, cele mai mari promisiuni: congres parțial, reprezentare convenabilă în dietă prin înjumătățirea censului și mărirea numărului de regaliști români, teritoriul național, conducător propriu, asemenea comesului săsesc, vin din partea lui Schmerling, familiarizat cu problemele românești – secretarul lui de cabinet citea *Gazeta și Telegraful*²² -, principalul promotor al politicii de concesi pe seama naționalităților, în postura de contrapondere a puterii maghiare. De la el află probabil Rațiu datele tendențioase comunicate de Kemény în ședințele din martie ale Cabinetului privind repartizarea pe națiuni a proprietății funciare a Transilvaniei, atunci când se discuta despre baza electorală a viitoarei diete.²³

¹⁹ Textele în limba română ale celor două adrese dietale maghiare și ale rescriptelor imperiale respective în: T. Păcățianu, *Op. cit.*, II, p. 430-504.

²⁰ Vezi supra n. 15.

²¹ I. Rațiu către G. Barițiu, 1 VII 1861, în: Keith Hitchens, Liviu Maior, *Correspondența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu (1861-1892)*, Cluj, 1970, p. 50-53; pentru întreaga activitate a delegației vezi scrisorile din 25 VI, 3, 8, 12, 15, 18, 21, 30 VII 1861; *Idem*, p. 45-69.

²² I. Rațiu către G. Barițiu, 3 VII 1861, *Idem*, p. 54.

²³ Protocoalele ședințelor din 9, 14, 21 III 1861 în: ÖMR, V/1, p. 141-142, 148-154, 157-165, 196-199.

La rândul lor deputații români, politicieni înăscuți fiecare, încercând să exploateze și ei acest nou interes al Cabinetului, lasă să plutească anumite dubii asupra opțiunii politice finale a conaționalilor lor, nu fac, ca atare, secrete din contactele pe care le-au avut cu politicienii maghiari, strecoară insinuări privind tentațiile pe care le exercită liberalismul afixat la Pesta, lasă să se întrevadă avansurile care li se făceau din această direcție. Chiar cancelarul Kemény, incontestabil cel mai reductabil adversar al românilor, scrie Rațiu la mijlocul lunii iulie,²⁴ gata întotdeauna să apere pozițiile maghiare în comitate, promite delegaților satisfacerea revendicărilor românești referitoare la Pământul Crăieșc.

Eforturile emisarilor transilvăneni sunt secondate și susținute de prezența în capitala Imperiului a lui Andrei Mocioni, cel care intervine, inclusiv la împărat, pentru aprobarea unui congres general românesc, cel care în zilele dizolvării dietei maghiare dezbată cu Schmerling un proiect privind organizarea Ungariei după naționalități, prin înființarea unui căpitănat românesc, a unei voivodine sârbești, a unei prefecturi slovace.²⁵ Solicită și obține acum, cu ajutorul aceluiași ministru, audiențe la împărat și trei delegații locale românești; cea a Făgărașului, venită pentru recunoașterea limbii române ca limbă oficială a districtului,²⁶ cea a Năsăudului, prezentă la Viena încă din toamna anului trecut pentru recăștigarea averilor grănicerești,²⁷ cea a Zarandului, condusă de Iosif Hodoș, care va prezenta împăratului un foarte mare memoriu pentru reîncorporarea comitatului la Transilvania, pentru menținerea autonomiei acesteia, pentru aprobarea unui congres general românesc.²⁸ Toate trei aveau împuterniciri oficiale primite din partea unor jurisdicții cu o conducere românească a căror politică curajoasă, urmărită cu mare atenție pretutindeni, a stimulat rezistența față de noile autorități maghiare. Cu deosebire ceea ce s-a făcut, sub conducerea lui Hodoș, în micul comitat al Zarandului, unde limba română a trebuit recunoscută ca limbă oficială internă și externă a jurisdicției iar consiliul comitatens și corpul funcționăresc exprimau structura ei etnică, a impresionat puternic pe contemporani.²⁹

Rezultatul tuturor acestor prestații vieneze, mic față de așteptările celor de acasă, este, pe de o parte o accelerare a pregătirilor pentru dieta Transilvaniei iar pe de alta o mai largă informare a factorilor imperiali de decizie asupra realităților transilvănene și românești. În repetatele lor întâlniri, delegații români au făcut să pălească imaginea denigratoare care era vehiculată la adresa națiunii lor în cercurile conducătoare, ceea ce va netezi calea unei viitoare colaborări politice. Nu se obține congresul, care, scrie Rațiu, inspiră la Viena tot

²⁴ I. Rațiu către G. Barițiu, 11 VII 1860, în: Keith Hitchins, Liviu Maior, *Op. cit.*, p. 60.

²⁵ Iosif Hodoș către I. Mureșan, 21 VIII 1861, în: *Țara Bârsei*, II (1930), nr. 1, p. 43-45.

²⁶ Delegația Făgărașului alcătuită pe baza deciziei din 18 VII 1861 a comitetului districtual, din Ioan Roman, George Strâmbu și Ioan Codru-Drăgușan va prezenta împăratului memoriul din 31 VII; MOL., D-229, 1861-3724, textul în: *Foaie ...*, XXIV (1861), nr. 32 din 2 VIII.

²⁷ Nestor Șimon, *Vasile Nașcu. Viața și faptele lui*, Năsăud, 1911, p. 229-231; Lazăr Ureche, *Fondurile grănicerești năsăudene (1851-1918)*, Cluj, 2001, p. 66-68.

²⁸ Textul memoriului din 20 VII 1861, care a fost tipărit și în broșură și s-a bucurat de o largă circulație, în: *Foaie ...*, XXIV (1861), nr. 42-43; T. Păcățianu, *Op. cit.*, II, p. 584-592.

²⁹ Vezi, pe larg, [Iosif Hodoș], *Din comitatul Zarandului*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 31 din 15 IV, nr. 32 din 18 IV, nr. 37 din 6 V, nr. 38 din 10 V.

atâtea temeri ca și dieta maghiară, care chiar și în 1863 va fi acordat foarte greu și numai într-o formă sublimată, dar se emite la 19 septembrie 1861 rescriptul imperial pentru convocarea dietei Transilvaniei, al cărei obiectiv urma să fie recunoașterea egalității politice a națiunii române.

Forurile centrale transilvănene și românii în vara anului 1861

Urmărind sistematic cele trei fonduri arhivistice ale Guberniului Transilvaniei, cel prezidial, cel secret și cel general, în lunile de vară din 1861, constatăm că principala preocupare politică a forului executiv central a fost cea legată de controlul asupra românilor. Ea apare chiar de la începutul funcționării sale, în aprilie și mai, odată cu contestațiile pe care le suscită pretutindeni reinstituirea forurilor locale comitatense, scăunale, municipale, continuă în iunie și iulie cu pregătirile și agitațiile pe care le stârnesc congregațiile generale, cu rezistența pasivă a Albei de Jos și din unele scaune săsești, se accentuează în august și septembrie, în condițiile rupturii dintre Viena și Pesta, odată cu afluxul delegațiilor românești spre capitala Imperiului: cea de nivel național, cele ale Făgărașului, Năsăudului și Zarandului, cele care vor veni din Alba de Jos, Hunedoara, Solnocul de Mijloc, Arad.

Chestiunea românească survine în acest interval în primul rând sub aspectul ei politic dar se ridică și sub cel confesional, într-un moment când atât greco-catolicii cât și ortodocșii încearcă, fără succes, să-și întrunească sinoadele, sub cel cultural, cu atât mai sensibil cu cât străbatem perioada în care patronajul preponderent statal asupra învățământului încetează, în care se modifică statutul presei, în care se pun bazele *Astrei*.

Fundalul pe care se înscrie acțiunea forurilor politice centrale transilvănene, este cel al eforturilor clasei politice maghiare în ansamblul ei, în permanentă coordonare cu desfășurările politice din Ungaria, pentru redobândirea bazei constituționale din 1848 și înainte de toate a uniunii. Aceasta însemna pentru ea, înafara unor puternice rațiuni ale unității naționale, ale progresului economic și cultural, ale unor raporturi noi cu puterea centrală habsburgică, unica posibilitate de a-și transborda supremația politică tradițională asupra masei românești a populației, din regimul feudal al parlamentarismului nobiliar, în cel al parlamentarismului burghez pe care îl aduce cu sine revoluția. Supremație care, cum se scrie mereu în mai 1848, ar fi preîntâmpinat pericolul erodării sau chiar a disoluției elementului maghiarilor în Transilvania. Nu lipsesc din partea nobilimii nici motivațiile de ordin social, concretizate în interesul ei de mare proprietară funciară, incomparabil mai bine asigurat în Ungaria decât în Transilvania.

Prins între presiunea care vine de jos din partea conașionalilor săi și poziția antiunionistă a forțelor imperiale, în mâinile cărora se găsea armata, poliția, jandarmeria, toate finanțele, Guberniul din Cluj adoptă în vara anului 1861, într-un moment când raporturile dintre Viena și Pesta stăteau sub semnul incertitudinii, o politică abilă de

duplicitate în care se amestecă tergiversarea cu promptitudinea, intransigența cu receptivitatea, imparțialitatea cu favorizarea, disimularea cu franchețea. Forul gubernial confirmă noile organisme locale maghiare din comitate și scaunele secuiești, este receptiv în fața valului de adrese unioniste care vin dinspre ele, permisiv – până la intervenția Vienei – față de alegerile din Treiscaune și Odorhei pentru dieta de la Pesta, față de mișcarea maghiară de refuzare a impozitelor către fiscul austriac, dar în același timp infirmă noua organizare a unora dintre scaunele săsești, casează hotărârile districtului Făgăraș și ale opidului Hațeg privind limba lor oficială¹, se arată intransigent față de revendicările românilor de natură să modifice configurația politică existentă. Scopul acestei politici, dirijată de oameni foarte experimentați în mănuirea treburilor obștești, susținută de un puternic angrenaj instituțional, de importante mijloace materiale, de un public orășenesc compact, de o presă vivace, era acela de a netezi, între dispoziția incertă a Curții și împotrivirea românească, calea uniunii cu Ungaria.

Ar fi greșit, cu toate acestea, să se pună semnul egalității între forul gubernial de dinainte de revoluție și cel prezidat în 1861 de Mikó Imre, în ceea ce privește atitudinea față de români. Sub comandamentele noii epoci, a orientării liberale predominante, a presiunilor vieneze, a sugestiilor venite din Ungaria, acesta din urmă manifestă o neașteptată disponibilitate pentru problemele confesionale ale populației majoritare: acordul principial pentru întrunirea sinodului mixt al greco-catolicilor², ajutorul anual de câte 25.000 fl. pentru cele două cleruri românești – ajutor refuzat, inițial, de Șuluțiu care spera să obțină mai mult -, mici subvenții pentru unii protopopi. Sub raport politic însă, deși nu se desființează, ca în 1848, Comisia națională instituită la Sibiu, nu doar că nu se fac concesii dar există, cel puțin la nivelul prezidiului gubernial, o certă pornire represivă: se iau măsuri pentru arestarea persoanelor venite din Principatele Unite fără acte³, se fac presiuni mari, cum vom vedea, pentru excluderea preoțimii ortodoxe și greco-catolice din treburile politice, se întreprind demersuri foarte serioase pe cale prezidială, fie la Viena prin Cancelarie, fie direct la Comanda generală de la Sibiu pentru trimiterea de trupe în Alba de Jos.

În afară de aceasta, poziția ferm unionistă a Guberniului din Cluj și, ca atare, sabotajul pe care el îl face dietei, singurul for – considerau românii – în care națiunile transilvănene se putea reconcilia, era diametral opusă aspirațiilor politice ale acestora. Opoziția maghiară față de întrunirea unui for legislativ separat al Transilvaniei a fost asumată deschis, mai întâi de către guvernatorul Mikó printr-o comunicare prezidială emisă chiar în prima zi a activității sale⁴, apoi și de către plenul gubernial, de două ori, în 15 aprilie, mai succint, și

¹ Textul rezoluțiilor guberniale din 29 V și 26 VI 1861 adresate Hațegului, în: MOL., D-229, 1861-2700; apelul, în limba română al comunității opidane către Cancelaria aulică, din 17 VIII 1861: *Ibidem*; publicat în: *Foaie...* XXIV (1861), nr. 31 din 19 VIII.

² Procesul verbal, din 5 VI 1861, al ședinței plenului gubernial în această chestiune, în: MOL., F-266, 1861-1638.

³ Textul dispoziției guberniale din 2 V 1861, adresat jurisdicțiilor de graniță Hunedoara, Sibiu, Făgăraș, Brașov, Ciuc, Treiscaune și Bistrița (districtul Năsăud se constituie în 6 VI 1861) în: MOL., F-263, 1861-219.

⁴ Textul comunicării prezidiale din 12 IV 1861: MOL., F-263, 1861-2.

la 1 iunie, pe larg⁵, cu prilejul numirii a comisariatului imperial dietal în persoana generalului Creneville, viitorul guvernator. De fiecare dată însă la Viena abilitul politician care era Kemény, îndelung versat la președenția dietelor din 1841-43, 1846-47, 1848, în așteptarea unei mereu sperate cedări a puterii centrale în fața dietei Ungariei, a avut grijă să pună la o parte actele guverniale care contraveneau politicii oficiale, fără să le comunice, nici completului aulic pe care îl prezida, nici Cabinetul ministerial, nici cancelariei imperiale și fără să inițieze tratative cu forul executiv din Cluj, cum se obișnuise în trecut în asemenea situații. În acest fel chestiunea dietei nu va ajunge în dezbaterile Cancelariei transilvănene decât abia la începutul lunii august, când Curtea, decisă acum în privința Ungariei, a cerut opinia forului aulic în ansamblul lui, când Kemény își reînnoiește propunerile electorale foarte restrictive din martie, când consilierul aulic Ladislau Basiliu Popp în opinia sa separată se pronunță pentru înjumătățirea censului, pentru înscrierea problemei românești pe primul loc al dezbaterilor dietale, pentru desfășurarea acestora la Alba Iulia.⁶ Cum rescriptul imperial dietal emis la 19 septembrie, va porni tocmai de la acest vot, majoritatea maghiară a Guberniului din Cluj într-o foarte mare "remonstrațiune" a sa din 3 octombrie, nu numai că se declară principal împotriva dietei transilvănene dar refuză să-și dea concursul pentru întrunirea acesteia, zădărniciind-o astfel în cele din urmă⁷.

Dacă tergiversarea era cea care definea conduita forurilor centrale transilvănene față de Viena, ele sunt în schimb foarte prompte în relațiile lor cu românii. Este interesant să urmărim derularea acestora pentru a vedea care sunt modalitățile de acțiune ale unui guvern provincial minoritar care, confruntat cu rezistența celor guvernate, nu dispune de controlul armatei, poliției, finanțelor, ce poate și ce nu poate el, cât de mare este sfera de acțiune care i se delimitează de către puterea centrală habsburgică.

Primul moment de mare tensiune este cel prilejuit de adunarea comemorativă de la Blaj a zilei de 3/15 mai 1848, pe care Guberniul și Cancelaria se întrec în a o exploata în vederea obținerii din partea Cabinetului ministerial a aprobării pentru utilizarea constrângerii sau cel puțin a intimidării militare față de români, cerând concentrarea de trupe în comitatul Alba de Jos. Imaginea pe care cancelarul Kemény o flutură în acest scop în fața forului central este aceea a unei mari adunări populare, *à la 1848*, în genul acelor desfășurate la Blaj în anul revoluției, cât se poate de odioase în ochii autorităților habsburgice, ca și revoluția însăși. Imagine cu atât mai întunecată cu cât la ea ar fi participat, scrie cancelarul, emigranți din București și Iași – sunt menționate numele lui Bărnăușiu și Laurian –, ceea ce era de natură să reaprindă la Viena pornirile pătimașe antiromânești din anii retragerii trupelor austriece din Principate și ai eforturilor acestora pentru unire. Situația era cu atât mai gravă, argumentează el, cu cât intelectualii români erau pe punctul de a pune satele în mișcare, de a se înarma, cu cât dezlănțuirile țărănești care se puneau la cale amenințau siguranța vieții și averii cetățenilor nevinovați ai

⁵ MOL., D-228, 1861-323.

⁶ BAR., București, Mss. rom.. 1013, f. 79-80.

⁷ Protocolul ședințelor guverniale încheiate la 3 X 1861 și anexele sale în: MOL., D-228, 1861-375; text rom. în: T. Păcățianu, *Op. cit.*, II, p. 654-665.

celorlalte națiuni, prefigurau spectrul reaprinderii războiului civil. Este pentru a doua oară în acest an, încheie cancelarul raportul lui către împărat, când românii se adună fără aprobarea forurilor legale ale statului, când se repetă manifestările de atunci, când reapar brusc în prim plan, spre groaza maghiarilor, secuilor, sașilor, figuri precum Bărnăuțiu, Laurian, Axente Sever, de numele cărora se leagă cele mai triste amintiri.⁸

Concomitent cu alarma care se trage de la Aiud la Cluj, de la Cluj la Viena, guvernatorul Mikó trage la răspundere pentru cele întâmplate la Blaj pe mitropolitul Șuluțiu, căruia îi atribuie întreaga responsabilitate a gravelor consecințe posibile⁹. La cererea comitetului suprem al Hunedoarei, Nopcsa Ferenc¹⁰, se pune totodată în vedere atât episcopului Șaguna, cât și prelatului greco-catolic să interzică în viitor clerurilor lor amestecul în treburile politice, de natură să slăbească respectul față de proprietate și de lege¹¹.

Plin de curaj, Șuluțiu în lungul său răspuns contrazice frontal interpretarea care s-a dat la Guberniu evenimentelor din Blaj, întunecate și mărite, scrie el, de sute ori, cu cea mai mare rea voință. Prelatul unit le descrie pe rând, - o convenire, sub conducerea sa, a unui grup de intelectuali, cel mult 60, din care numai 17 dinafara localității și nici unul dinafara țării, care s-au pronunțat pentru întrunirea dietei și congresul național, o liturghie la biserica parohială, o sfeștanie în Câmpul libertății, unde, după intonarea „imnului român” s-au rostit de către Axente Sever și Simion Balint două cuvântări pașnice - le reduce la dimensiunile lor reale, insistând asupra coincidenței cu ziua de târg, ceea ce explică prezența a sute de țărani, le pune în lumina credinței dintotdeauna a românilor către împărat, a spiritului lor pașnic față de celelalte națiuni ale țării, le pune în comparație cu o serie de evenimente desfășurate la Cluj, cu participarea a mii de persoane, cerând, în final, trimiterea la Blaj a unei comisii obiective de anchetă. Nu este oare timpul, încheie mitropolitul, să nu se mai inducă maghiarilor deprinderea de a vedea în fiecare român un dușman „... cu atât mai mult că, până când se întrunesc o dată 10-15 intelectuali români, până atunci se întrunesc de zece ori câte 50-100 de intelectuali maghiari, fără ca noi să-i suspectăm.”¹²

La fel de îndrăznețe sunt răspunsurile prelaților români la imputațiile guberniale privind conduita politică a clerurilor lor. N-am nici puterea, nici căderea - scrie Șaguna lui Mikó - să interzic preoțimii mele drepturile constituționale ale întrunirii și petiționării deoarece aș fi eu însumi anticonstituțional, cu atât mai mult cu cât nu se poate exclude din viața publică, ca în anii absolutismului, o întreagă categorie socială pentru eventualele abateri ale unor persoane izolate, care singure trebuie să răspundă în fața legii. Consideră în același timp de datoria lui să arate *părinților țării* că națiunea sa nu se poate bucura de izbăvirea ei din robie, câtă vreme ea nu beneficiază de apanajul cel mai important al

⁸ Kemény către împărat, 21 V 1861, în: MOL., D-228, 1861-229.

⁹ Mikó către Șuluțiu, 18 V 1861: *Idem*.

¹⁰ Nopcsa către Mikó, 12 V 1861: MOL., D-228, 1861-246.

¹¹ Mikó către Șaguna, 16 V 1861: MOL., F-263, 1861-392; Mikó către Șuluțiu și Șaguna, 23 V 1861: *Idem*, 1861-481.

¹² Șuluțiu către Mikó, 21 V 1861: *Idem*, 1861-480.

libertății, dreptul alegerii libere a funcționarilor publici, pentru simplul fapt că nu poate recunoaște legalitatea consiliilor comitatense din 1848 și nici funcționarii de pe Pământul Crăiesc, instituți fără participarea sa. Astfel încât, consideră episcopul, singura cale pentru curmarea rezistenței față de noile autorități locale este cea a respectului drepturilor legitime ale tuturor locuitorilor.¹³

Independent de omologul lui ortodox, mitropolitul Șuluțiu apreciază și el, adresându-se concomitent atât lui Mikó cât și lui Pogány, comitele Albei de Jos, că rezistențele românilor față de noul regim nu sunt, nici urmarea unor instigații, nici a unor porniri atavice spre nesupunere, ci se datorează politicii greșite pe care compatrioții lor o duc față de ei. De ce, întreabă el, în Alba de Jos a fost readus la viață consiliul comitatens din 1848, compromis în ochii românilor, în loc să se convoace pe baze echitabile o congregație generală care i-ar fi liniștit. Dacă D-zeu a vrut, încheie prelatul unit, mereu încrezător în puterea sa de convingere, ca românii și maghiarii să împartă laolaltă binele și răul aceleiași deopotrivă de iubite patrii, este momentul suprem ca ei să fie drepti și echitabili unii către alții, să evite reciproc presiunile și măsurile de forță, să își descopere deschis fiecare postulatele sale legale și drepte, să caute împreună modalitățile complanării lor, să nu rețină unii de la alții ceea ce își datorează reciproc. Din partea sa, el se oferă să medieze în numele conașionalilor săi o apropiere politică între cele două națiuni, tot atât de necesară uneia ca și celeilalte.¹⁴ Să menționăm aici că la Blaj se pregătea în aceste zile un proiect de lege privind recunoașterea politică a națiunii române în viitoarea dietă a țării,¹⁵ proiect care va intra în dezbaterea Comisiei naționale permanente și că Șuluțiu lansează acum un mare circular în care, reprobând amenințările care se proferau la adresa noilor funcționari maghiari în unele localități din jurul Albei Iulii, cheamă pe protopopii și preoții săi să-și îndemne credincioșii să nu iasă în rezistența lor pasivă din limitele legalității.¹⁶

Surprinzător de repede, la zece zile de la derulare, momentul comemorativ de la Blaj ajunge în dezbaterea cabinetului ministerial vienez, prezentat aici din două unghiuri de vedere total diferite. În contrast cu informațiile maghiare de care face atât de mare caz Cancelaria, cele furnizate de către Direcția de poliție din Sibiu, de care se va prevala ministrul de stat Schmerling în ședința din 26 mai, prezidată de însuși împăratul, vorbesc despre convenirea, legală, a 51 de intelectuali, toți din Transilvania, adunați la Blaj, despre coincidența cu târgul săptămânal, despre îndemnurile care se adresează oamenilor pentru plata impozitelor către stat, despre cererile, deziderabile politic, care se formulează, câtă vreme în consiliul comitatens al Albei de Jos figurează persoane acuzate în 1848 de înaltă trădare. Comparativ cu situația din scaunele secuiești, unde, spune Ioseph Lasser, se refuză plata dărilor, se încalcă pe față monopolurile statului, se organizează alegeri pentru dieta

¹³ Șaguna către Mikó, 26 V 1861: MOL., D-228, 1861-245 (original); Arh. Bibl. Mitrop. Sibiu, F. Șaguna nr. 1508 (concept).

¹⁴ Șuluțiu către Mikó, Șuluțiu către Pogány, 27 V 1861: MOL., D-228, 1861-245 (original); A. N., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-317 (concept).

¹⁵ Textul în limba maghiară, în: Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, Sibiu, 1889, p. 361-362.

¹⁶ Circularul din 28/16 V 1861, în: A. N., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 861-320.

din Pesta, afrontându-se deschis legile fundamentale de guvernare, întâmplarea din Blaj ar merita mai degrabă recunoștința regimului decât blamul lui. Nu se aprobă, în consecință, asistența militară cerută în decursul dezbaterii, ci, avându-se în vedere intervențiile militare nefericite din vara anului 1848, se convine tacit să nu se ordone comandantului militar al Transilvaniei, generalul Montenuovo, scoaterea armatei din cazărmi pe motive de natură politică, la cererea comiților supremi. Pentru pacificarea spiritelor se hotărăște, cu toate acestea ca, prelații români să-și îndemne credincioșii la liniște și supunere iar guvernatorul Mikó să efectueze o călătorie în circuit prin Transilvania¹⁸. Ceea ce acesta și face în prima parte a lui iunie, trecând prin Turda, Alba Iulia, Sibiu, Brașov, Odorhei, Miercurea-Ciuc, întâlnindu-se în decursul ei, printre alții, și cu Șaguna și Barițiu.

În fața acestei opoziții a Cabinetului, în fața refuzului prelaților români de a coopera – amândoi somați, în 30 mai, direct de către Kemény¹⁹ – în fața șirului neîntrerupt de rapoarte care sosesc, tot mai alarmante, din Alba de Jos,²⁰ cancelarul aulic, neîntrecut în manevrele politice de învăluire, adoptă, mai întâi în 30 mai, apoi în 4 iunie strategia excluderii clerului român din politică. Ceea ce se întâmplă în Alba de Jos, scrie el, este cu atât mai grav cu cât românii, comparativ cu avuția și inteligența lor, sunt bine reprezentați, cu cât clerul – care „se adună cu gloatele” fără aprobările prealabile – este cel care instigă satele la nesupunere față de noii funcționari, cu cât cei doi prelați, în loc să-l rețină în răcăcirea sa, îi iau apărarea. În aceste condiții renitența din Munții Apuseni a cuprins toată Alba de Jos, a pătruns în Hunedoara și, în lipsa unor măsuri serioase, se va extinde peste întreg teritoriul. Ceea ce înseamnă, precizează cancelarul, nu numai imposibilitatea unei administrații normale dar și iminența neplătirii impozitelor, iminența repetării ororilor din 1848. Cere aprobarea de a dispune prelaților români, în numele împăratului ca, pe de o parte să-și folosească toată autoritatea pentru acceptarea noilor funcționari comitatensi iar pe de alta să oprească imixtiunea clerului în treburile politice.²¹

Într-adevăr, câteva zile mai târziu Cancelaria aulică pune în vedere lui Șuluțiu și Șaguna, în numele împăratului de data aceasta, să ia măsuri împotriva preoților lor din Cămpeni, de unde pornise în Alba de Jos primul impuls al nesupunerii²². În același sens în scrie comesului Salmen episcopul ortodox, referitor la conduita clerului său de pe Pământul Crăiesc²³. Ceea ce ținea și unul și celălalt era neutralizarea politică a rețelei ierarhice pe toată întinderea ei, cu atât mai importantă cu cât capii bisericești erau și conducătorii politici, cu cât clerul se bucura de o necontestată influență în rândul populației rurale, cu cât aceasta era departe de a avea fie și cea mai sumară educație politică. Consecințele puteau fi, în perspectiva alegerilor dietale care se așteptau, dezastruoase pentru români.

¹⁸ ÖMR., V/2, p. 76-79.

¹⁹ Kemény către Șuluțiu și Șaguna, 30 V 1861, în: MOL., D-228, 1861-251.

²⁰ Pogány către Mikó, 20, 22, 24 V, 1, 3 VI 1861: *Idem*, 1861-244, 246, 281; F-263, 1861-656.

²¹ Kemény către împărat, 30 V, 4 VI 1861, în: MOL., D-228, 1861-251, 256.

²² Kemény către Șuluțiu și Șaguna, 8 VI 1866: *Idem*.

²³ Salmen către Șaguna, 16 VII 1861: Arh. Bibl. Mitrop. Sibiu, F. Șaguna, nr. 1535.

Rezultatele nu sunt nici de data aceasta cele scontate. Sprijiniți, ba chiar împinși din spate de elita laică, încurajați de veștile care sosesc din Viena din partea delegațiilor naționale, amândoi prelații rezistă presiunii.

Prima reacție publică românească e cea a lui Barițiu în *Gazeta Transilvaniei*. Preoții, uniți și neuniți, scrie el, au nu numai dreptul ci și datoria de a se implica în viața publică în apărarea națiunii lor, deoarece formează o parte esențială a acesteia, participă la aspirațiile, bucuriile și durerile ei, îi sunt atașați prin mii de legături spirituale și lumești. Fie că sunt simpli parohi, fie că sunt protopopi sau arhierei, ei au ajuns ceea ce sunt prin alegerea conaționalilor lor, sunt fiii și frații acestora, părinți sufletești ai lor, sunt născuți și crescuți pe pământul Transilvaniei, „udat de atâtea părăie de lacrimi, sudoare și sânge românesc”, sunt tați de familie, proprietari sau cel puțin beneficiari a unor bunuri funciare, plători de dări, oameni ai căror fii nu sunt scutiți de la tragerea sorților pentru înrolare etc. Și cu ce drept se aruncă oprobiul asupra unei întregi categorii sociale românești, atunci când preoții reformați și catolici, angrenați și ei în viața publică, sunt departe de a fi socotiți instigatori, când, în lipsa unor interdicții legale, singurele în măsură să decidă asupra compatibilității chemării preoțești cu zgomotul și compromisiunile politicii sunt sinoadele proprii.²⁴

Cu o inepuizabilă dorință și capacitate de comunicare, mitropolitul Șuluțiu în răspunsul său, trimis în aceeași zi atât cancelarului cât și guvernatorului, face reproșuri foarte amare la adresa politicii noii administrații maghiare față de români. Îl doare nespuse de mult, începe el, că aceasta nu vede în rezistența pasivă a conaționalilor lui decât anarhia cea mai periculoasă, incitație la răsturnarea ordinii sociale, prefigurare a conflictului deschis interetnic, atunci când, examinată obiectiv, ea nu este decât o apărare legală și constituțională a drepturilor imprescriptibile a unei națiuni ajunsă la conștiința de sine, nu este decât ceea ce fac maghiarii înșiși, în forme incomparabil mai dure față de Curtea imperială. Este profund nedrept, scrie prelatul din Blaj, ca o națiune întreagă, pașnică și liniștită, să fie incriminată cu cele mai grave și nefondate acuze înaintea împăratului pentru faptul că ea pretinde din beneficiile patriei comune partea care i se cuvine, în raport cu averea și viața cu care contribuie la susținerea și apărarea ei, că ea refuză gesturile de generozitate condescendentă care s-au făcut prin încadrarea în funcții subordonate a unor persoane care se bucură mai mult de încrederea maghiarilor decât de aceea a conaționalilor lor. Deoarece, consideră mitropolitul, a sosit timpul ca cele două națiuni să se lămurească una cu alta, care cum înțelege egalitatea drepturilor, expune, concret, pe întinderea a opt pagini mari, pe un ton potolit, sincer îndurerat, deschis dialogului, de o exuberanță lirică, capetele de nemulțumire ale națiunii sale: reactivarea ilegală a consiliilor comitatense din 1848, odioase în ochii românilor, impunerea abuzivă a unor majorități maghiare în congregațiile generale ale comitatelor acolo unde acestea s-au organizat, numărul mic al

---

²⁴ G. Barițiu, *Preoțimea română, conservatoarea liniștei publice*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 45 din 3/15 VI, nr. 46 din 7/19 VI.

funcționarilor români, statutul subordonat impus limbii române în viața publică, adresele pentru uniunea cu Ungaria, taxele forțate pentru ajutorarea honvezilor de la 1848. Nu este astfel de mirare dacă în fața acestei administrații a comitatelor – exercitate, la fel ca și înainte de 1848 fără români, ba chiar împotriva lor, ca și cum aceștia nici n-ar exista sau dacă chiar ar exista s-ar găsi și în 1861 în situația servilă de dinaintea revoluției – conaționali săi s-au retransat pe o linie de rezistență pasivă, pașnică și constituțională, foarte departe de anarhia, revoluția, Daco-România care li atribuie. Nu se poate, așadar, angaja, declară Șuluțiu în încheiere, ca să-și folosească influența arhierescă în vederea știrbirii drepturilor constituționale ale națiunii sale, căci ar fi împotriva obligațiilor sale sacre și lumești, împotriva conștiinței sale, dar asigură forurile centrale că românii, în așteptarea unei mereu dorite concilierii politice cu compatrioții lor maghiari, nu vor tulbura pacea țării, nu se vor ridica împotriva acestora din ură sau răzbunare națională.²⁵ La fel răspunde Guvernului, în limba română, episcopul Alexandru Dobra episcopul Lugojului referitor la preoțimea unită din vicariatul Hațegului aparținător eparhiei sale,²⁶ la acuzele repetate ale comitelui suprem al Hunedoarei.²⁷

Din partea sa Șaguna nu găsește consult să se angajeze într-o nouă dispută cu Guvernul pe această temă²⁸, dar este cu atât mai categoric în răspunsul pe care îl dă comesului săsesc. Pot fi acuzați preoții români ca instigatori, întreabă el, când tocmai loialității lor dinastice se datorește menținerea liniștii țării, în împrejurări politice atât de grave. Iar dacă ei s-au angajat alături de laici în mișcarea constituțională de rezistență față de autoritățile scăunale nou instituite, dacă conviețuirea pașnică interetnică ar putea fi tulburată, culpabile vor fi numai acestea, ca unele care nu s-au conformat, nici literei, nici spiritului Diplomei și Patentei imperiale. Cu ce drept, apoi, s-ar putea interzice într-un stat constituțional participarea la viața publică a unei întregi categorii sociale românești, atunci când omonimele sale din rândul celorlalte națiuni se bucură de exercițiul liber al unei asemenea participării. Cere să i se facă cunoscute date concrete asupra numelui, locului, timpului, culpei celor vizați, iar până la elucidarea acestora să se pună capăt tuturor calomniilor adresate clerului și națiunii sale.²⁹ Cum răspunsul, conciliator, al lui Salmen a avut forma unei scrisori particulare,³⁰ episcopul ortodox, sigur de poziția pe care o avea la Viena, îi adresează acestuia o nouă replică³¹. Publicate în ziarele românești, reproduse în

²⁵ Șuluțiu către Mikó, 29 VI 1861: *Foaie...XXIV* (1861), nr. 33 din 6 IX, nr. 34 din 13 IX; Șuluțiu către Kemény [29 VI 1861]: G. Barițiu, *Părți alese...*, III, 1891, p. 505-511.

²⁶ A. Dobra către Mikó, 30 VI 1861: MOL., D-228, 1861-244.

²⁷ Nopcsa către Mikó, 12 V 1861: MOL., D-228, 1861-246; Nopcsa către Mikó, 11, 17 VII 1861: *Idem*, 1861-305, 306.

²⁸ La cererea pe care i-o adresează cei trei delegați de la Viena pe această temă, el se referă la răspunsul dat lui Mikó în 26 V 1861: MOL., D-228, 1861-245; după 5 VII 1861 Șaguna, considerând că misiunea delegației vieneze s-a încheiat odată cu prezentarea memoriului către împărat, întrerupe legăturile cu ea: Șaguna către delegația națională, 5 VII 1861, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXIX (1866), nr. 107 din 11 I 1867/30 XII 1866; delegația națională către Șaguna, 15 VII 1861: *Idem*.

²⁹ Șaguna către Salmen, 15 VIII 1861, în: *Telegraful român*, IX (1861), nr. 35 din 31 VIII; *Foaie...* nr. 34 din 13 IX; T. Păcățianu, *Op. cit.*, II, p. 624-627.

³⁰ Salmen către Șaguna, 11 IX 1861, în: Arh. Bibl. Mitrop. Sibiu, F. Șaguna, nr. 1548; *Telegraful român*, IX (1861), nr. 36 din 7 IX.

³¹ Șaguna către Salmen, 13 IX 1861, în: *Idem*, nr. 37 din 14 IX; *Foaie...XXIV* (1861), nr. 35 din 20 IX.

presa maghiară, preluate în ziarul *Ost und West* din Viena, scrisorile sale vor contribui la înlocuirea, în noiembrie 1861, a lui Franz Salmen cu Konrad Schmidt.

Pe acest fundal tensionat se desfășură, de la sfârșitul lunii iunie lucrările Universității săsești la care, pentru prima dată în lunga ei istorie, iau parte și patru deputați români – doi din scaunul Sebeșului, doi din cel al Orăștiei -, cei care printr-un vot separat protestează împotriva numelui de *Sachsenland* care se atribuia Pământului Crăiesc³². La Sibiu se discută în primul rând asupra organizării judecătorești, dar în același timp se fac demersuri pentru sancționarea la Viena a deciziei din 3 aprilie 1848 a Universității privind înzestrarea materială a clerului ortodox. Se dezbate, de asemenea, chestiunea cedării unor zone compact locuite de români ale vechiului Fundus Regius în vederea constituirii unui teritoriu național românesc, chestiune care se va finaliza în viitoarea sesiune într-o foarte cunoscută declarație a Universității privind recunoașterea egalității politice a națiunii majoritare.

În acest timp cancelarul Kemény, asaltat de rapoartele trimise de la Cluj privind rezistența românilor, preocupat de găsirea unor mijloace pentru anihilarea acestora, inventiv în găsirea soluțiilor, înlocuiește incriminarea politică, infructuoasă, ale demersurilor sale anterioare pe lângă Francisc Iosif cu una de natură socială, la care împăratul era foarte sensibil. Iată-l astfel la 15 iulie înaintând acestuia, pe cale prezidială, fără concursul forului aulic, ocolind Cabinetul, un foarte mare raport – satanic, scrie Rațiu³³ – privind prădarea *im grossen Stille* a pădurilor erariale pe teritoriul nou constituitului district al Năsăudului, pe marele domeniu erarial de la Câmpeni, la poalele Munților Apuseni pe domeniul de la Cricău, cerând, în final, adoptarea celor mai drastice măsuri.³⁴ Cele mai grave învinuiri se fac la adresa năsăudenilor care, într-un moment când delegații lor stăruiau pentru recăștigarea averilor fostului regiment, când Cabinetul urma să dezbată această chestiune,³⁵ erau învinuiți că ar fi hotărât în adunarea districtuală că toate pădurile, sunt ale lor, că și-au ales pădurari proprii, că au alungat pe cei erariali. Deloc întâmplător în ziarele *Donau* și *Österreichische Zeitung* apăreau în aceste zile știri foarte alarmante care făceau să planeze asupra românilor prezumția unui spirt anarhic, rebel, nesupus legii și ordinii sociale. Ca urmare, zece zile mai târziu, Cancelaria aulică cere Guvernului din Cluj, pe baza unei rezoluții imperiale speciale, să ia măsuri pentru restabilirea respectului proprietății cu toate mijloacele care îi stăteau la dispoziție: arestări, procese, amenzi, iar dacă acestea nu vor fi suficiente chiar cu puterea forței militare.³⁶

Cu toate acestea, nici cancelarul, nici guvernatorul, cărora ruptura politică cu Pesta care plutea în aer făcea să le fugă pământul de sub picioare, nu vor ajunge să dispună de trupe.

La Viena, toate trei delegațiile românești – cea națională a lui Rațiu, Măcelariu și Bologa, cea a Năsăudului, cea a Făgărașului – asaltează pe Schmerling și pe apropiații acestuia, dau

³² Votul separat din 5 VII 1861 în: *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 71 din 6 IX.

³³ Rațiu către Barițiu, 30 VII 1861, în Keith Hitchins, Liviu Maior, *Op. cit.*, p. 69-71.

³⁴ Kemény către împărat, 15 VII, 1861, în: MOL., D-229, 1861-2315.

³⁵ ÖMR, V/2, p. 244-247 (șed. din 26 VII 1861).

³⁶ Kemény către Mikó, 25 VII 1861, în: MOL., D-229, 1861-2315.

dezmințiri în ziarele implicate, năsăudenii obțin o audiență la împărat, reușind să convingă forurile centrale că comitenții lor erau foarte departe de excesele sociale care li se atribuiau. Într-adevăr, nu mult după aceasta va apare, fapt de foarte mare importanță, rezoluția imperială privind fondurile grănicerești, cele mai mari averi publice ale românilor din Transilvania de dinainte de 1918, cea care va sta la baza școlilor năsăudene, a cunoscutului liceu, a unei prodigioase linii de burse gimnaziale și universitare.³⁷

La Sibiu, feldmareșalul Montenuovo, comandantul militar general al Transilvaniei, solicitat de la Cluj în mai multe rânduri de guvernatorul Mikó pentru ajutor,³⁸ solicitat din Aiud de către comitele suprem Pogány,³⁹ reproșează deschis în refuzul său pasivitatea consiliului comitatens al Albei de Jos în privința încasării dărilor. Or, impozitele și recruții erau în ochii austrieșilor principalele obligații ale administrației locale.

În fața unei asemenea avalanșe de rapoarte, din care am extras numai exemplele cele mai semnificative și doar de la nivelul gubernial și aulic – un adevărat tur de forță al unui exercițiu administrativ foarte experimentat – se ridică întrebarea în ce măsură acesta semnaliza pericolul efectiv al unui conflict deschis interetnic, în ce măsură realitatea existentă era instrumentalizată în scopuri politice partizane. Incontestabil, în rândurile nobilimii proprietare din Alba de Jos dar și din alte zone existau temeri reale că ravagiile războiului civil, ale cărui drame trăiau încă puternic în sufletele oamenilor și se vedeau pretutindeni în jurul lor, s-ar putea repeta, ceea ce a făcut ca una sau alta dintre familiile nobiliare să-și părăsească curiile, să se refugieze în orașe. Știrile care se vântură în presă, cele care se răspândesc pe calea colportajului oral, și, mai presus decât acestea, trecerea de la starea de quasitotală imobilitate a absolutismului la mișcarea explozivă a noului regim politic, creează în unele localități chiar o anumită psihoză a insecurității. În același timp însă organele centrale și locale ale noii administrații erau conștiente că tensiunea politică era limitată la nivelul elitelor, fără să afecteze profund satele, că, ea nu depășea, cu rare excepții, limitele legalității constituționale și era lipsită de agresivitate, că situația era sub control. Cu deosebire după circuitul guvernatorului Mikó din iunie, în cursul căruia a fost primit pretutindeni cu mari onoruri, s-a întâlnit la Sibiu cu Montenuovo, cu Salmen, cu Șaguna, la Brașov cu oficialitățile locale civile și militare, cu delegații ale sașilor, ale românilor, ale secuilor, separat la cererea sa cu Barițiu, nu puteau exista temeri pentru o ridicare generală, a românilor.

La rândul lor forțele de ordine austriece, armata, poliția, jandarmeria, foarte atente asupra a ceea ce se întâmplă în jurul lor, deși nu scapă niciodată din vedere pe intelectualii români suspectați meru de înclinații centrifugale, nu sunt preocupate atât de mult în această vreme de contestațiile politice ale acestora cât de mișcarea care se propagă în

³⁷ Lazăr Ureche, *Fondurile grănicerești năsăudene, (1851-1918)*, Presa Universitară Clujeană, 2001.

³⁸ Mikó către Montenuovo, 7 VI, 30 X, 2 XI 1861: MOL., F-263, 1861-680, 2602, 2712, 2617.

³⁹ Pogány către Montenuovo, 30 X, 2 XI 1861, în: A. N., Alba, F. Of. Cott. Alba de Jos, 1861-1318, 1354.

rândul maghiarilor, cu deosebire între secui, de boicotare a impozitelor, de încălcare deschisă a monopolurilor statului, de manifestațiile pentru uniunea cu Ungaria.

Este iarăși mai presus de orice îndoială că toată această campanie a noilor oficialități transilvănene, pe care românii, îndreptățit sau nu, au văzut-o ca una de subminare, campanie despre care funcționarii și delegații lor la Viena erau informați și de către sași, ca și unele atacuri dure din presă – *Pesti Napló* califică tendința românilor de a fi recunoscuți ca națiune politică drept răscoală împotriva patriei,⁴⁰ *Korunk* argumentează doct în două numere consecutive temeiurile folosirii numelui de valah în loc de român⁴¹ – au accentuat sentimentul foarte puternic de injustiție pe care ei l-au trăit la debutul noii epoci liberaliste.

Sub aspect social constatările sunt asemănătoare. Ca întotdeauna, schimbarea regimului politic, slăbirea autorității statului s-a tradus și în 1861 printr-o creștere a animozităților din societate, atât în mediul urban, cât mai ales în cel rural. Asistăm, într-adevăr, la o sporire a delictelor legate de proprietate, cu deosebire de păduri al cără regim juridic era foarte adesea controversat dar, la 12 ani după desființarea iobăgiei, în decursul vieții primei generații de oameni liberi din punct de vedere social, într-o perioadă când presiunea demografică nu se face însă puternic simțită, deși multe comunități rurale sunt încurcate în procese cu foștii stăpâni, impresia generală pe care o transmit mărturiile documentare ale epocii este aceea de liniște. Cu excepția zonei Munților Apuseni, unde există o situație specială, satele apar în 1861 mai degrabă în manifestațiile lor să le spunem politice decât în cele de natură socială. Sunt zeci și zeci de comunități care prin declarații colective adoptă limba română, ca limba lor oficială, care refuză poruncile trimise lor în alte limbi, care își aleg juzii și notarii pe criterii naționale, care refuză în Alba de Jos să recunoască pe noii funcționari maghiari, fără ca tensiunile punctuale dintre foștii stăpâni și foștii supuși să se închege în decursul acestui prim an al liberalismului în acțiuni explozive la nivelul unor întregi colectivități rurale. Singurul caz de această natură pe care îl cunoaștem: împotrivirea cu armele a satului Bucium din Alba de Jos față de arestarea judeului său, caz în care se încearcă și implicarea lui Axente Sever,⁴² are un alt substrat decât acela al incriminărilor oficiale. Să menționăm în același timp că preluarea în 1861 a administrației comitatense de către maghiari a însemnat o puternică încurajare a contraofensivei sociale a clasei nobiliare, că se semnalează foarte multe cazuri individuale de ocupare cu forța a unor pământuri, pe care forurile judecătorești absolutiste le atribuiseră unor familii țărănești, că în evoluția de ansamblu problemele sociale, mereu prezente, au accentuat în permanență adversitățile politice.

⁴⁰ Preluare integrală în *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 67-68, din 26, 30 VIII.

⁴¹ *Korunk*, II (1861), nr. 176-177, din 23, 24 VIII.

⁴² Pogány către Mikó, 27, 29, 31 X; 2, 10, 15 XI 1861: MOL., F-263, 1861-2585; D-229, 1861-2602, 2617, 2712, 2715; Petre Bran Bunuca către Cancelaria aulică, 31 XII 1861: BAR, București, Mss. rom. 973, f. 279-300.

DELEGAȚIA NAȚIONALĂ ROMÂNESCĂ DE LA VIENA DIN OCTOMBRIE-NOIEMBRIE 1861

Dacă preluarea controlului administrației locale a Transilvaniei de către nobilimea maghiară și patriciatul sășesc a suscitât în primăvara anului 1861 un adevărat val de proteste ale românilor, în vara și toamna acestui an opoziția lor îmbracă formele rezistenței pasive și a apelului direct la sprijinul Vienei. Din iunie până în octombrie 1861 un lung șir de delegații – șase din Transilvania, două din Partium, două din Banat – iau drumul capitalei Imperiului, sfârșind prin a convinge guvernul central că situația românilor era gravă, că trebuia făcut ceva pentru ei.

Într-adevăr, după ce noul cancelar Kemény obținea aprobarea pentru o lege electorală nobiliară foarte restrictivă pentru români, după respingerea tuturor demersurilor locale făcute în comitate, scaune, districte, orașe pentru o reprezentare proporțională sau cel puțin echitabilă în organizarea guvernării locale, după ce Guvernul din Cluj – postat pe poziția valabilității uniunii cu Ungaria – obstrucționa întrunirea dietei statului, tot ce mai putea face elita conducătoare a populației majoritare era, fie să încerce să scoată Curtea și guvernul vienez din expectativă, fie să se supună fără crâcnire dominației politice a minorității.

Imperativele plecării delegației

Sosirea în capitala Imperiului a acestei noi solii de nivel național, a treia după Diploma liberală, este legată, deopotrivă, de starea de lucruri din Transilvania ca și de noile evenimente care au loc în Ungaria, prin prisma căreia forurile vieneze privesc mereu treburile statului transilvănean. Este vorba despre dizolvarea precipitată, la 22 august 1861, a dietei maghiare, despre ruptura politică dintre Viena și Pesta, unde se respinge compromisul cu guvernul central pe baza noilor acte constituționale, afirmându-se ferm principiul continuității dreptului public, al valabilității legilor din 1848. Începea ceea ce în Ungaria s-a numit epoca *provizoratului*. La fel ca în octombrie 1848, era evident că guvernul central, avizat la sprijinul nașunilor nemaghiare, va merge mai departe pe calea concesiilor făcute acestora, pentru a face presiuni asupra Pestei. Erau vizai în primul rând românii, care în virtutea masei lor numerice puteau avea cuvântul hotărâtor în dieta Marelui Principat, influențând direct, prin participarea sau neparticiparea Transilvaniei la parlamentul central, soarta constituției din februarie.

Într-adevăr, la 24 august, două zile după ruptura cu Pesta, consiliul ministerial de la Viena reia în dezbateră, după o primă abordare nereușită făcută la sfârșitul lunii iulie,¹ problematica complexă a întrunirii dietei transilvănene. Opiniile membrilor cabinetului sunt împărțite, atât în ceea ce privea locul și data întrunirii forului legislativ cât și a ordinii sale de zi și cu deosebire asupra suprtului său electoral, esența întregii chestiuni, de care depindea structura națională a dietei și în consecință orientarea sa politică generală, sprijinirea sau boicotarea noului parlamentar vienez.

Ca și în martie, ca și în iulie, cancelarul Kemény, sprijinit de grupul miniștrilor maghiari, propunea, în urma unui ordin scris al împăratului², ca viitoarea dietă să se întrunească la Cluj, să dezbată alegerea celor mai importanți funcționari superiori ai statului, trimiterea reprezentanților săi în parlamentul central, problema uniunii și reorganizarea justiției, iar baza ei electorală să fie legea din 1791, completată cu censul de 8 florini, *fără capitație*, pentru foștii iobagi.³ Excluderea din cens a “dării capului”, dare medievală desființată în toate celelalte provincii ale Imperiului, dar care în Transilvania aproape echivala quantumul impozitului pe avere, făcea acest barem electoral – aproape dublu față de Ungaria (5 fl.), aproape triplu față de Galiția (3 fl.) – inaccesibil mării mase țărănești, preponderent românești.

Ministrul de stat Schemrling și grupul miniștrilor germani sprijină în schimb votul separat al consilierului aulic Ladislau Basiliu Popp, prezentat și el Cabinetului, în care acesta propunea întrunirea dietei la Sibiu, înscrierea recunoașterii egalității politice a românilor ca primul punct al ordinei de zi, o mai largă reprezentare dietală a comitatelor (un deputat pentru 30.000 locuitori), *inclusiunea capitației*, în censul de 8 fl.⁴

Nu se ajunge acum la un acord, cum nu se va ajunge nici în ședința din 9 septembrie, prezidată de împărat⁵, care, mânat de tendințele sale autocrate, își rezervă și în noul regim dreptul deciziei în toate chestiunile cu adevărat importante. Rezoluția era cu atât mai grea cu cât Transilvania constituia cheia strategică a Imperiului spre răsărit și un punct nevralgic al relațiilor cu Ungaria. Și cu atât mai dificilă cu cât perspectiva unei diete transilvănene cu o structură socială și națională înnoită, plebee și românească, era greu acceptabilă pentru vederile aristocratice și conservatoare ale împăratului. Chiar Schmerling și susținătorii lui în discuțiile din cabinet nu avansează decât perspectiva unei echilibrări calculate a forțelor naționale, astfel încât jocul politic al Vienei să aibă în dietă un cât mai larg câmp de manifestare. În aceste condiții, va fi nevoie de o intervenție specială a miniștrilor Schmriling, Rechberg și Mecséry pe lângă Francisc Iosif, pentru ca acesta să accepte în cele din urmă punctul de vedere înnoitor al șefului efectiv al cabinetului său. Se va emite astfel, la 19 septembrie 1861, rescriptul imperial prin care dieta era convocată pentru 4 noiembrie la Alba Iulia, cu înscrierea egalității politice a românilor ca prim obiect

¹ Ședința cabinetului din 27 iulie 1861: ÖMR, V/2, p. 245-247.

² Textul din 29 iulie, *Idem*, p. 246-247.

³ *Idem*, V/2, p. 320.

⁴ Textul prezentat de L. B. Popp în ședința din 7 august a Cancelariei transilvănene, B.A.R., Mss. rom., 1013, f. 79-90.

⁵ ÖMR, V/2, p. 360-366.

al dezbaterei și, ceea ce era cel mai important, cu includerea populației în censul de 8 fl. Împăratul își rezerva dreptul de a numi ulterior comisarul său dietal.⁶ A doua zi apărea în *Wiener Zeitung* demisia lui Kemény.⁷

În acest moment, pe cât de neașteptat, pe atât de benefic pentru români, al cotiturii politicii habsburgice față de Transilvania se impunea în mod stringent prezența la Viena a celor doi capi bisericești ai românilor, Șaguna și Șuluțiu, președinții Comitetului național instituit în Conferința de la Sibiu, pentru a exploata, oportun și optim, noua perspectivă care se deschidea.

Conștiința acută a importanței noii conjuncturi politice naște pretutindeni în lumea românească, pe de o parte speranța că a sosit clipa mult așteptată a dreptății, pe de alta temerea că momentul ar putea să treacă fără să aducă soluționarea cauzei drepte a națiunii. Nu se va repeta oare, se întreabă unii, situația din februarie 1849, dinaintea emiterii constituției, sau cea din octombrie 1860, când de asemenea, evoluția politică generală fusese favorabilă românilor. În toate convenirile locale care au loc se evocă cu o mare îngrijorare ponderea decisivă pe care dieta maghiară recent dizolvată, o acordase uniunii Transilvaniei, condiție *sine quo non* a compromisului cu puterea centrală, interesul fundamental al Vienei pentru concilierea cu partenerul ei tradițional, față de care drepturile naționalităților contau mult mai puțin, obstacolele care stăteau în calea românilor chiar acasă, în patria lor, câtă vreme administrația centrală și locală a statului era pusă în mâinile adversarilor lor politici etc. Era momentul, citim în toate mărturiile contemporane, ca națiunea română să fie cunoscută la Viena în adevărata sa lumină, prin oamenii săi cei mai autorizați, la înălțimea importanței sale. Se fac auzite repetate referiri la lungile negocieri vieneze ale lui Teleky Mihály, Alvinczi, Harteneck, dinainte și de după emiterea Diplomei Leopoldine din 1691. Obiectivele delegației române, spun contemporanii, nu erau mai puțin importante pentru soarta populației majoritare decât ale acestora. Ele erau, oricum, dintre cele mai grele.

Trebuia, înainte de toate, degajată în calea dietei stavila pe care o reprezenta Guberniul nobiliar din Cluj, cel care urma să aplice într-o perioadă foarte scurtă de timp rescriptul imperial, întocmind listele de alegători, constituind comitetele și comisiile electorale, întocmind proiectele de legi, organizând scrutinul propriu zis, etc. Era de prevăzut că dacă Clujul, considerând valabilă legea uniunii, adoptase în tot decursul anului tactica împotrivirii și a tergiversării față de plănuita dietă, fie ea și nobiliară,⁸ cu atât mai mult se va împotrivi unei diete în care românii să aibă un cuvânt mai greu. Ce era de făcut într-o asemenea situație?

Se punea, în al doilea rând, problema unui acord prealabil cu guvernul vienez asupra modalității concrete de recunoaștere a egalității națiunii române. Aceasta se putea face, fie

⁶ Textul rescriptului, formulat – fapt semnificativ – în limba latină: Sándor József, *Okmánytár Erdély legujabb jogtörténelméhez*, 1848-1865, Kolozsvár, 1865, p. 162-165.

⁷ Cancelarul Kemény și-a prezentat demisia în 13 septembrie, în urma biletului de mână al împăratului din 11 septembrie, prin care îi puna în vedere să accepte reducerea censului, *ÖMR*, V/2, p. 364-365.

⁸ Rezoluția din 1 iunie 1861 a Guberniului: Sándor József, *Op. cit.*, p. 146-151.

pe cale tradițională „feudală”, specific transilvăneană, a delimitării unui teritoriu național românesc în Transilvania, înghesuit între cel maghiar, secuiesc și săsesc, pe seama cărora trebuia instituit, soluție cu care cochetase Viena în 1850 și pe care o recomandau din nou politicienii sași, fie pe calea nouă a adoptării unor reglementări electorale și administrative democratice care să valideze, politic, la nivel central și local numărul populației românești.

Cei mai mulți și mai influenți fruntași români optaseră încă în anii 1850-1851, pentru formula modernă a „înarticulării”, care elimina pericolul grav al îmbucătățirii masei naționale pe care o reprezentau, viețuitoare pe întreg teritoriul țării. Pentru această modalitate pledau în acest timp George Barițiu din Brașov, Ioan Maiorescu din București, Alexandru Papiu Ilarian din Iași. Broșura acestuia din urmă *Independența Constituțională a Transilvaniei*, tradusă în franceză, italiană și germană, publicată și în *Kolozsvári Közlöny*⁹ o subînțelege. Singur Bărnăuțiu insistă în octombrie 1861 pentru formula teritorială.¹⁰ În același timp respingerea acesteia nu însemna în ochii românilor eliminarea altor apanaje ale autonomiei: un organism colectiv de conducere, după modelul Universității săsești sau cel puțin recunoașterea oficială a noului Comitet Permanent instituit la Sibiu, un cap național asemănător comesului sas, pentru care Schmerling făcea promisiuni, o departajare pe națiuni a funcțiilor din administrație și justiție. Nu lipsesc cei care, lăsându-se furajați de optimismul momentului, contemplează mirajul unei discriminări pozitive de natură să ușureze moștenirea grea a trecutului feudal: o Academie de Drept românească, câteva gimnazii și școli confesionale, un sistem cuprinzător de burse școlare, un împrumut bănesc. În afară de acestea, se impunea problema adoptării unui nou statut al confesiunilor românești, ignorate în rescriptul dietal, care își aveau propriile lor revendicări: mitropolia la ortodocși, sinodul la uniți, ameliorarea condiției materiale a clerului și la unii și la ceilalți.

Recunoașterea politică a națiunii punea totodată problema garanțiilor sale de viitor. Se reia, la fel ca în toamna anului precedent, chestiunea emiterii unui act imperial solemn și imprescriptibil „Diploma assecuratorium”, asemănătoare celeia din 1691, temelie a dezvoltării sale viitoare. „*Toți știm*, scrie Dimitrie Moldovan din Viena, *că garanția cea mai puternică a națiunii stă în însăși trupul ei, în vigoarea comunității sale spirituale care, dacă nu a sucombat sub lungă apăsare a conjurației politice medievale, nu va pieri în era egalității naționale. Dar oare, continuă el, românii numai de aceea există pe fața pământului ca să nu piară? Nu au și ei o chemare mai înaltă, aceea de a fi fericiți, de a contribui cu ce este al lor la fericirea continentului nostru*”.¹¹

Prezența la Viena a prelaților români „părinții națiunii”, cum sunt numiți ei, este tot mai insistent asociată acum de chestiunea desemnării successorului lui Kemény în funcția de cancelar aulic. Acapararea acestei pârgii de putere cu prerogative atât de prețioase în

⁹ *Kolozsvári Közlöny*, nr. 152-158, 26, 28, 29 septembrie și 1, 3, 5, 6 octombrie 1861.

¹⁰ Scrisoarea din 17 octombrie 1861 către George Barițiu, Avram Iancu și Axente Sever, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 42-43, 18 și 25 noiembrie 1861.

¹¹ D. Moldovan către Alex. St. Șuluțiu, 6 oct. 1861, A.N., Cluj, F. D. Moldovan, nr. 369. Publ. de Ioana Botezan în *Acta Musei Napocensis*, XV, 1978, p. 489-494.

administrația publică, reactivează în culise rivalitatea maghiaro-săsească pentru controlul puterii executive. La Viena se vânturau, dintr-o parte numele consilierului aulic Kozma Dénes, cel al președintelui Tablei Regești, Apor Károly, al șefului Tezaurariatului Béldi György, cele ale lui Ludwig von Rosenfeld și Karl Geringer, din cealaltă parte. În răbufnirea de nădejdi pe care o aduce cu el rescriptul imperial dietal se reia planul obținerii unui cancelar român. Credința națiunii în timpul revoluției, ponderea masei sale și chiar interesul direct al tronului pentru reprezentarea Transilvaniei în *Reichsrat* păreau să justifice o asemenea măsură, oricât de insolită putea ea să apară în ochii aceloră dedați să vadă în români doar o masă amorfă de foști iobagi. Era dealtfel drept, citim în scrisorile care se trimit acum la Viena din Blaj, ca, devreme ce guvernatorul și președintele Tablei Regești erau maghiari, de vreme ce sașii își aveau comitele lor, funcția supremă de cancelar să revină românilor. Cum altfel se puteau ei apropia de „treptele tronului” pentru a apăra cauza națională, când „cheile tuturor ușilor” erau în mâinile adversarilor lor, care, cum se întâmplă întotdeauna în politică, îi prezentau în cercurile aristocratice vieneze, diriguitoare în cea mai proastă postură posibilă: oameni noi ridicați de jos, ahtiați după funcții, mânați de interese meschine, materiale, înclinați spre cel mai periculos radicalism, gata oricând să trădeze Imperiul pentru visul lor daco-român. În plin consiliu ministerial Kemény nu ezitase să declare că românii alcătuiesc o populație brută, incultă, care are nevoie încă un timp de o tutelă politică maghiară și săsească.¹² În aceste împrejurări gândul celor mai mulți se îndrepta spre consilierul aulic Ldislau Basiliu Popp, cel mai înalt demnitar pe care îl avuseseră până atunci românii, cel al cărui vot separat în cadrul Cancelariei făcuse posibilă, din punct de vedere formal, întreaga schimbare. Mulți, mai puțin Șaguna și Barițiu, îl și vedeau cancelar.

Dar mai presus de toate acestea, trebuia afirmată la Viena voința românilor de a sprijini noile acte constituționale, de a-și trimite reprezentanții în Parlamentul central, fie prin dietă, fie chiar prin alegeri directe, formulă, care începe să câștige teren în capitala Imperiului. Într-un moment când Diploma și Patenta erau respinse nu numai la Pesta ci și la Zagreb, aceasta era aceea ce interesa în primul rând puterea centrală, ceea ce conferea comunității românești transilvănene o pondere politică ce depășea granițele Marelui Principat, ceea ce obliga Viena la concesi. Concesi cu atât mai dureroase cu cât comportau, prin însăși forța împrejurărilor, o penetrare liberală mai adâncă decât se dorea, cu consecințe mari în politica transilvăneană, cu atât mai greu de acceptat cu cât ascensiunea românilor într-o provincie ce se afla graniță în graniță cu Principatele Române Unite suscita neliniști, cu atât mai delicate, cu cât contraveneau vederilor conservatoare și centraliste ale împăratului, căruia îi aparțineau în fapt deciziile cele mai importante. Prețul pe care guvernul central va accepta să-l plătească în 1863, după lungi ezitări și repetate asigurări, se va situa la nivelul cel mai scăzut posibil.

Cât privește pe români, adeziunea lor pentru noul regim, exprimată la Sibiu în zilele Anului Nou, rămânea în picioare și chiar se întărea. Rezervele pe care le suscitau

---

¹² ÖMR, V/1, p. 197.

corectivele centraliste ale Patentei din 26 februarie, erau contracarate zdrobitor în ochii lor, pe de o parte de desfășurările politice din Transilvania, din primăvara și vara anului în curs, pe de alta de cortegiul nedreptăților și violențelor care au însoțit dieta din Pesta, de inconsistența concesiilor acesteia față de naționalități, de intransigența ei în problema uniunii. Astfel încât prezența la Viena a emisarilor români nu semnifica atât o opțiune între Viena și Pesta, care era de acum subînțeleasă, cât o reafirmare a acesteia, o încercare de a o valoriza politic, oricât de fragilă era poziția delegației românești. Acestea erau motivele pentru care funcționarii români de la Viena: L.B. Popp, I. Pușcariu, D. Moldovan cheamă într-un glas pe cei doi capi bisericești și pe Barițiu „artileria grea” a românilor transilvăneni, spun contemporanii, să vină în capitala Imperiului pentru a susține cauza națională.¹³ În același sens intervine delegatul Iacob Bologna pe lângă redactorul *Gazetei Transilvaniei*.¹⁴

Impresionează cu deosebire pledoariile secretarului aulic Dimitrie Moldovan, unul dintre cei mai înzestrați și energici oameni ai generației cu adevărat excepționale pașoptiste, protagonistul apropierei dificile, un an mai înainte, dintre Șaguna și Șuluțiu, învrăjbiți unul cu altul timp de aproape zece ani. El exagera șansele succesului dar argumentația și fervoarea angajării sale sufletești nu rămân fără urmări. Ziua și noaptea, exclamă el, cu glasul întretăiat de emoție, numai binele națiunii îi sta înaintea ochilor. „*Dumnezeu cel puternic să ne îndrepte pe toți la un cuget și la o inimă spre exoperarea fericirii poporului nostru cel necăjit, care, ca aurul în fundul minelor, de ape și vânturi rele nestruciat, nu luă asupra sa nici una rugină ci stă în origina sa primitivă, primită, de la Împăratul împăraților*”.¹⁵

Dar cât de adânc cutremurat este Moldovan atunci când îi scrie lui Barițiu: „*Dacă ar venii episcopii acum înșiși, apoi cu ei d[omnia] ta și încă v[re]o trei, doamne, ce am putea câștiga! Viena e plină de unghiuri și sași. Noi ne răzimăm în dreptate, în creditul ce-l avem la tron, în merite. Destule sunt acestea? ... Vino, vino, vino și de o mie de ori vino!*”.¹⁶

Ecoul pe care îl produc în Transilvania toate aceste chemări imperative vieneze este slab. La Sibiu și Brașov nu li se va da curs. Episcopul Șaguna, întotdeauna realist, prudent, calculat, nu numai că refuză să creadă în posibilitatea numirii unui cancelar român dar este foarte sceptic și asupra intențiilor reale ale cabinetului în privința românilor și chiar asupra soartei acestui cabinet. Deoarece nu credea că Schmerling se va putea impune în fața puternicei opoziții maghiare, consideră că un angajament politic deschis al românilor de partea lui ar fi riscant și, ca atare își declină conducerea delegației cu motivația stării precare a sănătății.¹⁷ El se simțea în primul rând arhieru și abia apoi conducător național, or viitorul mitropolitan al bisericii sale nu putea fi împietat printr-o mișcare politică pripită sau chiar

¹³ L. B. Popp către Șuluțiu, 16 septembrie 1861, A.N., Alba, F. Cabinet Mitrop. nr. 698; D. Moldovan către Șuluțiu, 14, 19 septembrie, 6 octombrie 1861: Idem, Cluj, Fond D. Moldovan, nr. 369, publ. Ioana Botezan, *Un document din 1861 privind strădaniile românilor din Transilvania de a cuceri drepturi politice, Acta Musei Napocensis*, XV, 1978, p. 489-494; D. Moldovan către Șaguna, 19 sept. și 10 oct. : Arh. Bibl. Mitrop. Sibiu, Fond Șaguna, nr. 2655, I. Pușcariu către Șaguna, 30 septembrie, Idem, nr. 1648.

¹⁴ I. Bologna către I. Mureșan, 16 septembrie 1861: *Țara Bârsei*, II, nr. 1, 1936, p. 47-48.

¹⁵ Ioana Botezan, *Op. cit.*, p. 494.

¹⁶ D. Moldovan către G. Barițiu, 19 septembrie 1861, *George Barițiu și contemporanii săi*, V, București, 1981, p. 140-141.

¹⁷ Șaguna către D. Moldovan, 21 septembrie 1861, Arh. Bibl. Mitrop. Sibiu, Fond Șaguna, nr. 2656.

grășită. În 27 septembrie prelatul sibian, dezvăluind omologului său din Blaj afecțiunea de care suferea, stăruie să preia singur povara lungii călătorii și a demersurilor de la Viena.¹⁸

La rândul lui Barițiu, abia întors acasă după o ședere la București în calitate de director al Fabricii de hârtie din Zărnești, evită să se angajeze direct în prima linie, invocând, pe de o parte rațiuni pecuniare, firești pentru condiția sa materială, pe de alta riscul de a nu fi învinuit că urmărește obținerea unor avantaje personale: posturi, ranguri, relații cu cei mari. Se întreabă și el dacă în ajunul dietei nu era mai mare nevoie de frunzații români acasă, în Transilvania, decât la Viena. Chestiunea era, după părerea sa, de competența Comitetului Permanent. Din partea sa, Barițiu acordă puțină importanță problemei numirii noului cancelar, atâta vreme cât, de drept, desemnarea lui, ca și a guvernatorului, a tezaurarului, a președintelui Tablei Regești, nu revenea împăratului ci noii diete.¹⁹

La Blaj mitropolitul Șuluțiu, după ce la început se dă și el la o parte, după ce apoi își acordă concursul cu condiția participării și a omologului său ortodox, se lasă purtat de valul noilor speranțe, sfârșind prin a-și asuma singur conducerea noii delegații naționale, a treia de la schimbarea regimului.²⁰ Are loc astfel la Blaj, în 2 octombrie 1861, o importantă întrunire politică, cu participarea Capitulului, a foștilor delegați Iacob Bologa și Ioan Rațiu, a lui Axente Sever și Florian Micaș, în care se decide componența noii solii, susținerea sa materială, întrunirea de urgență la Sibiu a Comitetului Permanent, demararea pregătirilor pentru dietă.²¹ Iată-l, astfel, a doua zi pe mitropolitul blăjean luând din nou, la cei 67 de ani ai săi, alături de Rațiu și Bologa, drumul – prin Orăștie, Dobra, Lugoj, Timișoara, Seghedin (de unde începea calea ferată) – spre Viena, unde ajunge în 8 octombrie.

Sosirea emisarilor români coincide cu receptarea în capitală a cunoscutei declarații a Guberniului din Cluj, care, în 3 octombrie, după trei zile de dezbateri se postează în frunte cu chiar episcopul romano-catolic de Alba Iulia, Haynald, pe principiul continuității dreptului, a valabilității legilor din 1848, a legii uniunii înaintea tuturor celorlalte, refuzând ca atare, să dea curs rescriptului imperial pentru dietă, refuzând chiar publicarea lui.²² Stupefacția pe care acest act o stârnește în birourile ministeriale vieneze pălea oarecum în fața nădufului deschis pe care îl suscită votul separat în Guberniu a celor trei consilieri români, foarte bine aleși de Mikó cu un an înainte, I. Alduleanu, P. Dunca și Alex. Lazăr, care accepta poziția principială a Guberniului privind ilegalitatea dietei dar se pronunțau pentru publicarea rescriptului și începerea preparativelor dietale.²³ Ambele acte, traduse în germană și tipărite, fuseseră distribuite tuturor membrilor Cabinetului și erau dezbătute pe

¹⁸ Șaguna către Șuluțiu, 27 septembrie 1861, A.N., Alba, Fond Cabinet, nr. 719, publ. de N. Josan, *Documente inedite privind lupta națională a românilor din Transilvania în anul 1861*, Apulum, XVII, 1979, p. 546.

¹⁹ G. Barițiu către D. Moldovan, 27 septembrie 1861, A.N., Cluj, Fond. Bibl. Centr. Blaj, nr. 183, f. 61-62.

²⁰ Șuluțiu către D. Moldovan, 20, 24, 30 septembrie 1861, Ioana Botezan, *Corespondența lui Alexandru Sterca Șuluțiu cu Dimitrie Moldovan între anii 1860-1866*, AIIC, XXVII, 1985-1986, p. 434-436; Șuluțiu către Șaguna, 24 septembrie 1861, Arh. Naț. Alba, fond. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-635.

²¹ Protocolul conferinței în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 34, 13/1 mai 1868; N. Josan, *Op. cit.*, p. 553-554; cf. și *circULARULUI Capitulului din Blaj*, 3 oct. 1861, A.N., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-633.

²² Sándor József, *op. cit.*, p. 165-180.

²³ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 84, 25 octombrie 1861; T. V. Păcățian, *op. cit.*, II, Sibiu, 1902, p. 665-667.

larg în presa centrală. Câștigă în aceste condiții tot mai mult teren la Viena ideea, întreținută din umbră de oamenii politici maghiari, că românii din Transilvania ar fi fost adânc și iremediabil scindați într-o tabără provieneză și alta promaghiară, ceea ce puna sub semnul întrebării eficiența sprijinului pe care ei l-ar fi putut oferi noului regim. Absența de la Viena a lui Șaguna, cel mai influent conducător al românilor, nu face decât să întărească suspiciunile de acest gen.

Apărea în felul acesta o sarcină în plus pentru deputații români, cu atât mai dificilă cu cât fostul cancelar, guvernatorul în funcțiune, Mikó, episcopul Haynald rivalizau în culisele politice vieneze cu demnitarii ministeriali sași în a-și menține sau a prelua frânelor conducerii. Și cu atât mai grea cu cât mitropolitul din Blaj, fără să fi fost o figură necunoscută la Viena, nu avea, nici prestigiul unui mare trecut, nici calități personale ieșite din comun, nici relații în cercurile aristocratice ale capitalei. Chiar și accesul său la înalții prelați catolici ai capitalei, lărgit prin repetatele sale intervenții personale, orale sau scrise, era minat de obstința cu care biserica unită își apăruse sub păstoria sa constitutivul său ortodox împotriva tendințelor catolicizante atât de puternice în deceniul absolutist. Nu se putea uita ușor momentul din 1858, când o legăție pontificală vizitase Blajul pentru a-l aduce la ordine.²⁴

Mitropolitul Șuluțiu puna, în schimb, la bătaie toate resursele de elocvență, de atașament și de perseverență ale unui suflet de o generozitate debordantă, la înălțimea vocației sacerdotale a unui mare prelat, desfășurând neobosit timp de două luni demersuri benefice pentru nașunea și confesiunea sa. În interesul lor s-a supus colindului umilitor pe la mai marii zilei, a făcut pretutindeni paradă cu adevărată monarhică, a sa și celor pe care îi reprezenta, a încercat, nu o dată în situații stânjenitoare pentru un om de rangul lui, să obțină tot ceea ce se putea. Este mai presus de orice îndoială că bătrânul arhieru trăia în dăruirea sa, sentimentul unei mari misiuni naționale care îi dădea putere și curaj. Teama, mereu prezentă, că Viena și Pesta, aliați tradiționali, deloc ireconciliabili, s-ar putea împăca fără veste, în spatele și pe contul naționalităților nemaghiare, îi fortifica eforturile. Strânge în acest timp în jurul său pe toți cei care puteau ajuta într-un fel sau altul cauza nașunii: deputații veniți din Transilvania și dinafara ei, funcționarii români vienezi, alte persoane cu influență - un adevărat stat major - care se întrunește regulat, stabilește pas cu pas ce era de făcut, păstrează o strânsă legătură cu cei de acasă, ține, la fel ca delegația din 1850-51, un protocol al dezbaterilor sale, izvorul cel mai important pentru cunoașterea demersurilor care s-au făcut.²⁵

²⁴ S. Retegan, *O tentativă din timpul absolutismului pentru întrunirea sinodului mitropolitan la Blaj (1858)*, în *Transilvania între medieval și modern*, Cluj-Napoca, 1996, p. 83-96.

²⁵ *Protocol ce s-a purtat despre conferințele fînute de bărbai de încredere ai nașunii române aflători la Viena, în timpul petrecerii deputașunii a treia, venite aicea în cauza națională de la Diploma din 20 octombrie încoace*, în: Nicolae Josan, *Documente inedite privind lupta națională a românilor din Transilvania în anul 1861*, în *Apulum*, XVII (1979), p. 555-571. (În continuare: *Protocol ...*).

Eforturi pentru numirea unui cancelar aulic român

Cel dintâi demers al delegaților, în absența împăratului, aflat timp de două săptămâni în insula Korfu, este acela de a vizita, unul după altul, pe membrii Cabinetului favorabili naționalităților: arhiducele Rainer, văr primar al suveranului, ministrul-președinte; Schmerling, ministru de stat; Mecséry, ministru al poliției; Rechberg, de externe; Plener, de finanțe; Lasser, ministru fără portofoliu. Șuluțiu, purtătorul lor de cuvânt, dezvăluie tuturor marginalizarea drastică la care au fost supuși românii din Transilvania, deopotrivă în administrația centrală, ca și în cea locală, dezaprobă împotrivirea Guberniului față de plănuita dietă, repudiază vehement votul separat românesc de la Cluj, pledează pentru numirea unui cancelar aulic român, pentru reformarea din temelii a Guberniului, pentru numirea altor comiși supremi. Fără asemenea măsuri-argumentează deputații – nu doar că nu se va putea soluționa chestiunea românească, dar nu se vor putea trimite nici reprezentanții Transilvaniei în parlamentul vienez, aspect la care Cabinetul era cel mai sensibil. Se concentrează mari eforturi pentru numirea lui Ladislau Basiliu Popp în funcția de cancelar. În discuțiile care au loc survin repetate asigurări asupra adevărului românesc față de noile acte constituționale și asupra unității lor de vederi, se reia mereu și mereu condamnarea consilierilor guberniali români, „creaturile lui Kemény”, se fac insistențe pentru întrunirea dietei, se strecoară reproșuri pentru lungă expectativă a Vienei în problemele Transilvaniei.

Din partea lor, miniștrii austrieci fâgăduiesc sprijin, fac promisiuni cu caracter general, dar bunăvoința pe care o arată este reținută și plină de rezerve. Impactul negativ al surprinzătorului vot separat de la Cluj – mai mare, spun delegații, decât împotrivirea, previzibilă, a majorității guberniale – absența din delegație a lui Șaguna, în spatele căruia se bănuiește o întreagă tabără promaghiară, neliniștea întreținută abil în subteran, privind tendințele centrifugale ale românilor transilvăneni, o anumită neîncredere în capacitatea acestor noi veniți în treburile guvernării de a ține sub control electoratul țărănesc care urma să fie atras în politică, își spun fiecare în felul său cuvântul. Schmerling, mai marele zilei, cunoscut lui Șuluțiu încă din 1850, când era ministru al justiției, apoi din 1860 când obținea de la el aprobarea *orală* pentru conferința de la Sibiu, primește „vesel” pe delegații, dă asigurări privind întrunirea dietei, dar tace atunci când vine vorba despre un cancelar român. Mai deschis, Plener asociază nehotărârea Vienei „de a depune masca” și a merge deschis alături de români cu supoziția că aceștia sunt scindați politic. Tot el lasă să se înțeleagă că ar fi dorit prezența la Viena a episcopului Șaguna și dă sfatul ca românii „să inunde castrele Curții imperiale cu deputațiuni” pentru a convinge regimul că se pot baza pe ei.²⁶ La rândul său, ministrul fără portofoliu Lasser, vorbind despre marea importanță

²⁶ Protocol ..., N. Josan, *op. cit.*, p. 557.

strategică a Transilvaniei și despre numărul intelectualilor români cu pregătire superioară a căror listă fusese prezentată lui Schmerling în vară, recunoaște fără ocol imperativul colaborării cu oameni dinafara sferei aristocratice – „numai cu oameni noi se pot face lucruri noi”²⁷ – dar subliniază și el incertitudinile mari pe care le suscită la Viena, pe de o parte votul separat de la Cluj, pe de alta o anumită nesiguranță în ceea ce privește poziția episcopului ortodox.

După aceste prime întâlniri delegații, spre „a molcomi viforul neîncrederii”²⁸ cer venirea episcopului Șaguna la Viena,²⁹ discută liniamentele principale ale unui nou memorandum către împărat, stăruie pentru întrunirea Comitetului Permanent în scopul dezaprobării votului celor trei consilieri români guberniali. Se scrie totodată redactorul *Gazetei* să facă același lucru. Emoționante sunt din nou îndemnurile pe care D. Moldovan le trimite din Viena lui Barițiu: „*Adunați-vă, țineți Comisunea în permanență, poștiți de la deputăție, relație, dați instrucțiuni, judecați toate, că proximus ardet Ucalegon. Cheamă pe Axente, vă consultați despre toate. Doamne nu ne lăsa!*”³⁰

Ca urmare, Comisia Permanentă se va întruni în 17 octombrie la Sibiu pentru a lansa un apel în vederea sprijinirii materiale a delegaților, a dezaproba votul de la Cluj, a iniția unele preparative privitoare la alegerile dietale.³¹ Concomitent, un nou refuz al românilor din Alba de Jos de recunoaștere a funcționarilor maghiari determină pe Mikó să ceară, fără succes, trimiterea de trupe în această zonă.³² În aceeași zi de 17 octombrie, Bărnăuțiu trimitea din Iași lui Barițiu, Axente și Iancu opinia sa în privința soluționării cauzei românilor din Transilvania, o adevărată profesiune de credință, în care se pronunța pentru delimitarea unui teritoriu național.

Acesta este contextul în care are loc ședința Cabinetului vienez din 19 octombrie, în care, pornindu-se de la protestul Guvernului împotriva dietei, se reiau în discuție problemele Transilvaniei. Deosebirea de vederi dintre miniștrii germani, care înclinau spre traducerea în viață cu orice mijloace a rescriptului dietal emis de împărat cu o lună înainte și miniștrii maghiari care, pentru a câștiga timp, pun accentul pe misiunea prealabilă conciliatoare a unui comisar imperial care să pregătească terenul dietei, este acum mai estompată. Putem presupune că pledoaria lui Schmerling pentru reorganizarea radicală a Guvernului și propunerea lui Lasser pentru emiterea de către împărat la deschiderea dietei a unei *Assekurationsdiplom*, ar putea fi legate de discuțiile cu deputații români, chiar dacă în textul foarte lung al protocolului acestei ședințe nu survine niciodată numele românilor, ca de altfel nici cel al maghiarilor și sașilor.³³ Se optează, în final, pentru chemarea lui

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Șuluțiu către Barițiu, 13 noiembrie 1861: *Barițiu și contemporanii săi*, IV, București, 1978, p. 371.

²⁹ Șuluțiu către Șaguna, 12 octombrie 1861: Arh. Naț., Alba, fond Cabinet, nr. 709; răspunsul negativ al lui Șaguna, din cauza bolii, este din 12 oct., N. Josan, *op. cit.*, p. 561.

³⁰ D. Moldovan către G. Barițiu, 10 oct. 1861: *Barițiu și contemporanii săi*, V, București, 1981, p. 143.

³¹ Apelul din 17 oct. 1861: L. Botezan, I. Botezan, I. Cuibus, *Timotei Cipariu. Corespondență primită*, București, 1992, p. 136.

³² MOL., F 263, 1861-2579, 2602, 2617.

³³ ÖMR, V/2, p. 446-451; Josef Redlich, *Das österreichische Staats-und Reichproblem*, II, Leipzig, 1926, p. 250-251.

Mikó la Viena spre a-și face cunoscute intențiile, pentru conscrierea – sub coordonarea Cancelariei Aulice - a alegătorilor de către forurile financiare, pentru alcătuirea în cadrul aceleiași Cancelarii a legii electorale provizorii, a regulamentului de ordine interioară a dietei, a proiectelor de lege ce urmau să i se supună dar în același timp nu se exclude nici formula trimiterii unui comisar imperial cu împuterniciri speciale, conciliatoare. Rămân în suspensie, în lipsa împăratului, desemnarea noului cancelar în locul lui Kemény și a obișnuitului comisar imperial dietal.

Deși Șuluțiu se plânge de „tăcerea adâncă” pe care miniștrii o păstrează,³⁴ hotărârea Cabinetului de a persevera pe calea dietei sfârșește prin a ajunge pe căi ocolite și la cunoștința delegaților, contribuind la ridicarea moralului lor. Același efect pare să-l aibă și tentativa unei apropieri româno-maghiare, inițiată prin intermediul omului politic maramureșan Gabriel Mihali, perspectivă care nu a intrat în discuția plenului delegaților dar de care aceștia se puteau prevala în demersurile lor.³⁵ Se propunea, în esență, după consemnarea protocolului, acceptarea recunoașterii egalității națiunii române în schimbul neparticipării la *Reichsrat*.³⁶

După sosirea, la 24 octombrie, a împăratului, emisarii români se pun în mișcare cu o nouă vigoare. „*Se luptă ai noștri, toți și în toate părțile, scrie din Viena la Blaj teologul Ioan Bob. Bătrânul nostru [Șuluțiu] e alt Axente pe aici; aleargă necurmat pe la cei mai mari de-a rândul și la cel mai mare peste ei îndată ce își capătă ocasiune*”.³⁷

Într-adevăr, mitropolitul din Blaj în avântul nădejdilor sale pare convins că răsturnarea politică generală i-a adus pe ai săi la un pas de liman, că împăratul însuși, spre care îl îndreaptă toți, ar putea fi câștigat, sentimental, pentru cauza emancipării unei națiuni oprimate, care i-a fost întotdeauna atât de credincioasă, care merita să fie adusă la o nouă viață. Bulversarea politică a momentului, entuziasmul lui idealist, mitul tradițional al bunului împărat, politica personală pe care o ducea atunci Francisc Iosif, tinerețea lui, sfaturile celor din jur, dreptatea cauzei pe care o apăra, încurajau o asemenea orientare. Speranță iluzorie, căci împăratul cu vederile sale centraliste și autocrate, cu educația sa militară, cu distanța la care se ținea de oamenii și națiunile fără trecut istoric, cu neimplicarea sa sufletească în chestiuni care nu atingeau integritatea și prestigiul imperiului era opusul lui Iosif al II, pentru care Șuluțiu avea un adevărat cult. El obține oricum, în 26 octombrie, o audiență particulară în decursul căreia, în izbucnirea sa emoțională, amintind nedreptățile care s-au făcut națiunii sale, ajunge să formuleze reproșuri deschise la adresa greșelii care s-a făcut cu un an înainte, dându-se frânele Transilvaniei în mâinile adversarilor adevăraților prieteni ai regimului. „*Ceea ce dacă va continua, spune Șuluțiu, speriat de propria sa îndrăzneală, va duce Imperiul la disoluție!*” În replică, Francisc Iosif, tăind-o scurt, militărește, recunoaște loialitatea românilor „în timpurile cele mai critice” dar referindu-se la tendințele centrifugale transilvănene de care

³⁴ Șuluțiu către Barițiu, 21 octombrie 1861, *Bariț și contemporanii săi*, IV, București, 1979, p. 366-368.

³⁵ I. Bologa către Barițiu, 24 octombrie 1861, *Idem*, IX, București, 1993, p. 128.

³⁶ *Protocol...*, N. Josan, *op. cit.*, p. 559.

³⁷ A.N., D. Cluj, Fond Bibl. Centr. Blaj, nr. 274, f. 37-38.

se făcea tapaj la Viena, declară că știe că și între români sunt „exaltați”, iar pe de altă parte, contraargument la credința românilor, menționează și el votul separat al consilierilor români guberniali. Sunt „mercenarii lui Kemény”, răspunde prelatul și tocmai tactica rafinată a numirii lor arată nevoia schimbării direcției politice în Transilvania. În discuția care are loc, împăratul promite – relatează Șuluțiu celor apropiați – că „uniunea nu se va concede nicicând” că, mai devreme sau mai târziu dieta Transilvaniei se va întruni, că se va înfăptui egalitatea națiunii române. Fapt semnificativ, împăratul nu pomeneste nimic despre numirea noului cancelar.³⁸

Reluarea dezbaterilor ministeriale asupra Transilvaniei se face în 29 octombrie, în prezența monarhului. Avându-se în vedere rezistența unionistă a Guberniului și comitatelor, se decide trimiterea în Transilvania a unui comisar imperial cu împuterniciri lărgite pentru reorganizarea administrației și se discută numirea noului cancelar. Cel dintâi a fost desemnat în persoana generalului Sztankovics, vorbitor de maghiară și română, având ca adjunct civil pe consilierul ministerial sas Franz Reichenstein. Pentru funcția de cancelar intră în discuție: groful Nádasdy Ferenc, fost tezaurar al Transilvaniei, Nopcsa Ferenc, comitele suprem al Hunedoarei, Ludwig Rosenfeld, șef de secție la Ministerul Finanțelor, baronul Karl Geringer, consilier de stat, groful Béldi György, conducătorul Tezaurariatului, Kozma Dénes, consilier aulic. Numele lui Basiliu Ladislau Popp, acelea ale lui Emanoil Gojdu și Andrei Mocioni, mult vânturate între români, nu sunt nici măcar pomenite. Alegerea se va opri asupra lui Nádasdy apreciat, atât pentru simțul lui politic și devotamentul față de împărat, cât și pentru cunoașterea directă a realităților Ungariei și Transilvaniei. Numirea noului cancelar, cu titlu provizoriu ca și Kemény dar ridicat acum la rangul de ministru plin, va fi făcută public câteva zile mai târziu.³⁹

Sub aceste auspicii are loc, în 31 octombrie, audiența publică la împărat a celor trei delegați români: Șuluțiu, Rațiu și Bologa. Spre deosebire de alte asemenea ocazii nu se prezintă un memoriu de revendicări ci un protest împotriva votului unionist gubernial de la începutul lunii și a votului separat „infernă” românesc,⁴⁰ cărora presa centrală le făcuse o foarte mare publicitate. Mulțumind pentru rescriptul dietal din septembrie, favorabil românilor, actul afirmă caracterul forțat al uniunii din 1848, împotriva căreia românii au luptat în timpul războiului civil și declară „înaintea lui D-zeu și a oamenilor” opoziția Guberniului față de dietă ca o greșală condamnabilă, de natură să arunce țara în anarhie. Cât privește pe consilierii români, aceștia s-au abătut de la voința națiunii, exprimată atât în conferința națională de la Sibiu cât și în cadrul conferinței regnicolare de la Alba Iulia.⁴¹

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ ÖMR, V/2, p. 464-465.

⁴⁰ D. Moldovan către Barițiu, 10 octombrie 1861, în *Barițiu și contemporanii săi*, V, București, 1981, p. 142.

⁴¹ Textul prorestului în *Telegraful Român*, nr. 44, 21 noiembrie 1861; *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 40, 22 octombrie 1861. La Sibiu Comitetul Permanent, prezidat de Șaguna, întrunit din nou la 7 noiembrie hotărăște ca, întrucât regimul, în ciuda tuturor solicitărilor și protestelor, „nu a emis mai nici o rezoluțiune deplin mângâietoare pentru noi” să refuze o declarație propriu zisă de respingere a votului separat de la Cluj, pe care o considera chiar dăunătoare cauzei naționale, cf. *Protocol ...*, N. Josan, *op. cit.*, p. 566; G. Barițiu către I. Bologa, 9 noiembrie 1861: A.N., D. Cluj, Fond Bibl. Centr. Blaj, nr. 183.

Răspunsul pe care Francisc Iosif îl dă celor trei delegați „spre liniștirea națiunii române ale cărei credință și alipire îi erau bine cunoscute”⁴² este că dieta se va întruni, chiar dacă, deocamdată, nu se putea pronunța asupra datei deschiderii ei. Din nou Francisc Iosif în alocuțiunea sa tace în privința cancelarului a cărei denumire nu era încă publicată. Așadar, nici o îmbrățișare deschisă a cauzei românești, nici o respingere a ei.

Ceea ce delegații au înțeles după această audiență era că eforturile lor trebuiau continuate și diversificate. Numirea lui V.L. Popp în funcția de cancelar, în care Șuluțiu sperase până în ultima clipă, era acum pierdută dar instituirea, la 5 noiembrie, a *Provisorium-ului* în Ungaria consacra ruptura cu Pesta, întărind speranțele de viitor, ale românilor. Se pune în acest context cu toată acuitatea chestiunea atragerii presei vieneze, indiferente sau ostile cauzei românești, în condițiile în care ziarele semioficiale favorizau pe sași, iar cele de opoziție, cumpărate de maghiari, scrie Pușcariu, țineau partea acestora.⁴³

Cele dintâi, apărătoare neobosite ale vechilor instituții politice ale sașilor, promotorii – intonează ele – a progresului economic, purtătorii culturii superioare germane, avangardiștii civilizației occidentale în răsăritul Imperiului, exagerează premeditat importanța votului separat de la Cluj pentru a tempera cererile românilor, opuse prin însăși esența lor privilegiilor medievale.

Celelelalte, erijându-se în apărătoare ale nobilimii, deținătoarea mării averi funciare, a castelurilor și curiilor strălucitoare, a practicii guvernării, a supremației intelectuale, a înaltei culturi, a distincției sociale etc., puneau sub semnul întrebării buna credință a conducătorilor români. Pe fundalul imaginii cunoscute a țaranului român, bun, blând, deplin mulțumit cu noua sa libertate socială, aceștia erau prezentați, când oameni fără independență economică, egoiști, mânați de interese meschine, personale – posturi, titluri, ranguri –, când agitatori sociali periculoși, daco-români mascați, cu ochii ațintiți peste Carpați, când neinițiați în ale politicii, persoane servile, născute și crescute în dependența față de alții, fără știința și practica guvernării constituționale, apanajele tradiționale ale clasei nobiliare. Nu este destul – se insinuează în ziarele provinciale – că de pe capul românilor s-a ridicat stigmatul rușinos al dependenței iobăgești, că au devenit, prin grația foștilor lor stăpâni, oameni liberi, egali juridic, ai acestora!

Și unele și altele considerau, de altfel, că românii nu au, nici suficiente cadre cu pregătirea necesară, capabile să preia și să susțină o administrație națională și nici măcar o limbă suficient de cizelată, compatibilă imperativelor unei administrații și justiții moderne. Însuși Kemény, în plin consiliu ministerial, vorbea, cum am văzut, despre necesitatea unei tutele maghiare și săsești. Ne putem imagina ușor cât de dureros tresar intelectualii români la toate aceste judecăți nefavorabile, care nu puteau rămâne fără ecou în cercurile politice. Apelul la sprijinul presei apare acum tot atât de stringent ca în anii 1850-51.

⁴² *Protocol ...*, N. Josan, *op. cit.*, p. 564.

⁴³ I. Pușcariu către A. Șaguna, 26 septembrie 1861: Arh. Bibl. Sibiu, fond Șaguna, nr. 1640.

Iată, aşadar, Staff-ul românesc vienez întrunit într-o şedinţă extraordinară, în 5 noiembrie, cu participarea, înafara celor trei delegaţi şi a mereu prezenţilor funcţionari vienezi: Popp, Moldovan, Puşcariu, Maior, Dobran, a episcopului Aradului, P. Ivacicovici, a bancherului Zenovie Pop, a baronului Stârcea şi E. Hurmuzachi din Bucovina, a lui Vincenţiu Babeş etc. şedinţă în care se discută „angajarea” unui ziar german în apărarea cauzei româneşti. Opţiunea se îndreaptă spre *Österreichische Zeitung* al cărui redactor, cerea plătirea a 200 de abonamente, susţinerea unui ziarist propriu, (V. Babeş), menajarea saşilor.⁴⁴ Informat în această privinţă, Comitetul Permanent, întrunit cu prilejul adunării de constituire a Astei, găsea condiţiile inacceptabile, aprecia întreaga întreprindere ca hazardată şi propunea editarea la Viena, cu sprijinul baronului bucovinean Petrino, a unui ziar german propriu⁴⁵ pentru care se încep colecte, dar care nu va apărea niciodată. Şulufiu nu se poate împiedica să nu vadă o anumită obstrucţie venită din partea omologului său.⁴⁶

Eforturi pentru dietă

Publicarea, la 7 noiembrie, a numirii lui Nádasdy pare să ia prin surprindere pe delegaţi, care, semnificativ, în aceeaşi zi înaintau un memoriu lui Schmerling pentru desemnarea lui Basiliu Ladislau Popp.⁴⁷ Şulufiu, mereu încrezător în mărinimia împăratului, o simte foarte dureros, căci Cancelaria Aulică, oricât ciuntise Patenta constituţională din prerogativele sale, rămânea forul executiv central al ţării, simbolul puterii de stat. Atribuind eşecul carenţelor taberei proprii, el refuză să depună armele. Românii, scrie mitropolitul, au pierdut Cancelaria dar, privind situaţia în ansamblul ei treburile lor au primit la Viena o cu totul altă faţă decât sub Kemény.⁴⁸ De acum eforturile delegaţilor se canalizează asupra reorganizării Guvernului şi asupra dietei.

Primul lor demers este să ia legătura, a doua zi după numire, cu noul cancelar, cunoscut tuturor ca un executant fidel al voinţei împăratului. Întrevederea, cordială, în decursul căreia Nádasdy promite înfăptuirea voinţei egalităţii politice a românilor, întrunirea dietei pentru *intrarea în parlamentul central*, numirea de comiţi supremi români în toate comitatele în care aceştia aveau majoritatea – inclusiv în Alba de Jos⁴⁹ – suscită speranţele şi în acelaşi timp temeri. Mitropolitul consideră, într-adevăr, că dacă împăratul s-a decis asupra unui maghiar pentru funcţia cea mai înaltă a statului, o alegere mai bună era greu de făcut şi că Nádasdy va fi, incontestabil, mai concesiv decât predecesorul lui. Nu exclude însă nici el posibilitatea ca promisiunile să nu se materializeze în fapte, ca „florile să nu aducă fructe”. Este, de la început, sigur că ceea ce se va obţine va reclama eforturi serioase.⁵⁰

⁴⁴ Şulufiu către Bariţiu, 13 noiembrie 1861, G. Bariţiu, *op. cit.*, III, p. 518-519.

⁴⁵ Şaguna către Şulufiu, 19 noiembrie 1861, G. Bariţiu, *op. cit.*, III, Sibiu, 1891, p. 589-591.

⁴⁶ Şulufiu către D. Moldovan 15 ianuarie 1862, Ioana Botezan, *op. cit.*, p. 437-440.

⁴⁷ *Protocol...*, N. Josan, *op. cit.*, p. 566.

⁴⁸ Şulufiu către Bariţiu, 13 noiembrie 1861, G. Bariţiu, *op. cit.*, III, p. 518-519.

⁴⁹ *Protocol...*, N. Josan, *op. cit.*, p. 567.

⁵⁰ Şulufiu către Bariţiu, 13 noiembrie 1861, G. Bariţiu, *op. cit.*, III, p. 518-519.

Concluzia unanimă a *Staff*-ului vienez este să cheme de acasă, la 11 noiembrie, ca întăriri pe Șaguna și Barițiu, cărora li se scrie din nou în acest scop, li se telegrafiază, este trimis personal Iacob Bologa.⁵¹ Prezența lor era cu atât mai necesară cu cât cancelarul cerea delegației liste ale candidaților români, ortodocși și greco-catolici, la funcțiile publice, chestiune extrem de delicată, de competență exclusivă a capilor bisericești, președinții Comitetului Permanent, cu cât urmau să sosească la Viena guvernatorul Mikó și episcopul Haynald, cu cât desemnarea regaliștilor pentru dietă suscită și ea mari temeri.

Deoarece nici unul, nici celălalt nu vor da curs invitației,⁵² Șuluțiu rămâne în continuare cel care hărțuiește autoritățile cu audiențe și memorii. Nu putem citi fără fior cuvintele prin care bătrânul prelat dă glas amărăciunii dar și tăriei sale de voință, în răspunsul la eschivarea lui Barițiu. Da, vede – scrie el – că nimic concret sau prea puțin a putut câștiga pentru ai săi, dar s-a hotărât totuși să rămână, căci, nici indiferența unora, aluzie la Șaguna, nici manipulațiunile altora, nici rușinea și sărăcia, nici hulele și nici alte piedici, fie ele din aprtea străinilor sau de la ai lui, nu-l vor abate din drum: „... *goi, sdrențăroși, flămânzi, huliți, împiedecați, subsăpați, vom apăra, că acum îi timpul, dreapta Cauză a Națiunei și să nu ne lăsăm de nemica biruiți, până când, sau ne vom rădica și vom sta, cu Națiunea dinpreună, tari și triumfători pe picioare, sau vom cădea și vom peri cu Ea deodată și pentru totdeauna*”.⁵³ Va face, așadar, încheie el, tot ce va putea și va afla de bine la Viena iar dacă și acum va fi înșelat în așteptările sale, se va întoarce în țara unde, sfătuindu-se toți laolaltă, se va hotărî cum și încotro să apuce românii.

Cea mai importantă acțiune a delegației în noul context este întocmirea și susținerea marelui memoriu din 15 noiembrie privind corpul de regaliști ai forului legislativ, care în număr dublu la ultimele diete față de deputați – aveau în mâinile lor soarta deciziilor. Să ne amintim că dieta din Cluj, din mai 1848, era formată din 96 deputați aleși și 215 membri numiți de împărat (regaliști), membrii Guvernului, ai Tablei Regești, șefii unităților administrative, toți laolaltă 373, din care 333 maghiari, 35 sași și 5 români.⁵⁴ Or, în octombrie 1861, Guvernul propunea Cancelariei o listă de 134 regaliști maghiari, 29 români și 16 sași,⁵⁵ a cărei aprobare ar fi anulat dintr-o dată toate înlesnirile electorale făcute românilor în rescriptul imperial din septembrie, ar fi pus pe români în poziția unei minorități neputincioase, chiar dacă s-ar fi coalizat cu sașii. Pe această bază, după calculele care se fac, viitoarea dietă ar fi urmat să aibă 257 maghiari, 78 români și 41 sași.⁵⁶

O asemenea alcătuire legislativă, de-a dreptul „monstruoasă”, izbucnesc delegații, ar fi pe cât de nefavorabilă regimului, pe atât de nedreaptă populația majoritară a țării. Propun, prin urmare, reducerea la jumătate a numărului regaliștilor și inversarea proporției

⁵¹ G. Barițiu, *op. cit.*, III, p. 518.

⁵² Șaguna își condiționează plecarea de acceptul lui Barițiu, care, la rândul lui se eschivează pe motive familiale, cf. Șaguna către Barițiu, 15 noiembrie 1861, G. Barițiu, *op. cit.*, III, p. 576.

⁵³ G. Barițiu, *op. cit.*, III, p. 522.

⁵⁴ *Erdély Nagyfejedelemség 1848-ik évi május 30 ára Kolozsvár szabad kir. városba hirdetett s iunius 18 án bezárt Országgyűlésnek Jegyző és Irománykönyve*, Kolozsvárt, 1861, p. 3-12.

⁵⁵ *Telegraful român*, nr. 43, 26 octombrie 1861, p. 170.

⁵⁶ T. V. Păcățian, *op. cit.*, II, p. 678-679.

lor naționale în favoarea românilor. În sprijinul acestor cereri autorii actului invocă argumentele tradiționale ale precumpănirii numerice a națiunii lor, a participării sale preponderente la suportarea dărilor, a predominării recruților români dar pun accentul pe proprietatea românească asupra pământului.

Este pentru prima dată, după desființarea relațiilor iobăgești, când se invocă patrimoniul funciar – principalul capital într-un stat înapoiat economic, cum era Transilvania – când, răspunzându-se sloganului nobiliar: *Non numerus sed pondere*, pământul este privit ca bun național, generator de drepturi. Estimarea deputaților, care iau în calcul doar pământul cultivabil: *arabil și fânaș* care reprezenta cea mai mare valoare, pentru care se plătea cea mai mare dare, pentru care existau date sigure, este următoarea: 212 mii păturate ale românilor, 134 ale maghiarilor și 24 ale sașilor.⁵⁷ Ei recunosc că dacă în calcul se includ și pădurile și pășunile proprietatea maghiară depășea pe cea românească⁵⁸ dar atrag atenția că statutul juridic al acestora din urmă nu era încă pe deplin clarificat și că impozitul pentru ele era mic.

Oricum, scriu ei, acest deficit funciar se compensa prin participarea românilor la plata dărilor, din care, prin „înfricoșătoarea” capitație, le reveneau două milioane florini, față de cca. un milion fl. al maghiarilor și 900.000 fl. ai sașilor.⁵⁹ Încă și mai mare era cota care le revenea din „darea sângelui”: 3400 de recruți români, față de 1200 maghiari și 400 sași din contingentul de 5000 (în fapt 5029) al anului în curs.⁶⁰ În concluzie, memoriul cerea ca din numărul propus de 120 regaliști ai viitoarei dietei 60 % să revină românilor, 30 % maghiarilor și 10 % sașilor, ceea ce declară deputații, avându-se în vedere proporția națională echivalentă a populației, ar corespunde atât dreptății, cât și - aluzie la Reichsrat – înțelepciunii politice.⁶¹

Noul cancelar, în discuțiile sale cu mitropolitul, găsește pretențiile deputaților în privința dietei exagerate, inacceptabile din punctul de vedere al regimului, dar, spre deosebire de Kemény, cere ca românii să-și propună ei înșiși candidații proprii pentru funcțiile importante. Îi sunt, ca atare, înaintate o listă de 20 persoane pentru Guberniu, o altă cu 18 nume pentru Tabla Regească, o a treia cu 16 candidați de comiți supremi și, în fine, una cu 162 nume de prezumtivi regaliști.⁶² Este vorba aici despre oameni cu o instrucție școlară corespunzătoare exigențelor timpului, foști sau actuali funcționari publici, exersați în practica administrației, cunoscători ai limbii germane, mulți și a celei maghiare. Nu este în același timp mai puțin adevărat că ei erau, cu câteva excepții, lipsiți

⁵⁷ *Idem*, p. 683.

⁵⁸ Potrivit unor calcule contemporane din fondul funciar al Transilvaniei maghiarii posedau: 4. 096. 316 jug., românii 3. 543. 953 jug., sașii 995. 695 jug., *Kolozsvári Közlöny*, nr. 22, 20 februarie 1864, p. 91; *Telegraful român*, nr. 35, din 3 mai 1864.

⁵⁹ T. V. Păcățian, *op. cit.*, II, p. 684.

⁶⁰ Contingentul anual de recruți pe întreg Imperiul era în acești ani, după adoptarea legii armatei din 1858, de 85. 000, A. Schmidt-Bretano, *Die Armee in Österreich. Militär, Staat und Gesellschaft 1848-1867*, Wien, 1975, p. 68.

⁶¹ T. V. Păcățian, *op. cit.*, II, p. 675-685.

⁶² A. N., D. Alba, Fond Cabinet Mitrop., nr. 709, f. 55-59, 63-70.

de averi personale apreciabile, depindeau fie de o slujbă de stat, fie de una bisericească, neavând astfel o adevărată independență economică, ceea ce îi făcea vulnerabili din punct de vedere politic.

Poziția lui Nádasdy în problemele Transilvaniei și, parțial cel puțin, în cele ale românilor se va preciza în consiliul ministerial din 17 noiembrie. După mai multe întrevederi ale sale cu guvernatorul Mikó, unele în prezența împăratului,⁶³ după eșecul său de a-l atrage pe acesta de partea regimului,⁶⁴ noul cancelar sfârșește prin a propune colegilor săi de cabinet demiterea guvernatorului și continuarea pregătirilor pentru dietă. În aceste condiții, după demiterea lui Mikó,⁶⁵ Cabinetul, unanim în opinia ca Guvernul Transilvaniei să fie încredințat în mâinile energice ale unui militar, se oprește asupra generalului Ludwig Crenneville, fratele primului aghiotant al împăratului, mare proprietar funciar în Ungaria „un aristocrat în uniformă”, cunoscător al limbii maghiare, a cărui numire cu titlu provizoriu, va fi publicată câteva zile mai târziu. Se decide, de asemenea, ca noul guvernator să primească doi adjuncți civili, pe Ladislau Basiliu Popp, ca șef al senatului judiciar al Guvernului, având rolul unui tribunal suprem al țării și pe Kozma Dénes, ca șef al senatului politic gubernial. Tot acum, la propunerea lui Nádasdy, ca o concesie făcută românilor, se hotărăște ca la Tabla Regească din Târgu Mureș – forul judecătoresc de apel al celei mai mari părți a țării – pe lângă cei patru protonotari existenți, catolic, luteran, unitarian și calvin, să se creeze alte două posturi noi, unul pentru greco-catolici, altul pentru ortodocși.⁶⁶

Toate aceste numiri arătau foarte clar care era prețul pe care regimul era dispus să-l plătească pentru cooperarea românilor, cât de departe înțelegea el să meargă cu concesiile făcute acestora.

Fidelă politicii sale tradiționale de echilibrare a forțelor politice din Transilvania, a neutralizării lor unele prin altele, Viena ține în această nouă situație să menajeze poziția istorică a nobilimii maghiare, mizând pe acea moderație a ei, specific transilvăneană care i se atribuia, sperând că printr-o politică înțeleaptă ea va putea fi atrasă, în final, să colaboreze cu regimul. Este ceea ce explica, rând pe rând, numirea lui Nádasdy, noile norme de constituire ale organismelor guvernării locale, înființarea, în 1863, a Academiei juridice maghiare din Cluj.

Sașii, acum intangibili, păstrează ceea ce au avut în trecut: autonomia teritorială, Universitatea, comitele, primind în plus, alături de noul comes saxonum în persoana lui Konrad Schmidt, un tribunal de apel propriu, salarizarea bugetară a funcționarimii și susținerea de la bugetul statului a Facultății juridice de la Sibiu, mărite și reorganizate.

În privința românilor, după deschiderea electorală pe care o operase rescriptul dietal din septembrie 1861, absolut inevitabil pentru realizarea obiectivelor Cabinetului, se face acum un pas înainte prin acordarea uneia dintre vicepreședințiile guberniale – cea mai

---

⁶³ ÖMR, V/3, p. 29.

⁶⁴ Potrivit protocolului ministerial, cu toate că existau diferențe de opinii politice între ei, singurul punct, cu care nu au putut cădea de acord a fost intrarea în Reichsrat, ÖMR, V/3, p. 28-32 (ședința din 17 nov. 1861).

⁶⁵ Propunere de demitere făcută de Nádasdy e din 20 nov., iar decizia imperială din 24 nov. 1861: ÖMR, V/3, p. 43.

⁶⁶ Idem, V/3, p. 43-46 (ședința din 22 nov. 1861).

înalță funcție la care accede un român până în 1861 – și a altor câtorva posturi importante, dar nici vorbă nu poate fi despre o „valahizare” a aparatului administrativ și judecătoresc. Este suficient să menționăm faptul că la Guberniu în timpul lui Mikó funcționau 7 români, alături de 78 de maghiari⁶⁷ și că în timpul lui Crenneville numărul lor era de 16, alături de 119 maghiari și sași.⁶⁸ Proporția era aproximativ aceeași la nivelul întregului corp administrativ și judecătoresc și chiar sensibil mai mică în administrația financiară și în armată, domenii subordonate direct ministerelor vieneze respective.

Dar nimic nu dezvăluie mai clar limitele concesiilor care se fac românilor decât noua reformă a administrației locale, dezbătută de miniștrii Cabinetului vienez tocmai în timpul șederii delegaților români în capitală. Potrivit acesteia, în locul consiliilor jurisdicționale ale lui Kemény, în esență cele formate în 1848, se plănuiesc organisme în care jumătate din locuri urmau să revină marii proprietăți funciare, jumătate comunităților rurale și orășenești, voturile funcționarilor locali urmând să orienteze deciziile în direcția dorită de sus. Este vorba aici despre introducerea regulamentului electoral din provinciile vestice bazat pe reprezentarea separată a diverselor categorii sociale. Or, deoarece în Transilvania marea proprietate funciară și cele mai multe orașe erau sub control maghiar, românii vor rămâne și pe mai departe, cu excepția Năsăudului și Făgărașului în minoritate, ceea ce va face ca noile foruri locale să fie greu de stăpânit. Încă o dată, se făcea simțită astfel preferința care se acorda la Viena aristocrației și nobilimii proprietare, defavorizându-se net păturile sociale inferioare cu o orientare reformatoare.

Tot atât de semnificativ este faptul că pe Pământul Crăiesc rămăneau în vigoare consiliile scăunale înstitute de fostul comes Franz Salmen, împotriva cărora românii ridicaseră atâtea proteste.⁶⁹

Nu mult mai departe se va ajunge nici în 1863, când se lărgește breșa electorală deschisă cu doi ani înainte, egalizându-se numărul deputaților români cu cel al maghiarilor, astfel încât sașii – supapa de siguranță a regimului – să se poată coaliza cu cei dintâi în problemele politice și cu cei de ai doilea în problemele sociale. Nici vorbă nu va fi, cum sperau românii, despre măsuri reparatorii, despre o discriminare pozitivă, care să diminueze povara moștenirii iobăgești care apăsa asupra lor.

Demersuri confesionale

Prezent la Viena, pe propriile sale cheltuieli, timp de aproape două luni, capul bisericii greco-catolice încearcă în acest răstimp să urnească din loc și unele probleme stringente ale confesiunii sale. Ele nu fac obiectul dezbaterilor și consemnărilor oficiale ale delegației, astfel încât ne sunt cunoscute mai vag.

Ceea ce știm este că Șuluțiu s-a străduit în primul rând să scoată din impasul în care se găsea chestiunea extrem de dificilă a salarizării de către stat a preoților greco-catolici,

⁶⁷ *Kronstädter Zeitung*, nr. 34, 28 aprilie 1861, apud James Niessen, *op. cit.*, p. 74.

⁶⁸ *Erdélyi Nagyfejedelemség hivatali tiszti névtára az 1863-dik évre*, Kolozsivárt, 1863, p. 14-16.

⁶⁹ *ÖMR*, V/3, p. 90-94 (ședința din 7 decembrie 1861).

întreținuți, aproape în aceeași măsură ca și cei ortodocși, de către credincioși. O foarte serioasă tentativă în această privință făcuse încă în 1856, în timpul conferinței de la Viena a prelaților catolici la care a luat parte împreună cu Vasile Erdeli, episcopul Oradiei.⁷⁰ Întrucât situația materială a clerului român era într-adevăr foarte gravă, întrucât la sfârșitul anului 1858 Blajul, Gherla și Lugojul reînnoiesc împreună solicitările,⁷¹ în mai 1859 Guvernul Transilvaniei, fără să se angajeze pentru o retribuire integrală a clerului român în condițiile în care bugetul era secătuit iar războiul bătea la ușă, promitea acestuia „din grația împăratului” un modest sprijin financiar, așa numită „milă împărătească”. Era vorba inițial despre 24.000 fl. pe an pentru ortodocși ai căror preoți nu erau dotați cu pământ și 20.000 fl. pentru preoții greco-catolici care, în general, aveau „porțiuni canonice”, bani din care să se împartă, prin rotație, mici ajutoare bănești anuale preoților celor mai săraci. Preluarea de către stat a unei părți mai mari a poverii care apăsa asupra credincioșilor este amânată pentru un viitor mai prielnic și condiționată de constituirea unor parohii de câte cel puțin 700 de credincioși, prin unirea a 2-3-4 sate.⁷² Dar chiar și așa izbucnirea războiului cu Franța și Sardinia, pe de o parte și mutațiile politice pe de alta, au amânat materializarea acestui plan pe care Blajul, considerând subvenția oferită derizorie și poate ofensat de favorizarea ortodocșilor a refuzat să-l accepte. Situația la greco-catolici se complica și cu aceea că instituirea unor parohii mari prin contopirea mai multor sate comporta riscul pierderii credincioșilor, acolo unde distanțele erau mai mari, acolo unde micile lor parohii se învecinau cu comunitățile ortodoxe, în satele românești mixte confesional, ceea ce explică opoziția constantă a prelaților lor, față de această formulă. Se va ajunge astfel acolo că dispoziția Cancelariei aulice din 30 mai 1861 se va referi doar la clerul ortodox, acordând episcopiei Sibiului subvenția propusă de 24.000 fl.,⁷³ anunțată de îndată de Șaguna poporului lui.⁷⁴

Subvenționarea clerului unit reîntră în atenția autorităților în septembrie 1861, când Guvernul evocând din nou porțiunile canonice ale uniților și marea fundație bănească a lui Bob, din care erau remunerați protopopii, oferă și Blajului ceea ce primisese și Sibiul.⁷⁵ Se discută, de asemenea, în Guvernium posibilitatea legalizării obligațiilor în produse și muncă ale familiilor față de preot „mierța popii” și „ziua popii”, precum și eventualitatea măririi taxelor pentru boteze, cununii, înmormântări, sfeștării etc. (stola), rămase în vigoare din 1829, dinaintea mării devalorizări de după revoluție.⁷⁶

Înștiințat la Viena despre acestea, Șuluțiu, trecând peste toate murmurele de nemulțumire ale episcopilor săi sufragani și ale celor mai mulți protopopi, gata să accepte ceea ce li se oferea⁷⁷ stăruie la Cancelaria vieneză pentru o subvenție de 40.000 fl. din care

⁷⁰ Memoriul lui Șuluțiu către împărat din 31 mai 1856, A. N., D. Cluj, Fond Ep. Gherla, 1859-2279.

⁷¹ Memoriul lui Șuluțiu din 3 decembrie 1858, A. N., D. Alba, Fond Gen. Mitrop. Blaj, 1858-829; Memoriul lui Alexi din 24 decembrie 1858, A. N., D. Cluj, Fond Ep. Gherla, 1859-2279.

⁷² Adresa din 22 mai 1859 a forului executiv de la Sibiu, bazată pe deciziile ministeriale din 29 martie și 29 octombrie 1858, privind regularizarea și dotarea parohiilor catolice de ambele rituri în *Ibidem*.

⁷³ MOL., D-228, 1861-248.

⁷⁴ *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, XXIV (1861), nr. 23, 7 iunie.

⁷⁵ A. N., D. Alba, Fond Gen. Mitrop. Blaj, 1861-799.

⁷⁶ MOL., F. 7-266, 1861-8289.

⁷⁷ „Dacă nu-ți dă cineva pâinea întreagă, de ce să refuzi o bucăciică când mori de foame”, I. F. Negruțiu către T. Cipariu, 29 septembrie 1861, în L. Botezan, I. Botezan, I. Cuibus, *op. cit.*, p. 364-365.

să beneficieze toți preoții.⁷⁸ El invocă în sprijinul său Concordatul, care preconiza o retribuție egală pentru clerul greco-catolic ca și pentru cel romano-catolic, caracterul privat al fundației bobiene, precaritatea veniturilor din porțiunile canonice, care nu numai că erau mici și de calitate slabă dar reclamau angajarea directă a clerului în treburile gospodărești, cu efecte negative asupra prestației sale pastorale. Cancelaria sfârșește, în final, prin a se opri, la sfârșitul anului următor, asupra unei soluții de compromis: 30.000 fl. (18.000 fl. pentru arhidieceză, 8.000 fl. pentru episcopia Gherlei și 4.000 fl. pentru vicariatul Hațegului) pe care Blajul o acceptă și el.⁷⁹

O altă chestiune pentru care se luptă mitropolitul la Viena este aceea a înmulțirii numărului canonicilor Capitulului său, a ridicării sale la rang mitropolitan. Se vor institui astfel în mai 1862 trei noi stule canonice susținute de stat, cu titulari desemnați, ca atare, de Cabinet – la propunerile mitropolitului – spre deosebire de ceilalți 7 canonici aleși în cadrul Capitulului și întreținuți din marea fundație a lui Bob constituită în acest scop în 1806.⁸⁰

Noile canonicate readuc în actualitate dispute mai vechi și mai noi dintre mitropolia blăjeană și forurile centrale, dintre clericii greco-catolici, ei între ei. Constituit de Bob ca un organism alcătuit exclusiv din preoți celibi, Capitulul din Blaj, instrument atât de docil în mâinile episcopului Lemeni, este supus după revoluție unei foarte puternice presiuni a clerului secular, căsătorit, pentru a accede în rândurile sale. Disputa era cu atât mai ascuțită cu cât raportul între cele două categorii de preoți era de 1 la 80, cu cât străbatem în anii următori Concordatului cu Roma din 1855 perioada celei mai puternice tentative de latinizare a bisericii unite, cu cât mitropolitul Șuluțiu, cel mai hotărât apărător al componentei ortodoxe a bisericii sale, avea de întâmpinat în această privință opoziția surdă chiar a unor canonici ai săi, vechi colaboratori ai lui Lemeni, favorabili înnoirilor catolicizante, nemulțumiți de încălcarea dispozițiilor fondatorului instituției pe care se străduiau să-l reabiliteze în ochii publicului. La rândul lor autoritățile vieneze postate pe pozițiile practicilor romano-catolice, preocupate de asigurarea unui trai material mai bun al clerului, de atingerea unui nivel cultural mai înalt, de evitarea unor încălcări ale moralității, susțineau cât puteau celibatul nu numai în cadrul canonicilor ci, dacă ar fi fost posibil, chiar a preoților de rând.

Este meritul lui Șuluțiu, purtător de cuvânt a imensei majorități a clerului unit, că la Viena el a reușit să atragă de partea sa în această chestiune pe cancelarul Nádasdy. În felul acesta, în anul următor Cancelaria Aulică va accepta propunerile sale,⁸¹ fără să le mai treacă prin discuțiile Cabinetului, numind în iulie 1862, patru noi canonici: Ioan Fekete-Negruțiu, protopopul Clujului, Grigore Mihali, protopop al Bistrei, Ioan Chirilă și Anton Veștemeanu.⁸² Alte demersuri vor fi făcute din Blaj pentru numirea unor canonici onorari.⁸³

⁷⁸ Șuluțiu către Alexi, 23 februarie 1862, A. N., D. Alba, Fond Gen. Mitrop. Blaj, 1862-191.

⁷⁹ Idem, 1863-442; *Gazeta Transilvaniei*, XXVI (1863), nr. 2, din 7 ianuarie 1863.

⁸⁰ Potrivit unor date din presă venitul capitalului inițial de 301. 200 fl. era în 1862 de 16. 579 fl. din care cea mai mare parte o constituia remunerația canonicilor iar din ceea ce rămânea se acorda câte un ajutor anual de 60 fl. tuturor celor 38 de protopopi diecesani, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 34, 5 septembrie 1862.

⁸¹ Propunerile lui Șuluțiu din 1 martie 1862, A. N., D. Alba, Reg. I-E, 1862, nr. 134. Prima sa propunere în această privință e din 28 iulie 1856, Idem, 1856, nr. 437.

⁸² Idem, Fond Cabinet Mitrop., nr. 782.

⁸³ Memoriul lui Șuluțiu din 27 octombrie 1862, A. N., D. Cluj, Fond Ep. Gherla, 1863-719, f. 3.

Mai puțin succes are Șuluțiu în chestiunea, pe cât de importantă pe atât de dificilă, a sinodului mixt, pentru care mitropolitul intervenise personal încă din decembrie 1860, atât la Schmerling, cât și la nunțul apostolic,⁸⁴ pentru care apelează Consistoriul plenar ținut la Blaj în martie 1861 tocmai în acest scop⁸⁵ și din nou mitropolitul la sfârșitul acestei luni.⁸⁶ Ca urmare a atâtor solicitări, la cererea lui Kemény, chestiunea este foarte serios dezbătută în Guberniu, în iunie 1861, pe baza unei temeinice motivații a Blajului.

Concluzia gubernială este aceea că, din punctul de vedere al dreptului istoric, bisericesc și laic, al practicii din trecut, al principiului egalității naționale, un sinod unit mixt, alcătuit din câte trei clerici și doi laici pentru fiecare protopopiat, sinod în care să discute exclusiv probleme ale bisericii ar putea fi la urma urmelor aprobat.⁸⁷

Poziția îngăduitoare a Guberniului suscită mari speranțe la Blaj, unde se credea că dacă sinodul nu s-a putut ține în mai, cum s-a voit, el se va ține negreșit în septembrie,⁸⁸ în care scop în mai multe locuri se și organizează obișnuitele sinoade protopopiale premergătoare. La Viena însă, atât în timpul lui Kemény, cât în timpul lui Nádasdy, s-a apreciat, din rațiuni politice dar și confesionale, că împrejurările erau prea critice pentru a se permite o asemenea întrunire românească. Amintirea marilor adunări populare din 1848 de la Blaj, odioase în ochii autorităților, amintirea afrontului la care s-a dedat sinodul electoral din septembrie 1850, în condițiile stării de asediu și sub amenințarea trupelor, suspiciunile care plutesc în jurul intelectualilor români, neîncrederea în însuși capul bisericii unite, ostilitatea cu care este privită în cercurile catolice participarea laicilor, oricât de puțini ar fi fost ei, își spun fiecare cuvântul. Tot ce va primi Șuluțiu la Viena, în 1861, ca și mai târziu în 1863, 1864, 1865 și 1866, când el reia demersurile, va fi o amânare sistematică, justificată de autoritățile politice prin împotrivirea forurilor eclesiastice iar de acestea prin dezacordul celor dintâi. Astfel încât, scriu contemporanii, sinodul de la Blaj cu cât era mai mult dorit, cu atât se îndepărta mai mult, întrunindu-se, cum se știe, abia în 1872.

La capătul tuturor acestor demersuri, după o zbatere de aproape două luni, în cap de iarnă, în seara de 1 decembrie, Șuluțiu pornește „în frig și vânt mare” spre casă. Prin Seghedin, Timișoara, Deva, Sebeș, Aiud, fără a se opri la Blaj el se îndreaptă de-a dreptul spre Cluj pentru a asista la primirea, în 7 decembrie 1861, a noului guvernator Crenneville.

Starea lui de spirit era dintre cele mai bune, convins fiind că, dacă nu a obținut Cancelaria pentru români, în schimb, demiterea lui Mikó se datora eforturilor delegației, ceea ce, cum am văzut, nu a fost decât în foarte mică măsură cazul. El era, de asemenea convins că noua reforma administrației publice locale, aprobată definitiv în 7 decembrie, după plecarea sa⁸⁹ va avea în vedere propunerile delegației și că dieta se va întruni în timpul cel mai scurt posibil. Contrar tuturor așteptărilor, nici una, nici cealaltă dintre aceste prezumții nu se vor adevăra.

⁸⁴ Memoriile lui Șuluțiu către Nunțiatură, 22 decembrie 1860 și 20 februarie 1861, A. N., D. Cluj, Fond Ep. Gherla, 1861-484.

⁸⁵ Protocolul din 11 martie 1861 al Consistoriului plenar, A. N., D. Alba, Fond Gen. Mitrop. Blaj, 1856-602.

⁸⁶ Idem, f. 13-15.

⁸⁷ MOL., F-266, 1861-1638.

⁸⁸ Șuluțiu către Alexi, 15 iunie 1861, A. N., D. Cluj, Fond Ep. Gherla, 1861-1263.

⁸⁹ ÖMR, V/3, p. 94-97.

Cu toate acestea, ceea ce a putut face Șuluțiu la Viena, fără prezența omologului lui ortodox, celălalt „părinte al națiunii”, fără sprijinul presei, fără mari relații în cercurile politice și bisericești, a însemnat o mișcare înainte față de impasul în care cauza românească a zăcut în primăvara și vara anului 1861. Într-un moment de răscruce al evoluției politice a țării lor, românii vorbeau ei înșiși împăratului și miniștrilor săi, cărora le prezentau națiunea și problemele ei așa cum le vedeau reprezentanții lor cei mai autorizați. Se anihilau astfel, cel puțin parțial, efectele tacticii perfide de a lovi în români prin chiar oamenii lor, iar pe de altă parte se puneau în evidență națiunea ca un factor de putere care putea fi luat în calcul în jocul combinațiilor politice ale Vienei asupra Transilvaniei. Este un fapt care, alături de existența elementului săsesc, a făcut posibilă menținerea în Transilvania, spre deosebire de Ungaria, a unei vieți constituționale. Prindea în aceste împrejurări contur acel parteneriat politic, labil, incert, fragil care, pe substratul interesului comun, se va realiza între puterea de stat habsburgică și conducerea românească un an și jumătate mai târziu.

Pe acest fundal general, delegația a postulat, și aceasta este, poate, cel mai mare merit al său, o formulă modernă a „înarticulării” națiunii, alta decât aceea a delimitării unui îngust „teritoriu național” românesc, spre care înclina Cabinetul Schwarzenberg în 1850-51 și pentru care va opta Universitatea Săsească în martie 1862, formula unei legislații electorale echitabile care să valorizeze politic numărul românilor pe întreg teritoriul Transilvaniei.

Putea delegația românească să facă mai mult? Ce avea în spatele său Șuluțiu pentru a forța mâna Vienei într-o vreme în care, deși în criză, puterea de stat ținea situația sub control. Pușcariu reproșează lui Șuluțiu, 30 de ani mai târziu, că nu a exploatat tatonarea maghiară a lui Mihali pentru a stabili contacte cu oamenii politici din Pesta, fie și numai ca un mijloc de presiune asupra Cabinetului.⁹⁰ Dar cum putea un prelat, capul bisericii greco-catolice românești din Imperiu, să practice o asemenea politică și cât de departe ar fi putut merge pe această cale chiar o conducere laică, când nici măcar Schmerling și cu atât mai mult împăratul, nu vedeau în români decât un aliat ocazional, când exista oricând posibilitatea concilierii cu Ungaria, peste capul și împotriva lor, cum se va întâmpla în 1865. Străbatem, așadar, la sfârșitul anului 1861 momentul reluării dificile a drumului parcurs de români în 1848-1851, un drum care, în ciuda tuturor meandrelor, asperităților, incertitudinilor sale va aduce națiunea pentru o scurtă perioadă de timp în prim planul scenei politice a Transilvaniei.

---

⁹⁰ Ioan Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 60.

EXPECTATIVA ANULUI 1862

În comparație cu animația debordantă a vieții publice transilvănene din aprilie până în octombrie 1861, impresia generală pe care o creează anul următor este aceea a unei înțepeniri qvasigenerale. Spre deosebire de Ungaria, în Transilvania, unde puterea de stat habsburgică putea conta pe sprijinul sașilor și românilor, majoritatea populației țării, schimbarea conducerii Cancelariei și Guvernului nu a marcat o ruptură deschisă față de demarajul liberal din anul precedent, cum nu a adus nici instaurarea unei administrații și justiții militarizate. În același timp însă limitarea foarte drastică a autonomiei locale, faptul că forurile colective ale jurisdicțiilor n-au fost convocate în sesiune publică decât spre sfârșitul anului, instalarea unui militar în fruntea Guvernului, instituirea unei mari părți a funcționarilor publici pe calea numirii, înființarea a două tribunale penale, supravegherea polițienească mai riguroasă a presei, au redus foarte mult tonusul vieții politice, conferind regimului instaurat în noiembrie 1861 caracteristicile unei guvernări autoritariste.

Pentru publicul maghiar liberal, care, conivent evoluțiilor din Ungaria adoptă de la început o poziție de rezistență pasivă, noua situație este un *Provisorium*, un regim neconstituțional „octroiata”, impus unilateral, pe calea forței, fără acordul factorilor tradiționali de putere. Ceea ce totuși nu împiedică clasa politică maghiară să exploateze în interesul propriu toate deschiderile și posibilitățile de acțiune care există, oricât de limitate au fost ele.

Din punctul de vedere al românilor, pentru care legislația pașoptistă maghiară era în aceeași măsură impusă dinafară, în aceeași măsură opresivă ca și noile dispoziții austriece, insatisfacția civică este compensată de realitatea menținerii de către puterea habsburgică a autonomiei statului transilvănean și în acest cadru, de perspectiva soluționării legislative a cauzei lor naționale.

Sașii, care își păstrează neatinsă organizarea proprie instituită în 1861, care își văd și în anul următor Universitatea națională în plină activitate, care obțin la Viena o serie de noi favoruri, au o motivație chiar mai puternică decât românii în susținerea regimului.

Pe acest fundal se înscriu în 1862 o serie de eforturi și mutații în organizarea administrativă și judecătorească ca și în domeniul confesional și școlar, mutații care au pregătit terenul întrunirii în anul viitor a dietei transilvănene.

Guvernarea Nádasdy-Crenneville

Ruptura politică dintre Viena și Pesta, consacrată oficial prin sistarea la 5 noiembrie 1861 a sistemului constituțional și introducerea așa numitului *Provisorium* a atras după sine schimbări politice importante și în Transilvania.

Sunt numiți mai întâi noi conducători ai Cancelariei aulice și Guvernului, fostul ministru absolutist al justiției între 1857-1860, Nádasdy Ferenc și, respectiv, generalul Ludwig Folliot-Crenneville, amândoi executanți fideli ai politicii guvernului central, amândoi aleși în așa fel încât să fie menajate cât mai mult posibil susceptibilitățile maghiare din Transilvania, în speranța că nobilimea acesteia va putea fi atrasă în final de partea Curții. Cel dintâi, de educație germană, catolic, descendentul unei strălucite familii de aristocrați cu mari merite în istoria Ungariei era un cunoscător al realităților Transilvaniei, ca unul care deținuse la Sibiu mai mulți ani funcția de tezaurier al țării. Cel de al doilea, aulic prin excelență, fratele primului aghiotant al împăratului, militar de carieră, stârnind prin chiar acest statut amintiri odioase mai vechi și mai noi, era și el mare proprietar funciar al Ungariei, vorbea limba țării, purta la ocazii festive costumul național maghiar. Nici unul, nici celălalt nu se bucurau de aprecierea opiniei publice maghiare, dimpotrivă, dar numirea lor oferea totuși acesteia o anumită satisfacție față de alternativa, foarte probabilă, a instituirii unui cancelar sas. Eventualitatea ocupării funcției de un român – E. Gojdu, A. Mocioni sau L.V. Popp – nici măcar nu a intrat în calculele Cabinetului ministerial, în ciuda tuturor eforturilor delegației naționale conduse de către mitropolitul Șuluțiu.

Se schimbă, în al doilea rând, personalul Guvernului provincial, fără însă să fie afectată radical structura sa națională impusă la reinstaurarea regimului constituțional. Noul general-governator – intrat în Cluj la 7 decembrie 1861, fără pompa obișnuită în asemenea ocazii – primește un adjunct civil, român, pe Ladislau Basiliu Popp, și unul maghiar, pe Kozma Dénes, primul în calitate de șef al senatului judiciar gubernal, al doilea – cu mare influență asupra superiorului lui – șeful senatului administrativ. În locul consilierilor gubernali aristocrați maghiari, fie demisionați, odată cu căderea lui Kemény și Mikó, fie destituiți – între care un Bethlen, un Bornemissza, un Kemény, un Josika – sunt numite din Viena persoane progubernamentale „aulice”, de rang social inferior dar de aceeași naționalitate, alături de care se face loc pentru încă un român (Iacob Bologna) și pentru încă doi sași (Iacob Rannicher și Friederich Haupt). La sfârșitul anului vor intra în Gubeni, Paul Vasici în calitate de consilier pentru școlile ortodoxe și dr. Ioan Maior pentru cele greco-catolice, astfel încât din cei 16 consilieri, singurii cu drept de vot, jumătate vor fi maghiari, jumătate sași și români, fără ca aceștia din urmă, să depășească

10 % din întreg personalul forului executiv central.¹ Nu vor lipsi astfel nici sub președinția lui Crenneville confruntările cu substrat național, voturile separate, unele rezistențe subterane sau chiar deschise, căci, scriu ziarele maghiare, Guberniul Transilvaniei nu este un oficiu poștal, dar, spre deosebire de situația din 1861, înaltele oficialități din Cluj vor fi în marile probleme politice mai obediente și mai prompte în îndeplinirea poruncilor venite de la Viena.

Schimbarea continuă în jos pe sacra aparatului administrativ prin înlocuirea, după același criteriu al fidelității și, aproximativ, în aceeași proporție națională, a comișilor și căpitanilor lor supremi din comitate și scaunele secuiești cu administratori provizorii, în șirul cărora apar din nou doi români: Vasile Buteanu în Dăbâca și Ioan Pușcariu în Târnava. Dintre vechii comiși se mențin în funcție cel din Hunedoara, Nopcsa Ferenc – socotit mereu de către autoritățile superioare ca român – și cel din Alba de Jos, Pogány György, pe care Guberniul, la cererea lui Șuluțiu,² încearcă să-l înlocuiască, fără însă să obțină acordul Cancelariei.³

Pe Pământul Crăiesc, ca o nouă favoare făcută sașilor, rămân neschimbate organismele din primăvara anului 1861, confirmate de vechiul Guberniu, cu deosebirea că funcția de comes este încredințată, cu titlu provizoriu, lui Conrad Schmidt, fost până atunci consilier gubernial. Prima sa acțiune va fi aceea de a sista provizoratul existent în scaunul Miercurea, unde, spre marea satisfacție a românilor, în funcția de jude regesc va fi ales Ilie Măcelariu.⁴

Rămâne, de asemenea, aproape neatinsă structura Cancelariei aulice – doi consilieri maghiari, doi sași și un român -, care abia în anul următor, prin instituirea, în ajunul dietei, a lui Franz Reichstein, factotum-ul aulei transilvane, în funcția de vicecancelar, și numirea încă unui consilier român suferă la vârful ei o înnoire vizibilă.⁵

Privite în ansamblul lor, modificările care se fac la începutul anului 1862 la nivelul funcționarilor superiori *numiți*, nu aduc cu ele marea schimbare sperată din români dar marchează totuși față de situația din anul precedent un important pas înainte. Pe de o parte se reduce predominarea politică maghiară, pe de alta, prin eliminarea opoziției guberniale față de dietă, se netezește drumul mutațiilor legislative pe care le vor aduce anii 1863-64. Să menționăm că toți acești înalți demnitari sunt numiți cu titlu provizoriu, instituirea lor fiind potrivit vechii constituții o prerogativă dietală, prerogativă pe care puterea de stat habsburgică, în centralismul ei dintotdeauna, o va uita în anul următor.

¹ Din totalul de 155 de funcționari guberniali existenți în 1863, românilor le revin 16: *Erdély Nagyfejedelemség hivatali tisztái névtára az 1863-dik évre*, Kolozsvár, 1863, p. 14-16.

² Șuluțiu către Nádasdy, 23 I 1862: MOL., D-228, 1862-70.

³ Pentru a calma spiritele românilor, la 29 I 1862 Guberniul propune Cancelariei înlocuirea lui Pogány György cu Gusztáv Groisz, propunere respinsă însă la Viena în 31 III 1862 cu motivația că acesta din urmă nu cunoștea bine limba română: MOL., D-229, 1862-528, 1279.

⁴ O descriere largă a lucrărilor din 28/16 XII 1861 în: *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1862), nr. 1, 2 din 6, 8 I.

⁵ În 1862 din cei 30 de angajați ai Cancelariei, 18 erau maghiari, 9 sași și 3 români, vezi: L. Ciupe către G. Bariju, 24 V 1862 în: *Timotei Cipariu. Corespondența primită*, ed. L. Botezan, I. Botezan și I. Cuibus, București, 1992, p. 340-342.

Mai mare și în același timp neașteptată este decepția românească la reconstrucția administrației comitatense, după ce Cancelaria dizolvă fostele consilii ale comitatelor și scaunelor secuiești, după ce personalul acestora își prezintă în cea mai mare parte a sa, în corpore sau individual, demisia. Pentru a se sublinia încetarea sistemului constituțional maghiarii organizează adevărate ceremonii de rămas bun, în cadrul cărora se dă citire, semnificativ, deciziilor gubernale privind executarea restanțelor de dări și organizării recrutărilor.

În vederea refacerii aparatului administrativ, cabinetul adoptă încă în decembrie 1861⁶ instrucțiuni municipale noi, care transpun în Transilvania sistemul electoral conservator, de reprezentare a intereselor, *Interessenvertretung*, din provinciile vestice ale Imperiului, sistem care favoriza net marea proprietate funciară și orașele în detrimentul populației rurale. Potrivit acestora, jumătate din membrii consiliilor jurisdicționale revenea marilor proprietari de pământ – 2/5 aleși, 3/5 numiți – iar cealaltă jumătate era a micii proprietăți țărănești, industriei și comerțului, așadar a orașelor și satelor. Funcționarii locali mai înalți, și ei cu drept de vot, urmau să încline balanța deciziilor în favoarea liniei politice oficiale. Spre deosebire consiliile din primăvara anului precedent care materializau, cel puțin parțial, vechea autonomie nobiliară comitatensă, noile foruri erau simple organe administrative, private de dreptul de a dezbate probleme constituționale, și cu atât mai puțin chestiuni financiare sau militare, precum și de acela de a da instrucțiuni deputaților dietali. Sfera activității lor se reducea la alegerea funcționarilor publici de rang mai mic, la instituirea unor comitete și comisii electorale, la probleme administrative și economice de interes local.⁷

Este greu de spus dacă noua reglementare s-a datorat simplului conservatorism al birocrăției, calculului vienez greșit asupra realităților sociale concrete ale provinciei, influențelor și intervențiilor subterane săsești, dorinței etalării în Transilvania a continuității unui sistem constituțional, voinței, mereu prezente, a menajării cât mai mult posibil a interesului maghiar. În orice caz, guvernul central, sigur de instrumentele de control pe care și le creează, pare să fi pierdut din vedere ca în mediul multietnic tensionat al Transilvaniei comandamentele naționale prevalează net asupra celor sociale în configurarea vieții publice, că influența politică pusă în mâna nobilimii va fi întoarsă împotriva sa, că prin dezavantajarea românilor își slăbea propriile poziții. Într-adevăr, majoritățile maghiare ale noilor consilii comitatense și scăunale vor crea regimului serioase dificultăți, chiar dacă, cu prețul unor arbitrare intervenții ale șefilor locali, a unor repetate destituiri din funcții, situația va putea fi ținută sub control.

Cu asemenea normative municipale români se vor vedea din nou în minoritate în consiliile jurisdicționale. Ei obțin 28 de mandate din 91 în Alba de Jos,⁸ 23 din 42 în

⁶ Dezbaterile cabinetului ministerial din 25 XI și 7 XII 1861 asupra acestei chestiuni în ÖMR, V/3, p. 61-63, 94-97.

⁷ Data emiterii actului este 12 XII 1861; textul excerptat în limba română în: *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1862); nr. 1, 2 din 2, 6 I; textul maghiar, excerptat, în: Sándor József, *op. cit.*, p. 230-234; textul german integral în: *Sammlung der wichtigsten Staatsacten*, II, p. 98-122.

⁸ *Gazeta Transilvaniei*, XXVI (1863), nr. 22, din 20 III.

Târnava,⁹ 21 din 45¹⁰ în comitatul Turda, 20 din 48¹¹ în Solnocul Interior și doar în comitatul Dăbâca și în districtele Făgăraș și Năsăud prevalează asupra maghiarilor. Chiar și în Făgăraș situația rămâne incertă până când, la cererea lui Ioan Bran de Lemeni,¹² Cancelaria nu aprobă includerea în categoria marilor proprietari funciari și a satelor care plăteau pentru pământurile lor comunale un impozit anual mai mare de 25 fl.¹³ Stau ceva mai bine față de 1861 în ceea ce privește numărul funcționarilor, cu deosebire a celor din justiție, dar și aici imensa majoritate a noilor *numiri* provin tot din rândul maghiarilor.

Începutul noului an aduce cu el și reluarea preparativelor pentru dietă, întrerupte prin opoziția fostului Guvernium. La Viena ea nu este văzută atât din perspectiva tradițională a funcțiilor sale fundamentale, provinciale, cât din aceea a noii sale prerogative, în esență externă, de desemnare, potrivit Patentei constituționale din februarie, a celor 26 de reprezentanți ai Transilvaniei în parlamentul central. Apare oricum, cel puțin la început, ca o prioritate căci îl vedem pe cancelarul Nádasdy încă din februarie 1862 poruncind conscrierea prezentivilor alegători și efectuarea la Alba Iulia a pregătirile necesare: sală de dezbateri, birouri de lucru, cvartire pentru deputați, local pentru președinția forului gubernial care însoțea, obligatoriu, forul legislativ.¹⁴ Răspunzând acestui ordin abia în aprilie, ceea ce arată că la Viena interesul pentru dietă scăzuse, ba chiar se vorbea despre eventualitatea organizării în Transilvania a unor alegeri directe pentru Reichsrat, generalul Crenneville pledează în fața Cancelariei ca împăratul să nu convoace forul legislativ, nici la Alba Iulia, unde lipseau localurile necesare, nici la Cluj, unde nu erau excluse tulburările, ci la Sibiu, orașul cel mai potrivit în toate privințele.¹⁵ În privința alegătorilor se trimite la Viena la sfârșitul lunii mai o primă evidență, incompletă, în care erau înregistrați 70.562 de contribuabili cu un impozit direct mai mare de 8 fl.¹⁶

Debutul noii guvernări suscită, cum era de așteptat, reacțiile actorilor scenei politice transilvănene.

Nobilimea maghiară, retransată la sfârșitul lui 1861 pe o linie de rezistență pasivă, congruentă evoluțiilor din Ungaria, hotărăște să schimbe strategia, să profite de avansurile neașteptate pe care i le făceau instrucțiunile municipale vieneze pentru a-și afirma, cel puțin pe plan local, influența politică. Noile consilii „octroiote” puteau fi un mijloc bun, consideră reprezentanții ei, pentru a se protesta împotriva *Provisorium*-ului, a batjocoririi autonomiei comitatense, a încălcării legilor din 1848. Se va putea totodată arăta românilor

⁹ Ioan Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 65.

¹⁰ *Concordia*, III (1863), nr. 11 din 7/19 II.

¹¹ *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1863), nr. 23, din 23 III.

¹² I. B. Lemeni către Guvernium, 13 II 1862, în MOL., F-263, 1861-866.

¹³ Circular Crenneville, 15 III 1862, *Idem*, F-263, 1861-1199.

¹⁴ Nádasdy către Crenneville, 8 IV 1862: MOL., D-228, 1862-78.

¹⁵ Crenneville către Nádasdy, 8 IV 1862: *Idem*, D-228, 1862-144; D-229, 1862-1301.

¹⁶ 37. 022 în comitate, 21. 950 în scaunele săsești, 3. 658 în orașe. Din evidența trimisă în 28 V 1862 lipseau comitatele Alba de Sus și Hunedoara, precum și scaunele Ciuc și Trei scaune: MOL., D-228, 1862-206; în informarea completă din 5 IX 1862, numărul total al alegătorilor este calculat la 82. 693 persoane, fără să se facă nici aici departajări naționale: *Idem*, D-228, 1862-414.

că ceea ce le oferă centralismul discreționar al puterii habsburgice înseamnă prea puțin în comparație cu beneficiile libertății constituției liberale maghiare. Dieta însăși, se plănuește la Cluj, ar putea fi folosită, dacă, așa cum se prefigurau lucrurile, ea va avea o majoritate maghiară, pentru a se cere împăratului să invite pe reprezentanții Transilvaniei la Pesta, acolo unde, legal, le era locul.

La Sibiu, Universitatea săsească, reealesă după instituirea comesului Conrad Schmidt și redeschisă la începutul lui februarie, este în plină dezbateră a mării sale adrese din 29 martie 1862. Este actul prin care sașii, mai întâi își declară acordul festiv pentru noile acte fundamentale de guvernare ale Imperiului, se pronunță, în al doilea rând, pentru recunoașterea politică a românilor prin delimitarea în Transilvania a unui teritoriu național pe seama lor și, totodată, avansează proiectul unei legi electorale apropiate de normativele municipale, conservatoare existente.¹⁷ Trimisă Guberniului pentru a fi înaintată la Viena, majoritatea maghiară a acestuia refuză inițial, expedierea adresei,¹⁸ al cărui obiect depășea sfera prerogativelor expeditorilor ei, ceea ce nu împiedică Universitatea să aleagă din sânul său o delegație care să o susțină ea însăși în fața împăratului. Delegația avea între altele, spune Teutsch, și misiunea de a propulsa pe Andreas Zimmermann, profesor la Academia de drept din Sibiu, într-un post de mare influență, în speranța că acesta va fi în măsură să convingă pe liderii maghiarilor transilvăneni să adere la noua ordine de guvernare.¹⁹ Referitor la toată această chestiune *Gazeta* comentează scurt: „Așa, dacă pe baza dreptului istoric nu ne-am constituit și noi comitetul și prefecturile din 1848, dându-le viață administrativă și judecătorească!”²⁰

Tot la Sibiu se întrunește la 25 martie/6 aprilie și Comisia permanentă românească prezidată acum, în lipsa lui Șaguna, aflat în capitala Imperiului pentru obținerea mitropoliei, de către mitropolitul blăjean Șuluțiu.²¹ În mijlocul descurajării pe care o aduc cu ele noile reglementări austriece, a îngrijorării pe care o suscită împotmolirea pregătirilor dietale, adoptarea unei conduite politice unitare era de cea mai mare importanță. Frustrația care se resimțea era la fel de mare ca în anul precedent dar orientarea generală prohabsburgică impune reacții diferite. Nu se poate pune astfel problema unei rezistențe pasive și nici chiar a apelului la împărat câtă vreme atât cancelarul cât și guvernatorul erau persoane aulice, instituite tocmai pentru a traduce în viață voința acestuia, chiar dacă Șuluțiu, pe de o parte, pe de alta Bran de Lemeni, căpitanul suprem al Făgărașului

¹⁷ *Beilage zum verifizierten Protokolle der Sitzung der sachsichen Nations Universität vom 29. März 1862, Hermannstadt, 1862, p. 1-15; textul român în: Telegraful român, X (1862) nr. 8 din 25 I; textul maghiar în: Sándor Jozsef, op. cit., p. 243-257.*

¹⁸ Prin decizia sa din 9 V 1862 Guberniul pe de o parte contestă principial dreptul Universității de a hotărâ asupra împărțirii țării, pe de alta cere să i se trimită protocolul dezbaterilor și actele însoțitoare ale adresei din 29 III 1862 căreia i se impută vicii procedurale: MOL., F-263, 1862-8370. După ce Universitatea trimite actele cerute, după ce Crenneville obține concursul onora dintre consilierii maghiari, adresa va fi înaintată la Viena în 18 X 1862: Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für sächsische Volk*, III, Hermannstadt, 1910, p. 416.

¹⁹ *Idem*, p. 417.

²⁰ *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1863), nr. 42, din 26 V.

²¹ Șuluțiu către membrii Comisiei, 7/19 III 1862, în: A. N., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1862-182.

încercaseră să convingă pe Nádasy că ceea ce s-a făcut era o greșeală.²² Se hotărăște, așadar, să se accepte atât locurile în consiliile comitatense cât și funcțiile oferite, atâtea câte erau, spre a se putea acționa de pe aceste baze pentru, pe de o parte pentru o adevărată egalitate națională, pe de alta pentru restituirea autonomiei locale „tot atât de scumpe românilor, scrie *Gazeta*, ca și maghiarilor”.²³ Dar mai presus de toate, scrie Barițiu, este important ca oamenii să nu cadă în inima lor, să-și îndeplinească, fiecare la locul lui datoria față de națiune, să rămână tari în credința că aceasta va obține „... *acele drepturi eterne asupra cărora nu încapă nici un fel de prescripțiune și care sunt identice cu libertatea*”. Nu am putea spera oare, întreabă ziaristul brașovean, să ne împăcăm cu națiunile conlocuitoare, să găsim împreună „spre securitatea lor și a noastră” formula unei conviețuiri politice.²⁵

Privită în ansamblul său situația părea, din punctul de vedere al puterii de stat habsburgice, dezirabilă. Majoritățile maghiare ale noilor consilii comitatense nu erau, desigur, confortabile, dar fiind în mare parte numite și nu alese, ele puteau fi ținute sub control.

Într-un mare raport al său de la sfârșitul lunii mai adresat Cancelariei aulice privind starea de spirit a populației Transilvaniei, generalul-governator Crenneville, fără să piardă din vedere orientarea unionistă a maghiarilor, considera că un eventual boicot al marilor proprietari va putea fi neutralizat prin reprezentanții celorlalte categorii sociale. Era convins că excluderea dezbaterilor cu caracter politic va simplifica mult lucrurile în consiliile jurisdicționale. Referitor la români, Crenneville declară că ei par acum să condiționeze intrarea în Reichsrat de legiferarea prealabilă a națiunii lor ca a IV-a națiune a țării, de o nouă împărțire administrativă, de introducerea limbii române în justiție, de modificarea statutului electoral recent introdus. Sașii, încheie el, nu vor crea nici un fel de probleme, cum o arată hotărârea cunoscută din 29 martie 1862 a Universității.²⁶ Tocmai în acest timp dealfel, delegația săsească condusă de către noul comite era primită cu cele mai mari onoruri în capitala Imperiului.

Informațiile care parvin guvernatorului n-au fost considerate, probabil, suficient de convingătoare, deoarece în iunie îl vedeam pe acesta efectuând o foarte lungă călătorie în circuit prin Transilvania, pentru a se convinge personal despre starea de spirit a celor trei națiuni ale țării. Trecând prin Alba Iulia, Blaj, Dumbrăveni, Sighișoara, Odorhei, Sfântu-Gheorghe, Brașov, Făgăraș, Sibiu, Hațeg, Orăștie, Munții Apuseni, generalul Crenneville este primit pretutindeni, atât de români și sași, cât și de maghiari, într-o adevărată emulație unii cu alții, cu o pompă princiară, din care nu lipsesc arcurile de triumf, slavele de artilerie, banderile de călăreți, care îl petrec din sat în sat, discursurile etc. În drumul său el vizitează instituțiile oficiale, administrative, judecătorești, eclesiastice, militare, ia uneori

²² Șuluțiu către Nádasy, 23 I 1862: MOL., D-228, 1862-70; Ioan Bran de Lemeni, către Crenneville, 13 II 1862: *Idem*, F-263, 1862-866.

²³ *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1863), nr. 32, din 21 IV.

²⁵ *Ibidem*, XXV (1862), nr. 11 din 7 II.

²⁶ Crenneville către Nádasy, 27 V 1862: MOL., D-228, 1862-196.

masa în reședințele unor mari familii aristocratice care se mândresc în a-l avea oaspete, se întreține, în public sau în particular, cu notabilitățile locale. La sfârșitul călătoriei, înainte de a porni el însuși spre Viena, înaintează cancelarului un nou raport în care își sintetizează constatările, referitoare de data aceasta aproape exclusiv la maghiari, cei care suscitau regimului temerile cele mai mari. Mulți dintre oamenii politici ai acestora, scrie în 4 iulie guvernatorul, par înclinați spre moderație, spre acceptarea situației existente, deoarece la primirile care i s-au făcut iau parte nu numai nobili din „partida” conservatoare, progubernamentală ci și adversari notorii ai cabinetului vienez, cunoscuți pentru intransigența rezistenței lor pasive și rigiditatea atașamentului față de legile din 1848.²⁷

Nu sunt totuși mici nici îngrijorările pe care le stârnesc în 1862 lungile pregătiri care se fac sub conducerea lui Barițiu pentru cea de a II-a adunare generală a *Astrei*, ținută la Brașov, în 16/28 iulie, cu o foarte largă participare și însoțită de o mare expoziție de produse casnice, meșteșugărești și agricole românești. Este pus în mișcare prin circulare speciale ale prelaților întreg clerul ortodox și greco-catolic,²⁸ astfel încât se adună în jurul celor doi capi bisericești, Șaguna și Șuluțiu, un mare număr de intelectuali, adunarea primește prin însăși anvergura ei coloratura unei manifestații naționale.

După toate aceste desfășurări foarte atent supravegheate de poliție,²⁹ Cancelaria și Guvernul consideră situația suficient de calmă spre a convoca pentru 25 septembrie 1862 prima sesiune a noilor consilii comitatense, districtuale și scăunale.³⁰

Învățându-se din experiența anului precedent, când unii oameni politici maghiari colindau din marcal în marcal, peste tot unde aveau moșii, ele se încep toate în aceeași zi.

Nu a fost o surpriză pentru nimeni că majoritățile maghiare ale consiliilor s-au pronunțat pentru repunerea în vigoare a legilor din 1848, pentru revenirea la ordinea constituțională de guvernare a țării, căci – se scrie și se spune pretutindeni – nu se poate conduce la nesfârșite prin patente imperiale. Spre deosebire însă de situația din anul precedent, noii administratori, fie că obstrucționează întocmirea unor adrese formale în acest sens, fie că, atunci când ele se fac, nu le trimit Guvernului, lipsindu-l astfel de suportul legal pentru un demers potrivit dietei, în genul celui din octombrie 1861. Excepție face doar Solnocul Interior a cărui lungă adresă unionistă, datorată lui Teleki Domokos,³¹ unul dintre principalii protagoniști maghiari ai momentului, dar subscrisă de către noul administrator este trimisă la Cluj, apoi la Viena, unde este dezbătută, mai întâi în plenul Cancelariei, apoi în Consiliul de stat, pentru a ajunge, în 5 ianuarie 1863, pe masa consiliului ministerial. Se discută mult aici asupra îndreptăririi forului comitatens de a aborda asemenea probleme și de a se adresa cu ele împăratului, asupra implicării personale

²⁷ Crenneville către Nádasdy, 4 VII 1862: *Idem*, D-228, 1862-272.

²⁸ Circularul lui Șuluțiu, din 20 II/4 III 1862, al lui Alexi, din 24 III 1862, al lui Șaguna, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1862), nr. 24 din 24 III, nr. 25 din 27 III, nr. 39 din 15 V.

²⁹ Raportul Comisariatului de Poliție Brașov, din 29 VII 1862 adresat Cancelariei aulice: D-228, 1862-328; informarea oficială a lui Șaguna, președintele *Astrei*: *Idem*, 1862-349 (original). Arh. Bibl. Mitrop. Sibiu, F. Șaguna, nr. 1771 (concept).

³⁰ Ordinul Guvernului din 5 XI 1862: MOL., F-263, 1862-4357.

³¹ Originalul în: MOL., F-266, 1862-4352; publ. în: Sándor József, *op. cit.*, p. 283-291.

a administratorului Solnocului Interior, asupra formei și fondului actului, asupra chestiunii dacă trebuie sau nu să i se dea un răspuns din partea suveranului. Schmerling este foarte afectat de pasajul în care semnatarii din Dej deplâng abandonarea întregului trecut de colaborare dintre coroană și nobilimea transilvăneană în favoarea unui experiment problematic. Într-un moment când întrunirea diete transilvane revine în actualitate majoritatea miniștrilor se pronunță pentru respingerea adresei de-a dreptul de către împărat, pe de o parte pentru a se discredita ideea că sistemul politic existent nu s-ar bucura de asentimentul integral al acestuia, pe de alta ca un avertisment dat maghiarilor transilvăneni că guvernul central este hotărât în sfârșit să treacă la acțiune. Într-adevăr, în sensul acesta a fost receptat verdictul imperial negativ adresat Solnocului Interior, trimis prin intermediul Cancelariei tuturor unităților administrative, aflate acum în fața celei de a doua sesiuni a lor.³² Ca o accentuare a acestui mesaj, Crenneville destituie în Solnocul Interior pe funcționarii care votaseră adresa,³³ trimite la Dej un comisar gubernial³⁴ se dà curs unor plângeri ale românilor, organizându-se o mare anchetă cu zeci de audieri de martori privind ilegalitățile comise la alegerea reprezentanților satelor în consiliul comitatens.³⁵

Din partea lor reprezentanții românilor, puși în mișcare încă din vară la marea întâlnire a *Astrei* de la Brașov, profită și ei de sesiunea consiliilor locale pentru a cere modificarea normelor electorale nou introduse în favoarea acelor care purtau partea cea mai mare a poverilor țării. Adresele majorităților românești din Făgăraș, Năsăud, Dăbâca se bucură toate de o bună primire la Viena, se învrednicesc de răspunsuri,³⁶ furnizând o apreciere oficială stăruințelor din comitatul Dăbâca, unde raportul în consiliul de conducere este de 30 la 26 în favoarea românilor, ceea ce conferă administratorului Vasile Buteanu și grupului de intelectuali din jurul lui o mare popularitate. O situație aparte creează în Târnava apropiatul episcopului Șaguna, Ioan Pușcariu, care, pe cât de activ pe atât de pragmatic și întotdeauna foarte prevenitor față de autoritățile superioare, convinge părțile să lase la o parte disputele politice în favoarea problemelor concrete locale. Nu fără a accepta totuși, într-un comitat în care românii și sașii formau 73 % din populație, principiul parității la constituirea corpului funcționăresc.³⁷

Pe acest fundal provincial frământat se înscriu o serie de inițiative care se iau la Viena în privința Transilvaniei, unele în cadrul Cabinetului, altele în acela al Cancelariei aulice.

Cele mai importante, dătătoare de ton, sunt rezoluțiile imperiale din 18 octombrie 1862 prin care se răspundea favorabil, pe de o parte Proclamației săsești din 29 martie, pe de altă parte memoriilor românești înaintate în ultimii ani. Și una și cealaltă erau, după un an de expectativă datorată problemei maghiare, semnalul începerii aplicării constituției din februarie în partea răsăriteană a Imperiului.

³² Dezbaterile ministeriale în: ÖMR., V/5, p. 155-162 (șed. din 5 I 1863); textul răspunsului imperial în: Sándor József, *op. cit.*, p. 283-291.

³³ MOL., F-263, 1862-4819.

³⁴ *Idem*, D-228, 1862-522.

³⁵ *Idem*, F-263, 1863-540.

³⁶ Răspunsurile, din 20 II 1863, ale Cancelariei, în: *Concordia*, III (1863), nr. 20 din 10/22 III.

³⁷ Ioan Pușcariu, *op. cit.*, p. 63.

Problema românească, discutată în ședința Cabinetului ministerial din 10 octombrie 1862, este prezentată de Nádasy pe baza memoriilor înaintate împăratului de Șuluțiu și Șaguna la sfârșitul lui 1860 și începutul anului următor (7 nov. și 10 dec. 1860, 12 și 16 ian. 1861) și resumată de el în opt puncte. Dintre acestea, spune el, cel referitor la adoptarea unei diplome imperiale speciale pentru români, în genul celei a lui Leopold I din 4 decembrie 1691, este superfluu, cel privind conferința „regnicolară” de la Alba Iulia este depășit, altele, precum cele privind reprezentarea echitabilă la Cancelaria aulică, congresul național, includerea revendicărilor românești între „propozițiunile” regești pentru dietă, chestiunea limbii au fost între timp satisfăcute. Rămân, continuă ministrul-cancelar problema normelor electorale și aceea a includerii libertății românilor în jurământul constituțional, care la timpul lor vor fi luate și ele în considerație. Propune în încheierea cuvântului său ca împăratul să exprime românilor transilvăneni satisfacția sa pentru loialitatea, credința și atașamentul lor față de actul constituțional din octombrie 1860, propunere acceptată fără multe intervenții sau comentarii.³⁸ În protocolul ședinței nu se menționează nimic despre marele memoriu al lui Șuluțiu din 15 noiembrie 1861 privind ponderea și structura corpului numit al dietei (regaliștii),³⁹ nici despre numărul sau poziția reprezentanților națiunii majoritare în noile consilii administrative.

Se va emite, ca urmare a acestei decizii, rescriptul imperial din 18 octombrie – înaintat de Guvernium, fapt semnificativ, numai lui Șaguna⁴⁰ – în care, renunțându-se la genericul introdus de Kemény de „foștii neîndreptăți”, împăratul se adresa, pentru prima dată după 1848, românilor printr-un act public, numindu-i cu numele lor. Actul exprima considerația Curții pentru conduita politică a națiunii dar anunța în același timp că la Viena vor demara grabnic pregătirile pentru dietă și că una din principalele preocupări ale acesteia va fi reglementarea statutului lor constituțional.⁴¹ S-a rupt, în sfârșit, tăcerea față de noi, exclamă repetat *Gazeta Transilvaniei*, ne putem acum aștepta la schimbări!

Într-adevăr, două zile mai târziu Nádasy trimitea împăratului un raport în care, descriind pe 22 de pagini, toată odiseea dietei transilvănene sub predecesorul său, cerea dezlegarea formală pentru a înainta noi propuneri dietale, date fiind schimbările survenite după 19 septembrie 1861, data primei convocări a forului legislativ.⁴² Aceste noi acte ale Cancelariei: ordinea de zi, statutul electoral, regulamentul de ordine interioară vor fi înaintate de Nádasy la începutul lunii martie 1863, vor fi puse la o parte pe timpul discuțiilor care au loc în această lună cu politicienii conservatori maghiari din Cabinet în vederea unei concilierii, vor intra, după eșuarea acestora, în discuția miniștrilor cu puțin timp înaintea conferinței naționale românești de la Sibiu.

³⁸ La întrebarea ministrului de finanțe, Ignac Plener, de ce românii nu și-au exprimat adevărată și față de Patenta din februarie 1861, Nádasy răspunde că memoriile avute în vedere erau anterioare acesteia: ÖMR, V/4, p. 268-271.

³⁹ T. V. Păcățianu, *op. cit.*, II, p. 675-685.

⁴⁰ George Barițiu, *Părțile alese ...*, III, Sibiu, 1891p. 563-64.

⁴¹ MOL., F-263, 1862-5454.

⁴² Nádasy către împărat, 20 X 1862: *Idem*, D-228, 1862-504; același text, împreună cu rezoluția imperială din 2 XI 1862: D-228, 1862-544.

Politica habsburgică de echilibru național

Odată cu suprimarea la sfârșitul anului 1861 a instituțiilor maghiare din comitate și scaunele secuiești, începe în această zonă o acțiune de restructurare a administrației și justiției care amintește vremea lui Iosif al II-lea sau deceniul absolutismului. Ca și atunci totul emană de la puterea centrală dar, sub semnul noii Patente constituționale, se subliniază insistent că tot ceea ce se face are caracter provizoriu, urmând ca dieta să preia ea însăși opera de modernizare instituțională.

La preluarea mandatului său guvernatorul Creneville lasă să se înțeleagă că motivația acestei intervenții dinafară privește, pe de o parte necesitatea de a se face ordine în „haosul problemelor transilvănene”, pe de altă parte imperativul aplanării tensiunilor naționale, exacerbate în decursul anului precedent. În realitate, scopul principal a noilor măsuri nu era atât intern cât extern și rezidă în interesul guvernului central, pentru reprezentarea Transilvaniei în parlamentul vienez. Ea era văzută ca un prim pas spre aplicarea noilor acte de guvernare și în partea de răsărit a Imperiului, boicotate mai întâi în Ungaria apoi și în Croația. Este, oricum, un moment în care Viena își asumă deschis rolul de arbitru între națiunile Transilvaniei, îl exercită fără îngrădirile pe care le impunea pactul din 1691 cu fostele națiuni privilegiate, îl extinde din domeniul administrației și justiției și în acela al legislației, îl transpune în legiuri. Reglementările modernizatoare care se emit arată clar cât se păstrează din trecut și cât se inovează, cât se ia de la unii și se dă la alții, cât se păstrează și cât se pierde din autonomia internă a provinciei, cât de imparțială este în ultima instanță, puterea statală centrală față de cei trei actori principali ai scenei politice transilvănene. Momentul este cu atât mai plin de semnificație cu cât survine după un tragic război civil ale cărui traume sufletești și ravagii materiale erau omniprezente, un război care a accentuat orientările divergente ale celor trei națiuni în ceea ce privește viitorul patriei lor comune: menținerea autonomiei ei istorice, în cazul românilor, unirea cu Ungaria, în cel al maghiarilor, o cât mai strânsă legătură cu Austria, în cel al sașilor.

La fel ca și în 1861 și în anul următor Curtea vieneză a privit problemele Transilvaniei prin prisma interesului concilierii sale cu Ungaria, problema internă fundamentală a Imperiului în acești ani, controlul exclusiv al teritoriului Marelui Principat fiind, atât pentru o parte, cât și pentru cealaltă o *conditio sine qua non* a aplanării conflictului lor constituțional. Speranța unei cedări din partea liberalilor maghiari explică pe de o parte expectativa care se adoptă aproape doi ani la Viena în privința dietei Transilvaniei, explică pe de altă parte menajamentele cu care sunt tratate pozițiile tradiționale ale nobilimii acesteia. Chiar și în martie 1863, după ce toate pregătirile dietale erau făcute, nu se trece la convocarea forului legislativ decât în urma eșuării tentativei împăratului, cea mai serioasă între 1861 și 1865, de a ajunge la un compromis cu Ungaria prin intermediul politicianilor conservatori din cadrul cabinetului ministerial.⁴³

⁴³ Stefan Malfër, *Der gescheiterte Ausgleichversuch vom März 1863*, în: *Österreichische Osthefte*, 32 (1990), p. 405-426.

Intervenția habsburgică în problemele Transilvaniei este marcată în al doilea rând nu numai de barierele censitate înalte ale parlamentarismului inaugurat în 1861, dar și de avantajarea politică directă a marii proprietăți funciare, și una și cealaltă nefavorabile majorității românești a populației. Astfel încât chiar dacă, constrâns de nevoia schimbării structurii naționale a dietei în vederea reprezentării ei în *Reichrat*-ul vienez, reginul va reduce censul electoral mai mult decât în alte provincii, acesta va rămâne foarte ridicat față normativelor electorale proiectate la conferința națională de la Sibiu din ianuarie 1861. Efecte restrictive foarte drastice are, de asemenea, menținerea autonomiei teritoriale istorice sașilor, principalul sprijin al puterii imperiale în Transilvania, asupra căreia la Viena nu s-au acceptat nici un fel de discuții.

Nu poate fi ignorat, în fine, rolul important dacă nu chiar decisiv al împăratului, ale cărui orientări autocrate, aristocratice, elitiste, au influențat direct deciziile cabinetului în problemele transilvănene.

Sub imperiul acestor comandamente, reconstrucția politică din anii 1862-63 poate fi considerată un exemplu tipic al modului cum puterea de stat habsburgică, jonglând între trecut și prezent, între continuitate și înnoire, între vechile privilegii feudale și noile principii burgheze, reprezentative, a căutat să echilibreze nașunile unele prin altele, să își promoveze interesul propriu și în același timp să evite adâncirea adversităților naționale existente. Un exemplu cu atât mai elocvent cu cât în Transilvania se arbitrează o competiție între trei parteneri inegali în toate privințele, cu cât trebuiau refăcute regulile jocului, cu cât se încearcă construcția unui cadru instituționalizat al cooperării politice interetnice. Frecvența cu care este fluturat în această vreme modelul lingvistic și judiciar al eroice și totodată pacificei Elveții, locuită și ea de trei popoare diferite, împresurată de trei mari state, mărul discordiei acestora,⁴⁴ sugerează, în spiritul vechii misiuni civilizatoare austriece, idealul configurării unui stat transilvănean exemplar, multietnic, multiconfesional, multilingvistic, bazat pe toleranță și cooperare.

Cum împarte, așadar, Viena în acești ani spațiul public transilvănean?

Deși clasa politică maghiară, nobilimea mare și mijlocie, posesoarea unui întins patrimoniu funciar, purtătoarea unor lungi tradiții statale și a unei înalte culturi, aliată tradițională a Curții în Transilvania, negociatoarea pactului consacrat prin Diploma Leopoldină din 1691, principala beneficiară a acestuia, intră în noiembrie 1861, în opoziție față de guvernul vienez, noile reglementări habsburgice îi acordă un incontestabil primat, atât în administrația politică, cât și în justiție.

La cel mai înalt nivel, cancelarul, guvernatorul, unul din cei doi adjuncți ai acestuia, chiar dacă nici unul nu reprezintă opinia publică majoritară, sunt sau se declară maghiari, tot astfel cum Guvernul continuă să aibă, cu oameni aleși dintre notabilitățile progubernamentale, aceeași majoritate. Coborând mai jos pe scara ierarhică, voit sau nu,

---

⁴⁴ [I. Meyer], *Chestiunea limbilor în Elveția*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXVI (1863), nr. 17-18 din 2, 6 III [I. Meyer], *Organizarea justiției în Elveția*, *Idem*, nr. 26 din 5 IV; articolele au fost preluate și de ziarul *Magyar Sajtó și Kronstädter Zeitung*.

instrucțiunile municipale vieneze atribuie nobilimii cuvântul decisiv în forurile colective ale administrației locale, asigurându-se pe această cale o masivă preponderență maghiară în cadrul corpului ales al funcționării provinciale. În același spirit se face și reorganizarea Tablei Regești din Târgul Mureș, forul de apel al Transilvaniei, în cadrul căruia cabinetul ministerial instituie două noi posturi de judecători, unul pentru greco-catolici, altul pentru ortodocși, dar președinția înaltei instituții se acordă lui Apor Károly.⁴⁵ Să menționăm aici că armata și finanțele transilvănene, acestea din urmă dependente direct de Viena încă din timpul lui Iosif al II-lea, nu suferă, nici în 1861, nici în anul următor vreo restructurare față de situația existentă în deceniul absolutist.

Ceea ce iarăși lezează foarte grav sensibilitatea românilor transilvăneni este faptul că se mențin în vigoare reglementările lingvistice din timpul lui Kemény, care instituiau un statut preferențial limbii maghiare, declarată *ex post facto* ca *limba oficială internă* a forurilor administrative și judecătorești centrale și locale, ca limbă a comunicării lor unele cu altele.

Singura mare schimbare care se operează în peisajul politic transilvănean, față de anul 1861 va fi în cele din urmă redimensionarea națională a forului legislativ, prin înjumătățirea efectivă a censului, unica cale posibilă pentru crearea unei majorități dietale româno-săsești favorabile intrării în *Reichsrat*. Menținerea vechilor privilegii electorale ale orașelor și opidelor a oferit în același timp guvernului central, pe de o parte posibilitatea unei echilibrări a forțelor române și maghiare în dietă, pe de alta perspectiva neutralizării lor prin intermediul deputaților sași. În jocul politic care se întrevădea, acestora din urmă li se rezerva rolul unci „supape de siguranță a regimului”, urmând să se alieze cu români pentru a ține în frâu avântul unionist al maghiarilor, putând în același timp să se coalizeze cu aceștia pentru a pune stavilă pornirilor reformatoare prea radicale românești.

În speranța că nobilimea transilvăneană va ceda în cele din urmă, ca de atâtea ori în trecut, regimul a căutat să îndulcească duritatea loviturii electorale administrate, emițând mai întâi decretul prin care se prescriau delictele politice din anii 1848-49, 1851-53, decret de care beneficiau în Transilvania cca. 300 de maghiari,⁴⁶ emițând apoi decizia privind înființarea Academiei maghiare de drept din Cluj, susținută de stat, unul din nucleele viitoarei universități. Același scop subînțeles îl are, de asemenea, intervenția cabinetului ministerial în problema mult discutatei și disputatei prime căi ferate a Transilvaniei. Între linia Oradea-Cluj-Brașov, susținută de toată clasa politică maghiară și linia Arad - Alba Iulia - Sibiu, promovată de sașii sibieni, guvernul central se pronunță, principial, în noiembrie 1862 pentru cea dintâi, urmând să se înceapă tratativele cu un consorțiu în vederea construirii ei. Cum însă capitalurile necesare, cca. 80 de milioane florini, urmau să fie garantate de stat, cum garanția statală nu putea veni decât din partea *Reichsrat*-ului, iar acesta nu era dispus să o acorde fără prezența deputaților transilvăneni, decizia

⁴⁵ ÖMR, V/4, p. 281-283 (șed. din 13 X 1862).

⁴⁶ Dezbaterile cabinetului ministerial: ÖMR, V/5, p. 409 (șed. din 30 IV 1863); textul rezoluției imperiale din: 8 V 1863, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXVI (1863), nr. 35 din 8 V [st. v.]

principiile de delimitare a teritoriului care urma să fie acordat populației majoritare. „O luptă obstinată, pas din pas, ochi către ochi, frunte la frunte, scrie *Gazeta*, care se va termina fie cu o împăcare durabilă, fie cu o separare totală a unora de către ceilalți.”⁵² Nu vor lipsi, cum vom vedea, nici reacțiile de împotrivire ale Guberniului.

Dar oricât de mare este în acești ani influența săsească la Viena, forurile imperiale nu pot fi convinse să traducă în viață dezideratele actului solemn al Universității din 29 martie 1862, nici în ceea ce privește împărțirea Transilvaniei în trei zone naționale autonome, maghiară, săsească și română, nici în privința permanentizării așa numitului *Interessenvertretung* și la alegerile dietale. Cea dintâi, nu atât fiindcă nesocotea dorințele românilor și maghiarilor cât datorită orientării centraliste a regimului, ostil separatismelor naționale. Cea de a doua, convenabilă principal Vienei, pune sub semnul întrebării reprezentarea Transilvaniei în *Reichsrat*, prioritatea absolută a guvernului vienez în Transilvania. Altminteri, menținerea *status-quo*-ului zonei privilegiate care era Pământul Crăiesc a fost un punct asupra căruia la Viena n-au încăput nici un fel de discuții. În presa românească dar cu deosebire, fapt semnificativ, în cea maghiară se fac dese referiri privind participarea românilor la constituirea averii Universității naționale sibiene, cedate în 1851, unilateral, școlilor săsești,⁵³ la dreptul clerului românesc de a beneficia și el din despăgubirile acordate de stat în 1856 pentru desființarea decimelor, la condițiile obscure în care au fost arendate sașilor moșiile fiscale din districtul Făgărașului, fără însă ca vreuna din aceste chestiuni să intre în atenția forurilor statale.

Care sunt acum concesiile pe care Viena le acordă românilor, populația majoritară a țării, aliata sa din 1848 dar în același timp națiune „nestatală”, lipsită de o aristocrație și chiar de o puternică clasă de mijloc, națiune asupra căreia planau grave suspiciuni centrifugale? Rezolvarea pe care guvernul Rainer-Schmerling o croiește cauzei românești din Transilvania, pusă de la început sub semnul politicii echilibrului național, sub semnul existenței statului român unitar vecin, niciodată pierdut din vedere, va fi mult sub așteptările susținătorilor ei, mult sub schimbările fundamentale sperate în virtutea principiului echivalării beneficilor politice cu sarcinile publice suportate.

Lovitura neașteptată care se primește pe planul guvernării locale prin subordonarea politică gravă adusă de instrucțiunile municipale din decembrie 1861 a fost urmată de câteva paleative, pe plan confesional și cultural, menite să corecteze unele dintre inechitățile cele mai flagrante ale trecutului și în același timp să pună în lumină bunăvoința regimului față de populația majoritară. Acestea au fost: numirea unui consilier școlar ortodox și a altuia greco-catolic pe lângă Guberniul din Cluj,⁵⁴ separarea cercului Branului de districtul Brașovului și încorporarea lui la Făgăraș,⁵⁵ acordarea unei subvenții anuale de

⁵² *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 53 din I VII.

⁵³ Decizia din 16 VIII 1851 în: Sándor József, *op. cit.*, p. 97-98.

⁵⁴ Paul Vasici, numit la 9 X 1862 și Ioan Maior, numit la 24 II 1863: G. Barițiu, *Părți alese ...*, II, Sibiu, 1890, p. 75.

⁵⁵ Decretul din 13 III 1863: MOL., F-266, 1863-5599; *Telegraful român*, XI (1863), nr. 24 din 24 III.

30.000 fl., așa numita „milă împărătească” pentru clerul greco-catolic,⁵⁶ ridicarea Capitlului blăjean la rang mitropolitan prin instituirea a patru stăle noi,⁵⁷ suspendarea interdicției umilitoare privind importul liber de cărți și reviste din România, interdicție introdusă în timpul Mariei Terezia, reinnoită și îngreunată în 1838 și 1852.⁵⁸

Un punct esențial se atinge însă abia prin reluarea în discuția cabinetului ministerial, la sfârșitul lui noiembrie 1862, a chestiunii instituirii mitropoliei ortodoxe, căreia i se consacră o întreagă ședință.⁵⁹ Deoarece miniștrii maghiari, sprijiniți de Rechberg, sunt categoric împotriva, deoarece împăratul înclina spre o înțelegere cu ei, ea rămâne în suspensie, fiind reluată la mijlocul lunii ianuarie 1863.⁶⁰ Din nou cancelarul Ungariei, Forgács și ministrul fără portofoliu, Eszterházi, obțin câștig de cauză, cu toate că Nádasdy declară deschis că fără mitropolie nu va putea fi câștigat episcopul Șaguna și, prin el, românii, iar fără ei va fi imposibilă întrunirea unei diete favorabile regimului. Prelatul Sibiului nu era însă omul care să lase să se piardă o asemenea ocazie unică. Principial, chestiunea va fi tranșată prin rescriptul imperial din 25 iunie 1863, emis la scurt timp după plecarea din Viena a delegației românești mandatate de conferința națională de la Sibiu, puțin înainte de deschiderea dietei.⁶¹

Spre liniștirea românilor, cum se întâmplă adesea în politică, dezbaterile ministeriale din noiembrie 1862 transpiră în presa progubernamentală din Viena și Pesta, care speculează despre un patriarhat ortodox al lui Șaguna, aidoma celui sârbesc, a cărui realizare nu mai depindea decât de românii înșiși, mai precis de sprijinul pe care ei urmau să îl acorde regimului. Se vorbește, de asemenea, foarte mult despre înnobilarea unor fruntași români – *Kolozsvári Közlöny* știe despre 8 grofi, 20 baroni și 40 de cavaleri⁶² – spre a putea fi desemnați de împărat ca „regaliști” în dietă.

Răspunzând acestor alegații în *Gazetă*, Barițiu evocă situația din 1850, când tot ce s-a ales din marile sacrificii ale revoluției a fost mitropolia și noile episcopii unite și afirmă foarte hotărât întâietatea pe care conașionalii săi o acordă drepturilor naționale față de cele bisericesti, inconsistența distincțiilor individuale, oricare și oricâte ar fi ele, față de statornicirea noului statut al națiunii. „Pe aceasta, răsună cuvântul cărturarului brașovean, să o ridice maiestatea sa la rangul cel meritat, după jertfele făcute pentru tron și să nu o lase împinsă iarăși după ușa dreptului istoric, explicat de maghiari și sași”.⁶³ Referitor la plănuitele înnobilări care, desigur, nu comportau ca în sec. al XVII-lea donații

⁵⁶ A. N., D. Alba, F. Mitrop. Blaj, 1863-134, 518; în 1861 Șuluțiu a refuzat suma de 24. 000 fl. acordată și ortodocșilor, stăruint pentru 40. 000 fl. din care s-ar fi putut împărți fiecărui preot unit 50 fl. : cf. Șuluțiu către Alex. Dobra, 23 III 1862 în: A. N., D. Alba, F. Mitrop. Blaj, 1862-191.

⁵⁷ Decretul imperial din 26 V 1862 privind numirea canonicilor: Ioan Fekete-Negruiu, Ioan Chirilă, Grigore Mihali și Antoniu Veștemeanu: *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1862), nr. 43 din 31 V.

⁵⁸ Adresa Guberniului din 12 II 1862: MOL., F-266, 1862-1680; A. N., D. Alba, F. Mitrop. Blaj, 1862-130; răspunsul lui Șaguna: *Telegraful român*, X (1862), nr. 42 din 26 V.

⁵⁹ ÖMR., V/4, p. 67-74 (șed. din 25 XI 1862).

⁶⁰ *Idem*, p. 178-182 (șed. din 15 I 1863).

⁶¹ Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, Sibiu, 1889, p. 146.

⁶² *Kolozsvári Közlöny*, VII (1862), nr. 171 din 10 XII.

⁶³ [G. Barițiu] *Dreptul politic, patriarhatul, grofia, baronia*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXVI (1863), nr. 97 din 8 XII.

funciare, Barițiu conchide: „... disprețuim orice aristocrație, fără merite, fără știință, fără morală și fără o avuție ce n-ar corespunde pe deplin rangului ce-l va fi având aceia; ... dacă vom fi având zileri proletari, apoi fie-ne de ajuns cu aceia, să nu căpătăm și domni proletari”.⁶⁴

Ceea ce Viena acordă românilor sub raport politic înainte de deschiderea dietei se cuprinde în statutul electoral ce va fixa distribuirea puterii legislative între cele trei națiuni ale țării. În noiembrie 1862, când Nádasdy prezenta Cabinetului ceea ce s-a numit „geometria electorală” pentru dietă⁶⁵, el părea să nu fi renunțat definitiv la acel cunoscut *Interessenvertretung*, din decembrie 1861, primul act important al guvernării sale. Cel puțin acesta este sensul în care îl consultă, prin intermediul consilierului aulic Dimitrie Moldovan, pe mitropolitul greco-catolic Șuluțiu. Răspunzând cancelarului, prelatul din Blaj argumentează foarte convingător inechitatea pentru români a normativului electoral în cauză, riscul pe care el îl comporta pentru regim, inadecvarea lui la realitățile și tradițiile Transilvaniei. Dacă numărul populației nu poate fi acceptat la Viena drept cheie de departajare națională a puterii legislative, scrie el cancelarului, atunci aceasta să se facă, fie după proporția proprietății funciare, principala bogăție a țării, fie după cea a dărilor față de stat, fie a numărului anual de recruți („darea de sânge”).⁶⁶ Erau criteriile avansate și argumentate în fața Cancelariei de către delegația românească prezentă în capitala imperiului cu un an mai înainte.⁶⁷

În final cancelarul-ministru, pentru a evita posibilele rezultate contrare interesului regimului, va propune cabinetului ministerial formula din septembrie 1861, a censului de 8 florini, unic pentru toți: români și maghiari, nobili și nenobili, orașeni și țărani. Ca și atunci se include în cens și darea capului (capitația), desființată în toate celelalte provincii, dare care va face, prin cuantumul ei ridicat, să se dubleze numărul alegătorilor, să se lărgescă mult drumul românilor spre urne.⁶⁸ Mănuind acum date statistice amănunțite, pe unități administrative, pe naționalități, pe categorii sociale,⁶⁹ Cancelaria va preîntâmpina riscul, deloc dorit la Viena, a unei majorități românești dietale, stabilind o reprezentare incomparabil mai favorabilă a mediului urban în raport cu cel rural, astfel încât forțele maghiare să se echilibreze pe cât posibil cu cele românești. Este ceea ce se va vedea la viitoarele alegeri care se vor solda cu 48 deputați români, 44 maghiari și 33 sași. Mai puțin decât premisele acestei majorități relative, pentru care în iunie 1863, în timpul alegerilor,

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Propunerile dietale din 2 XI 1862: MOL., D-228, 1862-544.

⁶⁶ Șuluțiu către Nádasdy, 30 XI 1862: MOL., D-228, 1862-599; Șuluțiu către D. Moldovan, 30 XI 1862 în: Ioana Botezan, *Correspondența lui Alexandru Sterca Șuluțiu cu Dimitrie Moldovan între anii 1860-1866 (II)*, în: A. I. I. C., XXVIII (1987-1988), p. 538-540.

⁶⁷ Memoriul din 15 XI 1861: Teodor V. Păcășian, *op. cit.*, II, p. 675-685.

⁶⁸ Dezbaterile, foarte tehnice, ale cabinetului ministerial asupra proiectului electoral al lui Nádasdy au loc în ședințele din 7, 8, 9 IV 1863: ÖMR, V/5, p. 347-363.

⁶⁹ Listele prezumtivilor alegători întocmite pe baza datelor oficiilor financiare, în: MOL., D-228, 1863-62, 86, 162, 196.

competiția va fi foarte acerbă, nu se putea acorda românilor în materie electorală, fără riscul periclitării reprezentării Transilvaniei în *Reichsrat*.

Puse sub auspiciile acestei departajări a spațiului public croite la Viena, cele trei națiuni ale Transilvaniei stăteau la începutul anului 1863 separate, politic, una de cealaltă, închise în sine, fiecare cu atu-urile și aspirațiile sale, cu adevărul și exclusivismul ei urmărindu-se reciproc dar comunicând prea puțin sau deloc între ele.

Cei mai apropiați sunt românii și sașii, care, postați pe o poziție comună autonomistă, susțin, peste toate fricțiunile care există, un dialog politic în cadrul Universității, își fac unele concesii reciproce – recunoașterea egalității populației majoritare în 29 martie 1862, înzestrarea economică a clerului ortodox de pe Pământul Crăiesc, de o parte, acceptul românilor din scaunele Sebeș și Miercurea pentru o reprezentare paritară în forul colectiv sibian, de cealaltă parte -, participă apoi împreună la dietă în anii 1863-64.

Dialogul care se înfiripă între români și maghiari în presă, prin vocile lui George Barițiu și Gál János, este în primul rând unul economic și privește înființarea unei bănci ipotecare a Transilvaniei, problema mereu nerezolvată a construirii unei căi ferate, cea a cumpărărilor de pământuri.⁷⁰ Există, de asemenea, unele tentative de apropiere și comunicare pe plan cultural, prin deschiderile pe care le operează societățile *Verein für siebenbürgische Landeskunde*, *Erdély Muzeum* și *Astra*. Aceasta din urmă, încă din primul an al funcționării sale include între membrii săi fondatori sau onorifici o serie de personalități maghiare, între care Mikó Imre, Kecskeméty Aurel, Nádasdy Ferenc.

Opiniile politice, în schimb, chiar atunci când sunt exprimate de cele mai moderate și tolerante voci, cum sunt cele ale baronului Bethlen János senior și canonicul blăjean Timotei Cipariu, dezvăluie puncte de vedere diametral opuse. Cel dintâi atrage atenția românilor în liberalul *Korunk* că încrederea pe care ei o pun în puterea habsburgică, cu gândul că atunci când vor prinde putere se vor smulge de sub apăsarea absolutismului acesteia, va fi în cele din urmă crunt trădată, la fel ca în 1849.⁷¹ Cel de al doilea argumentează într-o suită de articole dreptul națiunii sale de a decide ea însăși asupra soartei sale, punând în balanță legalitatea adunării de la Blaj din mai 1848, recunoscută de Guvernul prin trimiterea propriilor săi comisari, și caracterul unilateral al deciziilor dietei din Cluj privind uniunea cu Ungaria.⁷²

Privită în ansamblul ei, fără a fi provocatoare, în frâul în care o ține poliția, presa este foarte puternic angajată în disputele naționale, cu diferențe apreciabile de ton însă între *Kolozsvári Közlöny* și *Korunk*, între *Hermannstädter Zeitung* și *Kronstädter Zeitung*, între *Gazeta Transilvaniei* și *Telegraful român*. Cele mai mari valuri pornesc de la *Kolozsvári Közlöny*, care, pe de o parte supune unor atacuri foarte dure deciziile Universității săsești din martie 1862, pe de altă parte excelează în a semnaliza guvernului vienez gravitatea

⁷⁰ Gál János către G. Barițiu, 19 XI 1862 în: *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1862), nr. 92 din 21 XI; G. Barițiu, *Epistolă deschisă domnului Ioan Gál la M. Oșorhei*, în: *Idem*, nr. 93 din 24 XI.

⁷¹ Bethlen János, *Bureaukratia és demokratia*, în: *Korunk*, II (1862), nr. 36 din 5 III.

⁷² [Timotei Cipariu], *Unioniștii: Gazeta Transilvaniei*, XXV (1862), nr. 101-102; XXVI (1863), nr. 6-8, nr. 22-25, nr. 37-38, 40, 44, 46.

pericolului Daco-României. Unirea Principatelor Dunărene, menținerea autonomiei Transilvaniei, noul sistem parlamentar reprezentativ, luate împreună, deschid românilor perspective care, scrie ziarul clujean, ar trebui să dea serios de gândit puterii imperiale.⁷³ De altfel redactorul lui, Dózsa Dániel, se adresează și personal, în august 1862, lui Franz Reichenstein la Viena printr-o foarte lungă scrisoare, în care, vorbind pe larg despre planul Confederației Dunărene a lui Kossuth, pericolul slav, amenințarea venită din partea Principatelor Unite, „suffrage universel” al românilor din Transilvania, adeziunea tradițională a celei mai mari părți a maghiarilor față de Austria, încearcă să-l convingă asupra imperativului unui compromis între Viena și Pesta, a necesității unirii Transilvaniei cu Ungaria, cel puțin pe planul legislației.⁷⁴

Ca întotdeauna cel care răspunde este Barițiu. De fiecare dată când românii au fost în fața unei promovări politice, scrie el, s-au căutat și difuzat teme pentru discreditarea cauzei lor. După teoria imigrației, începând din 1791, după incriminările din 1850-51 privind jaful ca scop final al ridicării din timpul revoluției, este acum, citim în *Gazetă*, rândul Daco-României, slogan al cărui substrat diversionist era cu atât mai evident cu cât se face abstracție de mijloacele pentru realizarea lui: o armată de cel puțin 200.000 de soldați, în măsură să se opună forțelor a doua imperii, un buget de câteva milioane de galbeni, sprijinul unor mari puteri europene.⁷⁵

În mijlocul tuturor acestor adversități, Guvernul adoptă postura unui for neutral, ale cărui decizii transcend etnicismul, al unui executant fidel al dispozițiilor vieneze, al unui garant al respectării legilor, stârnind resentimente în toate cele trei tabere naționale.

Ale maghiarilor, deoarece, spre deosebire de situația din 1861, pe plan politic, noul executiv îndeplinește prompt pregătirile pentru dietă, pe plan administrativ dă dovada unui foarte mare zel în perceperea dărilor.

Ale sașilor, fiindcă Clujul oficial se opune, de pe pozițiile vechii constituții transilvănene, tendinței Universității de lărgire a sferei prerogativelor sale, de lărgire a autonomiei Pământului Crăiesc, de transformare a acestuia într-un stat în stat. Vedem astfel Guvernul, în mai 1862, refuzând să înainteze la Viena actul solemn săsesc din 29 martie 1862 privind împărțirea Transilvaniei în zone naționale,⁷⁶ împotrivindu-se apoi demersurilor inițiate la Sibiu privind instituirea unui tribunal de apel propriu al celor 11

⁷³ [Dózsa Dániel] *Kolozsvár, februar 11. kén 1862*, în: *Kolozsvári Közlöny*, nr. 25 din 13 II 1862.

⁷⁴ Dózsa Dániel către Franz Reichenstein, 8 VIII 1862, în: HNSA., Wien, *Nachlass Reichenstein*, K. 1. Fasc. 14.

⁷⁵ [George Barițiu] *Combi-națiuni politice cu referință la români*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1862), nr. 54 din 11 VII.

⁷⁶ Prin decizia din 9 V 1862 se cere Universității să prezinte la Cluj protocolul dezbaterilor sale și actele însoțitoare ale Declarației din 29 III 1862, prezentată ca fiind adoptată cu vot unanim, când se știa că, de o parte deputații români, de altă parte deputații unioniști ai Brașovului înaintaseră voturi separate: MOL., F-266, 1862-8370. În ședința sa din 17 V 1862, Universitatea acceptă trimiterea actelor cerute dar în același timp alege din sânul său o delegație care să prezinte la Viena deciziile adoptate la Sibiu; adresa din 17 V 1862 în: Sándor József, *op. cit.*, p. 261-268; înaintarea oficială a actului în cauză are loc abia la 18 X 1862: Friedrich Teutsch, *op. cit.*, III, p. 416.

jurisdicții săsești.⁷⁷ Este, de asemenea, semnificativ faptul că în timp ce din Cluj se punea în vedere Universității să ia măsuri pentru îmbunătățirea stării materiale a preoților ortodocși de pe Pământul Crăiesc,⁷⁸ orașul Sibiu făcea demersuri pentru readucerea Guvernului între zidurile sale, la fel ca în anii absolutismului.⁷⁹

Ale românilor, deoarece Guvernul, conformându-se riguros instrucțiunilor municipale vieneze privind utilizarea limbilor în viața publică, perpetuează situația din 1861 într-un domeniu extrem de sensibil. Face astfel foarte mult sânge rău respingerea la Cluj și apoi și la Cancelaria aulică a apelului unuia dintre noii judecători români al Tablei Regești de la Târgu Mureș, George Roman, de a depune jurământul de magistrat în limba sa maternă,⁸⁰ precum și mutarea disciplinară dintr-un comitat în altul a altui judecător, Ioan Șipotariu, pe același motiv al limbii.⁸¹ Ambele cazuri nu numai că au fost foarte mult discutate în presă dar cel dintâi ajunge chiar în dezbaterile cabinetului ministerial,⁸² iar pentru cel de al doilea se fac intervenții de-a dreptul la împărat.⁸³ Ceea ce însă a înfierbântat cel mai mult spiritele în chestiunea limbii a fost arestarea și încarcerarea la Aiud, timp de o săptămână în august 1862, a lui Axente Sever, din ordinul magistratului din Alba Iulia, dar cu acordul Guvernului, pentru faptul că a refuzat să primească o citație în limba maghiară, apoi aceeași citație în limba germană, cerând să i se scrie în limba sa. Cazul, relatat pe larg în *Gazeta* de însuși implicatul,⁸⁴ a suscitât o foarte bogată corespondență oficială,⁸⁵ fiind clasat de către guvernatorul Crenneville la 1 septembrie 1862, foarte probabil la ordinul Cancelariei, într-un moment când începeau pregătirile pentru dietă.⁸⁶

În tot acest timp românii vedeau că, după doi ani de neîntrerupte eforturi, cauza lor națională stătea nemișcată, că deschiderile liberale ale noilor acte de guvernare se înecau în Transilvania într-un conservatorism favorabil fostelor națiuni privilegiate, că erau supuși în aceeași măsură cu maghiarii supravegherii polițienești. Ineficiența regimului față de ei, accentuată în contextul constituirii la București a primului guvern și parlament al României, în contextul alegerilor neîncetate ale presei privind daco-românismul și comunismul românesc, se face foarte dureros resimțită în mai 1862, când guvernatorul Crenneville îl aduce la ordine pe Șuluțiu în legătură cu comemorarea la Blaj a zilei de 3/15

---

⁷⁷ Potrivit informațiilor din presă după publicarea în *Hermannstädter Zeitung* a cererii Universității pentru instituirea unui tribunal de apel al Pământului Crăiesc, Guvernul a dispus procurorului Tablei Regești din Târgu Mureș să ia măsuri pentru începerea anchetei penale împotriva lui Heinrich Schmidt, redactorul ziarului: *Gazeta Transilvaniei*, XXVI (1862), nr. 60 din 1 VIII.

⁷⁸ Dispoziția gubernială din 11 XI 1861, în: MOL., F-263, 1861-1070.

⁷⁹ *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1862), nr. 24 din 24 III.

⁸⁰ Mester Miklós, *Az autonom Erdély, 1860-3*, Budapesta, 1937, p. 131.

⁸¹ *Idem*, nr. 84 din 24 X 1862, nr. 90 din 14 XI 1862.

⁸² ÖMR., V/5, p. 377 (șed. din 13 IV 1863).

⁸³ A. N., D. Alba, F. Mitrop. Blaj, 1862-1074.

⁸⁴ *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1862), nr. 72-74 din 12, 15, 19 IX.

⁸⁵ MOL., F-263, 1862-1225, 4268, 6681; F-264 (Titkos iratók), 1862-902, 912, 1027, BAR., București, Mss. rom. 973, f. 285-6.

⁸⁶ Crenneville către Pogány, 1 IX 1862: MOL., F-263, 1862-4268.

mai,⁸⁷ și cu deosebire în august același an, cu prilejul adunării generale a Astei de la Brașov, când cancelarul aulic pune direct în vedere lui Șaguna să se evite orice gest care ar putea avea o semnificație politică.

Recunoașterea politică a românilor în cadrul Universității Naționale Săsești

Universitatea săsească, forul constituțional propriu al Pământului Crăesc, a avut la mijlocul secolului al XIX-lea, în 1848 și în 1862, două importante inițiative politice în favoarea populației românești, cu consecințe benefice pentru ambele comunități naționale, pentru viața publică a Transilvaniei în ansamblul ei.

Cea dintâi a fost hotărârea Universității din 3 aprilie 1848, prin care se acorda românilor dreptul egal de a fi aleși în organismele colective de conducere ale comunelor și scaunelor, în dregătorii, în Universitate, dreptul de a fi primiți în bresle, în aceleași condiții ca și sașii, dreptul preoților ortodocși de a dispune de aceleași beneficii ca și preoții confesiunilor recepte, dreptul parohiilor românești de a primi o anumită suprafață de pământ – porția canonică – sau o sumă echivalentă din veniturile casselor comunale.⁸⁸

Cea de a doua, asupra căreia ne oprim aici este decizia Universității, din 29 martie 1862, privind adoptarea actelor de guvernare care au deschis epoca liberalistă și recunoașterea națiunii române ca „națiune de stat”, egală în drepturi cu vechile națiuni politice.⁸⁹

Una ca și cealaltă, aceste hotărâri au facilitat, după toate vicisitudinile și fricțiunile lungului trecut feudal, aceea colaborare politică dintre români și sași care a caracterizat mai întâi anii revoluției pașoptiste, apoi era guvernării liberaliste dintre 1860-1865. Sunt perioadele în care, în condițiile rupturilor temporare dintre Viena și Pesta, atât unii cât și ceilalți se orientează împotriva uniunii cu Ungaria, pentru menținerea autonomiei istorice a Transilvaniei în cadrul Imperiului austriac, pentru convocarea dietei sale proprii, pentru acordarea unor drepturi colective pe seama națiunilor, în locul libertăților individuale proclamate de noua legislație maghiară. Cadrele concrete în care s-a realizat această colaborare, care, cum se întâmplă mai întotdeauna în alianțele politice, nu a exclus suspiciunea, subterfugiul, animozitatea, deziluzia, de o parte ca și de cealaltă, au fost în anii liberalismului Universitatea săsească, dieta întrunită la Sibiu în 1863-1864, parlamentul central din Viena în sesiunile sale din aceiași ani. Asistăm, așadar, în această vreme, ca urmare a prăbușirii lumii feudale, la o restructurare a scenei politice a Transilvaniei marcate, pe de o parte, de intrarea masivă a românilor în viața publică oficială, pe de alta de completa contopire a secuilor în cadrul comunității naționale maghiare și de desprinderea sașilor din vechiul sistem transilvănean de alianțe.

⁸⁷ Șulufiu către Crenneville, 20 V 1862: A. N., Alba, F. Mitrop. Blaj, 1862-325.

⁸⁸ *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania*, I, București, 1977, p. 264-268.

⁸⁹ *Beilage zum verifizierten Protokolle der Sitzung der Sächsischen Nationsuniversität vom 29. März 1862 / Hermanstadt, 1862*, p. 1-14 (În continuare: *Beilage ... vom 19. März 1862*).

Demersul din 1862 al Universității săsești privind egalitatea politică a românilor răspundea unui vechi postulat al acestora, născut odată cu nașunea însăși, crescut odată cu ea. Un postulat refuzat sistematic de toate dietele Transilvaniei cărora le-a fost adresat dar refuzat, de asemenea, și în plin an 1848. Căci promulgarea la Cluj în mai 1848, de pe poziții de forță, a egalității drepturilor civice, indiferent de naționalitate, religie, limbă, în cadrele statului maghiar unit, nu doar că nu constituia în ochii românilor o soluție a cauzei lor, ci dimpotrivă, aducea cu sine, odată cu spectrul maghiarizării, pericolul pierderii identității lor naționale. Cu atât mai mult cu cât ei în adunarea de la Blaj se declaraseră cu de la sine putere națiune politică și ceruseră ca uniunea cu Ungaria să nu se ia în dezbaterea dietei fără participarea lor. Astfel încât ceea ce se întâmplă în 1862 la Sibiu devine prima încercare a unui factor legal al statului transilvănean de a oferi românilor transilvăneni o garanție concretă a existenței lor ca entitate națională de sine stătătoare.

Chiar dacă formula tradițională, teritorială, adoptată la Sibiu va fi respinsă de către cei cărora li se adresa, gestul Universității poartă o încărcătură constructivă care a netezit drumul recunoașterii legislative a românilor și are o valoare simbolică unanim apreciată de conducătorii acestora. El se circumscrie, desigur, contextului politic și social-economic nou pe care îl aduce cu sine în Europa centrală revoluția de la 1848, când democrația nobiliară pierde terenul în fața democrației populare a reprezentării ponderii social-economice și, treptat, chiar a numărului, când se impun principiile moderne ale egalității democratice, fie ele și limitate, când eliberarea socială a țărănimii transformă masa mare a iobagilor de ieri în oameni liberi, proprietari ai pământului lor. În Transilvania toate aceste mutații bulversează raporturile de forțe de dinainte: favorizează masiv pozițiile intelectualității românești și slăbesc pe acelea ale forțelor națiunilor privilegiate. Este ceea ce explică ardoarea cu care nobilimea maghiară îmbrățișează uniunea cu Ungaria – singura modalitate de transbordare a hegemoniei ei politice din regimul ordinilor și stărilor în cel al parlamentarismului modern –, ceea ce explică, în ultimă instanță, concesiile săsești. Nu se poate totuși nega că, în afara interesului propriu săsesc pe care, indirect, îl promova, inițiativa din 1862 a Universității trebuie asociată și unei mai largi deschideri spre dialog a conducătorilor sași, lipsiți de obișnuitele fumuri aristocratice și impulsionați și din Viena în această direcție. Spre deosebire de liderii maghiari transilvăneni, care în 1848 au refuzat orice negociere cu românii în afara dietei din Pesta și au rămas intransigenți pe pozițiile drepturilor individuale, sașii au recunoscut dieta proprie a Transilvaniei ca unicul for în care națiunile țării puteau să se înțeleagă unele cu altele și au oferit problemei românești o rezolvare de tip colectiv care puteau fi luată în considerare de către cei în cauză. În împrejurările specifice ale existenței lor naționale, ei au înțeles mai repede că în noua lume care începea, forța va trebui, în cele din urmă, să cedeze dreptului.

Dar, concret, care sunt faptele? Încă în ședința din 14 decembrie 1861 a Universității săsești, la care iau parte și 4 români⁹⁰ – alături de 17 sași – reprezentând laolaltă cele 11 scaune și districte ale Pământului Crăesc, se constituie o comisie de 7 persoane, între care

---

⁹⁰ Abraham Tincu (Sebeș), Grigore Pop (Mircurea), Iacob Bologa (Nocrich) și Ioan Blamiri (Orăștie). George Domșa, cel al cincelea deputat român (Orăștie) a refuzat în această sesiune să ia parte la lucrările Universității.

Iacob Bologa și Abraham Tincu, în vederea soluționării problemei românești.⁹¹ Ea va întocmi un proiect pentru înfăptuirea practică a egalității naționale care, dezbătut în prealabil în toate jurisdicțiile săsești, va fi supus discuției plenului Universității în martie 1862.

Hotărârea finală a forului de la Sibiu în privința românilor este cuprinsă într-un act foarte cunoscut în epocă, „Operatum-ul celor șapte”, adoptat la 29 martie 1862. Este documentul prin care Universitatea își afirmă, în mod solemn, adeziunea la actele de guvernare din octombrie 1860 și februarie 1861, propune soluția teritorială pentru înfăptuirea egalității politice a românilor și avansează normele electorale după care ea vedea că trebuie să se constituie dieta Transilvaniei.⁹² Actul, prezentat împăratului, prin intermediul Guvernului, a fost susținut la Viena de către o delegație specială a Universității primită cu mare pompă în capitala Imperiului și s-a bucurat de o intensă mediatizare, fiind prima adeziune a unui for constituțional important de dincolo de Leitha față de noile norme de guvernare.

În acest context Universitatea declară că poporul român trebuie recunoscut prin lege ca „națiune de stat”, pe deplin egală celorlalte trei comunități naționale și propune ca validarea sa politică să se facă pe baza principiului teritorial, în felul în care vechea constituție a Principatului a realizat în practică autonomia acestora, adică prin delimitarea unui teritoriu național românesc. Acesta urma să se juxtapună celui așa zis maghiar: *Terra Nobilium* (59,1 % din populația Transilvaniei), celui săsesc: *Terra saxonum* sau *Fundus Regius* (20,5 %), celui secuesc: *Terra Siculorum* (20,2 %).⁹³ Noua delimitare, precizează actul, trebuia însă făcută în așa fel ca drepturile istorice ale celorlalte națiuni să nu fie periclitate. Ca atare, întinderea noului teritoriu național nu trebuia să fie mai mare decât strictul absolut necesar scopului propus.

Întrucâtva rezolvarea situației politice a românilor nu se putea limita numai la Pământul Crăesc, aceștia avându-și centrul de gravitate în cele 8 comitate zise nobiliare, hotărârea Universității avea în vedere între teritoriul Transilvaniei, fără ca ea să fie, desigur, obligatorie în afara celor 11 scaune și districte reprezentate la Sibiu. Prevăzând atacurile nobilimii, autorii actului arătau că această abordare generală a problemei se justifică prin dreptul Universității de a întocmi legi pentru jurisdicțiile săsești ca și prin prerogativa sa nelimitată de a avansa dietei statului, prin intermediul împăratului, proiecte și propuneri.

După aceste considerații generale în care recunoașterea românilor este privită ca un act de elementară dreptate, Universitatea se declară de acord să contribuie efectiv la constituirea teritoriului național românesc, cu condiția ca în schimbul părților din Pământul Crăesc cedate românilor, să se încorporeze acestuia toate satele cu populație majoritară și

⁹¹ Membrii comisiei, în ordinea voturilor obținute: Iacob Bologa (Nochrich), August Lassel (Brașov), Joseph Gull (Sighișoara), Iakob Rannicher (Sibiu), Heinrich Schmidt (Medias), Abraham Tincu (Sebeș) și Friedrich Wagner (Nochrich).

⁹² Textul german în: *Beilage ... vom 19. März 1862*, p. 1-14; traducerea românească în: *Telegraful român* nr. 8 din 28 ian. 1862, traducerea maghiară în: Sándor József, *Okmánytár Erdély legujabb jogtörténelméhez, 1848-1849, Kolozsvár, 1865*, p. 243-257.

⁹³ Pentru recensământul 1869/1870: Keleti Károly, *Magyarország nemzetiségei statisztikai szempontból* (Nationalităților Ungariei din punct de vedere statistic) în: *Statisztikai és nemzetgazdasági közlemények*, VIII (1871), p. 19, vezi și: *Erdély története* (Istoria Transilvaniei), III red. Szász Zoltán, Bp. 1988, p. 1196-7; James Niessen, *op. cit.*, p. 89.

minoritară săsească din comitate și scaune. În afară de aceasta, se insistă ca la arondarea noii „țări” să se pornească de la împărțirea administrativă existentă, să se țină seama nu atât de numărul populației cât de quantumul proprietății funciare, de imperativele unei administrații moderne și, mai presus de toate, să se purceadă cu o maximă „cruțare” față de celelalte națiuni. Se preconizează ca forurile administrative și judecătorești ale fiecărui teritoriu național să aibă limba lor oficială proprie – română, maghiară sau germană -, fără însă să fie afectat dreptul fiecărei localități urbane sau rurale de a-și stabili liber limba sa oficială, precum nici dreptul indivizilor izolați de a se folosi în orice împrejurări de limba lor maternă. Indiferent de situație, autoritățile, fie ele zonale sau locale, urmau să răspundă solicitărilor în limba în care acestea le erau adresate.

Așadar, soluția Universității, recunoscând noul principiu al egalității națiunilor, impus de revoluție, ca și de noile acte de guvernare, pornea în esența sa de la vechiul drept istoric, extinzând și asupra românilor constituția feudală a Transilvaniei. Existau, spunea influentul deputat sas Jakob Rannicher, doar două soluții posibile: sau *tabula rasa* pentru toți sau să se delimiteze un anumit teritoriu și pe seama românilor. Cu alte cuvinte un „Land der Rumänen” în Transilvania care însă nu putea fi decât foarte strâmt, atâta vreme cât se avea mereu în vedere dezideratul menajării la nivelul maxim posibil al drepturilor istorice.

În ședințele Universității chestiunea se discută numai principial dar se știe că la Sibiu, Konrad Schmidt, consilier gubernial iar apoi comite al sașilor, pregătise încă din vara anului 1861 un plan concret al celor trei teritorii, plan care era cunoscut și la Viena, căruia îi era, de fapt, destinat și care va fi foarte mult vânturat în presă.

Motivația actului, datat Sibiu, 24 iunie 1861,⁹⁴ este dintre cele mai interesante. Reinstaurarea vechilor organe ale guvernării locale de dinainte de revoluție, spune Konrad Schmidt, a adus cu sine controlul maghiar asupra celei mai mari părți a administrației Transilvaniei, cu consecințe nefaste, atât în ceea ce privește raporturile cu puterea austriacă de stat cât și în privința relațiilor interne interetnice. Pe de o parte, organismele comitatense și scăunale maghiare s-au postat pe o poziție incompatibilă cu actele fundamentale de guvernare recent emise, favorizând astfel apariția unor situații anarhice, cu totul inacceptabile pentru guvernul central: refuzul de a plăti dări, încălcarea regimului timbrului și a monopolului statal al tutunului, organizarea de alegeri ilegale pentru dieta din Pesta, nesupunerea față de Cancelaria aulică și Guberniu etc. Pe de altă parte, restrângerea controlului administrativ al românilor doar la districtele Năsăudului și Făgărașului a provocat riposta acestora, exprimată prin protestele care s-au ridicat nu numai în comitate dar și în jurisdicțiile săsești ca și prin mișcarea de nerecunoaștere a noilor funcționari. S-a ajuns, astfel, la o stare de tensiune care se agravează din ce în ce mai mult și amenință să degereze într-un pustiitor conflict deschis. Este imperios necesar, așadar, să se prevină acest dezastru prin statornicirea unei noi ordini constituționale în Transilvania, care să împace moștenirea trecutului cu imperativele prezentului, vechea constituție a țării cu noile acte de guvernare și care, conciliind comunitățile naționale între

---

⁹⁴ O copie contemporană, trimisă din Sibiu de către Șaguna lui George Barițiu la Brașov în: BAR, București, Mss. rom. 973, f. 178-180; o altă copie trimisă de Șaguna lui Șuluțiu, precum și corespondența lor pe această temă: A. N., D. Alba, F. Gen. Blaj, 1861, p. 846.

ele, să dea legitimitatea necesară viitorului organism statal. Cea mai potrivită soluție pentru aceasta, consideră autorul, ar fi împărțirea Transilvaniei în regiuni administrative naționale distincte: românească, maghiară și săsească, în funcție de realitățile etnice existente, condițiile geografice, repartitia proprietății funciare, populația urbană, trecut istoric.

Potrivit acestui plan, teritoriul administrativ românesc ar fi urmat să înglobeze 41,12% din populația țării și să cuprindă 12 districte: Deva, Hațeg, Orăștie, Alba Iulia, Abrud, Săliște, Făgăraș, Gurghiu, Năsăud, Lăpuș, Hida și Mociu, cu un total de 804.446 locuitori, din care 87 % români, 4 % maghiari, 1 % germani și 7 % alții. Ceea ce însemna că din cei cca. 1.111.000 locuitori români ai Transilvaniei istorice, după calculele sibiene, intrau aici doar 705.000 (63,44 %), alți cca. 276.000 români (24,91 %) căzând în teritoriul maghiar, iar cca. 129.000 (11,63 %) în cel săsesc.

Teritoriul național maghiar este plănuit și el tot cu 12 jurisdicții: comitatele Dej, Gherla, Huedin, Turda, Aiud și scaunele Mureș, Gheorgheni, Ciuc, Kézdi, Sepsi și Odorhei, cu 729.000 locuitori – 37,28 % din totalul populației – cu o proporție națională, per ansamblu, de 55,05 % maghiari, 37,96 % români, 0,6 % sași și 6,95 % alții. Dacă însă în cele 6 scaune, ocupând secuimea, proporția etnică era de 74,20 % maghiari, 19,02 % români și 6,78 % alții, în schimb în nou plănuitele comitate ea era de 63,06 % români, 29,61 % maghiari, 0,6 % sași și 7,27 % alții. Justificarea teoretică care li se dă se referă, pe de o parte la intelectualitatea maghiară din centrele lor de reședință, pe alta la repartitia proprietății funciare.

Teritoriul național săsesc – 21,59 % din totalul populației – urma să cuprindă 11 jurisdicții: scaunele Sebeș, Sibiu, Șeica, Mediaș, Sighișoara, Agnita, Cincu Mare, Rupea și districtele Brașov, Reghin, Bistrița, având laolaltă 422.383 de locuitori din care 55,29 % sași, 30,61 % români, 3,80 % maghiari și 10,30 % alții.⁹⁵ Față de teritoriul existent al Pământului Crăesc, unde proporția națională era în 1851 de 51,8 români, 35,2 % sași și 6,2% maghiari,⁹⁶ noua zonă administrativă avea o populație mai mare și asigura sașilor precumpănirea numerică. Incluziunea satelor cu populație săsească din comitate și cedarea teritoriilor compact românești este justificată prin necesitatea protejării și întăririi existenței naționale a elementului german, amenințat cu sufocarea, spune autorul, în noile condiții istorice.

Așadar, în total 35 de jurisdicții care, încheie Konrad Schmidt, urmau să înlocuiască arondarea anacronică, feudală și care, pe lângă economiile bănești pe care le comportau, în raport cu cele 79 de preturi absolutiste, ofereau guvernului central importante avantaje politice: diminuarea tensiunilor interetnice, eliminarea organismelor locale maghiare ale

⁹⁵ *Ibidem*, cf. și *Gazeta Transilvaniei* XXV (1862), nr. 8 din 27 I [st. v.]; Mester Miklós, *Az autonom Erdély, 1860-63*. Bp. 1937, p. 156-157. Este de menționat că datele statistice ale lui Konrad Schmidt, privind totalul celor trei principale populații ale Transilvaniei, date calculate după recensământul din 1857, când s-a conșcis doar religia, sunt mai mici în cazul românilor (1. 060. 319 suflete) și maghiarilor (457. 650 suflete) și mai mari în cazul sașilor (246. 297 suflete), decât acelea rezultate după recensământul din 1855 când pe baza naționalității au fost conșcisi: 1. 227. 276 români, 536. 011 maghiari și 192. 482 germani, în: *Kolozsvári Közlöny*, VII (1862), nr. 36 din 4 III.

⁹⁶ *Erdély története*, III, p. 1197.

administrației locale, ostile regimului, o majoritate săsească-românească în viitoarea dietă, posibilitatea organizării unor alegeri directe pentru parlamentul central din Viena.

Inițiativa de la Sibiu iscă puternice controverse, atât în cadrul Universității, cât și în afară ei, în presa română, maghiară, germană, este apărută sau combătută, în esența sau în realizarea sa, în funcție de interesul național al fiecărui factor de putere, interes care în Transilvania primează asupra tuturor altor considerente. Ea era cu atât mai cunoscută cu cât *Operatum*-ul celor șapte membri ai Universității, publicat în presă, tipărit în broșură separată, fusese trimis în prealabil spre dezbatere tuturor magistratelor și adunărilor scăunale ale Pământului Crăesc, care îl și adoptaseră. Excepție face doar scaunul Orăștiei unde românii, majoritari în adunarea scăunală, considerând că atât chestiunea împărțirii teritoriale pe criterii naționale, cât și cea a legii electorale nu sunt de competența forului de la Sibiu, ci exclusiv de cea a dietei statului, cer mandatarilor lor să nu ia parte la dezbaterea acestora.⁹⁷

În plenum Universității proiectul comisiei, dezbătut în ședințele din 8-12 martie, este atacat, pe de o parte de reprezentanții minorității unioniste săsești din Brașov, pe de altă parte și din alte motive de reprezentanții românilor.

Unioniștii sași, August Lassel și Paul Römer, recunoscând, în principiu, desființarea în 1848 a autonomiei Transilvaniei, erau implicat împotriva plănuită reorganizării teritorial-naționale. O asemenea delimitare, spune cel dintâi în votul lui separat, este foarte greu de realizat în Transilvania unde etniile, cu puține excepții, sunt amestecate unele cu altele, iar dacă, totuși, s-ar face ea ar prilejui nesfârșite incongruențe și fricțiuni, primejduind conviețuirea pașnică interetnică. Școala și biserica, orașul și satul, comitatul și scaunul, organizate toate în mod liber, erau, după el, fundamentul și în același timp adevăratul spațiu de manifestare egalitară a națiunilor în viața publică, câmpul larg al dezvoltării lor ulterioare.⁹⁸

Deputații români, membri ai comisiei, acceptă principial planul teritoriului național românesc dar îl concep cu o altă extensiune și înzestrat cu prerogativele mai largi. Deplângând impunerea liniei maxime menajări a drepturilor istorice, cu alte cuvinte apărarea unor stări privilegiate din trecut, ei propun în voturile lor separate⁹⁹ ca toate comunele românești sau cu majoritate românească să facă parte din teritoriul națiunii, în măsura în care comandamentele unei administrații eficiente o permit, tot astfel cum se prevedea în proiect pentru satele cu populație săsească, fie ca și minoritară. În afară de aceasta, ei cer ca și națiunea lor să aibă, asemenea celei săsești, un organism colectiv de conducere propriu, de sine stătător, o *Universitas Romanorum* care să coordoneze guvernarea lor autonomă. În ceea ce privește legea electorală după care să se întrunească forul legislativ al statului, Iacob Bologa propune ca în censul îndreptăririi la vot să fie înglobată și „darea capului” sau capitația – impozit feudal care în Transilvania depășea

⁹⁷ *Telegraful Român*, X (1862), nr. 19 din 8 III [st. v.].

⁹⁸ *Protokolle ... vom 8. März 1862*, p. 51-53.

⁹⁹ *Protokolle ... vom 13. März 1862*, p. 55-57, p. 57-59.

cuantumul dării pământului¹⁰⁰ - ceea ce ar fi echivalat cu o dublare a numărului alegătorilor.¹⁰¹ Pornindu-se de aici presa maghiară și săsească va imputa românilor tendința spre *suffrage universel*.

În fine, un ultim vot separat vine din partea altor doi deputați sași care nu erau de acord cu cedarea nici a celei mai mici părți din teritoriul istoric al Pământului Crăesc.¹⁰²

Cu toate aceste diferențe de opinii, proiectul comisiei a fost adoptat în 29 martie 1862 cu o mare majoritate de voturi. Între oamenii politici sași care au pledat pentru cauza națiunii majoritare se remarcă cu deosebire consilierul gubernial Jakob Rannicher, deputatul Sibiului. Cade bine românilor să audă din gura sa că sistemul constituțional feudal al celor 3 națiuni politice și 4 religii recepte este abolit pentru vecie și că nici o putere a pământului nu îl va mai putea reînvia.

Reacția publicului larg românesc față de hotărârea luată la Sibiu este contradictorie. Fără să rămână insensibili la inițiativa, salutară în sine a Universității, în fond prima încercare concretă a unui for oficial transilvănean de rezolvare a cauzei românești, cea mai mare parte a militanților politici români, atât din Transilvania cât și din România se pronunță împotriva soluției teritoriale de departajare a puterii între națiunile Transilvaniei. Prin însăși esența sa, declară publiciștii *Gazetei Transilvaniei*, *Telegrafului român*, *Concordiei*, sistemul medieval teritorial era opus principiilor unui stat modern și democratic, așa cum drepturile istorice erau opuse realităților vii ale timpului. Aplicarea acestui sistem, citim în presă, n-ar face decât să prejudicieze grav dezvoltarea națiunilor, conviețuirea lor frățască, înaintarea întregii țări. Iar cei mai grav loviți ar fi tocmai românii, cărora ceea ce li se dădea cu o mână li se lua cu cealaltă: câștigă un anumit teritoriu „atât cât va fi necesar pentru atingerea scopului” dar pierd aproape jumătate din efectivul populației lor, dislocate, fie la maghiari, fie la sași. Cum va mai putea aceasta, se întreabă ei, să păstreze o legătură organică cu cealaltă parte a trupului național? „*Care român cu mintea sănătoasă*, citim încă în 1861 în *Gazetă*, *va mai aproba împărțirea comunei patrii, în care românii după dreptul natural ar trebui să țină două treimi din foloase și greutăți, în fâșii, de unde ei să rămână apoi cu partea cea mai îngustă*”.¹⁰³ Adevărata afirmare politică a națiunii majoritare în viața publică, scrie mereu în acest timp din București Alexandru Papiu Ilarian, trebuie să se facă liber și egalitar pe toată întinderea țării, atât la nivel local în jurisdicții, cât și la nivel central în dietă, pe baza unei legi electorale, dacă nu democratice, date fiind multiplele adversități existente, cel puțin mai echitabile decât aceea din 1848 a dietei din Cluj.¹⁰⁴ Subliniindu-se nocivitatea soluției teritoriale pentru români, se caută și se dezvăluie, în presă, motivațiile mai adânci ale

¹⁰⁰ Prima era în 1862 de 1. 600. 000 fl., a doua de 1. 437. 565 fl.: Bethlen Farkas, *Adatok Erdély viszonyairól, kölönös tekintettel az adózási rendszerre* (Date despre realitățile Transilvaniei, cu deosebire asupra sistemului dărilor) în: *Statisztikai és nemzetgazdasági közlemények*, IV, 1867, p. 10-11.

¹⁰¹ *Modificațiunile care deputatul Nocrichiului, Iacob Bologa, le-a propus în ședința Universității din 13 martie 1862 la punctul I din partea II în privința teritoriilor naționale și la punctele 4 și 23 din partea III despre cens*, în *Telegraful Român*, X (1862) nr. 20 din 11 III [st. v.].

¹⁰² *Protokolle ... vom 13. März 1862*, p. 59-61.

¹⁰³ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 25 din 28 III.

¹⁰⁴ Al. P. Ilarian către I. Hodoș și A. Sever, 8/20 I, 16 X 1861, în: Iosif Pervain, Ioan Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, I, Cluj, 1972, p. 105-106, 107-109.

concesiunilor sibiene. Ele nu puteau fi altele, declară militanții români, decât exigențele consolidării Pământului Crăiesc în noile condiții istorice create de prăbușirea lumii feudale: a-l întări prin excluderea românilor acolo unde ei, fiind prea mulți, nu mai puteau fi controlați politic, a-l mări prin alipirea comunităților săsești din afară, a-i crea o nouă legitimitate, a-l transforma, în final, din *Fundus Regius*, ce era în *Sachsenland*, ce urma să devină.

Exista, cu toate acestea, cum vedem chiar din deliberările Universității, un grup de fruntași români care, fascinați de vraja unui teritoriu național propriu, atât de mult râvnit în trecut, atrași de mirajul unor organisme centrale de conducere politică, recunoscute prin lege, a unei administrații și averi naționale, înclină spre această soluție medievală de reglementare a statutului politic al națiunii lor. Ea reprezenta, de fapt, idealul generațiilor iluministe și chiar al începutului revoluției, până când în optimismul pe care îl generează evenimentele din toamna anului 1848 se făurește planul unirii tuturor teritoriilor românești ale Imperiului – Transilvaniei, Banatul, Crișana, Maramureșul, Bucovina – într-o provincie autonomă nouă, aceea *Land der Rumänen* a petițiilor din 1849-1850.

După 12 ani, în 1862, dintre fruntașii români ai revoluției, singur Bărnăuțiu, continuă, vizionar, să pledeze în mesajele pe care le trimite de la Iași pentru acest ideal pașoptist, oricât de utopic era el într-un Imperiu care nu se vroia câtuși de puțin al popoarelor, ci al provinciilor sale istorice cu tot ceea ce însemnau ele.

Chestiunea teritorială va constitui, la 6 aprilie 1862, obiectul dezbaterii unei ședințe aparte a Comitetului Național Român – prezidată de mitropolitul Șulufiu, episcopul Șaguna fiind în delegație la Viena pentru mitropolie – care repudiază categoric soluția federalizării Transilvaniei, adoptată în cadrul Universității săsești.¹⁰⁵ Un an mai târziu, în dieta de la Sibiu, nici unul din proiectele de lege privind noul statut politic al românilor în Transilvania nu pornește de la această alternativă. Într-adevăr, aplicarea ei ar fi rupt masa etnică românească în blocuri separate politic, ar fi orientat națiunea în întregul ei pe un drum ocolit și riscant, periclitându-i autonomia. N-ar fi altceva, scrie din Orăștie George Domșa în februarie 1862, decât că românii să se lase înghesuți într-un „cuib de alții făcut”, la un an după ce s-au proclamat națiune de sine stătătoare, într-un context în care nu numai noua legislație dar însuși spiritul timpului erau de partea lor.¹⁰⁶ Cu totul alte perspective le oferea o organizare uniformă, egalitară, modernă a statului, care să le permită să-și valorizeze politic dacă nu numărul, căci Imperiul este încă foarte departe de votul universal, atunci măcar și numai ponderea economică.

Trebuie menționat că nici guvernul vienez nu agreea o soluție teritorială pentru românii transilvăneni și nici nu s-a discutat în timpul guvernării lui Schmerling o asemenea alternativă, cum o dovedește întreaga serie a proceselor verbale ale consiliilor ministeriale.¹⁰⁷ Ea nu numai contravenea prin însăși esența sa vederilor centraliste guvernamentale, dar stârnea mari temeri centrifugale dată fiind vecinătatea directă a

¹⁰⁵ A. N., Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1862-182.

¹⁰⁶ Arh. Bibl. Mitrop. Sibiu, Fond Șaguna, nr. 2852.

¹⁰⁷ *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867*, V. Abteilung, I. (7. II-30. IV. 1861), Wien, 1977; II (1. V-2. XI. 1861), Wien, 1981; III (5. XI. 1861-6V. 1862), Wien, 1985; IV (8. V. -31. X. 1862), Wien, 1986; V (3. XI. 1862-30. IV. 1863), Wien, 1989; VI (4. V. -12. X. 1863), Wien, 1989; VII (15. X. 1864-11. VII. 1865), Wien, 1997.

Transilvaniei cu Principatele Române Unite și, în același timp, stârnea pe maghiari. Ceea ce nu înseamnă că guvernul vienez nu a sprijinit cu toate puterile vechea alcătuire teritorială săsească, ba chiar a impus românilor acceptarea ei ca o condiție a propriei lor recunoașteri politice.

Dacă recuzarea românească a formulei teritoriale a fost cât se poate de reținută, mai mult tacită decât declarativă, reacția de respingere pe care ea o stârnește în presa maghiară apare, prin contrast, de-a dreptul incendiară. Indignate de ingratitudea sașilor, ziarele maghiare din Cluj, numesc aceste zile „născătoare de monștri” și califică actul Universității din 29 martie 1862 ca o veritabilă lovitură de stat. Se credea, scrie *Kolozsvári Közlöny* că opoziția românilor și sașilor față de legile din Cluj din 1848, chintesență a guvernării democratice, este urmarea jocului insidios al camarilei vieneze, dar decizia forului săsesc dovedește din contră că „șoaptele cele rele” pornesc de jos în sus, de la Sibiu spre Viena.¹⁰⁸ Oamenii politici sași sunt învinuiți că vreau, împotriva istoriei, să contopească cu totul Transilvania provinciilor germane ale Imperiului, că vreau, la fel ca în 1849, să transforme Pământul Crăesc, unde de drept toți locuitorii erau egali, într-o țară săsească, *Sachsenland*, dependentă direct de Viena.¹⁰⁹ Cât privește opoziția românilor împotriva uniunii cu Ungaria, ea nu poate fi disociată, scrie Dozsa Dániel, redactorul ziarului, de aspirația lor de a-și crea nu un teritoriu național, ci o țară de Olt la Tisa, care, cu votul universal pe care ei îl susțin, cu existența României unite în vecinătate le oferea cele mai bune speranțe de viitor.¹¹⁰

Principiului departajării teritoriale a națiunilor Transilvaniei publicității maghiari îi opun jurisdicția autonomă – comitat, scaun, municipiu – în cadrul cărora îndreptățirea politică să se facă pe baza proprietății funciare. În condițiile specifice ale Transilvaniei, argumentează ei, orice separație pe criterii naționale, pe de o parte, prejudiciază numărul românilor, pe de alta proprietatea funciară maghiară. Se dau date statistice în această privință,¹¹¹ iar statisticianul Bethlen Farkas aduce o serie de corecții cifrelor proiectului concret avansat din Sibiu.¹¹²

Deși inițiativa Universității săsești privind recunoașterea politică a națiunii române din Transilvania nu a avut o finalitate practică, fiindcă, nici guvernul central vienez, nici românii nu s-au oprit asupra formulei teritoriale, semnificația sa pentru conturul epocii e dintre cele mai importante. Este, spun contemporanii, nu numai un semn al liberalismului noilor timpuri ci și o încurajare morală sui generis, acordată de un for legal populației majoritare a statului. Proiectul în sine, ca și discuțiile din jurul lui au dat o mai mare concretețe planurilor sale de organizare politică și totodată au scos mai clar în evidență obstacolele care stăteau în calea lor. În același timp, deosebirile de vederi care s-au manifestat cu această ocazie între cele trei națiuni au evidențiat o dată mai mult imperativul necesității întrunirii forului legislativ comun, care să statueze, consensual, cadrul legal al conviețuirii lor.

¹⁰⁸ *Kolozsvári Közlöny*, VII (1862), nr. 30, din 22. II.

¹⁰⁹ *Idem*, VII (1862) nr. 25, din 13. II.

¹¹⁰ *Idem*, VII (1862) nr. 26, din 15. II.

¹¹¹ *Idem*, VII (1862) nr. 27, din 16. II.

¹¹² *Idem*, VII (1862) nr. 36, din 4. III.

CONFERINȚA NAȚIONALĂ DE LA SIBIU DIN APRILIE 1863

Conferința națională din aprilie 1863 de la Sibiu a fost în ochii contemporanilor prologul întrunirii dietei Transilvaniei, primind astfel o semnificație mai largă, ce depășea nu numai sfera de interes a românilor, ci și pe aceea a hotarelor Marelui Principat. În conjunctura politică tensionată pe care o străbătea Imperiul, într-un moment când conflictul constituțional cu Ungaria se prelungea amenințător de mult, când, unii după alții croații, cehii, polonezii refuză să intre sau părăsesc lucrările parlamentului central de la Viena, când flăcările unei noi revoluții cuprind teritoriul polonez ocupat de Rusia, era semnalul cel mai sigur că guvernul Schmerling era decis să treacă din nou la acțiune într-o provincie de dincolo de Leitha. Scopul său principal era intrarea în parlamentul vienez a unor deputați din această parte a Imperiului, fie și cu prețul unor concesii neplăcute regimului, spre a da lumii cel puțin iluzia traducerii în viață și în partea răsăriteană a Imperiului, a sistemului constituțional inaugurat în 1860. Ochii tuturor politicienilor centraliști austrieci erau îndreptați astfel asupra românilor transilvăneni.

Transilvania era, într-adevăr, singura provincie a Imperiului a cărei dietă nu fusese întrunită după emiterea Patentei liberale, provincia în care, după tentativa eșuată din toamna anului 1861 de întrunire a forului legislativ, se făcuseră preparative în acest scop, provincia în care guvernul central putea conta pe sprijinul sașilor și al românilor. Acestora li se adresează împăratul în aceeași zi, 18 octombrie 1862, exprimându-și, pe de o parte satisfacția pentru adeziunea lor la noile acte constituționale, anunțând, pe de altă parte intenția deschiderii forului legislativ al statului. Momentul era cu atât mai important pentru români cu cât li se aducea acum acestora la cunoștință că una din principalele sarcini ale viitoarei diete va fi reglementarea statutului politic al națiunii lor.¹

Problema conferinței în dezbaterile Cabinetului vienez

Emiterea rescriptului imperial din octombrie 1862 a pus de la început în fața celor doi capi ai bisericilor românești, președinții Comitetului Permanent Român, problema întrunirii unui forum național în care el să fie făcut cunoscut oficial națiunii, tot astfel cum cel adresat sașilor fusese publicat, mai întâi în *Universitate*, apoi în organismele scăunale și

---

¹George Barițiu, *Părți alese ...*, III, Sibiu, 1891, p. 563-564.

orașenești. În fața responsabilităților lor naționale asumate în 1861, Șaguna și Șuluțiu, învrăbii iarăși pe tema mitropoliei ortodoxe, lăsând la o parte disensiunile confesionale, încep împreună demersurile pentru acest obiectiv, bine privit acum în capitala Imperiului. Guvernul central vedea în el, atât ocazia unei angajări solide și solemne a conducerii românești în favoarea Patentei și Diplomei, cât și un mijloc suplimentar de presiune asupra taberei maghiare, ostilă acestora.

Planul “congresului” românesc este croit în primele zile ale lunii noiembrie 1862, la Sibiu, unde Șaguna întrunește comitetul *Astrei*, cu participarea lui Barițiu, unde se găsea, sosit de la Viena, consilierul aulic, viitorul vicecancelar Franz Reichenstein, unde sosea de la Cluj vicepreședintele gubernial, Vasile Ladislau Popp.² Șuluțiu, bolnav, lipsește, dar la întoarcerea spre casă înaltul demnitar român se oprea la Blaj.

S-au făcut multe speculații în presă asupra agendei foarte încărcate a lui Reichenstein în Transilvania, într-un moment când treburile ei începeau să se urnească din loc: dietă, tribunalul de apel săsesc, conferința românească, mitropolia ortodoxă etc., dar concret știm prea puțin despre discuțiile care au loc la Sibiu.³ Ceea ce e sigur este faptul că parcurgem momentul în care episcopul Șaguna începe să își afirme – după delegațiile vieneze ale lui Șuluțiu din anii precedenți – rolul decisiv în politica românească și că cel mai important rezultat al său va fi memoriul comun al celor doi prelați români pentru aprobarea întrunirii unui forum românesc. Liniamentele sale principale au fost stabilite la Sibiu și definitive la Blaj, acesta fiind totodată prilejul pentru aplanarea disensiunilor dintre cele două centre bisericesti pentru mitropolia ortodoxă.⁴

Actul prelaților români, datat 2 decembrie 1862, este adresat Guvernului și cere aprobarea întrunirii la Sibiu, la începutul lunii februarie a anului următor, a unui *congres național* al românilor din Transilvania, pe de o parte pentru a se face cunoscut rescriptul împăratului referitor la ei și a-i mulțumi acestuia, pe de alta pentru a se dezbate asupra marilor probleme ale națiunii în ajunul soluționării lor. Urmau să ia parte funcționarii superiori români (viceguvernatorul, consilierii și secretarii aulici și guberniali, șefii unităților administrative, asesorii Tablei Regești, directorii Gimnaziilor din Blaj și Brașov), 40 persoane din cler – 20 ortodoxe, 20 unite – și 60 laici, la fel jumătate-jumătate. Se dau stăruitoare asigurări că cei doi președinți ai săi, semnatarii actului, vor ști să dea întrunirii demnitatea cuvenită, să asigure desfășurarea liniștită a dezbaterilor și *maturitatea* deciziilor sale. Înaltul Guvernium să fie convins, se spune în încheiere, că se va manifesta și cu această ocazie același atașament față de voința împăratului care a caracterizat întotdeauna pe români.⁵ Așadar, în ciuda numelui pompos de congres care va crea complicații, era vorba

² *Gaseta Transilvaniei*, XXV (1862), nr. 85 din 27 X [st. v.]

³ Întâlnirea Reichenstein și Barițiu este punctul de plecare al unei foarte interesante corespondențe dintre ei: George Barițiu, *op. cit.*, III, p. 609-622; HHSA., Nachlass Reichenstein K. 1, f. 488-497.

⁴ Inițial Șaguna s-a adresat, în 17. XI. 1862, singur Guvernului – textul în: G. Barițiu, *op. cit.*, p. 582-583 – tot astfel cum și Șuluțiu, după mărturisirea sa, a făcut la fel: Șuluțiu către D. Moldovan, Blaj, 30 XI 1862, în: Ioana Botezan, *Corespondența lui Alexandru Șterca Șuluțiu cu Dimitrie Moldovan între anii 1860-1866*, II, AllCluj, XXIII (1987-1988), p. 538-540.

⁵ MOL., D-228, 1862-290.

despre o conferință națională, restrânsă ca număr, asemenea aceleia ținute cu doi ani înainte, pe care urma să o continue. Ca și atunci, marginalul Sibiu era preferat Blajului care evoca forurilor superioare amintirea întodeauna stânjenitoare a marilor adunări populare din vremea revoluției. Prezența la Sibiu a Comandamentului militar general și a unui Comisariat de poliție urmau să liniștească și ele temerile.

Cererea episcopilor, legată indirect, ca și dieta pe care o prefigura, de problema maghiară "*die ungarische Hauptfrage*", are un drum lung și sinuos. De la Cluj, unde stă trei săptămâni, generalul-governator Crenneville o trimite la Viena pentru a fi luată în dezbateră Cancelariei,⁶ de unde Nádasdy o reîntoarce pentru opinie, Guvernului. Ea intra într-adevăr în ultima zi a anului în dezbateră unei întruniri plenare a forului executiv din Cluj, foarte edificatoare pentru poziția acestuia față de români. În discuțiile pro și contra care au loc, consilierii maghiari fac mare caz de amenințările populare la adresa liniștei publice pe care le comporta "congresul românesc", într-un moment atât de delicat, de incertitudinile pe care le implică hotărârile sale, de eventualitatea ca și secuii să vină cu o asemenea cerere. Ba chiar se fac, spun mai mulți, pregătiri în acest scop. Se subliniază insistent incompetența legală a prelaților de a emite invitații obligatorii la o asemenea întrunire politică, câtă vreme calitatea lor de președinți ai Comitetului Național, Comitetul însuși, nu erau recunoscute oficial. Dar, domnilor, răspund Iacob Bologa – referentul cauzei – și Vasile Ladislau Popp, trebuie publicată rezoluția imperială adresată românilor, or aceștia nu au un for reprezentativ, precum maghiarii, consiliile comitatense și scăunale, precum sașii, Universitatea națională. Iar moderația conferinței din zilele Anului Nou 1861 de la Sibiu este ea însăși o garanție a dezirabilității politice a viitoarei întruniri!⁷

În final, în rezoluția care se ia prin vot, majoritatea maghiară a consilierilor guberniali se pronunță pentru acceptarea cererii numai în cazul în care proiectata întrunire ar fi convocată exclusiv cu participanții din 1861 și s-ar mărgini numai la comunicarea menționatei rezoluții, fără să abordeze nici un fel de problemă politică. Singuri consilierii Bologa și Herbert se declară în votul lor separat pentru acceptarea fără condiții a cererii episcopilor.⁸ Cât privește pe generalul-governator Crenneville, acesta – ca de altfel și Ladislau Vasile Popp – este de părere că la întrunirea românească n-ar trebui într-adevăr să se discute chestiuni politice, pentru a nu încuraja asemenea tendințe nici la maghiari. Mai mult, derutat de tactica pretensei amenințări a secuilor, el atenționează pe Nádasdy că aceștia vor înainta o petiție pentru un congres propriu.⁹

Obstrucția Guvernului, afectând deopotrivă pe români ca și interesul Cabinetului vienez, suscită reacții.

La Sibiu episcopul Șaguna, întotdeauna foarte bine informat și mereu gata de acțiune, se adresează de îndată lui Nádasdy, prin intermediul consilierului aulic Dimitrie Moldovan, omul său la Cancelarie, cel care este și marele confident al lui Șuluțiu, cel care, cu tact și

⁶ Crenneville către Nadasdy, 23 XII 1862: MOL., F-263, 1862-6608.

⁷ Procesul verbal al ședinței: MOL., F-263, 1863-186.

⁸ MOL., D-228, 1862-601.

⁹ Idem, 1863-51.

inteligentă, a aplanat, în interesul cauzei comune naționale, disensiunile confesionale și personale dintre cei doi capi bisericești. În scrisoarea sa prelatul ortodox nu contestă loialitatea guvernatorului Crenneville față de împărat, dar crede că el este lipsit de “puterea intelectuală” necesară pentru a pătrunde toate manevrele maghiare, tot așa cum unii dintre intelectualii laici români se lasă pradă “iluziilor și închipuirilor”, mergând prea departe cu cererile lor. Să se “refereze”, așadar, cancelarului că episcopul ortodox din Sibiu nu va convoca plănuita întrunire decât dacă aceasta se va face după planul inițial. Dacă și cancelarul va fi împotriva, să i se spună verde, exclamă Șaguna, că “*nime nu mă va putea sili să iau parte la congres dacă acela nu se va conțehema după programa mea*”.¹⁰

La Viena, în aceeași zi în care se scriau rândurile de mai sus, cancelarul Nádasdy, rezumând toate trei opiniile exprimate la Cluj, propune împăratului să aprobe întrunirea unei adunări sau congres românesc la Sibiu. Cancelaria, scrie el, nu împărtășește temerile Guvernului și ale președintelui acestuia, nu găsește în cererea prelaților, nici pretenția ca invitațiile lor să aibă putere obligatorie, nici o lezare a prerogativelor forurilor administrative provinciale. În fapt, tot ceea ce doresc ei este să facă cunoscut în mod festiv rescriptul imperial din 18 octombrie 1862 și să adopte o adresă de loialitate și recunoștință față de împărat. Trebuie să se țină cont, continuă cancelarul, pe de o parte de faptul că efectele acestei întruniri vor fi numai de ordin moral, iar pe de alta de aceea că interdicția abordării problemelor politice, propusă de Guvernium, nu se justifică, atâta vreme cât participanții la întrunire vor fi, în mare, cei din 1861. Cancelarul este de părere ca desemnarea participanților și stabilirea datei să rămână la latitudinea celor doi prelați, al căror devotament, moderație și prestigiu sunt tot atâtea garanții pentru maturitatea dezbaterilor.¹¹

La mai puțin de două săptămâni, atât propunerea Cancelariei cât și cea a Guvernului intră în dezbaterile Cabinetului ministerial, stârnind aici o foarte lungă discuție. Ea se înscrie pe fundalul impactului marii ridicări a polonezilor de sub stăpânirea rusească, vine la scurt timp după dezbaterile unei cereri asemănătoare a sârbilor, refuzată în final¹², și după o lungă deliberare asupra cererii unioniste a Solnocului Interior, finalizată cu o vehementă respingere.¹³

Cel care deschide disputa este cancelarul Ungariei, Forgács, cu declarația că în situația în care se găsea Imperiul, diversele adunări naționale nu numai că nu aduc soluția problemelor aflate în suspensie – aluzie la chestiunea maghiară - ci îngreunează de fapt poziția regimului. Jocul cu naționalitățile de la granițele Imperiului, în stadiul în care se găsea chestiunea orientală și având în vedere cunoscuta “interacțiune dintre românii transilvăneni și cei din Valahia și Moldova” este cu deosebire periculos, spune el, în motivarea refuzului pe care îl propune. E de părere că dacă manifestarea de loialitate care

¹⁰ Șaguna către D. Moldovan, Sibiu, 2/14 I 1863 în: A. N., D. Cluj, F. Bibl. Centr. Blaj, nr. 266, f. 38-41.

¹¹ Nádasdy către împărat, 14 I 1863: MOL, D-228, 1863-133.

¹² ÖMR., V/5, Wien, 1989, p. 5-11 (ședința din 3. XI. 1862).

¹³ *Idem*, p. 155-162. (ședința din 5. I. 1863).

se așteaptă de la români ar prii pentru moment guvernului și ar putea fi folosită pentru slăbirea elementului maghiar al țării, în timp însă, fiind o armă cu două tăișuri, ea s-ar putea întoarce împotriva lui și, în orice caz, ar prejudicia elementului german – aluzie la sași –, ceea ce ar fi iarăși foarte grav.

În același sens vorbește și ministrul de externe, Rechberg, sprijinitor constant al poziției maghiare, care pledează pentru o maximă prudență față de asemenea adunări naționale, într-o vreme când starea de spirit din țările vecine Imperiului este atât de încordată și când se impune evitarea oricărei situații care, îmbărbătând pe români, ar putea conduce la o cualizare a lor cu conașionalii din afară! Față de gravitatea unor asemenea alegații, caracteristice pentru felul cum erau prezentați românii în cercurile conducătoare de la Viena, obiecțiile de legalitate formulate la Cluj apar nevinovate.

În replică, Nádasdy se referă, rând pe rând, la maturitatea dovedită de conferința din 1861 de la Sibiu, la poziția celor doi prelați petenți a căror autoritate va fi o garanție a fidelității față de Casa domnitoare și în nici un caz o demonstrație în favoarea străinătății, la numărul de peste un milion de suflete al românilor din Transilvania. Or, spune el, în ajunul dietei este foarte important pentru regim ca aceștia să-și exprime poziția față de actele fundamentale de guvernare. Dealtfel, încheie cancelarul, notabilitățile maghiare țin asemenea conferințe, fără să le aducă la cunoștința autorităților, citând, pentru exemplificare, un raport al fostului guvernator Lichtenstein.

Din partea sa ministrul de stat Schmerling, denunțând vehement, deopotrivă, sloganul amenințărilor din exterior, vânturat și în cazul sârbilor, ca și politica tergiversărilor și ezitărilor, se pronunță pentru aprobarea conferinței românești, căci nu vede de ce acei care o solicită deschis și onest să fie mai rău tratați decât alții ale căror întruniri se țin fără nici un fel de aprobare. Prudent, Schmerling evită cu grijă numele de congres ale cărei rezonanțe pașoptiste stârneau ostilitate și stăruie asupra aspectului de continuitate a conferinței din 1861.

După o nouă intervenție a lui Rechberg care, referindu-se la evenimentele de la Praga și Lemberg, atrage atenția asupra marilor probleme pe care le pot crea tendințele diverselor naționalități cu puncte de sprijin în afara granițelor, cu deosebire în Transilvania, provincia cea mai răsăriteană a Imperiului, după o nouă luare de cuvânt a lui Schmerling, cu accentuarea probabilității ca respingerea cererii românilor să-i arunce pe aceștia în tabăra maghiară, Cabinetul își dă, cu excepția lui Forgács și Eszterházy, acordul.¹⁴ Se va emite astfel, la 17 februarie, cu o întârziere devenită îngrijorătoare, aprobarea imperială pentru o "*conferință continuativă*" a românilor din Transilvania care să se întrunească la Sibiu, cu participarea a 120-150 persoane și unde să se publice rezoluția din 18 octombrie 1862 și să se adopte o adresă de mulțumire a națiunii față de împărat.¹⁵ Aceasta era în ochii forurilor vieneze tot ceea ce urma să se întâmple la Sibiu.

¹⁴ *Idem*, p. 206-210 (ședința din 26. I. 1863).

¹⁵ George Barițiu, *op. cit.*, III, Sibiu, 1891, p. 154-155.

Preparativele centrale și locale

Cu mult înaintea aprobării sale oficiale “congresul” național constituie obiectul unei aprinse dispute a presei românești.

Pe urmele lui Alexandru Papiu Ilarian, care în lucrarea lui din 1861 *Independența constituțională a Transilvaniei*, tradusă în franceză, germană, italiană, maghiară,¹⁶ pleda pentru o “adunare constituantă” a românilor transilvăneni, încă din primele zile ale noului an *Concordia* din Pesta și *Gazeta* din Brașov desaprobă vehement planul unui “congres octroat” ai cărui membrii ar fi numiți de arhieriei iar nu aleși de popor. O asemenea “întrunire privată”, scriu ele, ar face mai degrabă deservicii națiunii, ar fi incompetentă să o reprezinte, ar fi taxată de către adversarii ei ca un “conventicul de agitatori” nu s-ar putea pronunța asupra actelor de guvernare, nu s-ar putea numi congres. Trăim sub “soarele constituționalismului” exclamă mai mulți corespondenți, astfel încât alegerile – în organizarea Comitetului Național, prin prelați, protopopi, preoți – nu au de ce să neliniștească, nici regimul, nici națiunile conlocuitoare. Se fac auzite recomandări ca aleșii mireni să fie oameni cu independență economică și cu curajul opiniilor.

Toate aceste puncte de vedere exprimau, indirect, căci presa este îndeaproape supravegheată de poliție, poziția radicală a unei părți a intelectualității laice care vedea colaborarea românilor cu puterea de stat habsburgică în alți termeni decât o dorea aceasta. Promotorii ei, George Barițiu, Axente Sever, Simion Balint, profund marcați toți de in justiția tratamentului la care au fost supuși românii în anii 1849-1851, considerau că momentul de strămtorare al Vienei trebuia exploatat la maximum, pe de o parte în direcția obținerii unei autonomii efective a națiunii lor, aidoma celei săsești, pe de alta în direcția unei mai largi autonomii a țării. În viziunea lor și una și cealaltă trebuiau reglementate riguros înainte de intrarea în parlamentul vienez. Să se păstreze expectativa între Viena și Pesta – se pledează în diverse conveniri ale laicilor – până când națiunea nu va fi recunoscută legal și nu va avea propriile ei organe de conducere, precum cele săsești, până când acest statut nou nu va fi sancționat de împărat printr-o diplomă inaugurală, până când sfera autonomiei interne a statului transilvănean nu va fi clar delimitată. “O, patria mea, exclamă Barițiu la capătul unui șir de articole privind organizarea Elveției cu care Transilvania avea multe afinități,¹⁷ unde este libertatea și autonomia ta? Unde-ți sunt fiii

¹⁶ *Les Roumains et les états autrichiens. L'Indépendance constitutionnelle de Transylvanie*, Bucarest, 1861; *Die constitutionelle Unabhängigkeit Siebenbürgens*, Bresslau, 1862; *L'Indipendenza costituzionale della Transilvania*, Torino, 1862; *Kolozsvári Közlöny*, VI (1861), nr. 152-157.

¹⁷ [I. Meyer], *Chestiunea limbilor în Elveția: Gaseta Transilvaniei*, XXVI (1863), nr. 17-18; [I. Meyer], *Organizarea justiției în Elveția*, Idem, nr. 26 din 2. III. Articolele au fost primite de Barițiu de la magistratul elvețian I. Meyer prin intermediul lui Franz Reichenstein și au fost publicate, după, *Gaseta Transilvaniei în Magyar Sajitó și Kronstadtär Zeitung*.

cei înțelepți și buni, pentru ca să îngrijească a-ți alina dorerile și a-ți șterge șiroaiele de lacrimi din ochii tăi”.¹⁸

În opoziție cu această orientare autonomistă, oficialul ortodox *Telegraful român* al lui Șaguna se pronunță ferm pentru o conferință ai cărei membri să fie invitați de cei doi prelați, conform planului inițial. Argumentele care se invocă se referă la predominarea de 2/3 chiar în dietele transilvănene de până atunci a membrilor numiți, la modalitatea identică a convocării adunărilor naționale românești din 1848, la precedentul din 1861, la încrederea acordată prelaților la Sibiu cu doi ani înainte, la deruta sau chiar dezordinile care s-ar putea stârni în popor și care ar putea fi folosite ca pretexte pentru interzicerea ei. Exista temerea că Guvernul maghiar din Cluj ar putea influența alegerile, că s-ar putea exploata cele câteva voci unioniste românești, că presa maghiară nu va lăsa să-i scape prilejul pentru a flutura spectrul unei adunări populare à la 1848, atât de repugnant Curții vieneze. Chiar și așa ele nu uitau să amintească românilor că o conciliere dintre Viena și Pesta era oricând posibilă, ceea ce era într-un totul adevărat. Așadar, se conchide la Sibiu, într-un moment când ochii tuturor sunt ațintiți asupra noastră, să nu ne lăsăm pradă “iluziilor și închipuirilor”, să fim realiști, “să nu stăm la îndoială a lăsa coaja pentru sâmbure”.¹⁹

Referitor la conduita politică generală a conferinței, episcopul Șaguna, încă în articolul lui de Anul Nou, din *Telegraf* “ca un Moise vrând să dea nației sale legi de mântuire”²⁰ transmite în forma voalată a elogierii fidelității față de împărat, scutul dintotdeauna al românilor, mesajul adevizării imediate și necondiționate la politica guvernului, fără tergiversări și condiționări de natură să complice lucrurile, periclitând astfel șansele de succes ale națiunii.²¹

Într-adevăr, adeviziunea Transilvaniei era pentru Viena cu atât mai urgentă cu cât impasul regimului era, după eșecurile din Ungaria, Croația, Boemia, Galiția, mai grav, cu atât mai binevenită cu cât ea putea apărea în ochii publicului mai spontană, iar prețul care urma să fie plătit cât mai mic. Aceasta era ceea ce Schmerling aștepta în acest moment de la români, ceea ce Șaguna, cu simțul lui politic atât de ascuțit, a înțeles și a transpus în viață în primăvara anului 1863. Cântărind lucid alternativele, exploatând realist oportunitățile, episcopul ortodox din Sibiu a văzut aici înainte de toate marea ocazie pentru câștigarea mitropoliei ortodoxe, visul vieții sale, pe care o va obține într-adevăr - chiar dacă într-o întindere mai redusă decât a dorit-o - și care va rămâne ca un inestimabil bun național peste toate mutațiile politice ce vor veni.

Dar episcopul Șaguna, protagonistul din 1848-1849, marele reformator al bisericii sale, consilierul intim al împăratului, convivul prințului-governator Schwarzenberg, prelatul privit la Viena încă din 1860 ca adevăratul conducător al românilor din Transilvania, arhiepiscopul care revendica conducerea tuturor românilor ortodocși din

¹⁸ [G. Barițiu], *Autonomia*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 20 din 13. III. 1863.

¹⁹ *Telegraful român*, XI(1863), nr. 8 din 27. I.

²⁰ Șaguna către Barițiu, Sibiu, 9. I. 1863, în: George Barițiu, *op. cit.*, III, Sibiu, 1891, p. 584-585.

²¹ [A. Șaguna], Sibiu, 1 ianuarie 1863, în: *Telegraful român*, IX (1863) nr. 1 din 3. I.

Imperiu, își afirmă acum hotărât întâietatea politică și în fața conaționaliilor săi. Centrul de influență al mitropoliei unite blăjene, apoi cel al laicilor din jurul *Gazetei* se vor supune pe rând autorității sale.

La Blaj lucrurile evoluează de la început altfel decât la Sibiu. Spre deosebire de Șaguna, bătrânul mitropolit Șuluțiu, cât lăsându-se purtat de zelul liberalismului lui idealist, cât luat de valul autonomist al laicilor, cât influențat de noua mare ridicare a polonezilor, optează pentru alegerea membrilor viitorului forum național. Putem vedea aici și o tentativă a sa de a câștiga teren în fața omologului său ortodox sau chiar o reacție față de tratamentul la care era supus de către forurile provinciale. Prelatul din Blaj era rău văzut atât la Cluj cât și la Viena, atât de către autoritățile laice cât și de cele eclesiastice, pe de o parte pentru marea sa implicare națională în acțiunile anului 1861 – congregațiile Albei de Jos, delegațiile de la Viena, circularele politice etc. – pe de alta pentru rezistența sa deschisă în fața tendințelor oficiale de latinizare a bisericii greco-catolice, pentru stăruințele în vederea întrunirii sinodului mixt, respinse de fiecare dată, pentru repetatele cereri în favoarea clerului său. Denunțat la Viena ca “schismatic”, ca adversar al Sfântului Scaun, ca incapabil de a administra arhidieceza, în cercurile ultramontane ale capitalei circula planul, scrie Barițiu în septembrie 1861, să i se dea un coajutor sau chiar să fie înlocuit²². Recentul refuz al Blajului de a nu permite sfințirea – necanonică – la Roma al noului episcop al Oradei, Ioan Pop Sălăjanu nu a făcut decât să ascută resentimentele care se acumulasera.²³

Sub raport politic, intervenția Blajului din ianuarie 1862 pe lângă Cancelarie pentru modificarea Instrucțiunilor municipale²⁴ și înlocuirea comitelui suprem al Albei de Jos²⁵, ca și noul demers pentru aprobarea sinodului mixt²⁶ - cu atât mai iluzoriu cu cât era mai dorit - nu se bucură nici ele de o primire mai bună. Mai mult decât atât, în ianuarie 1863, curia mitropolitului din satul Spring - moșie cumpărată de acesta cu doi ani mai înainte, nucleul viitoarei sale fundațiuni naționale²⁷ - este percheziționată de jandarmi în căutarea “până și în buțile cu vin” de arme și muniții. Episodul, caracteristic pentru circumstanțele mitropolitului și totodată ale românilor, ar fi trecut mai ușor dacă canonicul Ioan Fecete-Negruțiu nu l-ar fi relatat indignat în *Gazeta*,²⁸ dacă Șuluțiu nu ar fi protestat la Guberniu,²⁹ dacă nu s-ar fi produs o foarte mare alertă a autorităților, de la comitele Albei de Jos,³⁰ până la ministrul vienez al poliției³¹. Scandalul care se stârnește, legat poate și de mult

²² Barițiu către D. Moldovan, 21. IX. 1862, A. N., D. Cluj, F. Bibl. Centr. Blaj, nr. 183, f. 148-149.

²³ A. N. D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1863-193.

²⁴ Șuluțiu către Nadasdy, Blaj, 23. I. 1862: MOL., D-228, 1862-70.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Șuluțiu către Guberniu, Blaj, 26. I. 1863: MOL., D-229, 1863-1052.

²⁷ Contractul din 3. IV. 1861 cu contesa Márkó-Pejácsevich, născută Hermine Bethlen, pentru 57. 000 fl. în: *Fundațiunea fericitului Alexandru Sterca Șuluțiu, arhiepiscopul metropolit de Alba Iulia*, Blaș, 1870, p. 46.

²⁸ *Gazeta Transilvaniei*, XXVI (1863), nr. 4 din 16. I., nr. 7, din 27. I.

²⁹ Șuluțiu către Crenneville, Blaj, 18. II, 1862, concept: A. N., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1862-128, f. 1-2; vezi și: *Idem*, F. Cabinet Mitrop. 745/1863, 756/1863.

³⁰ MOL., F-263, 1863-907.

³¹ *Idem*, D-228, 1863-64, 73, 81, 92.

comentatul transport de arme rusești prin România spre Serbia,³² nu face decât să întrețină suspiciunile la adresa românilor.

În aceste împrejurări Șuluțiu, fără să se lase descurajat de refuzul omologului său ortodox de a cere împreună din nou la Viena un “adevărat congres național”,³³ se hotărăște să afronteze de unul singur autoritățile în această chestiune. Iată-l, astfel, în circularul său din 7 martie 1863, prescriind alegerea celor 75 de membri greco-catolici ai “conferinței naționale continuative” – expresia este a Cancelariei aulice -, atât a celor din cler, cât și a laicilor.³⁴ Începutul lucrărilor este stabilit pentru ziua de 7/19 aprilie, prima duminică de după Paști, Dumineca Tomii, dată convenită de comun acord cu episcopul ortodox.³⁵ Oricât de mare era acum precipitarea la Viena, prelații români, de comun acord, au considerat Postul Mare impropriu, iar Săptămâna Patimilor și cea a Învierii cu totul excluse unei întâliri lumești de o asemenea anvergură.

Efectele gestului mitropolitului nu întârzie să apară. Înștiințat de guvernator,³⁶ care la rândul-i începuse să primească rapoarte locale despre alegerile uniților, cancelarul Nádasdy pune în vedere lui Șuluțiu să revină asupra circularului său.³⁷ Acesta, într-o scrisoare ale cărei rânduri nu pot fi citite fără strângere de inimă, apelează deznădăjduit la înțelegere. Ceea ce a făcut, scrie bătrânul mitropolit, pe de o parte fiindcă și în 1861 greco-catolicii, întruniți la Sibiu, au fost aleși și nu nu desemnați direct de el, pe de alta, sub presiunea opiniei publice, stă sub semnul celor mai bune intenții față de regim. Roagă să fie dezvinovățit în fața împăratului “ca nevinovat și om de bună credință” iar circularul său să fie lăsat în vigoare, pentru a nu fi compromis în fața clerului său și mai ales pentru a nu “măhni” întreaga națiune.³⁸ În aceeași zi, mitropolitul roagă și pe confidentul lui vienez, Dumitrie Moldovan, să-l susțină în fața lui Nádasdy.³⁹ Cum cancelarul, influențat și de criticile presei săsești la adresa inițiativei blăjene, rămâne inflexibil,⁴⁰ la 7 aprilie Șuluțiu se vede silit să contramandeze printr-un nou circular alegerile, trimitând totodată la Cluj, pentru deplina liniștire, lista celor 75 de invitați ai săi.⁴¹ Circularul asemănător și lista lui Șaguna fuseseră date publicității la 1 aprilie.⁴² Fără să putem spune cât din intransigența arătată față de Blaj s-a datorat temerilor reale ale Vienei pentru producerea unor defecțiuni în tabăra românilor într-un moment într-adevăr critic, cât dorinței de a-i intimida și a le tempera cererile și cât unei ostilități funciare împotriva principiului votului universal pe care îl implicau alegerile lor, ea și-a atins într-un totu scopul.

³² A. N., D. Timișoara, F. Cmd. Gen. Militar, dos. 127/1863.

³³ Șuluțiu către Șaguna, Blaj, 19. I. 1863; Șaguna către Șuluțiu, Sibiu, 27. I. 1863: Arh. Bibl. Mitrop. Sibiu, F. Șaguna nr. 1793-1794.

³⁴ A. N., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1863-167.

³⁵ Șuluțiu către Șaguna, 27. II. 1863: Arh. Bibl. Mitrop. Sibiu, F. Șaguna nr. 2868; Șaguna către Șuluțiu: G. Bariju, *op. cit.*, III, Sibiu, 1891, p. 591-593.

³⁶ MOL., D-228, 1863-188.

³⁷ Nádasdy către Șuluțiu, 24. III. 1863: MOL., D-228, 1863-179.

³⁸ Șuluțiu către Nádasdy, 29. III. 1863, original: MOL., D-228, 1863-211; concept: A. N., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1863-228.

³⁹ Șuluțiu către D. Moldovan; Ioana Botezan, *op. cit.*, p. 542.

⁴⁰ Nádasdy către Crenneville, 2. IV. 1863, Crenneville către Nádasdy, 4. IV. 1863: MOL., D-228, 1863-211, 220.

⁴¹ A. N., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1863-279.

⁴² *Telegraful român*, XI(1863), nr. 23 din 21. III/3. IV.

Un al doilea obiect al disensiunii dintre Blaj și Sibiu, care ne apropie mai mult de esența întregii chestiuni și în care episcopul Șaguna va avea iarăși ultimul cuvânt, este acela al programului conferinței. Inițial Barițiu includea în ordinea de zi pe care el o schițează toate marile probleme ale momentului: raporturile Transilvaniei cu Imperiul, structurarea dietei, folosirea limbilor naționale în viața publică, consiliile municipale, recunoașterea politică a românilor, congresul lor național anual, raporturile româno-săsești.⁴³ Dacă la Blaj Șuluțiu acceptă fără obiecții propunerile cărturarului brașovean, prelatul ortodox din Sibiu le privește dimpotrivă ca o ingerință în prerogativele proprii – “regulamentul sunt eu”, spune el⁴⁴ - de natură să prejudicieze, prin radicalismul lor, cauza națională. În deplin acord cu viziunea oficialităților asupra conferinței, în proiectul său Șaguna lăsa celor doi capi bisericești, președinții viitorului forum, o libertate neîngrădită în direcționarea dezbaterilor adresei de adeziune, ca și a altor aspecte “cu caracter continuativ” legate strict de problemele națiunii.⁴⁵ În fața acestei situații, umilit în chestiunea alegerilor, îngrijorat asupra viitorului, Șuluțiu acceptă fără a mai intra în dispute propunerea omologului lui.⁴⁶ Și unul și celălalt erau pe deplin conștienți de vulnerabilitatea poziției românești într-un moment când la Viena se tratau cu politicienii conservatori maghiari condițiile unei reconcilierii, când marea insurecție a polonezilor din teritoriile ocupate de Rusia ajungea la apogeul ei.

Stărnesc, de asemenea, îngrijorare și noile evenimente ale vieții publice interne. La 23 martie 1863 are loc cea de a doua sesiune a consiliilor comitatense și scăunale,⁴⁷ ale căror majorități maghiare se pronunță o dată mai mult pentru convocarea transilvănenilor la Pesta, potrivit legii pașoptiste a uniunii. În adresele lor separate, românii cer din nou și ei convocarea dietei proprii a țării, ca singurul for îndreptățit să reglementeze raporturile dintre națiunile sale. Față de situația din toamna trecută, tabloul are totuși unele accente noi. Alături de Năsăud, Făgăraș și Dăbâca, unde românii controlează consiliile de conducere, se postează acum și comitatele Alba de Sus și Târnava. Suscită, de asemenea, un foarte larg ecou patosul neobișnuit al pledoariei administratorului comitatens al Clujului, Josika Lajos, pentru concilierea națională. Referindu-se la originea română a familiei sale, la legăturile strânse pe care le păstra cu foștii săi iobagi, el cheamă pe români la recunoașterea legilor revoluției, îndemnându-și în același timp conaționali la cea mai serioasă cumpănire. “*Niciodată, spune demnitarul maghiar, să nu vă lăsați răpiți a apăra decât ceea ce e drept înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor*”.⁴⁸ Pretutindeni dezbaterile locale, purtate sub imperiul uniunii, principalul focar al discordiei, sunt copleșite de aspectele politice. Dece, întrebă Barițiu în *Gazetă* nu se discută nimic despre învățământ,

⁴³ A. N., D. Alba, F. Cabinet Mitrop. Nr. 757/1863.

⁴⁴ George Barițiu, *op. cit.*, III, p. 159.

⁴⁵ Arh. Bibl. Mitrop. Sibiu, F. Șaguna, nr. 2848.

⁴⁶ Șaguna către Șuluțiu, 28. III. 1863; Șuluțiu către Șaguna, 9. IV. 1863: A. N., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1863-271, 286.

⁴⁷ Dispozițiile guberniale din 21 ianuarie și 9 martie în: MOL, F-263, 1863-401, 1288.

⁴⁸ *Gazeta Transilvaniei*, XXVI (1863) nr. 24 din 27. III.

industrie, comerț, agricultură, drumuri, păduri, jeleri, curialiști, orfani. “Sărmană patrie, încheie el, cum te sfâșie antagonismul și spiritul draconic al supremației”.⁴⁹

Situația nu era cu mult mai liniștită nici în sud, pe Pământul Crăesc, unde se păstrează organizarea din 1861 atât de mult încriminată de români. Deși aceștia formau și aici majoritatea populației, ei nu aveau în toate cele 11 jurisdicții ale zonei decât 19 funcționari publici,⁵⁰ 4 deputați în Universitate și un singur șef administrativ, pe Ilie Măcelariu, judele regesc al scaunului Miercurea. Nu este astfel de mirare că în noua sesiune a forului constituțional de la Sibiu, deputații români, foarte activi în desfășurarea tuturor dezbaterilor, înaintează voturi separate, rând pe rând, în problema constituirii tribunalului de apel al Pământului Crăesc,⁵¹ în cea privind reorganizarea forurilor judecătorești de prima instanță,⁵² în problema reorganizării administrației sătești.⁵³ Postați pe principiul deplinei egalități naționale, ei se pronunță deschis, fie pentru sistarea prerogativelor legislative ale acestui for, fie pentru instituirea unor organisme asemănătoare pentru românii și maghiarii din Transilvania.

Dar ceea ce îngrijorează cu deosebire pe fruntașii români sunt veștile care circulă privind tentativa dualistă din martie 1863, pornită din partea lui Francisc Iosif însuși și desfășurată în cadrul Cabinetului cu miniștrii maghiari membri ai acestuia.⁵⁴ Se opresc astfel, dintr-odată, toate mișcările în privința Transilvaniei ale cărei afaceri publice sunt privite la Viena prin prisma concesiilor ce trebuiau făcute maghiarilor. Abia după eșecul acestei încercări de conciliere, cea mai serioasă între 1861 și 1865,⁵⁵ întrunirea dietei Transilvaniei devine o problemă de actualitate imediată, iar legea electorală provizorie, pregătită la Cancelaria ei aulică, va intra, în sfârșit, în dezbaterile miniștrilor vienezi de-a lungul unei săptămâni întregi.⁵⁶ Cu aceasta se zădărnicea și ultima tentativă a cancelarului maghiar Forgács de a câștiga timp prin examinarea prealabilă a proiectului de către o comisie specială de oameni politici transilvăneni, cunoscători ai situației. Chiar și acum însă, dezvoltările presei vieneze asupra noilor norme electorale nu aveau darul să-i liniștească pe români. Se reducea într-adevăr censul la jumătate, prin includerea capitației, se sistează votul universal pentru nobili, se acordă mai multe mandate comitatelor, dar, în același timp, se menține reprezentarea preferențială a municipiilor, a scaunelor în comparație cu comitatele, se păstrează privilegiile electorale feudale ale unor minuscule târguri. La primele calcule care se fac chiar și majoritatea relativă în dietă a românilor, impusă de interesul politic direct al regimului în acest moment, apare cu totul

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Verhandlungen der sächsischen Nations Universität vom 17. Januar bis zur Sitzung am 11. Mai 1863*, Hermannstadt, 1863, p. 371.

⁵¹ *Telegraful român*, XI (1863), nr. 27-29.

⁵² *Idem*, XI (1863), nr. 23 din 21. IV.

⁵³ *Idem*, XI (1863), nr. 42 din 23. V.

⁵⁴ ÖMR...V/5, p. 287-292, 297-332 (ședințele din 11,18,19,23,30 martie 1863); vezi: Ștefan Malfèr, *Das gescheiterte Ausgleichversuch vom März 1863*, în: *Österreichische Osthefte*, 32, (1990), p. 405-426.

⁵⁵ Somogyi Éva, *Vom Zentralismus zum Dualismus. Der Weg der deutschösterreichischen Liberalen zum Ausgleich von 1867* (Budapest/Wiesbaden), 1983, p. 24.

⁵⁶ ÖMR V/5, p. 347-379 (ședințele din 7,8,9,13 și 16 aprilie 1863).

problematică, condiționată de modul desfășurării alegerilor, de apartenența națională a membrilor dietali numiți de împărat. Toate aceste incertitudini, care își vor pune adânc amprenta asupra desfășurării lucrărilor forumului românesc de la Sibiu, sunt exprimate sintetic de mitropolitul blăjean atunci când scrie lui Barițiu: "... *causa națională ne stă agățată numai de un fir de păr. Un pas, un cuvânt smintit poate stricta la tot viitorul nostru*".⁵⁷

Lucrările Conferinței

Urmărind cele două liste de invitați, întocmite la Sibiu și Blaj, fiecare cu câte 75 de nume, câte 50 de laici și câte 25 de clerici, ceea ce constatăm în primul rând este o masivă participare, într-o perfectă simetrie, a funcționarilor de stat: 40 la greco-catolici, 37 la ortodocși. Funcțiile pe care unii dintre ei le poartă sunt dintre cele mai înalte: consilieri și secretari aulici și guberniali, șefi de unități administrative, juzi primari. Capul de listă este Ladislau Vasile Popp, vicepreședinte al Guberniului, cea mai înaltă demnitate deținută până atunci de un român, a cărui prezență a fost solicitată în mod special de Șaguna cancelarului aulic.⁵⁸ Urmează, și într-o parte, și în cealaltă grupul compact al protopopilor (18+23), căruia i se adaugă, iarăși simetric, pâlcul răzleț al oamenilor independenți economic, liber-profesioniștilor și ofițerilor pensionați – 10+11+5 – luați laolaltă din amândouă confesiunile. Aceștia sunt cei care se vor aduna în 19 aprilie, Dumineca Tomii, în sala mare de la hotelul *Römischer Kaiser* din Sibiu pentru a dezbate marile probleme care se ridicau în fața națiunii lor.

Chestiunea centrală era aceeaș a atitudinii față de actele fundamentale de guvernare din 1860 și 1861 care puneau în cauză întreg ansamblul politicii românești. Nu este vorba, cum s-ar putea crede, despre alternativa acceptării sau respingerii lor, despre o incertitudine privind orientarea națiunii spre Viena sau spre Pesta, căci opțiunea politică făcută în mai 1848, întărită de evenimentele revoluției, de sacrificiile războiului civil, de hotărârile conferinței din ianuarie 1861 nu intra cătuși de puțin în discuție. Oricând de diferite erau împrejurările din 1863 față de cele din primăvara revoluției, oricât de mare a fost decepția de la sfârșitul ei, ori politica de germanizare din deceniul absolutismului, oricât de puternică era turnura centralizatoare a Patentei constituționale din 1861, toate acestea nu echivalau gravitatea amenințărilor care pândeau din cealaltă parte. Dacă exponenții constituționalismului maghiar s-au putut arăta atât de exclusiviști în primăvara și vara anului 1861, în condițiile în care se găseau într-o situație strâmtorată, cum vor fi ei, se întrebă publiciștii români, atunci când vor fi stăpâni pe situație. Se evocă mereu și mereu perspectiva sumbră a uniunii cu Ungaria, împotriva voinței majorității populației țării, reducerea acesteia la statutul de minoritate, spectrul maghiarizării. Iar forța acesteia,

⁵⁷ Șuluțiu către Barițiu, 10. III. 1863, în: G. Barițiu, *op. cit.*, III, p. 526.

⁵⁸ Șaguna către D. Moldovan, A. N., D. Cluj, F. Bibl. Centr. Blaj, nr. 266, f. 46.

spun ei, se va îndrepta în primul rând împotriva românilor și va fi cu atât mai puternică cu cât rezistența lor va fi mai mică. Opțiunea pentru calea maghiară în 1863 ar fi fost, scrie *Concordia*, un adevărat suicid național.⁵⁹

Avantajele orientării tradiționale spre Viena erau, prin comparație, mai mult decât evidente. Ea aducea cu sine, pe de o parte perspectiva menținerii autonomiei Transilvaniei, cu tot ce implica aceasta pentru români și, pe de altă parte posibilitatea încadrării lor mai echitabile în sistemul de stat. Preparativele pentru dietă, chintesența autonomiei, funcționarii ortodocși și greco-catolici din administrația centrală și locală nou instituiți, chiar dacă ei nu depășeau nivelul de 10% (240 din 2700),⁶⁰ încurajau speranțele. Cu deosebire prezența românească în Cancelaria aulică, în Guberniu, la conducerea unităților administrative apare contemporanilor de cel mai bun augur. Ceea ce îngrijorează foarte mult în privința colaborării cu guvernul central era nu atât amenințarea germanizării și a centralizării cât eventualitatea ca acesta să se folosească de români pentru a presa asupra maghiarilor spre a grăbi reconcilierea cu aceștia, pentru ca apoi ei să fie din nou sacrificați. Asumarea acestui risc, inevitabil în lipsa unei alternative acceptabile la Diplomă și Patentă, va fi ușurată de factura publică pe care urma să o îmbrace angajarea părților una față de cealaltă ”în fața tuturor popoarelor Austriei și a Europei”. Astfel încât ceea ce se dispută la Sibiu nu este acceptul principal al actelor de guvernare, ci doar momentul și condițiile acordării sprijinului românesc, momentul intrării reprezentanților națiunii în Parlamentul central vienez. În această privință existau diferențe mari de vederi care, deși s-au manifestat mai mult în culisele conferinței decât în lumina publicității, nu erau mai puțin acute.

Pe de o parte, prelații și înalții funcționari de stat, având în vedere imperativele politicii vieneze ale momentului, sunt pentru acceptarea imediată și fără condiții prealabile a noului statut constituțional, pentru a nu se pierde iremediabil printr-o supralicitare periculoasă un moment pe cât de favorabil, pe atât de instabil. *Verbum regium* era pentru Șaguna, Șuluțiu și V.L.Popp, marii actori ai scenei, o garanție suficientă că ulterior doleanțele națiunii vor fi satisfăcute.

Pe de altă parte grupul restrâns al intelectualilor laici, reprezentat de G.Barițiu, I. Rațiu, A. Sever, marcat puternic de dramatica decepție din 1849-50, pune dimpotrivă accentul pe garanțiile prealabile. Ei văd participarea românilor la lucrările parlamentului vienez numai după ce autonomia statului transilvănean și autonomia efectivă a națiunii vor fi dezbătute în dieta țării, vor fi consacrate prin legi sancționate de împărat, după ce acestea vor fi încorporate într-o *diplomă inaugurală*, asemănătoare aceleia din 1691, întărită prin jurământul monarhului.

Existau, de asemenea, deosebiri de vederi și în ceea ce privește prioritatea pe care urmau să o primească la Viena problemele românești. Dacă episcopul Șaguna, clerul și laicii din jurul său, așază de la început pe primul plan instituirea mitropoliei ortodoxe

⁵⁹ [Gavril Munteanu] *Congresul românesc putea el da alt vot decât care l-a dat*, în: *Concordia*, III (1863), nr. 35 din 2/14. V.

⁶⁰ [G. Barițiu], *Acei carii au scăpat Austria*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII (1865), nr. 80 din 21/9. X.

pentru românii din Imperiu, prelatul greco-catolic din Blaj și cei din jurul său, beneficiari efectivi ai statutului mitropolitan încă din 1855, se arată preocupați în primul rând de soluționarea problemelor politice ale națiunii. Rezolvarea acestora ei o vedeau sub forma unei autonomii cât mai reale, după modelul săsesc, fără teritoriu național, dar cu un organism de conducere propriu, cu o reprezentare proporțională în aparatul administrativ, cu o participare majoritară în forul legislativ, cu un fond bănesc național. Or, Viena aristocratică și conservatoare, oricât de strâmtorată în acest moment, nu era dispusă să plătească un asemenea preț, care ar fi adus cu el o adevărată bulversare a situației politice din Transilvania, cu totul inacceptabilă din punct de vedere social și incompatibilă orientării sale centralizatoare. Cu atât mai puțin de dorit cu cât era vorba despre o provincie cu o importanță strategică esențială în răsărit, situată în directă vecinătate a statului român unit. Apreciind la rece situația, conducătorii români, uniți și neuniți la un loc, vor trebui în 1863 să accepte limitări drastice ale statutului politic primind în schimb compensații pe plan confesional, chiar și acestea mult mai restrânse decât se scontau: viitoarea mitropolie ortodoxă nu numai că nu va încorpora Bucovina, dar pierdea și episcopatul compact românesc al Timișoarei.

Toate aceste dezacorduri nu s-au manifestat atât în mod deschis în ședințele publice de la Împăratul Romanilor, animate și așa de prezența masivă a studenților români de la Academia săsească de drept, cât în întâlnirile particulare care le premerg și le acompaniază. Astfel, potrivit consemnărilor ulterioare ale lui Barițiuu, în preseara Conferinței el a avut o foarte lungă discuție cu V.L.Popp asupra momentului intrării românilor în *Reichsrat*, fără să poată ajunge la un punct de vedere comun.⁶¹ Tot Barițiu este cel care ne informează câțiva ani mai târziu despre consensul care se realizează în aceste zile între cei doi capi bisericești asupra primatului care urma să fie acordat chestiunii mitropoliei ortodoxe în raport cu dezideratele politice,⁶² ceea ce însemna o nouă capitulare a Blajului. Ca o recunoaștere tacită, bătrânul mitropolit greco-catolic, rău văzut la Viena, atât în cercurile laice cât și în cele clericale, umilit grav prin contramandarea alegerilor pentru conferință, cedează întreaga onoare a reprezentării națiunii în capitala Imperiului episcopului Șaguna, marele protagonist al acestui moment. Acesta este cel care are ultimul cuvânt atât în spatele scenei cât și în luminile ei, atât înainte cât și în timpul conferinței, cel care este privit la Viena ca adevăratul conducător al românilor, omul de energia și voința căruia depindea succesul noilor demersuri.

Consensul prelaților, între care existase o tensiune surdă tocmai din cauza mitropoliei⁶³ era un fapt esențial căci doar uniți, românii puteau oferi guvernului central o

---

⁶¹ *Idem, Părți alese ...*, III, p. 160.

⁶² *Idem, Reminiscențe și revelațiuni dintre anii 1862-1865*, în: *Gazeta Transilvaniei XXXII* (1872), nr. 58, din 7. VIII/26. VII; G. Barițiu către V. Roman, 8XII1873: *George Bariț și contemporanii săi*, VII, București, 1985, p. 211.

⁶³ Ca răspuns la demersurile delegației ortodoxe române la Viena de sub conducerea lui Șaguna din martie 1862, la stăruințele episcopului Vasile Erdeli al Oradei, prelați greco-catolici români intervin în comun la Cancelaria aulică și la Nunțiatura vieneză pentru ca prezumptiva mitropolie ortodoxă să nu poarte apelativul de Alba Iulia: MOL., D-228, 1862-265; A. N., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1862-361, 429, 449; A. N., D. Cluj, F. Ep. gr. -cat. Gherla, 1862-1093.

garanție acceptabilă. Nimic nu ar fi putut dăuna mai mult cauzei naționale în acest moment decisiv, când toată atenția era concentrată asupra românilor, decât manifestarea publică a unor disensiuni confesionale. Tot atât de importantă pentru Viena era promptitudinea cu care românii urmau să acționeze, câtă vreme în consiliile ministeriale din aceste zile se discuta despre eventualitatea amânării noii sesiuni a parlamentului central până după întrunirea dietei transilvănene.⁶⁴ Nu se va ajunge la această soluție, tot astfel cum Cabinetul vienez nu va pretinde intrarea transilvănenilor în *Reichsrat* înaintea legiferării egalității politice a națiunii române și a limbii sale – perspectivă intens comentată în presă – dar chestiunea rămâne oricum foarte stringentă.

Înțelegerea între prelați, o dată făcută, știindu-se că clericii ortodocși se vor supune, ca întotdeauna, lui Șaguna, cei uniți lui Șuluțiu, funcționarii lui Vasile Ladislaw Popp, era sigur că în plenul conferinței Barișu va rămâne izolat - Ioan Rațiu și Axente Sever lipsesc -, că nu se vor ivi complicații care să pună sub semnul întrebării sau chiar numai să umbrească mesajul de adeziune care se aștepta din partea românilor.

Așa a și fost în tot decursul celor patru zile de dezbateri (20-23 aprilie), chiar dacă două intervenții ale prelatului ortodox, stăpân oricum pe situație, au apărut participanților prea categorice și au fost intens speculate în presa maghiară din Cluj.

La fel ca și în 1861, cuvântările inaugurale aparțin celor doi capi bisericești, președinții Comitetului Național, președinții Conferinței. Cea a lui Șuluțiu ne lasă să întrevădem, sub patetismul ei, încărcătura emoțională a întâlnirii românești de la Sibiu, atunci când vorbitorul, considerat cel mai strălucit orator greco-catolic al epocii, înfățișează cu frazele sale lungi, baroce, arhaice, suferințele trecutului feudal, dezideratele prezentului și, foarte stăruitor, credința tradițională a românilor față de Casa domnitoare, atașamentul lor pentru unitatea Imperiului.⁶⁵ Șaguna, mai plat dar mai direct, rememorează momentele principale ale eforturilor politice românești începând din mai 1848 la care a participat personal, veștejește și el trecutul vorbind despre cele șapte păcate cunoscute ale vechii constituții transilvănene, cărora le adaugă și cele trei teritorii așa zis naționale și încheie făcând o paralelă între mișcările irlandezilor, evocate pe larg, și acelea ale românilor transilvăneni, între acțiunile lui O'Connell și, aluziv, acelea ale lui însuși.⁶⁶ Și unul și celălalt insistă asupra importanței istorice a momentului "de viață și de moarte" care se trăia și pledează pentru cea mai serioasă cumpănire, calm și precauție.

Tonul dezbaterii propriu-zise a adresei conferinței către împărat, scopul principal dacă nu chiar unic al convocării sale, este dat de prelatul ortodox cu prezentarea amănunțită a principiilor Diplomei liberale din octombrie 1860 și a importanței ei pentru români. În mod special se insistă asupra principiului proclamat de ea al deplinei egalități a națiunilor și confesiunilor Imperiului cu tot ceea ce implica el pentru români. Același lucru îl face, cu o mare introducere istorică, și vicepreședintele gubernial V. L. Popp cu deosebirea că el

⁶⁴ ÖMR..., V/5, p. 370-376 (ședința din 13. IV. 1863)

⁶⁵ *Protocolul congresului națiunii române din Ardeal ce s-au ținut în Sabiu la 20/8 Prier 1863*, Sibiu, 1863, p. 49-66.

⁶⁶ *Idem*, p. 67-77.

asează accentul pe Patenta constituțională din 1861 pe care o înfățișează, ca și Șaguna de altfel, ca o continuarea firească a Diplomei, ca o transpunere practică a acesteia, fără să lase să se vadă – cum ar fi putut un atât de înalt funcționar ca el să o facă? – smucitura centralistă pe care ea a operat-o pe contul autonomiei provinciilor istorice ale Imperiului, inclusiv pe cel și așa atât de încărcat al Transilvaniei.

În replică, Barițiu, apostrofat repede de prelatul ortodox, dar aplaudat de participanți și mai ales de galerie, referindu-se la carențele celor două acte de guvernare în privința drepturilor democratice: libertatea persoanei și întrunirilor, libertatea cuvântului și a tiparului, siguranța domiciliului, anunță un amendament propriu, fie la adresa către împărat, fie la memoriul național ce urma să o însoțească. Tot el este acela care formulează rezerve față de rescriptul imperial din 21 decembrie 1860, prin care se reglementa, până la dietă, folosirea limbilor naționale în viața publică.

Adresa conferinței către Francisc Iosif, elaborată în cadrul unei comisii speciale și adoptată în plen în cea de a treia zi a dezbaterilor, este, desigur, ceea ce trebuia să fie: pe de o parte se aduc mulțumiri împăratului pentru rezoluția favorabilă din 18 octombrie 1862 “*cheia mult dorită care să deschidă [românilor] porțile edificiului sistemului de stat*”, pe de altă parte se exprimă azeziunea fără rezerve față de Diplomă și Patentă. Întrunirea dietei Transilvaniei – textul rescriptului dietal fusese dezbătut în Cabinetul vienez în 16 aprilie, cu trei zile înainte Conferinței⁶⁷ – va da nașunii române, se spune în adresă, ocazia de a conlucra ca factor constituțional la întărirea unității Imperiului. Voturi de încredere se dau, de asemenea, cancelarului Nádasdy și guvernatorului Crenneville.⁶⁸

În cea de a patra și ultima zi a lucrărilor sunt dezbătute și adoptate revendicările nașunii care urmau să fie înaintate împăratului într-un memoriu separat. Acestea erau: recunoașterea legislativă a egalității nașunii române și confesiunilor sale, introducerea limbii ei în viața publică, autonomia Transilvaniei și reanexarea Partium-ului, o nouă împărțire administrativ teritorială, reprezentarea românilor în dietă și în aparatul de conducere proporțional cu obligațiile lor față de stat, înființarea unui tribunal suprem, reprezentarea echitabilă a românilor în dregătoriile cardinale, recunoașterea dreptului lor de coproprietari ai averilor naționale săsești, dotarea bisericilor și școlilor românești, instituirea unei universități comune transilvănene și a unei bănci ipotecare pentru populația rurală.⁶⁹ Cu excepția a patru dintre ele (Partium-ul, Universitatea, averile săsești, înzestrarea bisericilor și școlilor) acestea erau cuprinse într-un fel sau altul în rescriptul imperial pentru dietă, dezbătut, fapt semnificativ, tocmai în aceste zile.

Prezentarea la Viena a hotărârilor conferinței s-a făcut de către o delegație de zece persoane puse sub conducerea episcopului Șaguna. Ea a fost primită în capitală “*solemn și splendid*”, “*ca nici o altă delegație românească*, scrie *Telegraful român*, de când în

⁶⁷ ÖMR..., V/5, p. 379-382 (ședința din 16 aprilie 1863).

⁶⁸ Copia autografă a textului adresei către împărat: MOL., D-228, 1863-311; publ. în: T. Păcățianu, *op. cit.*, p. 773-774; o copie a adresei către Nádasdy: A. N., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1863-301.

⁶⁹ T. Păcățianu, *op. cit.*, II, p. 777.

națiunea română există o scânteie de viață politică”.⁷⁰ I se acordă, în 4 mai, o audiență festivă la împărat, este primită de către cei mai importanți miniștri, se dau în onoarea sa mai multe recepții oficiale, cu participarea unor înalți demnitari de stat: miniștri, primarul Vienei, președintele Consiliului de stat, deputați, senatori, ziariști, bancheri, militari, literați, cu concursul orchestrei dirijate de Johann Strauss. Împăratul dă delegaților un răspuns cordial,⁷¹ se țin discursuri, se rostesc toasturi. Pretutindeni înzeestrarea diplomatică, prestața personală, înfățișarea marțială a episcopului Șaguna, aflat în acest moment în punctul de apogeu al traectoriei sale politice, fac o puternică impresie. La rândul lor ziarele guvernamentale vieneze, pentru a doua oară după 1848, descoperă, uimite, compasive, afabile, la marginile de răsărit ale Imperiului o națiune renăscândă, se fac apărătoarele drepturilor sale, se minunează de miracolul dăinuirii sale latine. *Botschafter*, oficiosul ministrului-președinte Schmerling, rezumând cuvântarea lui Șaguna rostită în fața împăratului, elogiază pătrunderea politică a conducătorilor români care nu s-au lăsat pradă nici “*visului celui de peste culmile Carpaților*”, nici ademenirilor maghiare.⁷²

În mijlocul valului bunăvoinței oficiale la adresa românilor, *Wiener Zeitung* din 9 mai publică textul rescriptului dietal și noile norme electorale, iar ceva mai târziu, la 25 iunie, pe cel privind planul înființării mitropoliei ortodoxe. Și unul și celălalt erau obiective îndelung așteptate de români care vor marca, oricâte limitări cuprindeau ele față de așteptările celor cărora le erau adresate, puternice salturi înainte față de trecut. Se articula astfel, prin concesi și cedări reciproce, suportul unei colaborări politice neobișnuite și fragile care va dura timp de mai bine de un an, până la începutul negocierilor dualiste, colaborare care va aduce pe români, fie și pentru o perioadă scurtă, în prim-planul scenei politice a Transilvaniei, va face posibilă întrunirea la Sibiu, în 1863-1864, a unei diete profund înnoite și în același timp profund înnoitoare.

---

⁷⁰ *Telegraful român*, XI (1863), nr. 36 din 2. V [16. V].

⁷¹ *Gazeta Transilvaniei*, XXVI (1863), nr. 32 din 27. IV [9. V.]

⁷² Rezumat în: *Telegraful român*, XI (1863), nr. 36 din 2. V. [st. v.]

RESTRUCTURĂRI ALE ORDINEI JUDICIARE

Schimbările succesive ale regimului politic antrenează cu ele tot atâtea restructurări ale sistemului judiciar transilvănean în toate componentele sale: bază de drept, organizare, procedură.

Instituție fundamentală a statului, principal, neutră, sustrasă, teoretic, rivalităților naționale, serviciu public suveran, așezat sub imperiul obiectivității, al independenței, al supremației legii, justiția Transilvaniei focalizează permanente confruntări, chiar dacă acestea sunt mai puțin pasionale, mai puțin vizibile decât cele legate de guvernarea propriu-zisă. Ca și în politică există, pe de o parte puterea de stat habsburgică, interesată să uniformizeze, să centralizeze, să controleze sistemul judiciar și există, pe de altă parte elitele nașunilor locale care tind spre păstrarea vechiului drept autohton. La rândul lor acestea, orientate politic în direcții diferite, în dezacord asupra reconstrucției edificiului statal comun, au viziuni deosebite și asupra ordinei judiciare. Astfel încât una și aceeași reglementare a puterii centrale poate fi benefică din punctul de vedere al conducerii românești și nefastă din cel al nobililor maghiari, binevenită în ochii sașilor și funestă în cei al românilor, ceea ce stârnește temeri privind funcționarea pasabilă a justiției, temeri privind degenerarea spațiului legal comun, indispensabil conviețuirii etniilor, într-o administrare cu caracter național a dreptății.

Aceste deosebiri de vederi survin cu atât mai mult cu cât asistăm, odată cu prăbușirea lumii feudale, la o restructurare în toate componentele sale a justiției: instanțele care exercită dreptul, câmpul de acțiune al acestora, regulile care le guvernează, modul de recrutare a corpului judecătoresc, calificarea sa profesională, structura sa națională, raporturile sale cu administrația politică. Asistăm, de asemenea, ceea ce pentru români este chiar mai important, la înlocuirea izvoarelor de drept ale justiției transilvănene: *Tripartitum*, *Approbatæ*, *Compilatæ*, articolele dietale, *Statuta Jurium Municipalium Saxonum* (1583), cu normativele noi, egalitate, reprezentate de codul penal și codul civil austriac, însoțite de procedurile lor, precedate și urmate de o lungă serie de patente imperiale, de „legi” ale guvernului central vienez, de dispoziții ale celui provincial de la Sibiu. Survine, în fine, o spectaculoasă multiplicare a solicitărilor la care este supus sistemul judiciar ca urmare a desființării iobăgiei, a exploziei litigiilor dintre foștii stăpâni feudali și foștii lor supuși, în jurul cărora se articulează interese de clasă și naționale pe cât de numeroase pe atât de tensionate. Litigiile al căror impact social este atât de mare încât impun constituirea unei întregi noi categorii de instanțe: tribunalele urbariale, care vor activa în Transilvania între 1858-1861, 1867-1873.

În aceste condiții fiecare regim politic care se perindă după revoluție: absolutismul, constituționalismul nobiliar maghiar din 1861, liberalismul habsburgic care i-a urmat, dualismul, antrenează cu sine o anumită remodelare a ordinii judiciare, în funcție de prevalența unuia sau altuia dintre factorii de putere ai țării. Este interesant să urmărim cum s-au poziționat forțele naționale față de administrarea dreptății, cum au influențat toate aceste schimbări cursul normal al justiției, în ce măsură a răspuns echitatea, accesibilitatea, promptitudinea acesteia așteptărilor populației. Imaginile succesive pe care încercăm să le conturăm vor fi mai aproape de realitate dacă vom consemna câteva constatări ale contemporanilor asupra modului în care magistrații – persoane publice, alese ori numite pentru probitatea lor, dar oameni cu calități și defecte, cu convingeri și slăbiciuni, oameni care, chiar fără a fi supuși unor presiuni, pot fi influențați de mediul lor social – se conformează imperativului central al funcției lor, imparțialitatea, esența însăși a justiției.

Fără a intra în prezentarea sistemului judiciar feudal, trebuie spus că el a lăsat în urma sa, românilor cel puțin, amintiri dureroase, atât pe teritoriul comitatelor cât și pe cel al scaunelor săsești. Ei incriminează deopotrivă multitudinea instanțelor, identificarea acestora cu administrația politică, lentoarea extremă a proceselor, care comportă lungi instrucții, vacanțe, moratorii, costurile lor mari, brutalitatea pedepselor fizice, dificultățile executării sentințelor și, cel mai frecvent, parțialitatea acestora. O justiție, spune Barițiu, a cărui simbol nu era atât clasică balanță cât scaunul de tortură, cunoscutul „dères”, prezent în fața fiecărei judecătoriai, a fiecărei primării săsești, o justiție în care țărănul român nu avea nici o încredere și pe care el a ocolit-o cât a putut¹.

Chiar dacă percepția românească asupra vechii magistraturii trece prin prisma deformatoare a legislației feudale pe care ea o aplica, nu se poate totuși nega să sistemul alegerii judecătorilor în cadrul congregațiilor generale comitatense, cu tot alaiul lor de interese politice și familiale, de presiuni și corupție, a putut să împietzeze asupra cursului obiectiv al justiției. Ceea ce nu înseamnă că criticile la adresa integrității morale sau științei unor judecători se pot generaliza asupra întregii branșe, tot astfel cum nu poate fi blamat prin el însuși principiul eligibilității, de natură să mărească grija magistraților pentru reputația lor personală și pentru eminența funcțiilor pe care le dețineau. Averea de care ei dispun, ca și apartenența la o mare familie, adesea de juriști, implică și ele responsabilități benefice pentru imparțialitatea actului de justiție.

În contrast cu tot acest trecut, absolutismul habsburgic de după revoluție institue un edificiu juridic cu totul nou, mult simplificat, separat de administrație la toate nivelele sale și identic pentru întregul teritoriu. Structura sa este, începând din 1854, următoarea: în fruntea sistemului se găsește Tribunalul Suprem de la Sibiu, for de a doua instanță atât pentru cauzele civile cât și pentru cele penale, ale cărui decizii puteau fi apelate la Curtea de Casație de la Viena și în cadrul căruia funcționa ceea ce azi numim Parchet, organism menit, cum se știe, să reprezinte interesul general al statului, al societății, al comunităților, să reprime infracționalitatea. Ca foruri de primă instanță se institue 10 tribunale numite

---

¹ *Gazeta Transilvaniei*, XVI (1853), nr. 11 din 7 II.

colegiale, câte unul pentru fiecare district administrativ și financiar, care deliberează în materie civilă, penală, comercială, în „formațiuni colegiale” de 3-5 judecători și un grefier. Câte un procuror și un adjunct îndeplineau aici rolul binecunoscut de acuzator din partea statului în procesele penale. Atribuții judecătorești de primă instanță exercită, de asemenea, 31 din cele 79 de preturi, cărora le revin afacerile de mai mică importanță.

Ceea ce iarăși aduce nou absolutismul este o netă uniformizare și liberalizare a dreptului prin introducerea codurilor austriece, penal (1 septembrie 1852) și civil (1 septembrie 1853) și a procedurilor lor, eliminându-se astfel amalgamul de legi, proceduri, jurisprudențe, cutume de care s-au servit în trecut instanțele. Se inovează masiv și în privința recrutării și formării profesionale a magistraților și avocaților, și unii și alții foarte bine plătiți, și unii și alții numiți direct de ministrul justiției, exclusiv dintre licențiați în drept, pe baza unor concursuri, în cazul celor dintâi, a unor riguroase examene în cazul celorlalți². Pe lângă cunoașterea limbi germane, a „simțămintelor politice bune”, a integrității morale, condiții indispensabile pentru accesul în magistratură și în avocatură, starea socială și chiar posesiunea unei oarecare averi, fie ea câștigată și pe calea unei căsătorii, se iau și ele întotdeauna în calcul la toate aceste numiri.

Privită în ansamblul ei, justiția capătă un curs mult mai prompt, mai ușor accesibil omului de rând, mai puțin expus tentațiilor și suspiciunilor părtinirii de clasă sau etnice, dată fiind prevalența netă în magistratură a alogenuilor în raport cu băștinașii. În 1860, spre exemplu, din cei 439 de magistrați existenți, 174 erau străini, mai ales galițieni, 117 erau maghiari, 93 erau sași și 55 erau români³. Între aceștia din urmă figurează 3 consilieri la Tribunalul Suprem din Sibiu, nume binecunoscute în epocă – Ioan Bran de Lemeni, Ioan Alduleanu și Iacob Bologna -, câte un judecător la tribunalele districtuale, dar nici un președinte, nici un procuror al acestora și abia doi avocați, dintre-un total de 121 câți funcționau la acea dată⁴.

Instituit de un regim represiv, în condițiile unei stări de asediu care e prelungită până în 1854, sistemul judiciar absolutist nu este scutit nici el de carențe grave, foarte evidente din perspectiva maghiarilor, primii vizați să suporte rigorile sistemului.

Chiar fără să vorbim despre tribunalele militare din anii 1850-54, când au avut loc cunoscutele arestări, anchetări, condamnări, execuții ale capilor mișcării secuiești⁵, fără să vorbim despre extinderea atribuțiilor Curții de Casație de la Viena, noua justiție are o puternică factură etatistă pe care contemporanii o rezuma într-un adagiu foarte des repetat: *dreptul puterii bate puterea dreptului*. Se mențin totodată reminiscențe ale vechilor proceduri – în 1852 se reintroduce pedeapsa cu bătaia⁶ -, se măresc competențele judiciare ale poliției (legea presei), se face un mare exces de reglementări guvernamentale a căror minuție

² *Advokaten Ordnung*, 10 X 1853: *Buletin legi Imperiu*, 1853, nr. 251.

³ Împreună cu personalul auxiliar, numărul total al angajaților din justiția Transilvaniei se ridică la sfârșitul anului 1860 la 658 persoane (439 magistrați și 219 auxiliari) din care: 267 străini, 159 maghiari, 130 sași și 102 români: *Korunk*, III (1862), nr. 43 din 18 III.

⁴ *Provinzial-Schematismus ...* 1861, p. 30-40.

⁵ Károlyi Dénes, *Székely vértanúk 1854*, Bukarest, 1975.

⁶ Dispoziția din 27 IX 1852: *Buletin legi Transilvania*, 1852, p. 525.

frizează uneori gratuitul și, inovație radicală, întregul curs al proceselor, de la actul de deschidere a acțiunii până la redactarea sentinței, trebuie să se desfășoare în limba germană⁷.

La nivel popular impactul germanizării a fost mai puțin resimțit fiindcă împiricnații din sate își rezolvau cel mai adesea litigiile pe cale orală, fără avocați, în fața oficiilor pretoriale⁸, dar în mediul intelectual, laic și clerical, nemulțumirile au fost puternice. Abia în toamna anului 1860, când vântul căderii regimului bătea puternic, când funcționarii și magistrații străini simțeau că le fuge pământul de sub picioare, Franz Lattermann, președintele Tribunalului Suprem din Sibiu, emite un circular prin care impune subordonaților săi să învețe limbile română și maghiară, în așa măsură încât să le poată folosi în scris⁹. „*Deie cerul, exclamă Gazeta, ca stricta lui observare să desdaune toate supărările și indignațiunile ce se îngroșaseră din cauza desprețuirii limbii noastre*”¹⁰. Era totuși mult prea târziu și mult prea puțin pentru ca noua orientare să mai poată avea efectele scontate, pentru a mai putea câștiga încrederea populației în reformarea regimului, în diminuarea omniprezenței statale. Apatia generală merge până acolo, spune Barițiu, încât tomurile groase ale Buletinelor de legi, ministeriale și guberniale – traduse toate și în limba română de către Ioan Maiorescu și, respectiv, Andrei Mureșan – zăceau la primăriile sătești, netăiate, în vrafuri înalte acoperite de praf¹¹.

Condiționată la nivelul mai înalt al tribunalelor de limba germană și de costuri destul de ridicate, justiția absolutistă se afirmă în schimb prin operativitate și imparțialitate. Ca și regimul a cărui parte este, ea apare în ochii oamenilor de rând, imensa majoritate a celor care, pentru un motiv sau altul, trebuie să compară în fața instanțelor, mai puțin opresivă, în comparație cu guvernarea nobiliară de dinainte, mai apropiată de simțământul lor de dreptate. Este un fapt esențial într-o vreme când reglementarea juridică a raporturilor dintre cele două clase fundamentale ale societății feudale pune în joc viața a mii de familii, când foștii stăpâni și foștii supuși înțeleg în mod diferit marea răsturnare socială care s-a produs, caută și unii și ceilalți să folosească în propriul interes noul context, când dreptul de proprietate asupra pământului, baza existenței materiale a oamenilor, suferă o transformare fundamentală, își împătrește valoarea, naște o enormă masă de probleme. Vom înțelege mai bine complexitatea situației dacă menționăm aici doar faptul că în Transilvania nu există, precum în celelalte provincii ale Imperiului, un urbariu general, garantat legal, care să consemneze natura juridică a fiecărui pământ, în funcție de cele două categorii în care dreptul feudal îl încadra pe teritoriul comitatelor și care, *legal*, nu puteau fi schimbate una cu cealaltă: terenul alodial, folosit de nobili, neimpozabil până în 1848, intangibil și după revoluție și terenul urbarial, folosit de iobagi, supus și înainte impozitării, care va intra

⁷ Dispoziția din 1 VII 1852: *Ibidem*, 1852, p. 346.

⁸ O descriere interesantă a desfășurării unei “zile oficiale” săptămânale face Ioan Pușcariu, pretor el însuși în Țara Oltului : *Idem, Notițe despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 41.

⁹ Textul circularului din 6 X 1860: *Gazeta Transilvaniei*, XV (1862), nr. 48 din 20 VII.

¹⁰ *Ibidem*, XXIII (1860), nr. 29 din 13 VII.

¹¹ [George Barițiu] *Limba oficială*, în: *Gazeta Transilvaniei* XXV (1862), nr. 46 din 13 VII.

potrivit noii legislații, în proprietatea acestora. Ce va împiedica în noua situație pe unii dintre foștii stăpâni, care dispun, ca întotdeauna, de bani, de relații, de cunoașterea legilor, să conteste în justiție, sub diferite titluri, natura urbarială a unor pământuri folosite de foștii lor supuși, ce va împiedica pe mulți dintre cei cca. 50.000 de jeleri care trăiau pe pământuri alodiale să conteste faptic natura juridică a acestora, să refuze prestarea obligațiilor care le reveneau, să se asimileze cu de la ei putere iobagilor. Ceea ce se și întâmplă și dintr-o parte și din cealaltă – cu mari diferențe de număr și șanse -, până acolo încât în iunie 1867 erau în curs în Transilvania istorică la tribunalele de primă instanță 12.346 procese urbariale privind arabilele și fânațele¹². Cele mai multe privesc teritoriul comitatelor dar diferende urbariale există și pe Pământul Crăiesc între foștii stăpâni feudali ai zonei: Universitatea Națională, orașele Sibiu și Brașov, și cele 41 de sate românești dependente de ele¹³, tot astfel cum există și în Secuime¹⁴. Se adaugă la toate acestea procesele privind împărțirea pășunilor și pădurilor folosite înainte în comun de către nobili și țărani, cele privind comasarea hotarelor, cele apelate la forurile judiciare mai înalte. Sunt, scrie Barițiu, un „morb epidemic permanent”, care bântuie țara pe toată întinderea sa, de-a lungul a cel puțin două decenii, implicând averea a cca. 300.000 de oameni¹⁵.

Cum a încercat regimul absolutist să depășească toate aceste complicații pe care lumea feudală le-a lăsat în urma sa?

Politica agrară habsburgică de după 1849, criticată atât din punctul de vedere maghiar, care este cel al nobilimii, cât și din cel românesc, al țărănimii, sta sub semnul stabilirii unui anumit echilibru între forțele lumii rurale, atât de adânc răvășite de revoluție. O politică care îmbină principiile generale ale reformei de desființare a iobăgiei din iunie 1848 cu exigențele perioadei care urmează acesteia, principiile fundamentale aplicate și în celelalte provincii cu comandamentele dictate de realitățile specifice transilvănene, rațiuni economice și sociale de perspectivă mai lungă cu motivații politice imediate. Ceea ce este cel mai frapant este faptul că în unele privințe se merge mai departe decât în 1848 (posibilitatea pentru jelerii alodiali de a-și răscumpăra pământul pe care îl foloseau) dar în același timp, pentru atragerea nobilimii transilvănene de partea regimului, despăgubirea plătită de stat acesteia va fi disproporționat de mare în comparație cu alte provincii ale Imperiului și chiar cu Ungaria¹⁶. Or, această despăgubire, reproșează în permanență

¹² Circular, Tabla Regească, din 22 VI 1867: *Ibidem*, XXX (1867), nr. 87 din 8 XI.

¹³ George Barițiu apreciază la cca. 3000 numărul acestor procese: *Ibidem*, XXX (1867), nr. 82 din 3 X.

¹⁴ Potrivit unei statistici oficiale din 1868 din totalul de 9798 țărani dependenți din scaunele secuiești doar 2786 au fost recunoscuți de la început ca iobagi și, ca atare, au fost răscumpărați de stat, restul, fie s-au răscumpărat ei înșiși ca jeleri, fie au recurs la procese: *Kolozsvári Közlöny*, XIII (1868), nr. 20 din 15 II.

¹⁵ *Calamitățile urbariale și Dr. Rațiu*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXX (1867), nr. 82-84; *Ibidem*, nr. 87 din 8 XI 1867; *Ibidem*, XXXVIII (1876), nr. 84 din 9 XI.

¹⁶ Potrivit datelor aflate la dispoziția comisiei financiare a dietei din 1863-64, în Transilvania, unde întinderea arabilului și fânașului urbarial era în 1848 de 1. 615. 574 jug., fusese plătită la sfârșitul anului 1863 foștilor stăpâni feudali o despăgubire în sumă de 49. 944. 354 fl., despăgubire care urma să se ridice în final la cca. 72 milioane fl., în timp ce în Ungaria, unde întinderea arabilelor și fânașelor urbariale era de 6. 654. 840 jug. și unde pământul era mult mai fertil, suma totală a despăgubirii era calculată la numai 149. 710. 965 fl: Benda Gyula, *Op. cit.*, p. 154; *Akten und Verhandlungen des siebenbürgischen 1863/64 Landtages*, Hermannstadt, 1864, p. 232-237, 613-622.

românii și sașii guvernului, reprezenta o povară foarte grea pentru populație, care o suportă în întregul ei pe calea impozitelor, statul austriac neîndeplinind aici decât rolul unui coordonator de plăți.

Debutul agrar al regimului absolutist se face prin introducerea, între 1850-1854, a cadastrului, operă topografică de mare anvergură, realizată de un corp specializat de ingineri civili și militari, cu concursul autorităților locale și al comunităților, prin care se conscriu sistematic, sat de sat, toate proprietățile funciare, cu precizarea întinderii lor în jugere cadastrale, a naturii pământului, a clasei lui de fertilitate, a impozitului care trebuia plătit pentru el, a naturii lui juridice – alodial sau urbarial -, cu consemnarea strictă a tuturor celor care, sub un titlu sau altul, îl folosesc sau ridică pretenții asupra lui. Va fi un instrument fundamental de care justiția – singura în măsură să ia deciziile asupra proprietarului – se va folosi la fiecare pas în tot noianul cauzelor legate de pământ.

A urmat, după patru ani de investigații, patenta imperială din 21 iunie 1854, care, în esența sa, consfințește juridic realitățile instaurate faptic în timpul revoluției¹⁷ iar apoi, după alți patru ani, în 1858, patenta privind despăgubirea dijmelor țărănești de dinainte de 1848 și instituirea tribunalelor urbariale, destinate exclusiv soluționării litigiilor funciare.

Noile instituții, 10 la număr, câte una pentru fiecare district, cu o instanță de apel la Sibiu și având fiecare câte un președinte și 4-6 judecători, vor funcționa pe baza unor instrucțiuni emise la Viena, prin care totul este reglementat extrem de minuțios, de înaintarea dosarului până la pronunțarea deciziei¹⁸. Întreg personalul lor – 48 judecători și 17 auxiliari – a fost numit dintre juriștii pământeni, cunoscători ai relațiilor de proprietate ale Transilvaniei și dreptului acesteia, oameni a căror integritate morală era mai presus de orice suspiciune, între care - fapt de neconceput înainte de 1848 – și 8 judecători români, cel mai cunoscut fiind Vasile Ladislau Popp, viitorul viceguvernator și președinte al Astrei¹⁹. Este unul din motivele pentru care Academia juridică săsească din Sibiu cunoaște după revoluție un puternic aflux de studenți români: 30 în 1853, 80 în 1862, cca. 200 între aceste două date²⁰. O influență benefică asupra derulării proceselor urbariale, a justiției în ansamblul ei exercită, de asemenea, standardizarea riguroasă a studiilor de drept, condiționarea intrării în magistratură și barou de o licență universitară, de depunerea doctoratului, de omologarea, foarte dificilă, a studiilor făcute la Academiile juridice de 3 ani, de promovarea unor examene pentru juriștii formați după vechile norme.

Tribunalele urbariale funcționează până în decembrie 1861, când cauzele de această natură sunt preluate de judecătoriile comitatense și se reactivează între 1867-1872, când

---

¹⁷ Textul trilingv în: *Buletin legi Transilvania*, 1854, fasc. VIII, p. 300-325; despre ea: I. Pușcariu, *Comentariu la prealnalta patentă din 21 iunie 1854 pentru Ardeal*, Sibiu, 1858; B. L. Popp, *Îndreptariu în cauzele urbariale* [Blaj], 1860. Pregătirea și principalele prevederi ale legii: Iosif Kovács, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1973, p. 61-74.

¹⁸ Textul instrucțiunii din 27 I 1858 în: *Buletin legi Transilvania ...*, 1858, fasc. VIII, p. 49-196.

¹⁹ Întreg personalul lor în: *Provinzial-Schematismus für das Grossfürstenthums Siebenbürgen im Jahre 1861*, Hermannstadt, 1861, p. 26-28.

²⁰ *Gazeta Transilvaniei*, XVI (1853), nr. 82 din 14 X; *Telegraful român*, X (1862), nr. 35 din 3 V, nr. 66 din 19 VIII.

din nou ele revin instanțelor obișnuite. Ceea ce știm despre aceste foruri, mai mult din relatările contemporanilor decât din cercetarea propriu-zisă a arhivelor lor²¹, este că cei dintâi și cei mai mulți care li se adresează au fost foștii stăpâni feudali, fie pentru recunoașterea dreptului lor de proprietate asupra unor pământuri folosite de jeleri, fie pentru revendicarea, sub diverse prezumții de drept, a unor pământuri iobăgești, cu deosebire în scaunele secuiești sub titlul de „siculica hereditas”. În Scaunul Arieșului, spre exemplu, din 121 de procese deschise la noile instanțe, 85 se încadrează în această categorie²². Sunt citate în presă cazuri concrete de latifundiar care, deși despăgubiți de stat pentru anumite pământuri recunoscute ca iobăgești, pretind după 1858, *via juris*, celor care le foloseau să le răscumpere încă o dată, cu motivația că sunt jeleri, taxaliști, curialiști, etc.²³

Se știe, de asemenea, că dacă, potrivit Patentei urbariale, au fost câștigate procesele cu jelerii nesupuși, cele referitoare la pământurile iobăgești au comportat minuțioase cercetări la fața locului, numeroase înfățișări și apeluri la forurile superioare, că atât înainte cât și după 1858 autoritățile absolutiste au căutat să mențină situația existentă în 1848, ocolindu-se măsurile de forță, că asupra deciziilor definitive care s-au luat în litigiile funciare, individuale sau colective, nu planează suspiciunile unor parțialități de clasă sau naționale. Barițiu, implicat un timp personal în noul sistem judiciar, mai întâi în postura de pledant - câștigător a mai multor cauze ale românilor din Brașov și împrejurimi, precum cele ale Zărneștiului și Săcelelor, cu magistratul orășenesc²⁴ -, apoi în aceea de ... arestat preventiv, timp de 8 zile, în 1852²⁵, îl caracterizează în felul următor: „*Mai ales justiția din aceea perioadă este recunoscută ca cea mai bună din toate câte s-au experimentat de sute de ani până în ziua de astăzi pe spinarea popoarelor*”²⁶.

Cum evoluează sistemul judiciar în noul regim constituțional maghiar, prezidat de Kemény și Mikó, cum se restructurează el după căderea acestuia, cum se poziționează națiunile Transilvaniei față de domeniul comun al administrării dreptății?

Restaurarea, în aprilie 1861, a guvernării centrale și locale autonome aduce cu ea revenirea la vechea ordine judiciară, ceea ce înseamnă atât în comitate cât și pe Pământul Crăiesc recontopirea justiției cu administrația la baza și la vârful ei, alegerea magistraților de către adunările jurisdicționale, revenirea la vechea organizare judecătorească.

Într-adevăr, la 1 mai 1861 Guvernul maghiar din Cluj își reia vechile sale prerogative judiciare ca for de a III-a instanță iar în iunie se reconstituie Tabla Regească din Târgu Mureș și se întrunește Universitatea săsească, foruri de instanța a II-a – primul numit, al

²¹ I. Kovács, *Despre activitatea așa-numitelor "Judecătorii urbariale"*, în: *Acta Musei Napocensis*, II (1965), p. 465-478.

²² *Ibidem*, p. 471.

²³ Dr. Ioan Rațiu, *Nevoi urbariale în Transilvania*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXIX (1866), nr. 48 din 22 VI.

²⁴ George Barițiu, *Părți alese ...*, II, ed. II-a, Brașov, 1994, p. 628, 653-54.

²⁵ Arestarea lui Barițiu în 18 II 1852, semnificativă pentru realitățile momentului, s-a datorat faptului că el a apelat la Guvernul în vederea eliberării de sub obligația tragerii la sorți pentru armată a unui tânăr din Brașov, care, deși scutit *legal*, nu s-a prezentat în fața comisiei militare, fapt ilicit, tănuț autorului recursului, devenit astfel apărătorul unui infractor, descrierea situației și a altor diferende juridice din zonă în: G. Barițiu către I. Maioreșcu, 5 III 1852, în: *George Barițiu și contemporanii săi*, VII, București, 1985, p. 71-72.

²⁶ George Barițiu, *Părți alese ...*, III, ed. II-a, Brașov, 1994, p. 640.

doilea ales -, având în subordinea lor, la nivelul jurisdicțiilor, sedriile generale și parțiale în comitate, magistratele orășenești pe Pământul Crăiesc, magistratele și senatele tuturor localităților cu statut urban. Dedesubtul acestora, juzii cercuali (solgăbirăii) într-o parte a teritoriului, inspectorii scăunali în cealaltă, redevin, la fel ca în trecut, judecători de pace: ei trec din sat în sat și rezolvă la fața locului, în prezența împetricinaților, fără hârtii, fără avocați, asistați de judele și jurații sătești, cauzele de importanță mai mică care apar: furturi, tâlhării, vătămări corporale, încălcări ale proprietății sau ale normelor asolamentului agricol local, împotriviri față de poruncile oficiale etc. Ca și în perioada absolutistă juzii și jurații satelor au dreptul de a arbitra în litigiile cele mai mărunte legate de persoane și avere care nu depășesc valoarea a 3, respectiv, a 12 fl.

Iată, pentru exemplificare, alcătuirea acestui aparat zonal în comitatul Turda: 176 juzi sătești, 12 solgăbirăi care rezolvă cauzele legate de valori de 12-60 fl., 2 vicecomiți îndreptățiți să se ocupe de cele cuprinse între 60-200 fl., o judecătorie, numită generală, la Turda și una numită parțială la Reghin, fiecare cu câte un președinte, un procuror (fiscal) și 6-8 judecători, aleși dintre juriștii deținători ai unei proprietăți imobiliare pe teritoriul comitatului²⁷.

Încă înaintea deplinei constituirii a acestui aparat judiciar, marea problemă care se ridică în fața sa este aceea a legilor după care el urma să administreze dreptatea. Potrivit ordinelor Cancelariei aulice vieceze, baza lui de drept ar fi trebuit să rămână în continuare cea austriacă din perioada anterioară, ceea ce însă contravenea intereselor vechilor deținători ai puterii. În această situație, Guvernul din Cluj, urmând exemplul conferinței Curiei regale din Ungaria, instituie în cadrul său o comisie judiciară specială, chemată să stabilească modalitățile coordonării vechiului drept transilvănean – singura bază legală, perorează pretutindeni exponenții nobilimii, a unei justiții constituționale – cu marile schimbări impuse de revoluție: desființarea iobăgiei, egalitatea în fața legii, abolirea aviticității etc.

Urmând deciziile acestei comisii²⁸, apropiate de cele adoptate la Pesta, noile foruri judiciare revin, cu unele modificări, la dreptul și procedura veche în cauzele penale, la dreptul și procedura veche în cele civile – cu schimbările impuse de noul regim al proprietății -, la vechile norme maghiare ale dreptului comercial, la vechile persoane și locuri de adevărire, înlocuite în deceniile absolutismului cu notari publici. În privința baroului, domeniu foarte sensibil în Transilvania – „țara avocaților”, țara în care funcționaseră până în 1848 nu mai puțin decât 6 *juris cathedra* cu limba de predare maghiară, de câte doi ani fiecare, (3 la colegiile mari din Cluj, câte una la Aiud, Târgu Mureș și Odorhei) și Academia de drept săească de la Sibiu – sunt reabilitați avocații recunoscuți legal până la revoluție, ceilalți urmând să fie supuși unor examene la Tabla Regească.

²⁷ Protest cott. Turda, 27 XII 1861: *Korunk*, III (1860) nr. 2 din 3 I.

²⁸ Procesul verbal al ședințelor sale, desfășurate în mai-iunie 1861, în: *Korunk*, II (1861), nr. 119 din 1 VI, nr. 120 din 2 VI, nr. 124 din 8 VI, nr. 133 din 21 VI, nr. 141 din 3 VII, nr. 43 din 6 VII.

Printr-un paralelism deloc surprinzător, tot în iunie 1861 Universitatea Națională din Sibiu hotăra cu majoritate de voturi repunerea în vigoare, ca unic cod de legi al Pământului Crăiesc, a vechilor statute săsești, revizuite potrivit noii situații.

Viața acestei noi justiții, maghiare și săsești, s-a încheiat în decembrie 1861: prea scurtă pentru a-și putea arăta faptic toate rigorile, suficientă însă pentru a-și face simțite amenințările. În fața puternicei recrudescențe a conflictelor urbariale care a secondat ca o umbră revenirea nobilimii pe vechile sale poziții politice, în rândul intelectualilor români, slab reprezentați în magistratură, apar serioase temeri privind soarta litigiilor asupra pământului care puneau în joc existența materială a mii și mii de familii țărănești. Vor fi oare împričinații din sate, neștiutori de carte, dezorientați, necunoscători ai limbii maghiare în care urmau să li se dezbată cauzele, în măsură să facă față tuturor exigențelor unor lungi procese, vor fi ei în măsură să găsească avocați nu numai buni dar și destul de curajoși pentru a le prelua cauzele, se va ridica corpul judecătoresc peste condiția de clasă și națională pentru a nu se comite nedreptăți, într-un moment când tensiunile interetnice erau atât de puternice, sunt întrebări care revin mereu în ziarele românești. La nivel popular demersurile legale și acțiunile de forță ale unora dintre foștii stăpâni feudali, concursul, justificat sau nu, pe care aceștia îl primesc din partea autorităților locale, expropriările, licite sau ilicite, de pământuri care se produce merg până acolo încât în satele Albei de Jos oamenii ajung să se teamă, scrie Axente Sever în *Gazeta*, că domnii lor maghiari vreau să-i facă iarăși iobagi²⁹.

Pendantul cotiturii care se produce în administrația publică, în decembrie 1861, odată cu noua guvernare Nádasdy-Crenneville a fost o nouă restructurare a justiției. Se schimbă șeful acesteia – numit acum în persoana unui om nou, juristul român Vasile Ladislau Popp, președinte al senatului judecătoresc al Guberniului, instanța supremă a țării – și totodată se revine la principiile numirii magistraților, la separarea de administrație, la baza de drept insituită în perioada absolutismului.

Schimbări mari se fac și în organizarea sistemului. Tabla Regească din Târgu Mureș, instituția cea mai prestigioasă a vechii justiții, instituția ai cărei judecători erau membri de drept ai dietei țării, erau aleși de ea și funcționau și ca notari ai acesteia, instituția în care anual își făceau practica avocațială 70-80 de canceliști, este structurată acum după modelul Tribunalului Suprem din timpul absolutismului. Ea este încadrată cu un personal numeros – 55 de angajați, jumătatea efectivului Guberniului – în fruntea cărora se află un președinte, în persoana fostului ei conducător, baronul Apor Károly, un vicepreședinte, care va fi Ioan Alduleanu, 15 judecători, între care și 6 români, 2 procurori, funcționari auxiliari, canceliști, dar continuă să păstreze limba maghiară ca limbă internă de funcționare iar ședințele sale încetează de a mai fi publice³⁰.

²⁹ [Axente Sever] *Un cercular al comitetului suprem din Alba Inferioară și oare ce vreau oamenii noștri cu vorbe dulci și fapte acre*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 41 din 20 V.

³⁰ Rescristul din 10 IV 1862: *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1862), nr. 33 din 1 V.

Pe linia oficială a separării de administrație și în același timp pentru a se veni în sprijinul sașilor, a răspunde solicitărilor lor, pentru Pământul Crăiesc se instituie la Sibiu, la sfârșitul anului 1862, un tribunal de apel propriu al cărui președinte va fi comesul Konrad Schmidt – secondat de Iacob Bologa – și ai cărui judecători vor fi numiți de împărat dintre candidații propuși de Universitatea săsească³¹.

La nivelul jurisdicțiilor se instituie 20 de tribunale comitatense, scăunale și orășenești cu o organigramă unitară, cărora li se varsă acum și cauzele urbariale, în care interesul statului este bine asigurat și în care românii obțin, grație lui Vasile Ladislau Popp, o reprezentare incomparabil mai bună decât în trecut: 5 funcții de președinți, 8 de procurori³² și 87 alți magistrați, cunoscători toți ai limbii germane, cei mai mulți și a celei maghiare. „*Iată, scrie Gazeta, referindu-se la aceștia, o frumoasă garanție că românii nu vor înseta ca până acum de dreptate ... D-zeu, li se adresează ea, vă deie tărie de viață și de spirit ca patria să atesteze pentru viitorime câtă daună a rezultat pentru fericirea ei din eschiderea unui popor atât de leal din statul drepturilor politice*”³³. Merită să fie evocat, pentru exemplificare, tribunalul din Târnăveni, localitatea de reședință a comitatului Târnava, al cărui personal era alcătuit, la fel ca și corpul funcționarilor administrativi, din români, maghiari și sași într-o proporție apropiată de cea a populației și pe care șeful jurisdicției, Ioan Pușcariu, îl deschide la 29 martie 1862, îmbrăcat în costum național, cu o cuvântare rostită în toate cele trei limbi ale țării³⁴.

Care sunt efectele noii reformări asupra justițiabililor de rând? Nu se poate vorbi despre o schimbare a gradului de accesibilitate a justiției, câtă vreme repartitia geografică a instanțelor a rămas în linii mari aceeași – cca. 70-80.000 de locuitori pentru un tribunal –, câtă vreme atribuțiile judiciare ale juzilor cercuali și sătești rămân și ele neatinse, dar contemporanii vorbesc în schimb despre o reducere a costurilor sale, despre o mai bună adaptare a sa la realitățile și nevoile societății, despre o incontestabilă creștere a încrederii populare în actul de drept. În ochii românilor, preocupați mereu de impactul copleșitor al litigiilor urbariale, revenirea la „codicele nemțești” apare ca un moment salvator de cea mai mare importanță, aproape o garanție intrinsecă a stopării ofensivei antițărănești începută în 1861.

Într-adevăr, în anii care vor urma, cu toate că încărcătura judecătorilor rămâne mare ca în toate perioadele de tranziție, nu se semnalează cazuri de deposedări colective, despre care să se vorbească iar procesele urbariale, ale căror dosare ocupă la judecătorii camere întregi, mai mult se amână decât se decid, mai mult se decid decât se execută. Străbatem perioada în care se afirmă în fiecare regiune câte un avocat de mare notorietate, apărător fie a foștilor stăpâni, fie a foștilor iobagi, între care figurile cele mai cunoscute sunt cele ale

³¹ Rescriptul din 4 XI 1862: [Jakob Rannicher], *Sammlung ...* III, Hermannstadt, 1863, p. 17-19.

³² Între aceștia figurează la Turda și Dr. Ioan Rațiu, care în 28 V 1862 își înaintează, în limba română, demisia cu motivația incompatibilității calității sale de avocat provincial, angajat într-un mare număr de procese, cu aceea de apărător al intereselor statului: textul în MOL., F-263, 1862-2601.

³³ *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1862), nr. 30 din 14 IV.

³⁴ *Ibidem*, nr. 26, din 31 III; Ioan Pușcariu, *Notițe ...*, p. 64.

lui Pavay Elek și Ioan Rațiu, și unul și celălalt cu notabile intervenții în presa maghiară, respectiv, românească³⁵.

Ca și în administrație, ascensiunea românească în justiție stă sub semnul vulnerabilității. Nimic nu este mai elocvent pentru compromisul impus din Viena și în acest domeniu decât modul în care se reglementează folosirea limbilor populației în tribunale. Este în același timp o bună ocazie de a vedea cât de mari rămân în continuare tensiunile interetnice, câtă intransigență se manifestă, și de o parte, și de cealaltă într-o chestiune care nu doar că întrupează direct identitatea națională dar are în interiorul palatelor de justiție și o mare importanță practică.

Conform noilor dispoziții oficiale, limba de funcționare internă a tribunalelor rămânea, la fel că în trecut, maghiara în comitate, germana pe Pământul Crăiesc dar instanțele aveau obligația de a organiza dezbaterile finale și de a redacta sentința în limba maternă a împetricinului³⁶. Obligație pe care atât Guvernul cât și Tabla regească și cu atât mai mult autoritățile locale o respecta prea puțin în cazul românilor, fie datorită insuficienței cunoașterii a limbii lor – se vorbește despre o limbă a poporului, cunoscută tuturor și de o alta, greu accesibilă, latinizantă, a intelectualilor – , fie datorită resentimentelor care li se nutreau. Mai mult decât atât, forul judiciar de apel din Târgu-Mureș este acuzat chiar de restricții directe³⁷. Apar astfel reacții românești puternice dintre care unele sunt comentate în presa Vienei și ajung chiar în dezbaterile consiliului Vienei de miniștri. Iată două incidente din 1862 legate de justiție care au stârnit o mare vâlvă.

Primul se produce chiar la Tabla Regească din Târgu Mureș, unde președintele acesteia, Apor Károly, refuză depunerea în limba română a jurământului obligatoriu a unuia dintre noii săi judecători, fostul viceprefect al revoluției George Roman, care apelează la Guvernul din Cluj³⁸ și care, refuzat și de aici, se adresează Cancelariei aulice Vienei³⁹. Cum solicitarea este respinsă și de acest for, chestiunea ajunge în fața cabinetului ministerial care, de asemenea, se pronunță pentru menținerea status-quo-ului lingvistic, până la soluționarea ei decătore dieta care urma să se deschidă⁴⁰.

Protagonistul altui incident tot atât de discutat a fost, în comitatul Alba de Jos, Axente Sever, arestat și închis la Aiud, timp de o săptămână, deoarece a refuzat să accepte citația în limba maghiară, apoi și pe cea în germană, pentru a compărea, ca martor, într-un proces penal, pretext binevenit, chiar căutat, pentru intimidarea unuia dintre protagoniștii rezistenței pasive românești față de conducerea maghiară a jurisdicției. Fiind vorba de o

³⁵ *Kolozsvári Közlöny*, XIII (1868), nr. 24 din 25 II, nr. 26 din 29 II, nr. 27 din 3 III, nr. 29 din 7 III; [Ioan Rațiu], *Calamitățile urbariale și Dr. Rațiu*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXX (1867) nr. 82 din 3 XI/22 X, nr. 83 din 6 XI/25 X, nr. 84 din 10 XI/29 X.

³⁶ Rescriptul din 21 XII 1860: [Iakob Rannicher], *Sammlung ...I*, p. 25-27; decretul aulic din 27 V 1862: MOL., D-229, 1862-1634.

³⁷ Protestele din comitatele Dăbâca și Turda și districtul Năsăud: MOL., F-263, 1862-3351, 4019; *Gazeta Transilvaniei*, XXVI (1863), nr. 61 din 31 VII.

³⁸ MOL., F-263, 1862-3013.

³⁹ *Idem*, D-228, 1862-564.

⁴⁰ ÖMR., V/4, p. 270 (șed. din 10 și 13 X 1862); ÖMR, V/5, p. 376 (șed. din 13 XII 1862); *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1862), nr. 75 din 22 IX, nr. 90 din 14 XI.

personalitate atât de cunoscută a cărei detenție, eveniment prin ea însăși, putea isca serioase complicații, atât cazul în sine, cât și procesul de care el era legat – este vorba despre împotrivirea cu forța a unui grup de săteni din Bucium (Abrud) față de arestarea fostului lor jude – face mari valuri, ajunge imediat în fața Guvernului din Cluj, a Cancelariei aulice vieneze⁴¹, astfel încât la 1 septembrie 1862 guvernatorul Crenneville ordonă el însuși comitelui Pogány György punerea imediată în libertate a celui arestat și citarea sa în limba română în fața instanței din Aiud⁴². Prefectul revoluției, jubilează *Gazeta*, se află iar pe picior liber „curat ca aurul”. *Sic itur ad astra*, încheie ea⁴³.

Deși episoade de această natură se produc și în alte locuri, unele mediatizate⁴⁴, altele îngropate în hârtii⁴⁵, nu se poate ignora faptul că limba română începe totuși în acești ani să-și croiască un loc al său în fața instanțelor, că la Năsăud, Făgăraș, Abrud tribunalele sunt aproape în întregime românești⁴⁶, că problema limbii își va găsi, cel puțin principial, o rezolvare echitabilă printr-o lege aparte a viitoarei diete. Tot astfel cum va fi soluționată și chestiunea separării de administrație prin constituirea în 1865 a Tribunalului Suprem al Transilvaniei în fruntea căruia va fi numit viceguvernatorul român al țării, Vasile Ladislau Popp⁴⁷.

Ceea ce nu a putut face majoritatea românească a dietei din Sibiu a fost să împiedice stabilirea sediului noului for la Viena și în același timp să schimbe cursul greoi al activității tribunalelor, supraîncărcate cu procese, slab încadrate cu personal, prost finanțate de stat. Și totuși cu câtă nostalgie vor privi românii din Transilvania înapoi chiar din primii ani de după 1867, când încep să resimtă promptitudinea unei alte justiții.

---

⁴¹ MOL., D-228, 1862-391.

⁴² MOL., F-263, 1862-1225, 4268, 6681; F-264, 1862-902, 912, 1027.

⁴³ *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1862), nr. 70 din 5 IX; o descriere amănunțită a situației în: Axente Sever, *Quod difertur non aufertur. Pentru ce prinseră și închiseră domnii din Aiud pre Axentie*, în: *Ibidem*, XXV (1862), nr. 72 din 12 IX, nr. 73 din 15 IX, nr. 74 din 19 IX; BAR, București, Mss. rom. 973, f. 285-286.

⁴⁴ Cazul judecătorului Ioan Șipotariu de la tribunalul comitatului Dăbâca (Gherla), mutat disciplinar la Dej, pentru protestul lui, socotit ilegal, față de o abateră procedurală a completului de judecată legată de pronunțarea sentinței unui inculpat român: *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1862), nr. 84 din 24 X; nr. 90, din 14 XI.

⁴⁵ Situațiile survenite la tribunalele din Turda, Reghin, Hațeg, Gherla: MOL., F-263, 1862-3595, 1006, 4019; F-266; 1863-12. 309.

⁴⁶ Predominarea românilor la tribunalul din Abrud este cauza pentru care, spun contemporanii, Tabla Regească din Târgu Mureș a refuzat să trimită procesul penal al satului Bucium în dezbateră acestei instanțe, trimițându-l forului din Aiud, care se găsea la o mare distanță de cei implicați în cauză.

⁴⁷ Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei*, (1863-1864), Cluj-Napoca, 1979, p. 161-182.

RESURSE PROPRII ȘI ALOCAȚII BUGETARE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL, RELIGIA, CULTURA NAȚIUNILOR TRANSILVĂNENE

Ne-am putea aștepta ca repartiția alocațiilor bugetare pentru nevoile școlilor bisericilor, instituțiilor culturale să facă în Transilvania obiectul unor acerbe controverse publice. Cu atât mai puternice cu cât impactul lor politic este aici foarte mare, cu cât denivelările de tot felul dintre competitori erau mai abrupte, cu cât resursele disponibile erau, în cea mai săracă provincie a Imperiului cu excepția Bucovinei, mai mici.

În realitate, problemele legate de gestiunea finanțelor statului apar doar tangențial în dezbaterile publice a anilor 1861-63, întrucât ele erau, legal, de competența parlamentului central vienez, ca parte integrantă a bugetului general al Imperiului, și până în 1864 nu au fost date niciodată publicității. Prerogativele financiare ale dietelor transilvănene, drastic limitate și înainte de evoluție – controlul asupra unui sfert din suma impozitelor, necesar acoperirii cheltuielilor administrative și justiției provinciale¹ – sunt aproape cu totul anulate prin actele constituționale ale noii epoci. Astfel încât, chiar și după întrunirea dietei din 1863-64, ceea ce intră în dezbaterile acesteia nu e bugetul propriu zis al țării, în care se includ și sumele destinate cultelor și învățământului, ci doar gestiunea fondului bănesc creat, din impozite, pentru despăgubirea foștilor stăpâni feudali și gestiunea unui minuscul fond destinat sănătății și jandarmeriei.

Survin, pe de altă parte, reticențele maghiarilor și sașilor, mai exact a confesiunilor lor, cele care patronează școala, de a accepta subvenții directe din partea statului, pentru a evita astfel pretențiile acestuia de a interveni în treburile învățământului propriu: instituirea corpului didactic, limba de predare, programele de studii, manualele etc., pretenții firești, atunci ca și acum, din partea oricărui finanțator.

Reticențe posibile în condițiile unor biserici cu o înzestrare materială proprie puternică sau chiar opulentă, administrată întotdeauna cu grijă, mărită de la o generație la alta și cu un ambient social nu numai dispus dar și capabil să suplinească prin contribuții regulate, colecte, donații, legate testamentare sprijinul material statal. Reticențe care nu se traduc totuși întotdeauna prin refuzuri categorice. Iată, spre exemplu, în 1861, când confesiunile transilvănene își recâștigă supremația în materie școlară, atât maghiarii cât și sașii recuză denumirea unor consilieri guberniali proprii pe rol de inspectori școlari, dar cei dintâi salută în schimb instituirea de către stat în 1863 a Academiei maghiare de drept din

---

¹ Bethlen Farkas, *Adatok ...*, p. 3.

Cluj, tot astfel cum ceilalți nu se opun etatizării Academiei juridice săsești din Sibiu, deschise pe cheltuielile proprii în 1844.

Cât privește pe românii transilvăneni, oblăduiți de două biserici sărace, lipsiți de o nobilime și o burghezie bogate și instruite, lipsiți de mari averi colective, aflați abia la începuturile procesului de instituționalizare pe baze moderne a școlarizării, mult în urma celorlalte două națiuni, sprijinul material al statului apare ca un component fundamental chiar indispensabil al modernizării lor. El este solicitat în 1848 atât dietei cât și împăratului – școli elementare în sate, gimnazii în orașe, școli militare și tehnice, seminarii teologice, universitate proprie, citim în petiția adunării naționale de la Blaj² -, cu justificarea aportului precumpănitor românesc la constituirea bugetului, cu rezerva explicită a neamestecului forurilor statale în problemele interne ale învățământului, cu speranțe mari că asemenea cereri vor fi ascultate. Speranțe care se spulberă una după alta pe măsură ce suflul conservator și represiv de după revoluție se face tot mai puternic resimțit. Mai mult decât atât, deși se încurajează dezvoltarea învățământului elementar, planul pașoptist al înființării unei Academii de drept cu limba de predare română, fie ea susținută și numai din propriile puteri materiale ale națiunii, este considerat de autoritățile absolutiste indezirabil, chiar subversiv. Până acolo încât în 1852, când cu prilejul vizitei imperiale, se emit dispozițiile de principiu privind Academiiile juridice de la Cluj și Sibiu³, când la Blaj încep să se facă demersuri pentru o instituție similară, poliția percheziționează concomitent reședința episcopului blăjean și locuința din Viena a lui Ioan Maiorescu, promotorul întregii acțiuni⁴.

Nimic, de altfel, nu arată mai clar modul cum puterea habsburgică instrumentalizează politic finanțarea școlii decât tocmai această chestiune a academiilor naționale de drept, reluată în 1863, când se deschide efectiv cea de la Cluj – compensație acordată maghiarilor pentru pierderea supremației lor tradiționale în domeniul legislativ – , când se preiau la buget cheltuielile celei din Sibiu a sașilor, când românii sunt ignorați din nou. Tot ce obțin ei în această privință se reduce la subvenționarea de către stat a câte 3 profesori asociați la fiecare din aceste două noi instituții, chemați să țină prelegeri de drept în limba română studenților interesați și să emită certificate de frecvență și de examene, indiferent dacă pentru specialitatea lor exista sau nu o catedră ordinară⁵. Este momentul, trăit de români ca o mare traumă, în care intelectualitatea lor începe, la chemarea *Gazetei*, o lungă campanie

---

² *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române, C. Transilvania*, IV (red. Ștefan Pascu), București, 1988, p. 43.

³ Emise în august 1851, decretul imperial enunțative privind înființarea Academiei de drept din Cluj și elatizarea celei din Sibiu, sunt reluate în preajma vizitei imperiale din iulie 1852 însă rămân și de această dată fără urmări practice datorită împotrivirii guvernatorului Schwarzenberg, atât față de plănuita facultate maghiară, cât și față de cea dorită de români; el pledează pe lângă împărat în timpul vizitei acestuia și apoi în fața Cabinetului pentru mutarea sediului Guberniului la Cluj și ridicarea unei universități "paritetice" a țării la Sibiu, prin extinderea vechii Academii săsești de drept, plan asupra căruia nu se ia la Viena o decizie finală: *ÖMR*, III/1, red. Waltraud Heindl, Wien, 1975, p. 429-432 (șed. din 22 I 1853).

⁴ BAR, București, Mss. rom. 993, f. 125-128; *Transilvania*, XI (1878), nr. 4 din 15 II, p. 40-41; *George Bariț și contemporanii săi*, I, București, 1973, p. 363-364.

⁵ Singura numire pe care se va face pentru unul din aceste 6 posturi este, în 1866, aceea a lui dr. Ioan Racuciu la Academia de drept din Sibiu: *Gazeta Transilvaniei*, XXIX (1866), nr. 69 din 11 IX.

pentru colectarea de fonduri bănești în vederea întemeierii unei facultăți juridice proprii obiectiv abandonat abia în 1881⁶. Și, totodată, momentul în care vechiul dezechilibru al alocațiilor bugetare școlare cunoaște, surprinzător, o puternică adâncire.

Alocații pe cât de mici pe atât de inegale. Iată ce aflăm dacă urmărim structura bugetului Transilvaniei pe anul 1865, instructivă sub multe aspecte: dintr-un total de 3.540.000 fl., cât votează parlamentul central vienez, sunt rezervați învățământului 160.000 fl. (4,5 %), din care revin *exclusiv* românilor 10,9 %. Este vorba despre micile plăți, moștenite din timpul lui Iosif al II-lea, ale învățătorilor celor 12 școli așa numite triviale, despre cele ale nou plănuiților profesori asociați de drept și despre 4 modeste subvenții de câte 2-4.000 fl., pentru gimnaziile din Brașov și Năsăud și pentru preparandiile din Năsăud și Blaj, ultima obținută la Viena doar cu prețul unor penibile insistențe. Restul revine, pe de o parte unor instituții școlare de stat, aconfesionale, cu limba de predare, fie maghiară (Școala de chirurgie și Academia de drept din Cluj) cu 27,1 %, fie germană (Academia de drept, Gimnaziul de stat și școala reală din Sibiu) cu 25,2 %, pe de alta unor orfelinate (26,3 %) și pentru burse la școlile militare și Terezianumul vienez (17,5 %) – între beneficiarii acestora din urmă numărându-se și Titu Maiorescu – și alte mărunte cheltuieli (3 %)⁷. Să menționăm că mai mult de jumătate din aceste alocații fuseseră acordate înainte de 1848 și că cele noi fuseseră stabilite la Viena potrivit interesului imediat al puterii de stat.

Situația se inversează la capitolul culte, înscris cu 147.000 fl. (4,1 %), unde nu figurează nici reformații, nici unitarienii - independenți material de stat, pentru a nu-și periclita autonomia confesională -, unde românii sunt beneficiari cu 83,7 %, restul revenind romano-catolicilor și luteranilor, ca o completare la fondurile bănești proprii de care aceștia dispuneau. La rândul ei susținerea financiară a confesiunilor românești – inegal împărțită între ele: 60 % pentru greco-catolici și 40 % pentru ortodocși, la o populație numeric paritară – este alocată aproape integral după revoluție și se referă, pe de o parte la așa nunita „milă împărâtească” de 30.000 fl., și, respectiv 24.000 fl., acordată pentru ajutorarea celor mai săraci parohi uniți și ortodocși, iar pe de altă parte la finanțarea principalelor instituții eclesiale românești: mitropolia din Blaj, episcopia ortodoxă (26.000 fl.), episcopia unită a Gherlei (42.000 fl.)⁸.

Referitor la biserica romano-catolică, trebuie menționat că ea dispunea, pe lângă marile moșii din Alba Inferioară, donate de stat la 1715, cele mai extinse după ale Fiscului, de fundațiuni bănești de peste 1.800.000 fl., în 1863, cele mai mari din Transilvania, ale căror dobânzi anuale depășeau 25.000 fl. În completarea acestora se adăuga de la buget suma de 8.500 fl.⁹

⁶ S. Retegan, *Lupta burgheziei române din Transilvania pentru înființarea unei facultăți juridice proprii (1848-1883)*, în: AHC., X (1967), p. 307-317.

⁷ George Barițiu, *Bugetul cultelor și al instrucțiunii publice preliminar pentru Transilvania*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII (1865), nr. 8 din 8 II.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

Cât privește biserica luterană, aceasta primește din partea împăratului în februarie 1861 o donație anuală de 16.000 fl., care venea, ca și în cazul ajutorului acordat preoțimii române, pe urmele demersurilor mai vechi ale fostului guvernator Lichtenstein¹⁰.

Și într-un caz și în celălalt, aceste alocații bugetare erau destinate susținerii conducerii centrale a celor două confesiuni, deoarece situația materială a preoților romano-catolici și evanghelici răspundea pe deplin așteptărilor momentului, era chiar strălucită în comparație cu cea a clerului românesc. Și unii și ceilalți, beneficiau de folosința unor mari și fertile porțiuni canonice, pe lângă care, fie se bucură de susținerea financiară a unui patron, fie dispun de răscumpărarea bănească a fostelor zeciueli. Este suficient să precizăm că cei 252 de preoți luterani – din care 226 cu studii universitare în Germania - erau remunerați de stat, din fondul special de răscumpărare a zeciuelilor, cu salarii între 300 și 3000 fl., cu o medie de cca. 1000 fl. pe an¹¹.

Parcimonioase, interesate, selective cu învățământul și cultele, autoritățile habsburgice nu își asumă nici un fel de obligație materială în privința culturii națiunilor transilvănene. Le acordă în schimb posibilitatea de a se mișca mai liber într-un spațiu considerat subversiv și, ca atare, interzis în deceniul absolutist, libertatea de a se ajuta ele însele, de a-și concentra puterile materiale proprii, posibilitatea exploatată în mod diferit, în funcție de resursele, nevoile, specificul fiecărei comunități naționale.

Primii care intră în acțiune sunt maghiarii care încă din 1859 înființează la Cluj societatea *Erdélyi Muzeum*, aflată în dezbaterea oficială a comitatelor și a dietei începând din anul 1842, aprobată la Viena chiar din primul moment al destinderii politice de după Solferino, prin intervenția fostului guvernator Mikó Imre, întemeietorul de fapt al noii instituții. Ea își propunea drept principal obiectiv al său înființarea și susținerea unui muzeu național maghiar, cu colecții de istorie, de artă, de științe naturale, pentru care publicul este chemat să facă donații. Vedem puternicul impact național al acestei inițiative din fervoarea cu care familiile nobiliare maghiare, cele mari, aristocratice, dar și cele ale nobilimii mijlocii și mici, se întrec în a oferi donații bănești, cărți, manuscrise, monede, piese muzeale de tot felul. Se pornește astfel cu o zestre bogată – 192.000 fl. capital, 15.000 de cărți, peste o mie de manuscrise, zeci de mii de monede și antichități – care, mărită de la an la an, va fi susținută începând din 1872 printr-o subvenție specială a statului maghiar (5.000 fl.), astfel încât veniturile anuale ale societății se vor ridica la începutul deceniului VIII la 16.000 fl., utilizați în cea mai mare parte a lor pentru îmbogățirea colecțiilor.¹²

Proiectul cultural românesc, plănuț și el din primii ani de după revoluție, stimulat de exemplul săsesc și maghiar, realizat în noiembrie 1861 la Sibiu, îmbracă forma unei societăți militante cu un profil asemănător *Maticelor* slave menită, pe de o parte să impulsioneze dezvoltarea culturii, a limbii, a literaturii și științei, menită pe de altă parte să

¹⁰ Friedrich Teutsch, *Op. cit.*, III, Hermannstadt, 1910, p. 385.

¹¹ *Ibidem*, p. 366.

¹² Szabó T. Attila, *Az Erdélyi Muzeum-Egyesület története és feladatai*, Kolozsvár, 1942, p. 28-32.

contribue la difuziunea acestora în cadrele comunității naționale proprii. Este vorba despre *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (Astra)*, a cărei constituire a fost trăită de românii transilvăneni ca mare moment național. Un moment istoric al culturii dar indirect, în spatele prevederilor limitative statutare, în spatele restricțiilor oficiale, și un mare eveniment al politicii, evident din primul moment pentru toată lumea. Cum o dovedește, tacit, interconfesionalismul pașoptist al noii instituții, care va avea ca președinte pe episcopul ortodox Șaguna, secondat de greco-catolicii Cipariu și Barițiu, în calitate, primul de vicepreședinte, în calitate, al doilea de secretar general¹³. Și cum o declară deschis în modul cel mai angajant posibil Timotei Cipariu în cuvântarea sa de deschidere. Se așază acum, spune el, un reazăm al naționalității române și al limbii sale „... tezaur mai scump decât viața, tezaur care de l-am fi pierdut, de l-am pierde, de vom suferi vreodată ca cineva cu puterea au cu momele să ni-l răspească din mânilor noastre, atunci mai bine să ne înghită pământul de vii.”¹⁴ Regăsim în cuvintele sale sentimentul acelei ardente angajări comunitare a generației pașoptiste, în care se amestecă suferința pentru starea de înapoiere în care se găsea națiunea, voința regenerării sale pe calea politicii, a culturii, a școlii, a bisericii, încrederea în viitorul ei. Sentiment care, scriu participanții, adia și pe fețele ascultătorilor.

Substratul politic al instituției – „un nou templu al naționalității”, o numește Alexandru Odobescu¹⁵, „un mare edificiu național”, o intitulează Atanasie Marienescu¹⁶ – a fost cu atât mai evident cu cât prima sa adunare generală a impresionat pe contemporani prin numărul apreciabil de intelectuali care vin la Sibiu, prin prezența în mijlocul lor a unor țărani din împrejurimi, în calitate de membri fondatori, prin manifestațiile de solidaritate ale studenților români, juriști și teologi, din localitate. Se pornește totuși la drum cu un efectiv relativ redus: 212 membri fondatori, ordinari, corespondenți și onorari, luați la un loc, efectiv care saltă însă dintr-o dată la cifra de 745, cu prilejul celei de a II-a adunări generale a societății¹⁷.

Formula pe care a mers de la început *Astra* a fost aceea a unei largi deschideri nu numai spre toate teritoriile locuite de românii din Imperiul Habsburgic ci și spre România, de unde se va prelua însăși modelul dezvoltării culturale. Pe măsură ce prinde putere, pe măsură ce accentul principal cade, într-un context politic tot mai nefavorabil, pe opera de popularizare a valorilor culturii naționale, *Asociațiunea* își creează în jurul său un ramificat sistem de secții zonale și filiale locale care multiplică și diversifică contactul cu publicul.

Viziunea curajoasă, panromânească a *Astrei* este elocvent ilustrată în primii ani ai existenței sale de numărul mare al membrilor săi onorari din București și Iași, despre care

¹³ *Actele privitoare la urzirea Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Sibiu, 1862.

¹⁴ T. Cipariu, *Cuvânt la inaugurarea Asociațiunii rom. transilv.*, în 4 nov., 1861, apărut în urma unei critice, Blasiu, 1862, p. 6.

¹⁵ Al. Odobescu, *Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român. Sesiunea din iulie 1862 în Brașov*, în: *Opere complete*, II, ed. III-a, București, f. a. p. 274-301.

¹⁶ *Concordia*, I, 1861, nr. 27 din 2/14 XI.

¹⁷ MOL., F-264, 1862-243, 327.

s-a scris foarte puțin până acum. Or, cercetând fondul secret al arhivei Guberniului Transilvaniei vedem că încă în decembrie 1861 Șaguna cere forului din Cluj recunoașterea acestei calități pentru 16 oameni de cultură din Principatele Unite, jumătate ardeleni și bănățeni de origine, (I. Maiorescu, A.T. Laurian, S. Bărnăușiu, P. Câmpeanu, D. Bojincă, Alex. P. Ilarian, P. Suci, A. Florian, A. Teodori), jumătate moldoveni și munteni (G. Bibescu-Brâncoveanu, S. Rosetti, P. Poenariu, G. Fontanini, C-tin Hürmuzaki, Neofit Scriban, și Filaret Scriban)¹⁷. Lor li se alătură în anul următor: C.A. Rosetti, M. Kogălniceanu, Alex. Odobescu, George Sion, D.A. Sturza, Gh. C. Sturza, N. Ionescu, Gr. N. Manu, Eugen Predescu¹⁸, alții și alții în anii ce vor veni. Este mișcător felul în care Cipariu dă glas în 1862, la Brașov, acestei aspirații spre unitatea culturală a conașionalilor săi. *“Dea cerul, exclamă el, ca precum toți suntem de un sânge, toți ne-am îndulcit la sânul mamei noastre de aceleași cuvinte dulci, toți ne suntem frați, oricât ne-ar despărți stările politice și confesional-religioase, toți numai una să fim, una națiune, una limbă, una literatură ... Atunci orice despărțiri politice, sociale și religioase nu ne vor tăia de către olaltă iar spiritul națiunii și geniul român va tinde aripile sale peste toții fiii lui Traian și-i va ține legați întru legăturile păcii, frățietății și unității naționale”*¹⁹.

Într-un context interetnic tensionat, *Astra* caută și găsește o punte de legătură cu oamenii de cultură maghiari și germani ai Transilvaniei. Ea își desemnează între membri săi de onoare chiar din primii doi ani ai existenței sale personalități precum: Mikó Imre și Finály Henrik, președintele, receptiv, secretarul de la *Erdélyi Muzeum*, Csáki György, sponsorul Societății române de lectură din Cluj și Kecskeméthy Aurel, redactorul ziarului *Sürgöny*²⁰, sașii Michael Ackner și Albert Bieltz, germanii Iosef Grimm și Iosef Kratsky, acesta din urmă director al gimnaziului de stat din Sibiu, frecventat de foarte mulți români²¹. Inițiativă căreia conducătorul societății maghiare din Cluj, i-a răspuns cu o apreciazabilă donație bănească¹⁹. Gesturi, și de o parte, și de cealaltă, mai degrabă simbolice dar care au existat totuși.

Startul material al *Astrei* este modest: se adună în 1861 din dăruirile arhierilor Șaguna și Șuluțiu²³ și din cotizații un capital de 5.600 fl., sumă infimă, raportată la ambițiosul program cultural al societății, sumă care cunoaște însă în lunile ce vor urma o creștere împătrită, neașteptată aproape. Entuziasmul general ce înconjoară noua întemeiere compensează, cel puțin în parte, penuria funciară a unui mediu social lipsit de oameni foarte avuți, lipsit de mari fonduri bănești colective, silit să apeleze pentru toate nevoile sale la creștari munciți din greu ai țaranilor. Sau, foarte adesea, cum îndeamnă Axente

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Al. Odobescu, *Op. cit.*, p. 297-298; G. Cipăianu, *Din activitatea “Astrei” în 1861 și 1862 (Până la a doua adunare generală)*, în: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Serie Historia, 1971, Fasc. 2, p. 64.

¹⁹ *Actele privitoare la urzirea Asociațiunei ...*, Sibiu, 1862, p. 73.

²⁰ Kecskeméthy către com. *Astra*: *Concordia*, II (1862), nr. 23 din 12/24 IV.

²¹ *Gazeta Transilvaniei*, XXV (1862), nr. 63 din 9 VIII, nr. 85 din 27 X; *Korunk*, III (1862), nr. 118 din 10 VIII.

¹⁹ Mikó către Șaguna, 21 X 1862: *Telegraful român*, X (1862), nr. 92 din 18 XI.

²³ Șuluțiu către Șaguna, 1 XI 1861: A. N., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1861-705.

Sever în *Amicul școalei*, la produsele acestora: o măsură de grâu, o lână, o ferie de vin etc.²⁴ „Nici religia, nici cultura, nici naționalitatea, scrie *Gazeta* în vara lui 1860, în secolul nostru fără mișloace materiale mari nu se mai pot asecura. Acum e timpul care nu va mai reveni un secol întreg ... Fie, cheamă ea, ca contribuțiile, cât de mici, să curgă din toate părțile cum curg picăturile de ploaie pe fața pământului.”²⁵ Într-adevăr, o nouă colectă vine acum să se adauge celor pornite în anul precedent pentru susținerea financiară a studenților români juriști de la Sibiu, pentru constituirea unui fond de cauțiune și de lărgire a formatului *Gazetei Transilvaniei*, pentru ridicarea unui monument al corifeilor iluminismului transilvănean²⁶.

În același timp, la stăruințele și sub conducerea lui Barițiu, *Astra* se lansează spectaculos în 1862 la Brașov cu o mare expoziție de produse ale industriei casnice țărănești, cu o impresionantă adunare generală „o adevărată sărbătoare națională”, la care participa cca. 800 de intelectuali, între care importanți oameni de cultură veniți din România: Alexandru Odobescu, George Sion, August Treboniu Laurian. Cu deosebire expoziția - peste 2.000 de obiecte „scoase și puse în vederea lumii” în somptuoasa clădire a gimnaziului ortodox brașovean – aduce cu ea importante câștiguri morale și materiale: pe de o parte o ameliorare a imaginii românilor în fața compatrioților lor, o sporire a încrederii lor în forțele și viitorul propriu, pe de o altă o creștere bruscă a fondului bănesc al societății, care ajunge dintr-o dată la cca. 20.400 fl. cu un venit de 2.800 fl.²⁷ Dar, exclamă secretarul ei general, care din lipsele nenumărate ale națiunii puteai să le acoperi cu această sumușoară? S-au acordat câteva premii literare – cel mai important pentru volumul de poezii al lui Andrei Mureșan – s-au pus bazele unei biblioteci, s-au acordat mici ajutoare pentru unele școli iar cea mai mare parte s-a alocat ca burse universitare pentru formarea unor oameni cu pregătire superioară, a căror lipsă era resimțită extrem de acut în această vreme de regenerare pe toate planurile a națiunii. „Însă, încheie Barițiu, câți studenți puteai ajuta cu 1.600 fl.? 16 cu câte 100 fl., 32 cu câte 50 fl., când alți 300 tineri așteptau și ei ca puii de pasăre.”²⁸ Chiar și editarea unei reviste proprii *Transilvania* nu va putea fi făcută decât în 1868. Vor trebui să treacă apoi mai multe decenii de continue eforturi pentru ca societatea să ajungă pe calea aceasta anevoioasă a cotizațiilor, colectelor, donațiilor să dispună de resurse materiale care să-i permită la începutul secolului următor realizarea unor obiective culturale mai ambițioase, precum Muezul național din Sibiu, obiectiv cu care societatea *Erdélyi Muzeum* a debutat în 1859. Efectul național al

²⁴ Axente Sever, *Pentru ce se arată cei mai mulți români indiferenței față de espuziunea din Brașov*, în: *Amicul școalei*, III (1862), nr. 26 din 30 VI.

²⁵ *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1860), nr. 26 din 21 VI.

²⁶ Bilanțul Fondului juriștilor români din Sibiu pe 1860-1861, în: *Amicul școalei*, II (1861), nr. 38 din 23 IX; bilanțul pe 1860-1861 al fondului *Gazetei* în: *Foaie ...*, XXIV (1861), nr. 38 din 11 X. Apelul membrilor comisiei filologice întrunite la Sibiu în 2 X 1860, pentru un monument al Școlii Ardelene, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXVI (1861), nr. 1 din 1 I.

²⁷ George Barițiu, *Cincisprăzece ani din activitatea Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, în: *Transilvania*, XXI (1881), nr. 17-19.

²⁸ *Ibidem*.

demersurilor sale, realizate fără concursul statului ba chiar în condițiile ostilității acestuia, va fi însă cu atât mai puternic cu cât eforturile vor fi mai încordate.

Drumul pe care merg sașii, promotorii efectivi ai mișcării asociative, a celei economice ca și a celei culturale, este deosebit, atât de cel românesc, cât și de cel maghiar. După tentative nereușite mai vechi, ei optează în 1840 pentru o societate savantă, academică, de istorie, geografie și științe naturale: *Verein für siebenbürgische Landeskunde*, ale cărei adunări anuale generale, ținute de fiecare dată în altă calitate – formula care va fi preluată și de *Astra* – atrag un mare număr de intelectuali, se constituie în importante evenimente ale vieții științifice. Cu atât mai mult cu cât societatea cooptează între membrii săi cunoscuți oameni de cultură maghiari, precum Kemény József și Mikó Imre, - cu cât la unele din întrunirile sale participă și erudiți români, cum este cazul aceleia de la Cincu din 1847²⁹, cu cât ea dă de la început publicității protocoalele dezbaterilor sale. Cu deosebire primele adunări generale, cele de la Sighișoara, Brașov și Sibiu, în care s-a hotărât publicarea unei mari colecții de izvoare ale istoriei Transilvaniei și s-a fixat un premiu pentru o istorie a sașilor, stărnesc, într-un context politic foarte tensionat, un interes extrem de puternic³⁰. Ca și cea din Bistrița din 1860 la care participa Mikó Imre și romancierul Jokai Mór.

Sub raport material, resursele societății, deși modeste – 2.300 fl. în 1850³¹ – sunt suficiente, atât pentru a asigura finanțarea revistei sale, *Archiv des Verein für siebenbürgische Landeskunde*, prima publicație transilvăneană de specialitate de mare valoare și de lungă durată – cât și pentru întreținerea legăturilor sale științifice cu numeroase societăți germane, - 19 în 1850 – mai ales de istorie, cu care ea era asociată.

Înafara a ceea ce, cu rezervele menționate mai sus, am numit buget, Guberniul Transilvaniei avea în păstrarea și administrarea sa un mare număr de fonduri și fundațiuni bănești, care totalizau laolaltă în 1863 suma de 4.073.764 fl.³² Este vorba, pe de o parte de 16 fundații mai mari și mai mici, mai vechi și mai noi, constituite din bani publici prin contribuții obligatorii ale tuturor locuitorilor țării, fundații ale căror beneficii reveneau de drept acestora. Existau, pe de altă parte în 1863 un număr de 30 de fundații, fie confesionale, fie laice, creații ale unor instituții, jurisdicții, corporații, persoane publice sau private, de mărimi și destinații diferite, de la cele pentru acordarea burse școlare la cele caritative pentru sprijinirea bolnavilor, handicapaților, sinistraților, deținuților, orfanilor, văduvelor etc. Menționăm pentru exemplificare cele 5 mari fonduri romano-catolice (al religiei, al educației, al stipendiilor, al școlilor normale, al pensiilor) care se ridicau singure la peste 1.800.000 în 1855, cele 10 greco-catolice (Fundațiile Bob, Romanțai, Klein, Sima, cele ale Seminarului, catedralei, tipografiei, călugărilor, muzeului, preoților deficienți) cu cca. 800.000 fl., cele 4 ortodoxe (Fondul sidoxial, al Seminarului, a episcopului Moga, cel

²⁹ Barițiu către Cipariu, 22 V 1847: *George Bariț și contemporanii săi*, X, București, 2003, p. 29-32.

³⁰ Friedrich Teutsch, *Op. cit.*, III, Hermannstadt, 1910, p. 177-179.

³¹ *Siebenbürger Bote*, X (1850), nr. 150.

³² *Erdély Nagyfejedelemség hivatali tisztá névtára 1863-dik évre*, Kolozsvárt, 1863, p. 127.

numit al graniței) cu cca 184.000 fl., cele 2 fundații de uniforme ale regimentelor românești de granița cu peste 250.000 fl.³³

Gestionarea acestor capitaluri de către vechiul Guvernium de dinaintea revoluției ai cărui ochi nu au suferit, spun contemporanii, lumina publicității, atrage asupra sa suspiciuni și critici. I se reproșează din partea românilor nu doar opacitatea ci și slaba supraveghere, parcimonia dobânzilor care se acordau, parțialitatea: cazul procesului legat de fundația de burse a doctorului Simion Ramonțai (63.000 fl. în 1855) pentru a se răpi Capitlului blăjean dreptul desemnării beneficiarilor³⁴. Survin, în timp, situații neprevăzute: inactualitatea unor destinații inițiale, involuții firești, prin încetarea depunerilor, deturnări devenite inevitabile prin schimbarea împrejurărilor concrete, situații care suscită controverse. Cazul cel mai cunoscut este cel al fondului așa numit însurecțional, creat în 1809-1812 din contribuțiile nobilimii pentru susținerea războiului cu Napoleon, fond orientat de dieta din 1842-43 spre plănuitul Muzeu Național maghiar, destinație respinsă de Curtea vieneză.

Regimul absolutist aduce și în această privință unele ameliorări: se instituie în 1854 o comisie gubernială pentru elucidarea stării fondurilor, se dau publicității bilanțurile acestora – îndoielnice, spun contemporanii -, se liberalizează întrucâtva accesul la beneficiile celor pentru stipendii. Cu toate acestea fundațiunile în cauză continuă să rămână, atât înainte, cât și după 1861 și apoi și după 1867 în mâinile, cât nepricepute, cât interesate ale guvenelor, împotriva voinței destinatarilor lor, se continua practica dobânzilor inferioare celor ale pieții ca și aceea a ocrolirii transparenței. Ordinariatele episcopoești înșeși nu erau foarte interesate în această ultimă privință. Or, vor scrie mereu ziarele în anii de început ai liberalismului când se aduc la cunoștința opiniei publice cele mai multe cifre de această natură, fondurile confesionale aveau și o dimensiune națională care reclama nu numai deplină cunoaștere a situației ci și dreptul deciziei. Dimensiune esențială în cazul românilor a căror precaritate materială, aceea des pomenită *sordida paupertas*, frâna puternic posibilitatea valorificării practice a oportunităților aduse de deschiderea politică. Precaritate resimțită cu atât mai dureros cu cât avuțiile colective și private ale celorlalte națiuni erau mai mari, cu cât populația majoritară contribuise, direct sau indirect, la acumularea acestora. Se evocă frecvent averea națională săsească, la care contribuiseră substanțial și românii de pe Pământul Crăiesc, avere ale cărei venituri anuale se ridicau la 50.000 fl., alocați în 1851 exclusiv bisericilor și școlilor luterane³⁵.

Nu lipsesc nici după 1848 deciziile guvernamentale vădit partizane în privința distribuției naționale a unor resurse provenite din eforturi comune. Este cazul, interpelat în dieta din 1863-64 dar nu singurul, al Fondului așa numit economic creat între 1850-1861

³³ *Ibidem*, p. 111-127. Pentru fundațiile greco-catolice în 1845, 1863, 1866 a se vedea și: G[eorge] B[ariț], *Averile, fondurile, fundațiunile și așezămintele din Marele Principat al Transilvaniei*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXVI (1863), nr. 97 din 9 X, nr. 98-99 din 12 X; *Concordia*, III (1863), nr. 97 din 21 XI/2 XII; *Idem: Despre fondurile transilvane și mai anume besericești și școlastice*, în: *Gazeta Transilvaniei*, XXIX (1866), nr. 34 din 16/4 V, nr. 35 din 19/7 V; pentru cele ortodoxe, 8 în 1864: *Telegraful român*, XII (1864), nr. 27 din 2 IV.

³⁴ *Sionul românesc*, II (1866), nr. 7 din 1 IV.

³⁵ Comisia de administrare către guvernator, 16 V 1860, în: Sándor József, *Op. cit.*, p. 94-97.

din taxele de vânatoare, fond din care s-au acordat, pe de o parte burse la școli agronomice străine, iar pe de altă parte consistente ajutoare Societății economice maghiare din Cluj (1854) și celei săsești din Sibiu (1845), fără ca românii să beneficieze de vreun sprijin de acest fel³⁶. Cum nu lipsesc nici șicilele autorității centrale în ordonarea unor burse ai căror beneficiari nu erau bine văzuți: cazurile lui Simion Bărnuțiu, Alex. Papiu-Ilarian și Iosif Hodoș cu bursele Ramonțai în Italia în anii 1851-1854.

Mutațiile care se produc treptat la nivel central în direcționarea fondurilor publice încep să se regăsească și pe plan local în cadrul comunităților mixte, mai des în cele rurale, mai rar în cele urbane.

În sate, după ce regimul absolutist a instituit obligativitatea întocmirii bugetelor anuale de venituri și cheltuieli, aprobarea și controlul execuției acestora de către pretori, devine o regulă pentru Guberniu ca alocarea fondurilor comune să se facă după proporția etnică a contribuenților. Se remediază în același timp unele din vechile inechități. Astfel pe Pământul Crăiesc se traduce în viață în anii 1861-65 hotărârea Universității naționale săsești din aprilie 1848 privind înzestrarea parohiilor ortodoxe cu porțiuni canonice din terenurile comunale sau salarizarea preoților din casele sătești acolo unde acestea lipseau³⁷. Tot astfel în multe sate din comitate venitul cârciumăritului așa numit scurt sau cantoral, al celor trei luni de toamnă, de la Sf. Mihai până la Anul Nou, trece din folosința comunelor administrative în aceea a bisericilor, eliminându-se astfel participarea foștilor stăpâni feudali la un beneficiu cuvenit exclusiv foștilor lor supuși.

În orașe, unde gestiunea resurselor locale aparține unor magistrate în care românii erau slab reprezentați, survin, de asemenea, unele decizii care răspund pozitiv cererilor materiale ale acestora. Exemplul dat la Cluj, unde în septembrie 1861 se acordă o subvenție anuală de 400 fl. bisericii greco-catolice³⁸ – în condițiile în care românii uniți, 1160 în 1857, 2078 în 1869, formau 8,2 % din populația orașului³⁹ - este urmat la Dej⁴⁰, la Bistrița⁴¹, poate și în alte locuri, dar nu și la Sibiu, unde comunitatea greco-catolică face în acești ani, fără succes, repetate demersuri pentru acordarea de sprijin⁴².

³⁶ *Akten und Verhandlungen ...* 1863/64, p. 202.

³⁷ Simion Retegan, *Remedierea unei inechități: îmbunătățirea situației economice a preoților români de pe Pământul Crăiesc în anii 1861-1865*, în: *Acta Musei Napocensis*, XXXI (1995), II, p. 295-300.

³⁸ A. N., D. Cluj, F. Oraș Cluj, 1861-4824.

³⁹ Kővári László, *Kőlozsvár sz. kir. város lakószáma és lakásai az 1869-70-ki népszámlálás szerint*, Kolozsvár, 1870, p. 26.

⁴⁰ A. N., D. Cluj, F. Ep. Gherla, 1856, Acte Șuluțiu, dos. 1-31; 1859-2317; 1874-3573.

⁴¹ *Ibidem*, 1864-2042.

⁴² A. N., D. Alba, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1863-352, 1864-468, 481.

PRIVIRE RETROSPECTIVĂ

Schimbările politice din vara anului 1860, iar apoi publicarea Diplomei liberale din 20 octombrie, au declanșat în întreg Imperiul Habsburgic un puternic reviriment al mișcărilor naționale. Fiecare popor caută să profite de dezghețul survenit, fie apărându-și autonomia pe care o avusese înainte de instaurarea absolutismului, fie căutând să obțină un asemenea cadru. Această năzuință se lovește pe de o parte de rezistența cercurilor conducătoare habsburgice care, după puseul federalist din octombrie, se vor orienta tot mai mult spre o politică centralistă, exprimată prin Constituția din februarie 1861, dar se lovește, pe de altă parte, și de tendințele de supremație ale națiunilor așa zise istorice, germani, maghiari, polonezi. Căci legea fundamentală din octombrie, chiar dacă recunoaște egalitatea tuturor popoarelor Imperiului, „istorice” și „neistorice”, nu preconizează nicidecum autonomia lor politică ci doar federalizarea provinciilor de coroană, care constituiau fiecare adevărate conglomerate naționale. Ca atare, în partea apuseană a Imperiului vom asista la efortul slavilor, al cehilor mai ales, de a se sustrage dominației politice tradiționale a minorității germane, tot așa cum în partea sa răsăriteană popoarele nemaghiare: români, croați, sârbi, slovaci se vor strădui să-și obțină autonomia politică națională, împotriva tendințelor de subordonare ale aristocrației maghiare.

Acțiunea politică românească începe să se înfripe încă din vara anului 1860, în atmosfera nou creată de dezbaterile Senatului imperial lărgit de la Viena, de dispozițiile privind introducerea limbilor naționale în justiție, de revigorarea proiectului legii municipale. Ca la un semn, în mai multe părți ale Transilvaniei se întocmesc memorii adresate membrilor români ai Senatului vienez, memorii care toate ridică problemele dintre cele mai acute, politice, economice, sociale, culturale, lăsând să se întrevadă un climat general de așteptare, de animozitate surdă.

După publicarea Diplomei liberale, această frământare subterană, izvorâtă din nemulțumiri mai vechi și mai noi, alimentată de speranțe și proiecte de viitor, izbucnește cu putere la suprafață în toate teritoriile locuite de români: Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina. Actul fundamental din 20 octombrie este primit pretutindeni de români ca o eliberare, ca „un nou răsărit”, ca „un soare de primăvară”. El aducea cu sine o recunoaștere constituțională a autonomiei Transilvaniei, suprimată forțat în 1848, enunța principiul egalității tuturor națiunilor Imperiului, readucea viața constituțională, permitea o libertate de mișcare care încuraja toate speranțele. Dintr-o dată glasul presei răsună foarte puternic, au loc diverse consfătuiri și întruniri, se întocmesc memorii și programe, circulă manifeste.

Primele planuri asupra viitorului pornesc din Transilvania, unde blocul etnic românesc era cel mai puternic, mai compact, mai bine organizat, unde mișcarea națională avea în spatele ei un trecut îndelungat, unde amintirea rezistenței victorioase a Munților Apuseni în 1849 trăia încă puternic în sufletele oamenilor.

Într-adevăr, la câteva zile după Diplomă, sinodul ortodox de la Sibiu prilejuiește o importantă consfătuire politică a intelectualității. Se pledează aici, potrivit vechii constituții transilvănene, pentru delimitarea unui teritoriu național românesc, asemănător celui maghiar, secuiesc și săsesc, fiecare cu o conducere, o administrație, o lege electorală proprie. Aceste teritorii care urmau să fie reprezentate în Dietă cu un număr egal de deputați, urmau să aibă fiecare propria sa limbă oficială și să comunice între ele în limba latină. Câteva zile mai târziu, românii din Brașov, rupând hotărât cu tot trecutul feudal, propun dimpotrivă, să se adopte o nouă constituție a Transilvaniei într-o dietă democratică, în care fiecare națiune să fie reprezentată proporțional cu numărul său. Națiunea română, exclamă Barițiu, reînnoiește jurământul depus la Blaj în mai 1848, își proclamă din nou libertatea și independența, scutură de pe fruntea sa *Unio Trium Nationum, Tripartitul, Approbatele, Compilatele. Statutele sașilor*, și toate legile feudale născocite pentru sugrumarea naționalității, limbii, libertății, viitorului său. Ea cere: garantarea libertății personale, deplina libertate a presei, libertate de întrunire și asociere, *dietă generală constituantă*, cens mic de 5 florini. Este soluția spre care se orientează și alte centre românești: Alba Iulia, Orăștie, Lăpuș, cu deosebiri mai ales în ceea ce privește baza electorală a viitorului corp legislativ. Cel mai departe merg intelectualii din Munții Apuseni, care, prin glasul lui Iosif Hodoș, relansează în *Revista Carpaților* planul din 1849 al unirii tuturor teritoriilor românești ale Imperiului într-un singur trup național. La Timișoara, conferința națională din noiembrie 1860, se pronunță pentru constituirea Banatului într-un căpitanat românesc, autonom atât față de Ungaria cât și față de Voivodina sârbească, sau, în cazul respingerii cererii, pentru alipirea sa la Transilvania. Ceea ce este comun tuturor acestor programe este opoziția categorică față de legile maghiare din 1848 și în primul rând față de legea uniunii.

În această atmosferă nouă, în care speranțele se amestecă cu temerile, prinde contur planul convocării unui congres românesc, care să stabilească conduita unitară a națiunii în noile împrejurări. Aprobarea lui constituie unul din obiectivele principale ale marii delegații românești de la Viena, asemănătoare în multe privințe aceleia din ianuarie 1850. Aflată sub conducerea mitropolitului greco-catolic Șuluțiu, ea va avea întrevederi cu ministrul-președinte Rechberg, cu arhiducele Rainer, cu fostul și noul ministru de stat Goluchowski și, respectiv, Schmerling, cu miniștrii justiției și finanțelor, cu guvernatorul Lichtenstein, cu comesul sas Franz Salmen, cu noul cancelar al Transilvaniei Kemény Ferenc. Acesta, numit la 9 decembrie, înainte de intrarea lui Schmerling în guvern, pregătea la Viena componența Cancelariei aulice, a Guberniului, lista șefilor unităților administrative, componența acelei conferințe speciale de propuneri privind modul convocării dietei. În același timp delegații au fost contactați, în secret, de unii oameni

politici maghiari care nu pierduseră cu totul speranța de a și-i face pe români aliați, de a-i folosi ca mijloc de presiune asupra Vienei. Scopul principal al delegației era, desigur, audiența la împărat, pe care Șuluțiu în entuziasmul său idealist spera, într-adevăr, să-l câștige pentru cauza națiunii sale.

Din motive de oportunitate politică, la Curte s-a refuzat delegaților o audiență festivă, fiind primiți, ca privați, doar mitropolitul Șuluțiu, din partea uniților și protopopul Ioan Popasu, din partea ortodocșilor, cei care vor înainta împăratului marele memoriu din 10 decembrie 1860, în redactarea finală a lui Vincențiu Babeș. Actul, tipărit și popularizat în capitala Imperiului, sintetizează principalele cereri ale momentului: asigurarea egalității politice și confesionale a națiunii române printr-o diplomă imperială solemnă – *Diploma assecuratorium*, - asemănătoare celei leopoldine din 1691, diplomă care să nu poată fi eludată de către organele puterii executive, numirea unui român în postul de cancelar aulic al Transilvaniei, recunoașterea limbii române ca limbă oficială a statului, alături de maghiară și germană, desemnarea membrilor români ai conferinței de pregătire a dietei de către prelații proprii, lege electorală echitabilă, întrunirea unui congres național românesc. Așadar, cereri de o deschidere mai redusă față de revendicările revoluției, compatibile toate Diplomei din octombrie, cereri care, cum scrie Axente Sever, unul dintre cei mai activi delegați, memorialistul ei, veneau să se alăture, neascultate și nebăgate în seamă, „surorilor lor mai mari”, șirului lung al revendicărilor din anii 1849-1851.

Cu toate acestea Șuluțiu și ai săi nu s-au întors cu mâinile goale din capitala Imperiului. El descinde în preajma sărbătorilor Crăciunului, de-a dreptul în Sibiu, la reședința omologului său ortodox, aducând cu sine acceptul verbal al lui Schmerling pentru întrunirea unei conferințe naționale românești, declarația împăratului că întrunirea comisiei pregătitoare a dietei se va face la Alba Iulia, promisiunea că dieta nu va mai fi convocată la Cluj. Separat membrii delegației mișcă la Viena chestiuni speciale sau zonale extrem de importante: Popasu pe cea a reînființării mitropoliei ortodoxe, Șuluțiu pe cea a sinodului greco-catolic, năsăudenii revendică cu succes constituirea celor 44 de sate ale lor într-un district autonom, cer și obțin averile regimului, etatizate în 1851, trimișii Făgărașului cer și primesc numirea unui român în fruntea districtului lor.

Sub aceste auspicii se va întruni, în zilele Anului Nou 1861, Conferința națională de șa Sibiu, prima manifestare politică de mare anvergură a românilor transilvăneni în noua epocă. Cu acest prilej românii își reafirmă adeziunea față de programul pașoptist de la Blaj, se declară din nou „națiune politică independentă”, se pronunță pentru autonomia Transilvaniei, stabilesc liniamentele unei legi electorale democratice.

Se cerea încă o dată împăratului să înainteze viitorului for legislativ proiecte de lege privind egalitatea politică a națiunii române, egalitatea confesiunilor ortodoxă și greco-catolică, egalitatea limbii române în administrație și justiție, reprezentarea proporțională a românilor în funcțiile publice.

Foarte importantă pentru evoluția ulterioară a mișcării politice a fost constituirea la Sibiu a unui nucleu politic central, germenele viitorului partid național, acel Comitet

românesc permanent, menit să coordoneze întregul efort național care se punea în mișcare. El nu a fost niciodată recunoscut oficial, ci doar tolerat tacit, s-a mișcat destul de greoi sub președinția comună a celor doi capi bisericești, s-a întrunit rar, când în plen, când în prezidiu, dar a făcut totuși, direct sau indirect, servicii foarte meri cauzei naționale. Înțelegem mai bine însemnătatea sa, din violența reacției de respingere a oamenilor politici maghiari. De ce această nouă instituție, răbufnește într-un glas presa nobiliară din Cluj, când există Cancelaria, Guvernul, comitatele și scaunele, episcopiile care toate veghează și asupra românilor?

Marele eveniment care a deschis viața constituțională a Transilvaniei în noua epocă, evenimentul așteptat cu cea mai mare emoție în toate colțurile Transilvaniei, urmărit cu cea mai mare atenție la Viena, la Pesta, la București, a fost conferința mixtă de pregătire a dietei, alcătuită din reprezentanții tuturor celor trei națiuni ale țării, conferință care se va întruni în 11-12 februarie 1861 la Alba Iulia. Era prima ocazie în istoria mișcării politice românești când reprezentanții națiunii urmau să se întâlnească, față în față, într-un for public cu trimișii celorlalte două națiuni, prima lor consultare oficială în treburile patriei comune. Va fi, poate, scrie *Gazeta* din Brașov, momentul atât de mult așteptat al dreptății, când se va măsura fiecărei națiuni a țării, nu după normele trecutului „cu aluatul lor cel periculos” ci potrivit realităților vieții, când se va face primul pas real pentru emanciparea politică a populației majoritare, când se va pune temelia colaborării și frăției națiunilor Transilvaniei.

Dar nu a fost să fie așa. Cu justificarea că trebuiau reprezentate separat cele opt comitate, numite chiar și acum „maghiare”, separat cele cinci scaune secuiești, separat cele 11 orașe autonome, noul cancelar aulic Kemény invită la Alba Iulia 24 de maghiari, 8 sași și „ca de milă”, abia 8 români. Mai mult decât atât, potrivit unei practici curente, chiar și între aceștia erau incluși unii renegați „fii rățăciți ai națiunii”, persoane cu totul compromise în față opiniei publice românești. Câteva voturi nemaghiare pentru uniune ar fi fost de cel mai mare efect la Viena.

La Alba Iulia reprezentanții națiunii maghiare, primii cărora Kemény le dă cuvântul, reaffirmă sus și tare, prin glasul episcopului romano-catolic Haynald Lajos valabilitatea uniunii din 1848 și, ca atare, principal, se pronunță împotriva convocării dietei. Practic, acceptă totuși întrunirea unei diete cu caracter nobiliar, convocată pe baza legii electorale din 1848, pe care o și recomandă împăratului, dietă care, desigur, ar fi reeditat hotărârile aceleia din timpul revoluției. Nu se ia în considerare faptul că uniunea fusese hotărâtă în 1848 nu numai fără participarea dar chiar împotriva voinței națiunii majoritare, că din nou acum fruntașii românilor și ai sașilor se pronunță cu fiecare prilej împotriva sa.

Din partea lor, oamenii politici sași sunt pentru dietă dar propun întrunirea ei pe o bază electorală restrictivă, inspirată din regulamentele provinciilor vestice ale Imperiului.

Reprezentanții românilor profită de ocazie pentru a ridica pe un plan mai general cauza națiunii lor. Punctul de vedere românesc a fost exprimat la Alba Iulia de către mitropolitul Alexandru Sterca Șuluțiu prin marea sa cuvântare din 11 februarie. Gestul lui

curajos de a-și rosti discursul în limba română a impresionat foarte puternic pe contemporani. Era, exclamă *Gazeta*, „vocea ce din pământ se ridică”, copleșitoare prin însăși răsunetul său, vocea care întruchipa suferințele și aspirațiile unui popor ajuns, împotriva tuturor vicisitudinilor istoriei, la conștiința drepturilor sale, hotărât să le scoată la viață.

Discursul lui Șuluțiu poate fi comparat prin ecoul pe care l-a stârnit și mai ales prin importanța ideologică pe care a avut-o în cadrul epocii, cu marea cuvântare a lui Bărbuțiu din 1848, chiar dacă el nu are, nici anvergura doctrinară, nici forța argumentației, nici patosul cutremurător al capodoperei bărbuțiene. Va fi exemplul urmat pretutindeni, modelul și chiar izvorul de inspirație al valului de plângeri și proteste românești pe care le va prilejui reorganizarea administrației. Cuvântul de ordine a lui Șuluțiu „nici mai mult, nici mai puțin decât partea dreaptă din toate”, va răsună câteva săptămâni mai târziu în toate reședințele administrației locale, din Hunedoara până în Solnocul Interior, din Alba de Jos până în scaunul Mureș.

În privința dietei, românii propun la Alba Iulia proiectul electoral democratic pregătit de conferința națională de la Sibiu. Dreptul de vot urma să fie acordat unor categorii sociale foarte largi, care acopereau aproape în întregime populația statului: toți cei care posedau pământ sau casă de orice valoare, care practicau meserii sau făceau comerț, intelectualii de toate gradele.

Așadar, trei proiecte electorale, radical deosebite unul de celălalt, care vor fi aprins dezbătute în consiliul ministerial din 14 martie 1861. Cum era de așteptat, cancelarul Kemény pledează abil pentru adoptarea censului mare de 8 fl., fără capitație, cens votat în 1848, cens care, declară el, răspundea imperativului ca proprietatea și cultura să fie mai bine reprezentate în dietă decât gloata incultă, oricare ar fi precumpănirea ei numerică. Din 156.726 foști iobagi urmau să voteze 5.070 care, scria el, sunt destui și prea destui pentru condițiile Transilvaniei. Deoarece în consiliul ministerial nu s-a putut ajunge la un acord între susținătorii lui Schmerling, favorabil reducerii censului, și miniștrii maghiari, însuși Francisc Iosif va fi acela care va opta în cele din urmă pentru soluția conservatoare maghiară. Kemény reușește, de asemenea, la 24 martie să reiașeze în posturile importante pe fostele căpetenii din 1848, cărora li se atribuiau prerogativele decisive în administrația locală. Uniunea, în spatele căreia românii întrevăd mereu spectrul deznaționalizării, începe să se contureze amenințător la orizont.

Îngrijorarea este cu atât mai mare cu cât presa relatează, unul după altul episoadele dramatice care survin în timpul alegerilor pentru dieta Ungariei, în Banat, Crișana, Maramureș: bătăi, amenințări, acte de corupție, ilegalități de tot felul, în urma cărora în circumscripții compact românești au fost aleși deputați maghiari. Din Bucovina venea știrea că în dieta acesteia românii rămâneau în minoritate. În aceste împrejurări critice pornesc românii în primăvara anului 1861 să cucerească bastioanele administrației locale.

Reînființarea fostelor comitate, scaune, districte, în locul celor 79 de prețuri instituite în 1854, trecerea guvernării locale din mâinile „beamterilor” absolutismului în competența

organismelor locale constituționale, a început în luna aprilie 1861. Ea trebuie să se facă, potrivit instrucțiunilor cancelarului Kemény, prin numirea de către șefii jurisdicțiilor a câte unui consiliu permanent, în sarcina căruia cădeau alegerea funcționarilor publici, supravegherea activității lor, reglementarea folosirii limbilor țării în administrație, dirijarea pregătirilor pentru dietă etc. Pe Pământul Crăiesc reorganizarea scaunelor urma să se facă pe baza *Punctelor regulative* din 1805, opuse și ele fundamental noului principiu al egalității naționale enunțat din Viena.

Pornind de la aceste dispoziții, comiții, căpitani și juzii supremi maghiari readuc la viață, în aprilie 1861, după un plan comun stabilit la Cluj, vechile consilii locale nobiliare din 1848, total compromise în ochii românilor, ostile aspirațiilor acestora. Prima lor grijă a fost să redacteze înflăcărate adrese pentru uniune, trimise într-o adevărată febră a regăsirii, mai întâi de la un comitat la altul, apoi Guvernul, Cancelaria, Curții, camerei magnaților și camerei deputaților a dietei din Pesta, comitatelor din Ungaria. Ele sunt instituite, e drept, cu titlu provizoriu, până la proxima dietă, sunt completate și cu români, dar nicăieri atâtă încât să pericliteze hegemonia politică maghiară. Întreaga schimbare instituțională devenea astfel o *restitutio in integrum* a stării din 1848, reorganizarea se transforma într-o restaurare.

Acest nou constituționalism întâmpină din partea românilor o rezistență extrem de puternică. Suntem cei mai mulți, două treimi din populația Transilvaniei, stăpânim și muncim cea mai mare parte a pământului, ținem țara cu dările și cu recruții noștri, ne-am jertfit viețile și averile pentru apărarea ei, suntem recunoscuți de împărat ca egali în drepturi, trăim în lumina veacului al XIX-lea, voim, așadar, să nu se mai hotărască „despre noi, fără noi”, voim să influențăm destinele statului în ansamblul lui și în părțile sale, voim să ne fie recunoscut acest drept, se declară și se scrie în toate cele opt reședințe ale comitatelor, în unele magistrate orașenești, în Universitatea săsească. Pretutindeni se cere ca reorganizarea administrativă să se facă în cadrul unor congregații largi, democratice, ca românii să fie reprezentanți cu un număr proporțional sau cel puțin egal în consiliile locale de conducere și în funcțiile publice, ca limba română să fie recunoscută ca limbă de guvernământ, „de jos până la Curte” alături de cea maghiară și germană.

Se multiplica astfel, la nivelul jurisdicțiilor, disputa de la Alba Iulia, la nivelul statelor majore. Ca și acolo se ia poziție pentru sau împotriva unei legi electorale liberale, pentru sau împotriva dietei, pentru sau împotriva autonomiei Transilvaniei, problema centrală a epocii.

Răspunsul maghiar se întemeiază pe teza „continuității dreptului”, a valabilității legilor din 1848, a legii uniunii înaintea tuturor celorlalte. Sunt, se declară în toate adunările comitatense și scăunale, hotărâri valide, votate legal în dieta statului, sancționate de împărat, publicate în jurisdicții, nu pot fi, așadar, abrogate prin diplome și patente imperiale! Cu atât mai mult cu cât ele, prin decretarea libertății și egalității drepturilor individuale, indiferent de naționalitate, confesiune și religie, sunt atât de generoase și față de români. În esență, în spatele întregului verbiaj liberal al epocii, a tuturor dialogurilor

care se poartă, ba chiar se caută cu frunzașii români, a condescendenței cu care ei erau primiți în 1861, în sălile de dezbateri, opțiunea unionistă a taberei maghiare este încă și mai categorică decât în urmă cu 12 ani. Mai mult decât atunci, ea era, după desfășurările militare din timpul revoluției, după toate mutațiile benefice pe care le aduce între români desființarea iobăgiei, după recenta unire a Principatelor, singura cale pentru salvarea hegemoniei politice tradițional a minorității asupra majorității populației. Singura corecție pe care nobilimea transilvăneană o face legislației pașoptiste, singura concesie reală pe care ea o acceptă este, la stăruințele venite de la Pesta, cea în privința limbii. Consiliile locale admit, la invitația comitatului Cluj, primul care se reorganizează, servind drept model tuturor celorlalte, limba română în viața publică dar numai la nivelul comunelor, orașelor și comitatelor. Altfel, cu excepția Năsăudului și Făgărașului, hegemonia maghiară în organismele administrației locale și în corpul funcționăresc, exclusivitatea limbii maghiare în Dietă, la Guberniu și Cancelaria aulică rămâneau în fondul lor intacte. Chiar și în vara anului 1861, când la stăruințele românilor se convoacă congregațiile comitatense, iarăși după exemplul Clujului, acestea, trecute prin „ciurul electoral” făcut în 1848, nu vor face decât să repete sau chiar să îngreuneze deciziile din aprilie.

Din partea lor frunzașii români înaintează la Cluj, Turda, Aiud, Târnăveni, Dumbrăveni, Deva și Gherla repetate proteste, părăsesc ostentativ lucrările de reorganizare, încearcă să se retranșeze pe aliniamentele unei împotriviri pasive. Pornește spre Viena o nouă deputație națională, cea a lui Ioan Rațiu, Ilie Măcelariu și Ioacob Bologna, urmată de delegația Făgărașului, apoi de cea a comitatului Hunedoara.

În marele comitat Alba de Jos, de la opoziția teoretică se trece la rezistența deschisă: românii refuză să participe la noile organisme, să primească funcții publice, să se supună funcționarilor aleși de comitetul comitatens nobiliar. În mai și iunie, apoi din nou în septembrie și octombrie, satele din jurul Câmpenilor, a Abrudului, cele de la poalele Munților, de pe Ampoi, din jurul Blajului și Albei Iulii boicotează deschis noile autorități. O delegație a moșilor condusă de Axente Sever cere împăratului, în septembrie 1861, numirea unui român în funcția de comite suprem. În toată această perioadă, juzii cercuali, ale căror rapoarte sunt trimise, cu grămada, ca probe, de la Comitat la Guberniu, de la Guberniu la Cancelarie, de la Cancelarie la Curte, scriu că în 15 mai la Blaj a avut loc o adunare cu mult popor *à la 1848*, că se vorbește despre constituirea unor gărzi naționale, că reînvie revoluția cu toate grozăviile ei, că s-au înmulțit atacurile asupra proprietății, că funcționarii sunt amenințați, că este anarhie, că mulți nobili și-au părăsit curiile. Personal Kemény scrie împăratului că la adunarea de la Blaj au venit din Principatele vecine personalități ca Bărnuțiu și Laurian. Se cere în mai multe rânduri, fără succes, aprobarea folosirii armatei.

Reorganizarea scaunelor și districtelor așa zise săsești, *Fundus Regius* de odinioară, înfățișează un tablou asemănător în multe privințe a aceluia din comitate, cu deosebire că aici controversa nu se poartă asupra menținerii sau suprimării autonomiei istorice a Principatului ci asupra principiilor organizării interne a scaunelor. Survin în schimb

aceleași speranțe înșelate, nedreptăți, proteste, aceeași interpretare diferită a ideii egalității naționale. Se fac auzite, de asemenea, aceleași refrene: cel mai mare număr, cea mai mare parte a dării, cei mai mulți recruți de o parte, averea, cultura, dreptul istoric, de cealaltă parte.

Cauza românească începe să se miște încet înaintea abia după ruptura deschisă care s-a produs între Viena și Pesta, prin dizolvarea precipitată, la 22 august 1861, a dietei maghiare.

Sfârșitul anului 1861 a adus cu sine, prin numirea la 7 noiembrie a lui Nádasdy Ferenc în funcția de cancelar, a generalului Folliot de Crenneville, în aceea de guvernator, prin reorganizarea Guberniului, prin numirea unor noi căpetenii locale, între care 5 români, prin emiterea unor noi instrucțiuni privind organizarea unităților administrative, un nou curs al vieții politice a Transilvaniei. Cu toate acestea, mult disputata dietă nu se va întruni în acest an și nici în anul următor, deoarece la Viena existau încă speranțe pentru reconcilierea Ungariei, prin prisma căreia sunt privite mereu aici problemele Transilvaniei. Reactualizarea chestiunii începe să se facă abia la sfârșitul anului 1862, prin răspunsurile binevoitoare care se dau marilor memorii românești din anii 1860-1861 și prin conscrierea sistematică a contribuabililor cu censul de 8 florini.

Încetinit de tratativele din martie 1863, cu politicienii conservatori maghiari membrii ai Cabinetului, cursul acestui lung și dificil proces de pregătire se reia și se finalizează repede, în luna aprilie a aceluiași an. Este momentul în care, conflictul dintre Viena și Pesta atingând punctul său culminant, deschiderea dietei transilvănene și participarea trimișilor săi la lucrările Parlamentului central vienez devine „o necesitate politică de stat, de prim rang” pentru viitorul Constituției din februarie 1861.

În această atmosferă favorabilă are loc conferința națională de la Sibiu din 20-23 aprilie, prin care reprezentanții românilor își declară solemn acordul la legile fundamentale din 1860 și 1861, se pronunță pentru participarea la lucrările Parlamentului vienez și formulează principalele revendicări ale națiunii lor.

Trei luni mai târziu se va întruni tot la Sibiu forul legislativ al Transilvaniei, care pentru prima dată în istoria sa avea o majoritate relativă românească, iar apoi, prin retragerea deputaților maghiari, una absolută, dieta care după ce adopta legile privind recunoașterea egalității politice a națiunii majoritare și a limbii sale va demara un cuprinzător program de înnoire a statului.

BIBLIOGRAFIE

I. Surse inedite

- I. Arhivele Naționale ale Statului
  1. Direcția Județeană Cluj. *Fondurile: Episcopia greco-catolică Gherla; Biblioteca Centrală Blaj; Alexandru Sterca Șuluțiu; George Bariț; Simion Bărnuțiu, Dimitrie Moldovan; 1848; Comitat Solnocul Interior; Comitat Turda; Comitat Chuj, Comitat Dăbâca; District Chioar.*
  2. Direcția Județeană Alba. *Fondurile: Mitropolia Română Unită. Fond General de Corespondență; Consistoriu; Cabinetul Mitropolitului; Gimnaziul Blaj; Dimitrie Moldovan.*
  3. Direcția Județeană Sibiu. *Fondurile: Magistratul orașului și scaunului Sibiu; Scaunul Miercurea Sibiului; Astra.*
  4. Direcția Județeană Brașov. *Fondurile: Magistrat; District Făgăraș; Gremiul Levantin.*
- II. Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ortodoxe Sibiu. *Fondurile: Andrie Șaguna și Zaharia Boiu.*
- III. Arhiva Mitropoliei Ortodoxe Sibiu. *Fond General Consistoriu.*
- IV. Arhiva Muzeului Județean Brașov. *Fond Arhiva Mureșenilor.*
- V. Biblioteca Academiei Române, București. *Colecțiile George Bariț și Alexandru Papiu Ilarian.*
- VI. Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca. *Fond Iosif Hodoș.*
- VII. Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Viena. *Fond: Nachlass Reichenstein.*
- VIII. Magyar Országos Levéltár. Budapest. *Fondurile: F-258 Staathalterei in Siebenbürgen; F-263 Erdélyi visszaállított főkörmányszék; F-264 Erdélyi visszaállított főkörmányszék. Titkos iratok; F-266 Erdélyi visszaállított főkörmányszék. Altalános iratok; D-228 Erdélyi udvari cancellaria. Elnöki iratok; D-229. Erdélyi udvari cancellaria. Altalános iratok; F-135 Diaetalia. Az 1863-1864-i országgyűlés iratai.*

II. Surse editate

1. *Actele soboarelor bisericii greco-răsăritene din Ardeal din anii 1850 și 1860*, Sibiu, 1860.
2. *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Sibiu, 1862.
3. *A II-a adunare generală a “Asociațiunei” transilvane*, Sibiu, 1862.
4. *Akten und Verhandlungen des siebenbürgischen 1863/64 Landtages*, f.l. f.a.
5. *George Bariț și contemporanii săi*, I-X, București, 1973-2003.
6. *Simion Bărnuțiu. Suveranitate națională și integrare europeană. O hermeneutică de texte*, ed. Ioan Chindriș, Cluj-Napoca, 1999.
7. Bossy, R.V., *L’Autriche et les Principautés Unies*, Bucarest, 1938.

8. -----, *Un document din 1861 privind strădaniile românilor din Transilvania de a cuceri drepturi politice*, în: *Acta Musei Napocensis*, XV (1978), p. 489-494.
9. Botezan, Ioana, *Corespondența lui Alexandru Sterca Șuluțiu cu Dimitrie Moldovan între anii 1860-1866, (I-II)* în: *AIJ Cluj*, XXVII (1985-86), p. 423-444 ; XXVIII (1987-88), p. 531-556.
10. Botezan Liviu, Botezan Ioana, Cuibus Ileana: *Timotei Cipariu. Corespondență primită*, București, 1992.
11. *Buletinul guberniului provincial pentru Marele Principat Transilvania [1849-1859]*.
12. Căpâlnean, Vasile; Sabău, Ioan; Achim, Vasile, *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente 1848-1918*, București, 1981.
13. Chindriș, Ioan; Kovács, Ferenc, *George Bariț magyar levelezése*, Bukarest, 1974.
14. Dan, P. Mihail; Cipăianu, George, *Corespodența lui Vincențiu Babeș, I* (Scrisori primite), Cluj-Napoca, 1976; II (Scrisori trimise), Cluj-Napoca, 1983.
15. *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române, C. Transilvania*, IV, red. Ștefan Pascu, București, 1988.
16. Dumitriu-Snagov I: *Le Saint-Siège et La Roumanie moderne 1850-1866*, Roma, 1982.
17. *Erdély Nagyfejedelemség hivatali tisztá névtára az 1863-dik évre*, Kolozsvárt, 1863.
18. Hitchins Keith, Maior Liviu: *Corespodența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu (1861-1892)*, Cluj, 1970.
19. Hodoș, Enea, *Din corespondența lui Simeon Bărnuțiu și a contemporanilor săi*, Sibiu, 1944.
20. Josan, Nicolae, *Documente inedite privind lupta națională a românilor din Transilvania în anul 1861*, în: *Apulum*, XVII (1979), p. 539-572.
21. [August Treboniu Laurian]: *Die Romänen der österreichischen Monarchie, I-III, 1849-1851*.
22. *Die Karlsburger Konferenz am 11. und 12. Februar 1861. Protokoll und Reden*, Hermannstadt, 1861.
23. *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1849-1918. Documente*, I (3 VIII 1849 – 31 XII 1851), coord. Simion Retegan, Cluj-Napoca, 1996.
24. Oltean, Vasile: *Acte, documente și scrisori din Șcheii Brașovului*, București, 1980.
25. Păcățianu, Teodor V., *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, II, Sibiu, 1902.
26. Pervain, Iosif; Chindriș, Ioan, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian, I-II*, Cluj, 1972.
27. *Protocolul congresului națiunii române din Ardeal ce s-au ținut în Sabiu la 20/8 prier 1863*, Sibiu, 1863.
28. *Protocolul șiedințelor conferinței naționale românești ținute din 1/13 până în 4/16 ianuarie 1861 la Sabiu*, Brașov, 1861.
29. *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867; V Abteilung*, (7 II 1861 – 11 VII 1865; I (7 II – 30 IV 1861), Wien, 1977; II (1 V – 2 XI 1861), Wien, 1981; III (5 XI – 6 V 1862), Wien, 1985; IV (8 V – 31 X 1862), Wien, 1986; V (3 XI 1862 – 30 IV 1863), Wien, 1989.
30. *Provinzial Schematismus für das Grossfürstenthums Siebenbürgen im Jahre 1861*, Hermannstadt, 1861.

31. Pușcariu, Ilarion, *Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. Studiu istoric despre reînființarea Metropoliei, dimpreună cu o colecțiune de acte*, Sibiu, 1900.
32. [Rannicher, Iakob] *Sammlung der wichtigeren Staatsakten, Oesterreich, Ungarn und Siebenbürgen betreffend, welche seit dem Manifeste vom 20. Oktober 1860 bis zur Einberufung des siebenbürgischen Landtages erschienen sind*, I-III, Hermannstast, 1861-1863.
33. Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu. *Corespondența. I (Scrisori primite, 1866-1895)*, ed. Dr. Ciucă Marcel-Dumitru; Ciucă Elena Teodora Ciucă, București, 1994.
34. Sima, Ana Victoria, *Vizitele nunților apostolici vienezi în Transilvania (1855-1868)*, I-II, Cluj-Napoca, 2003.
35. Suciu, Coriolan, *Corespondența lui Ioan Maniu cu Simeon Bărnăuțiu, 1851-1864*, Blaj, 1929.
36. Tulbure, Gh., *Mitropolitul Șaguna. Opera literară. Scrisori pastorale, circulare școlare, diverse*, Sibiu, 1938.
37. *Verhandlungen des österreichischen verstärkten Reichsrates 1860*, Wien, 1860.
38. *Die Verhandlungsprotokolle der sächsischen Nationsuniversität, 1861-1863*. Hermannstadt 1861-1863.

III. Presă

1. *Amicul școlai*, 1860-1863.
2. *Concordia*, 1861-1863.
3. *Gazeta Transilvaniei*, 1850-1863.
4. *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1850-1863.
5. *Kolozsvári Közlöny* 1857-1863.
6. *Korunk*, 1860-1863.
7. *Naționalul*, 1861.
8. *Revista Carpaților*, 1861.
9. *Telegraful român*, 1853-1863.

IV. Statistică. Recensăminte. Șemantisme

1. Bethlen, Farkas, *Adatok Erdély viszonyairól különös tekintettel az adozási rendszerre* [Date privind realitățile Transilvaniei cu deosebită privire asupra sistemului impozitelor], în: *Statisztikai és nemzetgazdasági közlemények* [Comunicări de statistică și economie], IV (1867), p. 3-35.
2. Bielz, E.A., *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Eine phisikalisch-statistisch-topographische Beschreibung dieses Landes*, Hermannstadt, 1857.
3. -----, *Beitrag zur Geschichte und Statistik des Steuerwesens in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1861.
4. *Bevölkerung und Viehstand von Siebenbürgen nach der Zählung vom 31. Okt. 1857*, Wien, 1859.

5. Dávid, Zoltán, *Az 1850 évi erdélyi népszámlálás* [Recensământul populației Transilvaniei din 1850]. Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, Budapest, 1983.
6. Fényes, Elek, *Az ausztriai birodalom statisztikája és földrajzi leírása* [Descrierea statistică și geografică a Imperiului austriac], Pest, 1857.
7. -----, *A magyar birodalom nemzetiségei és ezek száma vármegyék és járások szerint* [Naționalitățile statului maghiar pe comitate și cercuri], în: *Ertekezések a történeti tudományok köréből* [Comunicări ale societății istoricilor], I (1867-1870), Pest, 1873.
8. Hintz, Johann, *Das wandernde Siebenbürgen. Eine statistische Studie*, Kronstadt, 1876.
9. Keleti, Károly, *Magyarország nemzetiségei statisztikai szempontból* [Naționalitățile Ungariei sub raport statistic], în: *Statisztikai és nemzetgazdasági közlemények* [Comunicări statistice și economice], VIII, Pesten, 1871, p. 1-34.
10. Keleti, Károly, *Magyarország nemzetiségei statisztikai szempontból* [Naționalitățile Ungariei sub raport statistic], în: *Statisztikai és nemzetgazdasági közlemények* [Comunicări statistice și economice], VIII, Pest, 1871, p. 1-34.
11. Keleti, Károly, *Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statistika szempontjából* [Țara noastră și poporul ei din punctul de vedere al economiei și statisticii sociale], Pest, 1871.
12. Kövály, László, *Erdélyország statistikája*, [Statistica Transilvaniei], I, Kolozsvárt, 1847.
13. Kövály, László, *Koloszvár sz. kir. város lakósa és lakásai az 1869-70 népszámlálás szerint* [Locuitorii și locuințele orașului liber regesc Cluj, potrivit recensământului din 1870], Kolozsvár, 1870.
14. *A magyar korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt* [Recensământul populației țărilor Coroanei maghiare înfăptuit la începutul anului 1870, cu prezentarea și a numărului animalelor], Pest, 1871.
15. Polverejan, Șerban, *Contribuții statistice privind școlile românești din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în: *Cumidava*, II (1968), p. 161-207.
16. *Recensământul din 1850. Transilvania*. Col. *Studia Censualia Transilvanica*, coord. Traian Rotaru, Cluj-Napoca, 1996.
17. *Recensământul din 1857. Transilvania*. Col. *Studia Censualia Transilvanica*, ed. II-a, coord. Traian Rotaru, Cluj-Napoca, 1997.
18. Söllner, I., *Statistik des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1856.
19. *Statistisches Jahrbuch der österreichischen Monarchie: 1863-1865*.
20. Șemantisme bisericești: Blaj-1842, 1865, 1900; Gherla: 1867, 1900.

V. Cărți și articole

1. Andics, Hellmut, *Das österreichische Jahrhundert. Die Donnaumonarchie von 1804 bis 1900*, Wien-München, 1974.
2. [Axente Sever] *Ein brüderlich ernstes Wort an dem Pesti Napoló und die Gleichgesinnten in Ungarnland*, Wien, 1861.
3. Bălan, Tedor, *Redobândirea unei autonomii*, în: *Revista Arhivelor*, VII (1946-47), nr. 1, p. 57-73.

4. Baritiu, George, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, II-III, Sibiu, 1890, 1891.
5. Bârlea, Octavian, *Metropolia Bisericii Române Unite proclamată în 1855 la Blaj*, în vol. *Perspective*, X (1987), nr. 37-38.
6. Berzeviczy, Albert, *Az abszolútismus kora Magyarországon 1849-1865*, I-IV, Budapest, 1922-1937.
7. Bocșan, Nicolae; Lumperdean, Ioan; Pop, Ioan-Aurel, *Etnie și confesiune în Transilvania: Secolele XIII-XIX*, Oradea, 1994.
8. Bocșan, Nicolae, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat (Secolul al XIX-lea)*, Cluj-Napoca, 1997.
9. Bodea, Cornelia, *Avram Iancu și Curtea de la Viena*, în: *Revista Arhivelor*, XLIX (1972), nr. 4, p. 565-581.
10. Bogdan-Duică, G., *Notes-ul de însemnări al lui Simeon Bărnuțiu, 1849-1863*, în: *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, II (1923), p. 205-232.
11. Bojor, Victor, *Episcopii diecesei gr. cat. de Gherla, acum Cluj-Gherla (1856-1939)*, Târgu Mureș, 1939.
12. Bolovan, Ioan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca, 2000.
13. Brandt, Harm-Heinrich, *Der österreichische Neoabsolutismus. Staatsfinanzen und Politik 1848-1860*, I-II, Wien, 1878.
14. Cernea, Elena; Botezan, Ioana, *Un document inedit privind situația politico-administrativă a Transilvaniei din anii 1850-1853*, în: *Apulum*, X (1972), p. 467-512.
15. Chiriță, Grigore, *Transilvania în conștiința politică românească*, în: *Revista de Istorie*, XLI (1988), nr. 12, p. 1147-1164.
16. Cipăianu, G., *Din activitatea „Astrei” în 1861 și 1862 (Până la a doua adunare generală)*, în: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Series Historia, 1971, Fasc. 2, p. 63-78.
17. Cipăianu, George, *Vincentiu Babeș (1821-1907)*, Timișoara, 1980.
18. Droz, Jacques, *L'Europe centrale. Evolution historique de l'idée de Mitteleuropa*, Paris, 1960.
19. Egyed, Ákos, *Falu, város, civilizáció. Tarnulmányok a jobágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848-1914* [Sat, oraș, civilizație. Studii privind desființarea iobăgiei și istoria capitalismului în Transilvania 1848-1914], Bukarest, 1984.
20. Eisenmann, Louis, *Le compromis austro-hongroi de 1867 (Étude sur le dualisme)*, Paris, 1904.
21. *Erdély története*, III, Red. Köpeczi Béla, Miskolczy Ambrus, Szász Zoltán, ed. III-a, Budapest, 1988.
22. Faur, Viorel; Fleisz Ioan, *Studentii români la Academia de drept din Oradea (1850-1918)*, în: *Crisia*, XVII (1987), p. 129-181.
23. Filip, T. Ioan, *Interventi della S. Sede a favore dei romeni della Transilvania*, în: *Acta Historica*, V (1966), p. 145-182.
24. -----, *Il metropolita Alessandro Sterca Suluziu. Contribuții biografice*, în: *Acta Historica*, I (1959), p. 85-99.

25. Friedenfels, Eugen von, *Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19. Jahrhundert*, II, 1848-58, Wien, 1877.
26. Gerő, András, *Die Rolle Siebenbürgens und der Nationalitäten gelegentlich der Wahlen vom Jahre 1869 und in der allgemeinen Debatte über das Wahlrecht im Jahre 1872*, în: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rollando Eotvös Nominatae, Sectio Historica*, XXI (1981), p. 117-146.
27. Gogolák, Ludwig von, *Beiträge zur Geschichte des slowakischen Volkes*, III, München, 1972.
28. Gologan, N.G.V., *Cercetări privitoare la trecutul comerțului românesc din Brașov*, București, 1928.
29. Grimm, Josef A. von, *Die politische Verwaltung im Grossfürstenthum Siebenbürgen*, I-III, Hermannstadt, 1857.
30. Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania 1780-1848*, București, 1986.
31. -----, *Imaginea statistică oficială a Transilvaniei în preajma revoluției de la 1848*, în: *AHCN.*, XXXI (1992), p. 179-197.
32. Hanák, Péter, *The First Attempt at the Austro-Hungarian Compromise 1860*, în: *Etudes Historique Hongroises*, I, Budapest, 1975, p. 569-600.
33. Hitchins, Keith, *Cultură și naționalitate în Transilvania*, Cluj, 1972.
34. -----, *Orthodoxy and Nationality. Andreiu Șaguna and the Rumanians of Transylvania, 1846-1873*, Cambridge, 1977.
35. -----, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700-1868)*, Cluj-Napoca, 1987.
36. [Hosu, Iosif], *Politica conducătorilor națiunii române din Transilvania în cei din urmă cinci ani. Scrisă de un român*, Clusiu, 1865.
37. Hroch, Miroslav, *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smoller European Nations*, Cambridge, 1985.
38. Iakab, Elek, *A királyföldi viszonyok ismertetése*, I, Pest, 1871.
39. Josan, Nicolae, *Activitatea politică a lui Ioan Pușcariu în anii 1860-1863*, în: *Apulum*, XVI (1978), p. 373-390.
40. Larcher, Lydia, *Die Rumänen Siebenbürgens in der Frühzeit Kaiser Franz Josephs I. (1860-1865)*, Disertație doctorat, Viena, 1944.
41. Kecskeméthy, Aurél, *Kecskeméthy Aurél naplója 1851-1878* [Jurnalul lui Kecskeméthy Aurél 1851-1878], Budapest, 1909.
42. Klima, Helmut, *Gubernatori Transilvaniei 1774-1867*, Cluj-Sibiu, 1943.
43. Koch, Klaus, *Generalladjutant Graf Crenneville: Politik und Militär zwischen Krimkrieg und Königgrätz*, Wien, 1984.
44. Károlyi, Dénes, *Székely vértamuk 1854* [Martiri secui, 1854], Bukarest, 1975.
45. Kovács, I., *Despre activitatea așa-numitelor „Judecătorii urbariale”*, în: *Acta Musei Napocensis*, II (1965), p. 465-478.
46. Kutchera, Rolf, *Landtag und Gubernium in Siebenbürgen 1688-1869*, Köln-Wien, 1985.

47. Malfer, Stefan, *Der gescheiterte Ausgleichsversuch von 1863*, în: *Österreichische Osthefte*, XXXII (1990), 3, p. 405-427.
48. -----, *Steuerverweigerung und Militärexecution in Ungarn, 1860-1862*, în: *Österreichische Osthefte*, XXIV (1982), p. 331-339.
49. Marica, George M., *Studii de istoria și sociologia culturii române ardeleni din secolul al XIX-lea*, I-III, Cluj-Napoca, 1977-1980.
50. Mester, Miklós, *Az autonom Erdély 1860-63 [Transilvania autonomă 1860-1863]*, Ed. II, Budapest, 1937.
51. Miskolczy, Ambrus, *A brassói román leventei kereskedőpolgárság kelet-nyugati közvetítő szerepe (1780-1860)* [Rolul de mijlocitor între răsărit și apus a burgheziei comerciale române brașovene (1780-1860)], Budapest, 1987.
52. Müller, Georg, *Die sächsische Nationsuniversität in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1928.
53. -----, *Stühle und Distrikte als Unterteilungen der Siebenbürgisch-Deutschen Nationsuniversität 1141-1876*, Hermannstadt, 1941.
54. Naghiu, Gheorghe, *Lupta românilor din Banat împotriva anexării la Ungaria*, în: *Revista de Istorie*, XXXI (1978), nr. 10, p. 1833-1838.
55. Netea, Vasile, *Însemnările de la Viena ale lui A.T. Laurian (14 ianuarie 1849-17 aprilie 1852)*, în: *Studii*, Rev. Ist. XXIII, (1970), nr. 3, p. 521-541.
56. -----, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848-1881)*, București, 1974.
57. Niessen, P. James, *Battling bishops: Religion and politics in Transylvania on the eve of the „Ausgleich”*, U.M.I. Dissertation Information Service, Indiana University, 1989.
58. Plaschka, Richard Georg; Suppan, Arnold; Haselsteiner, Horst, *Zum Begriff des Nationalismus und zu seinen Strukturen in Südosteuropa im 19. und Beginn des 20. Jahrhunderts*, în: *Österreichische Osthefte*, XX (1978), p. 48-78.
59. Pușcariu, Ilarion, *Documente pentru limbă și istorie*, Sibiu, 1889.
60. -----, *Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul românilor de pe Pământul Crăiesc*, Sibiu, 1913.
61. Pușcariu, [Ioan], *Die romanische Amtssprache. Ein Compendium der romanischen Sprachlehre mit einer Sammlung der im amtlichen Verkehre am häufigsten vorkommenden Ausdrücke*, Hermannstadt, 1860.
62. -----, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, I-II, Sibiu, 1892, 1895.
63. -----, *Reminiscențe din anul 1860*, Sibiu, 1897.
64. -----, *Notițe despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913.
65. Popea, Nicolau, *Vechea Metropolie ortodoxă română a Transilvaniei. Suprimarea și restaurarea ei*, Sabinu, 1870.
66. Ranca, Ioan, *Date noi privind lupta pentru egala îndreptățire a națiunii și a limbii române în comitatele Alba de Jos, Dăbâca, Târnava, Turda și în scaunele Mureș, Ciuc-Giurgiu și Casin în anul 1861*, în: *Marisia* XI-XII (1981-1982), p. 163-195.
67. Redlich, Josef, *Das österreichische Staats und Reichsproblem. Geschichtliche Darstellung der inneren Politik der habsburgischen Monarchie von 1848 bis zum Untergang des Reiches*, I-II, Leipzig, 1920, 1926.

68. -----, *Emperor Francis Joseph of Austria. A Biography*, Hamden, 1965.
69. Retegan, S., *Lupta burgheziei românești din Transilvania pentru înființarea unei facultăți juridice proprii (1848-1883)*, în: AIIC, X (1967), p. 307-317.
70. -----, *Răzvărtirea moșilor din 1852. Rolul lui Avram Iancu*, în: AIIC, XV (1972), p. 239-262.
71. -----, *Dieta românească a Transilvaniei (1863-1864)*, Cluj-Napoca, 1979.
72. -----, *Remedierea unei inechități: îmbunătățirea situației economice a preoților români de pe Pământul Crăiesc în anii 1861-1865*, în: *Acta Musei Napocensis*, XXXI (1995), p. 295-300.
73. -----, *O tentativă din timpul absolutismului pentru întrunirea sinodului mitropolitan la Blaj*, în: *Transilvania între medieval și modern*, Cluj-Napoca, 1996, p. 83-96.
74. Salzer, Johann Michael, *Reisebilder aus Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1860.
75. Schmidt-Brentano, A., *Die Armee in Österreich. Militär, Staat und Gesellschaft 1848-1867*, Wien, 1975.
76. Sima, Ana Victoria, *Vizitele nunților apostolici în Transilvania (1855-1868)*, I-II, Cluj-Napoca, 2003.
77. -----, *O Episcopie și un Ierarh. Înființarea și organizarea Episcopiei Greco-Catolice de Gherla în vremea episcopului Ioan Alexi*, Cluj-Napoca, 2003.
78. Somogyi, Éva, *Az abszolútizmus és kiegyezés 1849-1867* [Absolutismul și pactul dualist], Budapeșt, 1981.
79. -----, *Vom Zentralismus zum Dualismus. Der Weg der deutschösterreichischen Liberalen zum Ausgleich von 1867*, Budapeșt-Wiesbaden, 1983.
80. Stourzh, Gerald, *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs. 1848-1918*, Wien, 1985.
81. Suci, Petru, *Problema orașelor transilvănene*, în: *Societatea de mâine*, I (1924), p. 514-515.
82. Suppan, Arnold; Heuberger, Valeria, *Perspektiven des Nationalismus in Mittel-, Ost und Südosteuropa*, în: *Im Spannungsfeld von Nation und Staat*, red. Walter Lukan, Petra Moissi, Wien, 1991.
83. -----, *Der Nachbar als Freund und Feind. Wechselseitige Geschichtsbilder und Stereotypen im südslavischen und österreichischen Bereich*, în: *Österreichische Osthefte*, XXIX (1987), 3, p. 295-323.
84. Szabad, György: *Forradalom és kiegyezés válságútján (1860-61)* [La răscrucea dintre revoluție și dualism (1860-61)], Budapeșt, 1967.
85. Szabó, T. Attila, *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története és feladatai* [Istoria și vocația Societății Muzeului Ardelean], Kolozsvár, 1942.
86. Szász, Zoltán, *Donaukonfederation oder Donaumonarchie. Eine alternative zur ungarischen Politik im 19. Jahrhundert*, în: *Anzeiger der österreichischen Akademie der Wissenschaften*, Philosophisch-Historische Klasse, III (1979), p. 22-35.
87. Șimon, Nestor, *Vasile Nașcu. Viața și faptele sale*, Năsăud, 1911.
88. Alexandru Sterca Șuluțiu, *Istoria Horii și a poporului românesc din Munții Apuseni ai Ardealului*, ed. Nicolae Edroiu, București, 1995.

89. Taylor, A.I.P., *Monarhia Habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului austriac și a Austro-Ungariei*, București, 2000.
90. [Teleki, Domokos], *Siebenbürgen und die österreichische Regierung in den letzten vier Jahren*, Leipzig, 1865.
91. Teutsch, Friedrich, *Georg Daniel Teutsch. Geschichte seines Lebens*, Hermannstadt, 1909.
92. -----, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das Sächsische Volk*, III, Hermannstadt, 1910.
93. -----, *Iakob Rannicher. Ein Leben und Zeitbild aus dem Kampf der Sachsen um ihr Recht*, Hermannstadt, 1922.
94. Trócsányi, Zsolt, *Erdélyi kormányhatóság levéltárák* [Arhive guvernamentale ale Transilvaniei], Budapest, 1973.
95. Ureche, Lazăr, *Fondurile grănicerești născădane (1851-1918)*, Cluj-Napoca, 2001.
96. Ürmösy, Lajos, *Tizenhét év Erdély történetéből [17 ani din istoria Transilvaniei]*, I-II, Temesvár, 1894.
97. Wandruszka, Adam; Urbanitsch, Peter, *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, IV, *Die Konfessionen*, Wien, 1985.
98. Zöllner, Erich, *Histoire de L'Autriche des origines a nos jours*, Lyon, 1965.

INDICE DE NUME

A

- Achim, Vasile – 47, 258
Acknen, Michael, arheolog – 244
Alduleanu, Ioan, consilier gubernial – 92, 94, 117, 162, 229, 235
Alexi, Ioan, episcop greco-catolic – 35, 36, 49, 65, 70, 86, 92, 142, 175, 176, 177, 186
Andics, Hellmut – 260
Antonelli, Giacomo, secretar de stat Vatican – 34, 78
Antonelli, Ioan, canonic Blaj – 129
Apor, Károly, președinte Tabla Regească – 161, 191, 235, 237
Aron, Florian – 66, 244
Axente, Sever – 27, 29, 47, 48, 57, 66, 67, 70, 71, 72, 74, 75, 77, 86, 88, 91, 92, 95, 122, 124, 127, 128, 129, 130, 138, 149, 156, 160, 163, 166, 198, 205, 214, 221, 223, 235, 237, 238, 245, 251, 255, 260

B

- Babeș, Vincențiu – 39, 46, 66, 73, 77, 78, 170, 171, 251, 258
Bach, Alexander, ministru – 32, 37
Bălan, Teodor – 47, 80, 260
Balint, Simion – 27, 29, 33, 124, 127, 149, 214
Balomiri, Ioan, deputat Universitatea săsească – 200
Bârlea, Octavian – 261
Barițiu, George – 7, 12, 16, 18, 22, 23, 27, 28, 29, 30, 31, 38, 39, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 56, 57, 59, 60, 61, 69, 70, 71, 74, 75, 77, 78, 81, 83, 86, 88, 89, 91, 92, 94, 95, 97, 98, 106, 112, 113, 119, 126, 128, 134, 135, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 151, 152, 153, 154, 155, 160, 161, 162, 163, 166, 167, 168, 170, 171, 186, 188, 193, 194, 195, 196, 197, 202, 207,

- 209, 210, 213, 214, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 224, 228, 230, 231, 233, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 248, 255, 257, 258, 259, 260, 261

- Barkóczy, Ferenc, senator Viena – 49
Bărnățiu, Simion – 12, 26, 27, 35, 43, 46, 54, 55, 66, 70, 71, 103, 148, 149, 160, 166
Bedeus, Ioseph, înalt funcționar – 261
Béldi, György, șef Tezaurariat – 72, 161, 168
Benda, Gyula – 231
Berzeviczy, Albert – 261
Bethlen, Farkas, statistician – 7, 96, 97, 110, 205, 206, 208, 239, 259
Bethlen, Gábor, consilier gubernial – 130
Bethlen, Hermine, mare proprietară – 216
Bethlen, János, om politic liberal – 96, 124, 125, 196
Bibescu-Brâncoveanu, Grigore, membru onorar Astra – 244
Bielz, Albert, membru Astra – 18, 21, 244, 259
Bob, Ioan, episcop – 32, 176
Bob, Ioan, teolog Viena – 70
Bocșan, Nicolae – 261
Bogdan-Duică, G. – 70, 261
Bodea, Cornelia – 27, 261
Boerescu, Vasile – 89
Bohățel, Alexandru – 74, 92
Bojincă, Damaschin, membru onorar Astra – 244
Bojor, Victor – 261
Bologa, Iacob – 65, 85, 92, 125, 143, 154, 162, 163, 167, 168, 180, 201, 204, 205, 206, 211, 229, 236, 255
Bolovan, Ioan – 137, 261
Bordolo, Iohann, comandant militar Transilvania – 30
Bossy, R.V. – 257
Botezan, Ioana – 64, 67, 70, 142, 160, 162, 163, 166, 170, 175, 181, 195, 210, 258, 261
Botezan, Liviu – 64, 65, 166, 175, 181, 258

Bran-Bunduca, Petre, jude Bucium – 156
Bran de Lemeni, Ioan, căpitan suprem Făgăraș –
41, 70, 71, 74, 100, 122, 183, 184, 185, 229
Brandt, Harm, Heinrich – 261
Brote, Ioan, notar Rășinari – 65
Bumbac, Vasile, poet – 95
Buteanu, Vasile, administrator comitatens –
181, 187

C

Csáki, György, membru onorar Astra – 244
Câmpeanu, Petru, membru onorar Astra – 244
Căpâlncean, Vasile – 47, 258
Cepescu, Ioan, negustor Brașov – 66
Cernea, Elena – 261
Chindriș, Ioan – 28, 42, 59, 88, 205, 206,
257, 258
Chirilă, Ioan, canonic Blaj – 176, 194
Chiriță, Grigore – 42, 261
Cipăianu, George – 78, 244, 258, 261
Cipariu, Timotei – 25, 30, 34, 35, 39, 42, 47,
56, 57, 59, 60, 64, 66, 166, 175, 181,
196, 243, 244, 246, 258
Ciucă, Dumitru Marcel – 259
Ciuca, Elena Teodora – 259
Ciurileanu, Ioan, militant politică Alba de Jos –
124
Codru-Drăgușanu, Ioan, vicecăpitan suprem –
60, 145
Crenneville, Franz de Folliot, general
adjutant – 262
Crenneville, Ludwig de Folliot, guvernator –
130, 173, 174, 177, 180, 181, 183, 185,
186, 187, 189, 198, 199, 211, 216, 217,
224, 235, 256
Crișan, Ioan, funcționar Alba de Jos – 129
Cuibus, Ileana – 64, 65, 166, 175, 181, 258
Cuza, Alexandru Ioan – 42, 64, 69, 94

D

Dan, Mihail, P. – 258
Dávid, Zoltán – 260
Degenfeld-Schonburg, August, ministru – 144
Densușianu, Aron – 95
Dobra, Alexandru, episcop greco-catolic –
34, 36, 49, 70, 79, 86, 142, 153, 194

Dobran, Ioan, agent de Curte – 95, 170
Domșa, George, funcționar Orăștie – 92, 135,
200, 207
Dorgo, Gavril, funcționar gubernial – 28
Dozsa, Dániel, ziarist – 45, 197, 208
Droz, Jacques – 261
Dumitriu-Snagov, I. – 34, 108, 258
Dumba, familia – 27
Dunca, Paul, consilier gubernial – 117, 163

E

Edroiu, Nicolae – 104, 264
Egyed, Ákos – 132, 261
Erdeli, Vasile, episcop greco-catolic – 34, 36,
46, 49, 175, 222
Eszterházi, Moricz, ministru fără portofoliu –
194, 213

F

Faur, Viorel – 22, 261
Fényes, Elek – 260
Fessler, Iohann, profesor teologie Viena – 36
Fetti, Spiridon, funcționar – 92
Filip, George, delegat Viena – 74
Filip, Ioan, T. – 261
Finály, Henrik, membru Astra – 244
Fleisz, Ioan – 22, 261
Fontanini, G., membru onorar Astra – 244
Forgács, Anton, cancelar al Ungariei – 194,
212, 213, 219
Francisc, Iosif – 27, 70, 73, 76, 108, 115,
128, 143, 144, 151, 154, 158, 166, 169,
212, 219, 224
Frâncu, Amos, delegat Viena – 129
Friedenfels, Eugen, consilier aulic – 261

G

Găitan, Nicolae, delegat Viena – 129
Gál, János, corespondent – 106, 196
Glanz, Florian, funcționar superior – 74
Geringer, Karl, funcționar aulic – 161, 168
Gerő, András – 91, 110, 262
Gogolák, Ludwig – 262
Gojdu, Emanoil – 72, 74, 140, 144, 168, 180
Gologan, N.G.V. – 262

Goluchowski, Agenor, ministru de stat – 37,
47, 68, 70, 71, 79, 250
Grimm, Joseph – 16, 88, 121, 244, 262
Gull, Joseph, deputat Universitatea săsească –
201
Gusztáv, Groisz, funcționar gubernial – 181
Gyarmathi, Miklós, om politic – 96
Gyémánt, Ladislau – 21, 262

H

Hakman, Eugen, episcop Bucovina – 90
Hanák, Péter – 51, 262
Hanea, Ioan, protopop – 136
Haselsteiner, Horst – 263
Haupt, Friedrich, consilier gubernial – 180
Haynald, Lajos, episcop romano-catolic – 78,
103, 106, 108, 113, 144, 163, 164, 171,
252
Herbert, Eduard, consilier gubernial – 211
Heuberger, Valeria – 264
Hinz, Johann – 260
Hitchins, Keith – 32, 144, 145, 154, 258, 262
Hodoș, Enea – 46, 258
Hodoș, Iosif, vicecomite Zarand – 43, 46, 47,
87, 88, 92, 118, 124, 127, 129, 145, 205,
206, 248
Horváth, István, consilier aulic – 112
Hosu, Iosif – 262
Hroch, Miroslav – 262
Hurmuzachi, Constantin, membru onorar
Astra – 244
Hurmuzachi, Eudoxiu – 42, 80, 170
Hurmuzachi, familia – 27, 47

I

Iancu, Avram – 13, 27, 29, 160, 166, 261, 264
Ioan, Constantin G., senator Brașov – 65, 136
Ionescu, Nicolae, membru onorar Astra – 244
Iorga, Nicolae – 10
Ivacicovici, Procopiu, episcop Arad – 170

J

Jakab, Bogdán, senator Viena – 45, 49
Jakab, Elek – 262
Jókai, Mór – 246

Josan, Nicolae – 70, 163, 164, 165, 167, 168,
169, 170, 258, 262

Josika, Lajos, administrator comitatens – 218
Josika, Samu, cancelar al Transilvaniei – 72

K

Károlyi, Dénes – 229, 262
Kecskeméthy, Aurel, ziarist, membru onorar
Astra – 196, 244, 262
Keleti, Károly – 120, 127, 130, 131, 134,
136, 201, 260
Kemény, Ferenc, cancelar al Transilvaniei –
67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 84,
86, 92, 93, 95, 96, 99, 100, 102, 103,
107, 108, 109, 110, 111, 115, 116, 117,
118, 122, 123, 126, 128, 129, 132, 143,
144, 145, 148, 149, 151, 153, 154, 157,
158, 159, 160, 165, 167, 168, 169, 170,
172, 177, 180, 188, 191, 233, 250, 252,
253, 254
Kemény, József, istoric – 246
Kempen, Johann, ministru – 76
Klima, Helmut – 262
Koch, Klaus – 262
Kogálniceanu, Mihail – 89, 244
Kópeczi, Béla – 261
Kossuth, Lajos – 69, 197
Kovács, Ferenc – 59, 258
Kovács, Iosif – 232, 233, 262
Kővári, László – 248, 260
Kozma, Dénes, viceguvernator – 161, 168, 180
Kratsky, Josef, membru onorar Astra – 244
Kutchera, Rolf – 262

L

Laday, Augustin, comite suprem – 122
Larcher, Lydia – 76, 262
Lassel, August, deputat Universitatea săsească –
201, 204
Lasser, Joseph, ministru – 74, 75, 150, 165, 166
Lattermann, Franz, președinte tribunal – 59, 230
Laurian-Treboniu, August – 12, 66, 70, 128,
148, 149, 244, 255, 259
Lazăr, Alexandru, consilier gubernial – 92,
117, 163
Lazăr, Gheorghe – 87

Lemeni, Ioan, episcop greco-catolic – 25, 176
Lica, George, delegat Viena – 66
Lichtenstein, Friedrich, guvernator al
Transilvaniei – 40, 50, 70, 74, 85, 102,
213, 242, 250
De Luca, Anotonio, nunțiu apostolic Viena –
36, 78
Lukan, Walter – 264

M

Maager, Karl, senator Viena – 45
Măcelariu, Ilie – 94, 95, 124, 126, 127, 135,
143, 154, 181, 219, 255
Maier, Ioan, protopop – 33
Maior, Ioan, consilier gubernial – 66, 180, 193
Maior, Liviu – 144, 145, 154, 258
Maior, Petru – 87
Măiorescu, Ioan – 12, 26, 27, 28, 29, 42, 66,
69, 230, 240, 244
Măiorescu, Titu – 43
Majláth, György, tavernic al Ungariei – 49
Malfër, Stefan – 189, 262, 263
Man, Gavril, funcționar comitatens – 124
Maniu, Ioan – 43, 70, 71, 259
Manu, Grigore N., membru onorar Astra – 244
Marica, George M. – 103, 263
Marienescu, Atanasie – 22, 46, 47, 95, 243
Mayer, I., funcționar superior Viena – 190, 214
Mecséry, Károly, ministru – 144, 158, 165
Mester, Miklós – 198, 203, 263
Micaș, Florian, militant național – 163
Micu, Inochentie, episcop greco-catolic – 107
Micu, Samuil – 87
Mihali, Gabriel, funcționar comitatens – 167,
178
Mihali, Grigore, canonic Blaj – 33, 127, 129,
176, 194
Mikó, Imre, guvernator al Transilvaniei – 41,
68, 70, 72, 100, 115, 127, 128, 129, 138,
143, 144, 147, 149, 150, 151, 153, 154,
155, 156, 163, 164, 166, 167, 171, 242,
244, 246
Miskolczy, Ambrus – 261, 263
Mocioni, Andrei, senator Viena – 22, 46, 50,
52, 72, 79, 101, 140, 145, 168, 180

Mocioni, familia – 27, 144
Moga, Vasile, episcop – 32
Moissi, Petra – 264
Molnar, Nicolae, militant național – 57, 74
Moldovan, Dimitrie, secretar aulic – 56, 57,
65, 66, 67, 70, 71, 74, 85, 86, 89, 92,
100, 106, 142, 143, 160, 162, 163, 166,
168, 170, 195, 210, 211, 212, 216, 217,
220, 257, 258
Moldovan, Ștefan, protopop greco-catolic – 26
Moldovan, Vasile, funcționar comitatens – 124
Moldovan, Micu, Ioan, profesor Blaj – 70
Montenuovo, Wilhelm, comandant militar
Transilvania – 129, 155
Müller, Georg – 263
Mundruly, Antal, proprietar case – 20
Munteanu, Gavril, profesor gimnazial – 60, 221
Mureșan, Andrei, translator gubernial – 230
Mureșan, Ioachim, delegat Viena – 66, 73, 74
Mureșan, Iacob, redactor ziar – 30, 42, 86,
112, 141, 142, 145

N

Nádasy, Ferenc, cancelar al Transilvaniei –
72, 138, 173, 176, 177, 180, 181, 183,
185, 186, 188, 192, 194, 195, 196, 211,
212, 213, 216, 217, 224, 235, 256
Naghiu, Gheorghe – 79, 263
Nașcu, Vasile, delegat Viena – 48, 66, 145, 264
Negruțiu-Fechete, Ioan – 33, 134, 175, 194
Netea, Vasile – 263
Nicola, Matei, militant național – 92, 124,
127, 129
Niessen, James – 130, 174, 201, 263
Nopcsa, Ferenc, comite suprem – 117, 122,
128, 149, 153, 168, 181
Nopcsa, Vasile, comite suprem – 117

O

Odobescu, Alexandru, membru onorar Astra –
42, 243, 244
Olteanu, Vasile – 43, 258
Oros, Ioan, funcționar comitatens – 124
Ötvös, József, vizitator în Transilvania – 44, 74

P

- Păcățianu, Teodor, V. – 8, 50, 54, 55, 63, 66, 73, 76, 77, 86, 99, 101, 129, 138, 144, 145, 148, 153, 163, 171, 172, 188, 224, 258
- Panebianco, Anton, Maria, prelat roman – 36
- Papiu-Ilarian, Alexandru – 12, 28, 42, 43, 54, 66, 87, 141, 160, 205, 206, 214, 244, 248, 257, 258
- Pascu, Ștefan – 240, 248
- Patiția, Ioan, delegat Viena – 129
- Pavay, Elek, avocat – 237
- Pervain, Iosif – 28, 42, 88, 205, 206, 258
- Petric, Ioan, protopop – 66
- Petrino, Nicolae, senator Viena – 45, 47, 50, 170
- Plaschka, Richard, Georg – 263
- Plener, Ignaz, ministru – 71, 76, 165, 188
- Pogány, György, comite suprem – 127, 128, 129, 150, 151, 155, 156, 181, 198, 238
- Poenaru, Petru, membru onorar Astra – 244
- Polvcrejan, Șerban – 21, 260
- Pop, Augustin, protopop – 92, 100, 102
- Pop, Gavril, vicar greco-catolic – 33, 64
- Pop, Grigore, deputat Universitatea săsească – 200
- Pop, Ioan, Aurel – 209
- Pop, Zenovie, bancher Viena – 170
- Popp, Vasile Ladislau, viceguvernator – 57, 64, 66, 72, 141, 142, 148, 158, 161, 162, 165, 168, 169, 170, 173, 180, 210, 211, 220, 221, 222, 223, 232, 235, 236, 238
- Pop-Hagi, Constantin, bancher Viena – 22
- Popasu, Ioan, protopop – 60, 65, 66, 73, 75, 77, 85, 251
- Popea, Nicolae – 16, 263
- Popfiu, Ion, publicist – 95
- Popescu, Mihai – 8, 36
- Popovici, Iova, delegat Viena – 79
- Predescu, Eugen, membru onorar Astra – 244
- Prela, Viale, cardinal – 30
- Protobevera, Adolph, ministru – 144
- Purceilă, Ioan, delegat Viena – 66
- Pușcariu, Ilarion – 50, 56, 65, 77, 121, 150, 194, 259, 263
- Pușcariu, Ioan – 57, 60, 92, 162, 169, 170, 176, 178, 181, 183, 230, 232, 236, 262, 263

R

- Racuciu, Ioan, profesor asociat – 240
- Rainer, arhiduce al Austriei – 69, 71, 74, 143, 144, 193, 250
- Rajačić, Iosif, patriarch – 30, 50
- Ranca, Ioan – 128, 129, 130, 263
- Rannicher, Jakob, consilier gubernial – 180, 201, 202, 205, 206, 236, 237, 265
- Ramonțiai, fundația – 22, 247
- Rațiu, Emilia – 259
- Rațiu, Ioan – 66, 88, 92, 126, 143, 144, 145, 154, 163, 168, 221, 223, 231, 233, 236, 237, 255, 258, 259
- Rauscher, Othmar, arhiepiscop al Vienei – 33
- Rechberg, Johann, Bernhard, ministru – 52, 53, 68, 69, 71, 74, 75, 76, 79, 99, 158, 165, 194, 213, 250
- Redlich, Joseph – 45, 51, 76, 166, 263
- Reichenstein, Franz, vicecancelar al Transilvaniei – 168, 181, 197, 210, 214, 257
- Retegan, Simion – 8, 27, 29, 61, 164, 238, 241, 248, 258, 264
- Roman, Alexandru, profesor universitar – 42
- Roman, George, judecător – 198, 237
- Roman, Ioan, funcționar districtual – 77, 145
- Roman, Visarion, militant național – 222
- Römer, Paul, deputat Universitatea săsească – 204
- Rosenfeld, Ludwig, înalt funcționar Viena – 74, 161, 168
- Rosetti, C.A., membru onorar Astra – 244
- Rosetti, Scarlat, membru onorar Astra – 244
- Roșca, Petru, senator Sibiu – 136
- Rotaru, Traian – 19, 24, 25, 26, 134, 260

S

- Sabău, Ioan – 47, 258
- Sălăjannu-Pop, Ioan, episcop greco-catolic – 216
- Salmen, Franz, comite al sașilor – 70, 74, 132, 133, 134, 135, 136, 151, 153, 154, 155, 174
- Salzer, Johann, Michael – 264
- Sándor, József – 8, 159, 163, 182, 184, 187, 192, 197, 201, 247
- Schmerling, Anton, ministru de stat – 70, 73, 74, 75, 76, 80, 83, 87, 110, 111, 118,

128, 143, 144, 154, 158, 160, 162, 165,
166, 178, 187, 192, 193, 207, 213, 214,
250, 251

Schmidt, Heinrich, deputat Universitatea
săsească – 198, 201

Schmidt, Konrad, comite al sașilor – 106,
154, 181, 184, 202, 203, 236, 250

Schmidt-Brentano, A. – 172, 264

Schwarzenberg, Carl, B., guvernator al
Transilvaniei – 10, 28, 30, 37, 117, 178,
240

Scriban, Neofit, arhiepiscop, membru onorar
Astra – 244

Scriban, Filaret, arhimandrit, membru
onorar Astra – 244

Sima, Ana, Victoria – 36, 264

Simeoni, I., prelat roman – 36

Sina, familia – 22, 27

Sion, George, membru onorar Astra – 42, 244

Söllner, I. – 260

Somogyi, Éva – 219, 264

Stârcea, om politic Bucovina – 170

Stourzh, Gerald – 264

Strauss, Johann, compozitor – 225

Strâmbu, George, delegat Viena – 145

Sturza, Dimitrie, A., membru onorar Astra – 244

Sturza, Gheorghe, C., membru onorar Astra –
244

Suciu, Coriolan – 43, 70, 71, 259

Suciu, Petru – 19

Suciu, Petru, membru onorar Astra – 244, 264

Suppan, Arnold – 263, 264

Szabad, György – 53, 69, 264

Szabó, Attila, T. – 242, 264

Szász, Károly, profesor – 96

Szász, Zoltán – 201, 261, 264

Széchenyi, István – 44

Szécsen, Anton, ministru fără portofoliu –
68, 75, 110, 111

Sztankovics, general – 168

Ș

Șaguna, Andrei – 16, 24, 25, 26, 28, 29, 30,
31, 32, 34, 35, 40, 42, 45, 47, 49, 50, 54,
65, 66, 70, 71, 74, 77, 85, 86, 88, 90, 92,

95, 102, 106, 140, 142, 143, 149, 150,
151, 153, 155, 159, 161, 162, 163, 165,
166, 169, 170, 171, 184, 186, 187, 188,
194, 199, 202, 207, 210, 211, 212, 214,
217, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 244,
257, 259, 262

Șimon, Nestor – 48, 145, 264

Șincai, Gheorghe – 87, 104

Șipotariu, Ioan, judecător, delegat Viena –
74, 198, 238

Șora, Novac, Moise, preot, autor poezii – 95

Șuluțiu, Sterca, Alexandru – 20, 25, 26, 28,
29, 30, 34, 35, 36, 40, 41, 49, 56, 70, 72,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 83, 85, 86, 89,
90, 92, 95, 99, 102, 103, 104, 105, 106,
108, 112, 127, 140, 147, 149, 150, 151,
153, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 167,
168, 169, 170, 171, 174, 175, 176, 177,
178, 181, 184, 185, 186, 188, 195, 198,
199, 202, 207, 210, 216, 217, 218, 220,
221, 223, 244, 248, 250, 251, 252, 257,
258, 261, 264

T

Taylor, A.I.P. – 265

Thun, Leo, Leopold, ministru – 24, 25, 32, 34

Teleki, Domokos, om politic liberal – 45,
103, 125, 144, 186, 265

Teodori, A., membru onorar Astra – 244

Teutsch, Friedrich – 53, 184, 197, 242, 246,
265

Teutsch, Georg, Daniel – 265

Tincu, Abraham, deputat Universitatea
săsească – 200, 201

Trócsányi, Zsolt – 265

Tulbure, Gh. – 16, 26, 30, 259

U

Udrea, Constantin, delegat Viena – 79

Ureche, Lazăr – 145, 155, 265

Urbanitsch, Peter – 265

Ürmássy, Lajos – 17, 86, 112, 265

V

Vasici Paul – 28, 42, 43, 60, 65, 85, 86, 180, 193

Vay, Miklós, om politic conservator – 68

Veștemeanu, Anton, canonic Blaj – 33, 176, 194

Vlasa, Ilie, canonic Blaj – 33

W

Wagner, Friedrich, deputat Universitatea
săsească – 201

Wandruszka, Adam – 265

Wass, Samu, om politic – 59

Z

Zglinsky, Edmund, emigrant polonez – 69

Zeyk, Károly, om politic liberal – 125

Zimmermann, Andreas, profesor, delegat
Viena – 184

Zöllner, Erich – 265

ISBN: 973-610-299-8